

3. střední škola v Praze
Dejvicích, nám. Svobody 930

Č. inv.

inv. deník

dílčí inv.

1099/49
III 67

DESET ÚVAH

O STŘEDNÍM ŠKOLSTVÍ

NAPSAL

RUDOLF NEUHÖFER

SE ČTYŘMI PŘÍLOHAMI

Vydáno s podporou ministerstva školství a národní osvěty

Sign. Rel. III 67

Inv. 1444

TISKEM A NÁKLADEM ČESKÉ GRAFICKÉ UNIE A. S.

1930

Památce

mého nejstaršího syna.

RUDOLFA NEUHÖFERA

poručíka pěšího pluku 4 Prokopa Velikého,

velitele 4./12. kulometné čety,

kteřý zahynul náhlou smrtí při bojovém cvičení u Josefova

dne 19. prosince 1929 ve věku 26 let.

ÚVOD.

Předkládám vlídnému posouzení čtenářstva knihu, která obsahuje soubor úvah, týkajících se našeho středního školství. Polovina z nich byla uveřejněna v „Pedagogickém Věstníku“ a na jiných místech, polovina jich byla napsána nově. V těch, které byly již dříve otištěny, byly provedeny rozsáhlé změny nejen tím, že všechna data byla uvedena v souhlas s přítomným stavem, nýbrž i tím, že byly veliké jejich části znova vypracovány, při čemž se stalo, že leckde zaujato bylo nyní jiné stanovisko, protože tak kázalo nové přezkoumání i pokračující vývoj věcí. Nemrzím se nikterak, že jsem opustil leckteré své dřívější názory; hůře by bylo, kdybych byl v seznáném omylu setrval. Nové úvahy jsou vesměs ukázkami z rozpracovaných dějin našeho středního školství, k jejichž napsání jsem byl s několika stran pobízen; zdá se mi, že se tato práce rozroste dále, než bylo možno předpokládati v první chvíli. Víím, že na velmi mnoha místech se budou čtenáři marně sháněti po mém vlastním úsudku nebo po jeho přesnějším vyhocení; nechť nezapomínají, že mi mé postavení ukládá největší zdrželivost, která se musí spokojiti často zjišťováním skutečnosti a, pokud možná, úplným a věrným jejím zobrazením. Ti, kdož znají, jak jsem zaměstnán, budou se jistě ptáti, kde jsem nabral času k této práci, v níž se to jen hemží tisíci a tisíci podrobností, které si bylo nutno opatřovati s velikou námahou; pochopí však, řeknu-li, že tato práce byla jedinou mou spásou v době, kdy jsem viděl, že bych hrůzou z neštěstí, které mne zasáhlo, se duševně rozvrátil docela; práce, jež vyžadovala veškerého napětí a zabírala všechen čas, byla jedinou možností, kterou jsem se pokoušel uniknouti úplnému zhroucení. Proto nechť památka na nešťastného hochu, nad něhož nebylo lepšího, posvěcuje toto skromné dílo.

V Praze, dne 1. června 1930.

Rudolf Neuhojfer.

Krise našich reálek.

Krise reálek? Těchto nejpopulárnějších kdysi středních škol? Je tomu však skutečně tak; naše reálky ocitají se v krizi. Již v roce 1926 bylo pozorováno, že návštěva našich reálek se menší, ale vysvětlení bylo po ruce: je to následek úpadku počtu porodů ve válečných letech, ježto dítky, narozené v oné době, dospívají právě do středních škol. Že výklad, který se lehce podává, není vždy správný anebo aspoň nikoli vystihující všechny příčiny, ukázalo se i v tomto případě. Zapomnělo se, že střední škola, jakožto škola výběrová, bez povinné docházky, nepodléhá úkazu válečného snížení porodnosti tolik jako školství národní. Lichost oné domněnky objevila se při dalších zápisech, neboť ústavy, proslulé široko daleko a odedávna hojně navštěvované, stěží sehnaly několik žáčků do první třídy; ba slyšeli jsme, že na některé reálky musilo býti žactvo přiváděno z ústavů jiných, aby jejich primy aspoň jakž takž byly zaplněny. Srovnáme-li frekvenci prvních tříd reálek z let poválečných s návštěvou v posledních letech, vychází úbytek přímo katastrofální, jak vyplývá z několika typických ukázek, jež tuto uvedeme:

Reálka	Školní rok					
	1919-20	1920-21	1921-22	1927-28	1928-29	1929-30
Boleslav Mladá	131	162	148	38	31	39
Budějovice České	122	137	134	31	33	28
Hora Kutná	88	87	112	23	26	25
Hradec Králové	147	153	201	51	56	49
Jaroměř	64	71	87	21	18	32
Jevíčko	74	76	72	11	12	20
Jičín	109	121	118	25	25	19
Kladno	134	152	191	41	62	59
Kostelec nad Orlicí	74	51	70	11	20	18
Kroměříž	114	105	88	22	20	26
Nymburk	127	155	172	42	36	33

Reálka	Školní rok					
	1919-20	1920-21	1921-22	1927-28	1928-29	1929-30
Olomouc	162	140	175	64	63	55
Ostrava Moravská	114	129	142	45	34	34
Paka Nová	69	78	65	14	22	15
Pardubice	98	100	111	32	22	44
Písek	114	107	133	30	31	39
Plzeň, první	155	129	77	30	37	47
Plzeň, druhá	121	142	105	28	46	61
Praha, Ječná ulice	105	123	121	23	29	44
Praha-Holešovice	131	112	116	52	29	31
Praha-Žižkov	131	130	170	31	50	47
Praha-Vršovice	96	124	124	29	změněna na reál. gymn.	
Prostějov	145	201	195	39	42	46
Příbram	110	102	100	36	33	38
Rakovník	85	81	106	34	33	33
Tábor	125	178	116	38	40	29
Telč	83	93	76	22	22	zm. na r. g.
Třebová Česká	68	67	60	24	19	„
Turnov	93	81	105	31	27	33

Jistě tu spolupůsobil i účinek válečných let; také jest zřejmé odtud vystřízlivění z poválečné horečky, za níž byly reálky žactvem přímo zaplavovány. Uvážíme-li však, že gymnasia všech typů jsou navštěvována slušným počtem žactva, nemůžeme nedati za pravdu těm, kdož v úkazu, který se zračí ve shora uvedených číslech, vidí aktuální školský problém, jímž se nutno obírat, neboť obyvatelstvo se zřejmě od reálek odvrací. Nestačí tu pouhý odkaz na pravidelné vlnění ve všem lidském dění, jež způsobuje, že po každém přílivu se dostavuje odliv; příčiny tkvějí hlouběji, třebaže si to široké vrstvy neuvědomují, totiž v celém historickém vývoji reálek.*) Nebude proto nevhod jíti věci až na kořen a seznámiti se aspoň letmo se vznikem a rozvojem tohoto školského odvětví, které po dlouhá léta se hrálo u nás na výsluní nejširších sympatií.

*) Nejnovější poučení obsahují o této věci knihy Jana Čenka, Střední školství, 1926, 45-52, a Otakara Kádnera, Vývoj a dnešní soustava školství, 1929, I, 253-264. Na těchto místech čtenář podrobně pozná ideový vývoj, jakož i obsah učebních osnov, jejich změny a naukovou náplň školy; my svým výkladem doplňujeme je po stránce organizační.

I.

Od středověkých časů až do poloviny devatenáctého století střední škola v Evropě byla rázu výlučně gymnasiijního, ať již mívala různé názvy: latinská škola, gymnasium, academia, lyceum. Jejím podstatným znakem bylo nadměrné pěstění latiny, která z většiny byla i vyučovacím jazykem, a téměř výhradný zřetel k mluvnici a dějepisu. Proto vyučování matematice a přírodním vědám se ocitalo na těchto ústavech v podruží, k tomu nehledíc, že tyto vědy byly tehdy málo rozvinuty. Ale právě toto jejich malé hodnocení vedlo osvícenější duchy, aby volali po jejich pěstění v správné předtuše, že dojdou v příštích dobách velikého rozkvětu.

Tuto snahu lze nejprve pozorovati u Bacona Verulamského a u Jana Amose Komenského, jehož úsilí po názorném vyučování zřetelně spělo k většímu zdůrazňování poznatků, čerpaných z přírody, především z oboru zeměpisu, fysiky a užité techniky. Žák Komenského Reyher připojil k latinské škole v Gothě oddělení, v němž byli žáci vyučováni in disciplinis re a l i b u s. Tam vystudoval i proslulý pedagog August Heřman Francke (1663—1727), který veden jsa svým pietistickým úsilím založil v Halle slavné vychovávací ústavy, jež podnes mají jeho jméno; v jeho soustavě učebné se objevuje snaha po pěstění přírodovědeckých a technických poznatků, ale nelze v ní spatřovati předobraz pozdější reálky. V Halle působil i farář Kristof Semler (1669—1740), jenž nezávisle na Franckeovi otevřel r. 1706 školu technologického rázu, kterou nazval Mathematische und mechanische Realschule; u Semlera se tudíž název reálky vyskytá po prvé. Za ním následoval Jan Julius Hecker, který otevřel v Berlíně r. 1747 školu pod názvem Oekonomisch-mathematische Realschule. Tento ústav se osvědčoval tak, že záhy našel hojně napodobitelů vlivem pokračovatele Hekkerova Jana Bedřicha Hähna po celém Německu tím, že zakládali školy rázu našich měšťanských škol s větším přízvukováním technických vědomostí; počátkem XIX. století bylo již hojně německých měst opatřeno reálkami tohoto druhu. Stopy podobných pokusů shledáváme

i u nás; v Praze již od XVII. století byla inženýrská škola pro šlechtickou mládež s účely vojenskými, v Brně se roku 1752 chystalo otevření reálky ve formě odborné školy strojnické. Obrodná myšlenka německá se přenesla do rakouských zemí ve větší míře za Marie Terezie hlavně působením Gerharda van Swieteny; je pravda, že v prvé řadě dala vznik tak zv. hlavním školám, ale s jejich úpravou jest právě spíat vznik vlastních reálek u nás. Ojedinelé pokusy tehdejší doby, jako na př. Real-Handlungsakademie, založená r. 1771 ve Vídni Janem Jiřím Wolfem, se staly, vedeny jsouce speciálními zřeteli, vlastně základem dnešního školství odborného. Ale myšlenka sama nezapadla; byť na mysli tanul osnovatelům praktický cíl, to jest školení pro určitá povolání technického rázu, přece sledovali ideu všeobecně přístupné školy, která by žákům podávala vyšší vzdělání bez všemocného tehdy latinského jazyka. Jasně vyslovil tuto myšlenku na počátku XIX. století průmyslník J. F. Rottenhann, jenž žádal všeobecné zřízení zvláštních lyceí pro ony občany, kteří pro své vzdělání nepotřebují ani učených řečí ani studií na fakultách. Tehdy se r. 1806 z pražské vojenské školy inženýrské vyvinula vysoká škola polytechnická a tvůrce její učebné osnovy, František J. Gerstner, navrhl jako její podklad zřízení čtyřtřídních reálek, do nichž by žáci byli přijímáni po vchození obecné školy. Ale vláda podržela organizaci dosavadních škol hlavních, jež měly v hlavních městech 4 ročníky, v jiných městech 3 ročníky. Takováto tříletá reálka byla r. 1804 zřízena ve Vídni a v roce 1811 byla povolena i pro Brno, kde však byla uvedena v život až roku 1851. Ústupek byl učiněn teprve v roce 1825, kdy bylo povoleno, aby se směly dělit čtvrté třídy hlavních škol na dva ročníky s vyučováním rázu většinou mathematického a technického, čímž vznikly tak zv. nesamostatné reálky, spojené s hlavní školou v jeden celek osobou společného ředitele. Myšlenka samostatné reálky vedla obchodníka Huberta Tilla (1745—1804), že v závěti odkázal 24.000 zl. na zřízení reálky v Liberci, ale úpadek v r. 1811 úplně znehodnotil toto věnování; šťastná náhoda však věci posloužila tím, že arcibiskup Václav Leopold Chlumčanský (1749—1830) své věnování 100.000 zl. na

zřízení piaristického gymnasia v Liberci přeměnil v základ pro založení dvou tříletých reálků v Liberci pro obchodníky a v Rakovnici pro hospodáře. Tak vznikla r. 1833 naše první reálka v Rakovnici a v roce 1836 druhá reálka v Liberci. Kromě toho byla v Praze r. 1843 založena stavovská reálka o dvou třídách jako přípravek pro vysokou školu technickou.

Pevnější podoby se těmto školám dostalo v druhém díle proslulého „Organisačního nástinu pro gymnasia a reálky“ od Fr. Exnera a H. Bonitze, vyhlášeného předběžně ministrem hrabětem Lvem Thunem dne 15. září 1849, č. 6467. Podle tohoto nástinu, jenž je krásným dědictvím osvíceného proudu, jenž zavanul u nás revolučním rokem 1848, jest účelem reálky a) poskytnouti všeobecné vzdělání bez klasických řečí, b) připravovati pro návštěvu vysokých škol technických, c) dávatí žákům střední stupeň vzdělání pro praktická zaměstnání, zvláště živnostenská. Reálka má míti jako nyní tříleté oddělení vyšší a oddělení nižší, jež má tu úkol později vzniklých škol měšťanských; také se dává tomuto oddělení přímo název Unterrealschule oder Bürgerschule. Tato nižší reálka mohla míti buď jeden, buď dva, buď tři teoretické ročníky a jeden ročník praktický a mohla býti bez vyšších tříd. Měla-li však pouze dva ročníky, musila býti spojena s obecnou školou. Naznačený účel těchto ústavů měl za následek, že v učebných osnovách, které „Nástin“ podává, bylo dosti předmětů zcela odborných. Nařízení, jímž schvaluje se návrh ministra Thuna na zřizování reálků a úpravu živnostenského vyučování, pochází ze dne 2. března 1851, čís. 70 ř. z., a činí se v něm po prvé zmínka o nutnosti zřízení české reálky v Praze; k němu se přimyká statut ze dne 13. srpna 1851, v zákoníku neuveřejněný. Ježto tehdy nebylo měšťanských škol, byly vzhledem na praktický cíl tyto nižší reálky od měst hojně zřizovány a leckde se k nim připojovaly ještě večerní školy průmyslové, na př. v Písku (1851) a v Kutné Hoře (1858). Z těch dob pocházejí z reálků dosud ještě trvajících české reálky v Praze v Ječné ulici (1849, znamenitý ředitel Josef Wenzig), v Hradci Králové (1851), v Jičíně (1853), v Pardubicích (1854, proslulý ředitel Jiljí Vratislav Jahn), v Praze

III. (1865), německé reálky v České Lípě (1848), v Praze (1848), v Brně první (1851), v Hustopečích (1851), v Opavě (1851), v Lokti (1852), v Brně obecní, pak zemská (1857), ve Šternberku (1860) a v Litoměřicích (1865). Hojně napomáhal jejich vzniku zem. šk. inspektor Josef Webr rytíř z Pravomilu.

Možnost trvalé konstrukce, jež v podstatě jest zachována podnes, poskytlo však realkám ustanovení státního základního zákona ze dne 21. prosince 1867, č. 141 ř. z., jímž bylo zákonodárství o reálkách přeneseno na zemské sněmy, které práva tohoto postupně použily kromě sněmů v Kraňsku, Gorici a Terstu, kde ministerstvo kultu a vyučování opatření to provedlo samo. V Čechách se tak stalo zákonem ze dne 13. září 1874, číslo 56 z. z., jehož §§ 14 a 24 byly změněny zákony ze dne 1. května 1886, čís. 46 z. z., a ze dne 9. července 1895, č. 56 z. z. Na Moravě jest to zákon ze dne 30. dubna 1869, čís. 27 z. z., jehož §§ 8, 10, 16, 17 a 23 byly vlivem politických poměrů pozměněny zákony ze dne 27. července 1895, č. 62 z. z., ze dne 24. července 1900, čís. 60 z. z., a ze dne 4. května 1906, č. 40 z. z. Ve Slezsku základní zákon pochází ze dne 15. února 1870, č. 12 z. z., ale byl rovněž pozměněn v §§ 8, 9, 10, 14, 16, 17, 23 zákony ze dne 9. srpna 1898, čís. 50 z. z., ze dne 24. července 1900, č. 30 z. z., a ze dne 8. srpna 1914, čís. 34 z. z. Přesahovalo by rámec, vyměřený této úvaze, kdyby mělo býti sledováno, jak a proč k změnám těchto zákonů docházelo: stručně budiž jen pověděno, že ve většině případů se tak stalo vlivem politického našeho vývoje a že i v těchto změnách jsou důsledky našeho národního rozvinu. Jinak všechny tyto zákony jsou celkem shodné; podstatnější rozdíly jsou pouze v ustanovení o vyučování zemským jazykům, jak si jich vyžadovala potřeba té které země nebo mocenské poměry politické. Podle těchto zákonů jest reálka střední škola, jejímž účelem jest a) poskytovat vyšší vzdělání všeobecné se zvláštním zřetelem na obory matematické a přírodovědecké, b) připravovati pro vysoké školy, spočívající na těchto oborech (technické, montanistické, zemědělské, lesnické). Reálky jsou ústavy sedmitřídní a dělí se ve čtyřtřídní oddělení nižší a trojtřídní oddělení vyšší. Nižší oddělení

tvorí samostatný celek (nižší reálka), poskytující zakonrouhlené vzdělání, s nímž možno přejíti do praktického života; proto jest možno nižší reálky zřizovati samostatně bez vyšších tříd. Reálky může se svolením nejvyššího školského úřadu otvírati i soukromý činitel a může pro svůj ústav dosíci za určitých podmínek práva veřejnosti. Z jazyků byly v Čechách za povinné určeny franština a angličtina, ale ustanovení to bylo splněno jen na německých reálkách, kdežto na českých reálkách bylo jeho provedení ministerským výnosem ze dne 27. dubna 1880, č. 13289 ex 1879, zastaveno, aby se tak našlo místo pro vyučování němčině. Na Moravě byly nakonec za povinné prohlášeny oba zemské jazyky a franština. Ve Slezsku bylo posléze ustanoveno, že vedle vyučovacího jazyka jest jeden z ostatních dvou jazyků v zemi obvyklých povinný, a to na německých reálkách v západní části čeština, na reálkách se slovanskou řečí vyučovací (jakých ve Slezsku nikdy nebylo a není dosud) němčina, dále na všech ústavech franština a angličtina; ve vyšších třídách však mohou žáci voliti místo druhého zemského jazyka jazyk francouzský neb anglický. V ostatním promlouvají tyto zákony o počtu profesorů a jejich učebné povinnosti, o způsobu přijímání žactva, zřizování poboček a zkouškách dospělosti, celkem shodně se zařízeními gymnasijsními. Tyto zákony jsou dosud v plném rozsahu v platnosti; pouze ustanovení o vyučování zemským jazykům doznalo změny zákonem ze dne 8. června 1923, č. 137 Sb. z. a n., jímž se stal státní jazyk povinným vyučovacím předmětem na všech středních školách bez rozdílu, tudíž i na reálkách.

Připomenouti výslovně dlužno, že zemské zákony neznačí, že by jen země mohly zřizovati reálky. Učiniti tak mohl kterýkoliv veřejnoprávní činitel, stát, země, obec, spolek. Ve skutečnosti nejvíce reálek zařídil stát sám; pokud tak činily obce neb spolky, záhy je přejímal do státní správy. Ze zemí se odhodlala k zřizování reálek pouze M o r a v a a činila tak tím způsobem, že země moravská platila osobní náklad, kdežto příslušná města brala na sebe zvláštní smlouvou veškeren náklad věcný i s povinností postavení školní budovy, začez vybírala pro sebe školné a měla vliv na obsazování míst profesorských.

Právo veřejnosti bylo těmto zemským středním školám moravským všeobecně propůjčeno výnosem ministerstva kultu a vyučování ze dne 17. listopadu 1872, čís. 5556. Počet těchto zemských reálek moravských, jež za svůj vznik děkují většinou národnostnímu zápasu v letech osmdesátých a devadesátých uplynulého století, činil v době největšího jejich rozkvětu 29, a to 14 českých a 15 německých. Často v témž městě vznikala česká reálka proti německé (Hodonín, Lipník, Kroměříž, Mor. Ostrava) anebo mělo býti čeleno německé střední škole v sousedním městě (Jevíčko, Litovel, Příbor). Mnohé z nich průběhem doby změnily se v gymnasia (Uherský Brod, Holešov, Litovel, Velké Meziříčí, Příbor). O vznik těchto českých reálek má největší zásluhy zemský školní inspektor Jan Slavík. Země však poznala záhy, jakým břemenem jsou pro ni tyto střední školy, jako na druhé straně státní správa jen s obtížemi administrativními snášela tak velký počet středních škol, podléhajících jinému veřejnoprávnímu činiteli. Tak došlo k postátnňování zemských středních škol moravských, v němž se i za republiky pokračovalo, takže zbývá nyní již pouze 5 českých ústavů zemských a 3 německé.

V době vydávání zemských zákonů vzniklo z nynějších reálek celkem málo ústavů; jsou to české reálky v Prostějově (1871), v Brně první (1880), v Telči (1882), dnešní reálné gymnasium Otokara Březiny, v Českých Budějovicích (1884), v Plzni první (1888), z německých v Krnově (1871), v Rýmařově (1873) a v Moravské Ostravě (1877). Zato později následovala dvě období houfného zakládání českých reálek, jedno v letech 1894—1900, druhé v letech 1902—1911; souvisí to s velikým rozmachem našeho průmyslu a obchodu. Z prvního období pochází dvanáct dnešních reálek: Hodonín (1894), Nové Město na Moravě (1894), Lipník (1895), Praha-XII. (1895), Louny (1896), Jevíčko (1897), Kostelec nad Orlicí (1897), Moravská Ostrava (1897), Praha-I. (1897), Praha-XI. (1897), Kroměříž (1898), Tábor (1899). Z druhého období pochází dnešních 10 českých reálek: Kladno (1900), Olomouc (1902), Praha-VII. (1902), Nymburk (1903), Příbram (1904), Plzeň druhá (1906), Brno druhá (1907), Turnov (1908),

Nová Paka (1910), Praha-VI. (1913). Při tom nehledíme k 12 reálkám, které se změnily později v gymnasia (Uherský Brod, Bučovice, Holešov, Litovel, Náchod, Velké Meziříčí, Praha-VIII., Praha-XII., Praha-XIII., Příbor, Sušice, Česká Třebová), jimiž by se tento výpočet ještě rozmnožil. Značně se o zřizování reálek v té době v Čechách přičinili zemští školní inspektoři Frant. Bílý a Fr. Rosický. Na německé straně nebyla tato horečná zakladatelská činnost ani zdaleka napodobena. Nehledíme-li k reálkám zrušeným, pochází z této doby pouze šest německých reálek: Svitavy (1895), Cheb (1899), Teplice (1901), Varnsdorf (1904), Kašperské Hory (1906), Ústí nad Labem (1909). Německá akce inklinovala vždy více ke gymnasiím, kdežto na české straně reálky tehdy vešly v neobyčejnou oblibu pro své sedmileté studium, snadnost přestupu do praktického života a nevyučování klasickým jazykům. Proto v dobách, v nichž český národ hleděl dohoniti na vzdělanostním poli, čeho mu nepřizeň dřívějších časů odepřela, činil tak hromadným zakládáním reálek. I když dnes, dosáhnuvše státní samostatnosti, pociťujeme, že životní síly národa nutno zpevniti a vésti i jiným směrem než tvořením školských ústavů, byli bychom nevďečníky, kdybychom neuznali, že tyto reálky znamenaly mnoho nejen pro rychlé zvýšení kulturní úrovně širokých vrstev, nýbrž i proto, že byly obvyklým předstupněm ve svých čtyřech nižších třídách k rychlému vstupu do života a že nám daly nejen mnoho zdatných techniků, ale i národních učitelů, neboť značná část našeho učitelstva absolvovala úplnou reálku. Po státním převratě zřízeno bylo pouze pět nových reálek: v Praze-XVI., v Jaroměři, v Šumperku a dvě v Brně, z nichž tři poslední byly změněny později v reálná gymnasia.

Na oné části našeho státního území, které patřilo dříve království uherskému, byly reálky podle zákonného článku XXX. z roku 1883 ústavy osmitřídními. V Uhrách se však nikdy reálné studium tak nerozšířilo jako u nás, a tak se stalo, že státní převrat zastihl na celém tomto rozsáhlém území pouze pět reálek, v Bratislavě, v Košicích, v Žilině, v Kremnici a v Novém Městě nad Váhem, z nichž však poslední dvě byly změněny na reformní

reálná gymnasia, takže na Slovensku jsou dnes jenom tři reálky, formované však jako ústavy sedmitřídní, ježto byly na ně vztaženy naše předpisy. Na Podkarpatské Rusi byla reálka v Užhorodě, která však byla již před převratem přenesena do Miškovců.

Instrukce pro vyučování na reálkách byla po prvé vydána výnosem ze dne 5. dubna 1879, č. 5607, a naposledy v 5. vydání byla uveřejněna výnosem ze dne 1. března 1899, č. 5546 (Věstník, č. 7). Učebná osnova reálek byla po prvé soustavně upravena nařízením ministra kultu a vyučování ze dne 15. dubna 1879, č. 5607 (Věstník, č. 22), znovu přizpůsobena výnosem ze dne 23. dubna 1898, č. 1033 (Věstník, č. 14) a naposledy přepracována výnosem ze dne 8. dubna 1909, čís. 14711 (Věstník, č. 11). Po státním převratě nastala částečná změna učebné osnovy reálek výnosem našeho ministerstva školství ze dne 14. června 1919, č. 25552 (Věstník, č. 80). Tehdy byla nově zavedena do reálek filosofická propedeutika a povinné náboženství bylo omezeno na pět nižších tříd; zato zeměpis byl učiněn ve vyšších třídách samostatným předmětem a rozmnožen byl počet hodin vyučovacího jazyka. Projevila se tu tudíž snaha reálky přiblížiti ke gymnasiím, jako naopak současně byla gymnasia přiblížena učebné osnově reálek. Poslední změna v učebné osnově reálek byla provedena výnosem ze dne 17. června 1927, č. 71214, a nabyla platnosti od školního roku 1927-28 hned ve všech třídách. Podle této úpravy mají žáci reálek v prvních třech třídách po 30 týdenních hodinách, v ostatních třídách po 32 týdenních hodinách; k hlubší změně však nedošlo, nýbrž provedeny byly pouze menší přesuny v počtu hodin, přidělených jednotlivým předmětům. Tolik stačí pověděti v tomto přehledu o vzniku a vývoji reálek.

II.

O dnešním stavu reálek a jejich vývoji za republiky lze se nejlépe poučiti ze čtyř přehledných tabulek, jak následují.

1. Počet reálků.

Školní rok	Všech reálků	Státních	Nestátních	Všech středních škol
1. 1918/19	83	69	14 zemských	280
2. 1919/20	84	71	13 (12 zemských, 1 městská)	302
3. 1920/21	83	71	12 (11 zemských, 1 městská)	314
4. 1921/22	80	69	11 (9 zemsk., 1 měst., 1 dívčí)	318
5. 1922/23	77	67	10 (8 zemských, 1 dívčí)	316
6. 1923/24	75	68	7 (6 zemských, 1 dívčí)	311
7. 1924/25	71	64	7 (6 zemských, 1 dívčí)	306
8. 1925/26	69	62	7 (6 zemských, 1 dívčí)	302
9. 1926/27	69	62	7 (6 zemských, 1 dívčí)	298
10. 1927/28	69	62	7 (6 zemských, 1 dívčí)	296
11. 1928/29	67	61	6 (5 zemských, 1 dívčí)	296
12. 1929/30	60	56	4 (4 zemské)	296

2. Přehled reálků v školním roce 1929/30.

	1. Čechy		2. Země Mor.-slez.		3. Slovensko	Celkem
	čes.	něm.	čes.	něm.	slovenské	
a) Státní	28	10	9	6	3	56
b) Zemské na Moravě	—	—	1	3	—	4
Úhrnem . .	28	10	10	9	3	60

3. Počet žactva na reálkách.

Školní rok	českoslov.	německé	maďarské	celkem	na všech střed. škol.	% všeho žactva
1. 1918/19	19.692	9.435	1.065	30.192	91.234	32%
2. 1919/20	21.568	8.398	462	30.828	93.751	32%
3. 1920/21	22.309	8.734	275	31.758	96.801	32%
4. 1921/22	23.433	7.734	195	31.362	102.690	30%
5. 1922/23	23.587	7.518	103	31.208	106.039	30%
6. 1923/24	23.950	7.277	42	31.269	111.808	29%
7. 1924/25	23.616	6.708	26	30.350	114.493	29%
8. 1925/26	21.406	6.112	—	27.578	110.761	25%
9. 1926/27	19.054	5.643	—	24.697	105.356	23%
10. 1927/28	16.511	5.149	—	21.660	98.272	22%
11. 1928/29	14.125	4.680	—	18.805	93.587	20%
12. 1929/30	11.496	4.420	—	15.916	92.247	17%

4. Počet žactva v prvních třídách.

Školní rok	Československé	Německé	Úhrnem
1. 1918/19	4143	1861	6004
2. 1919/20	4550	1705	6255
3. 1920/21	4860	1505	6365
4. 1921/22	5077	1662	6739
5. 1922/23	4491	1467	5958
6. 1923/24	4208	1342	5550

*

	Školní rok	Československé	Německé	Úhrnem
7.	1924/25	4016	1161	5177
8.	1925/26	3068	1061	4129
9.	1926/27	2476	859	3335
10.	1927/28	1731	709	2440
11.	1928/29	1639	673	2312
12.	1929/30	1511	696	2207

Z přehledů vyplývá, že počet reálek neustále klesá, sestoupiv s 83 na 60. Stalo se to jednak tím, že některé reálky, které se ukázaly zbytečnými, byly zrušeny, jednak tím, že byly změněny na přání obyvatelstva v reálná gymnasia neb v reformní reálná gymnasia. V reálná gymnasia se proměnily reálky v Uherském Brodě, dvě reálky v Brně, reálky v České Třebové, Šumperku a Telči, v Praze dívčí reálka, druhá reálka na Vinohradech a reálka ve Vršovcích, z německých reálky v Českých Budějovicích, Plzni a Trutnově, v reformní reálná gymnasia byly proměněny reálky ve Velkém Meziříčí, v Kremnici, Novém Městě nad Váhem, Sušici, Zvolenu a německé reálky ve Frývaldově, Jihlavě, Levoči a Znojmě. Tento příznačný zjev třeba podtrhnouti, právě tak jako dlužno upozorniti, že za celou tu dobu ani jedno gymnasium nebylo změněno v reálku a nikde se takové přání neozvalo. Tak reálky, jež činily na počátku bezmála třetinu všech středních škol, zabírají nyní jen pětinu celkového počtu. Československých reálek jest nyní 41, tudíž pětina ze všech 204 československých středních škol, a to 28 v Čechách, 10 v zemi Moravsko-slezské a 3 na Slovensku. Z 19 německých reálek, jež tvoří čtvrtinu celkového počtu 79 německých středních škol, jest jich 10 v Čechách a 9 v zemi Moravsko-slezské. Počet nestátních reálek klesl za republiky vlivem akce postátňovací se 14 na 4 zemské reálky moravské, a to jednu českou a tři německé. Také počet žactva jeví klesající tendenci, neboť z 30.000 v školním roce 1918/19 zeslabil se na 15.916 v školním roce 1929/30. Největším rozpětím se vyznačují léta 1921/22, 1922/23 a 1923/24, kdy se na českých ústavech vrcholí návštěva reálek bezmála v 24.000, ale pak nastává náhlý pokles, jenž nás přivedl letos bezmála na polovinu číslice prvního roku popřevratového. Trvale sestupná linie v počtu žactva německých reálek

má ovšem také příčinu v zrušení některých ústavů; ale pro pokles návštěvy českých ústavů nutno hledati vysvětlení jinde. O tom nejlepší svědectví podává poslední tabulka, jež ukazuje frekvenci prvních tříd na reálkách. V šk. r. 1918/19 chodilo do českých prim na reálkách 4143 žáků, a po stoupání číslce této až na 5077 v šk. roce 1921/22 nastává nezadržitelný sestup na letošních 1511 žáků či bezmála na pouhou třetinu žáků, kteří se dali zapsati v posledním roce válečném; týž zjev je patrný na německých ústavech, kde místo 1861 primánů z roku 1918/19 se objevuje nyní pouhých 696. Celkem klesl počet zapsaných žáků do prvních tříd reálek s 6004 na 2207 čili bezmála na třetinu. To vše jsou zjevy, které nabádají k úvahám, třeba že při složitosti sociálních úkazů nutno i zde se domýšleti příčin několika. Jistě má na věci svůj podíl i zmenšená porodnost válečných let, rovněž tak i ztenčení počtu reálek jejich rušením a převáděním do jiných středoškolských typů, ale nejhlavnější důvod kotví ve změně smýšlení širokých vrstev obyvatelstva o reálkách: po přepjaté oblibě, které požívaly reálky v letech 1890—1910, a po překotném návalu žactva do reálek v letech 1921—1925 dostavil se právě tak unáhlený odklon od reálek, který se zřetelně projevil nepatrným zápisem do prvních tříd, ač na př. reálná gymnasia, která jsou nyní „velikou módou“, mají nového žactva dostatek. Nezbyvá než souditi, že občanstvo s dnešními sedmitřídními reálkami není spokojeno a že, dávajíc přednost osmitřídním gymnasiím kteréhokoliv typu, pokládá vzdělání, kterého nabývá žactvo na reálkách, za méně hodnotné jak pro kratší trvání studia, tak i pro rozsah a výběr učebné látky.

III.

O způsobu zřízení reálek v cizině lze načrtnouti tento stručný obraz:

V R a k o u s k u, jímž počínáme řadu jako státem nejbližším, po reformě Glöcklově se přistoupilo k ustálené středoškolské organizaci zákonem ze dne 2. srpna 1927, BGBl. č. 244. Podle něho jsou střední školy učebné ústavy

středního stupně o 8 třídách, z nichž čtyři tvoří nižší oddělení a druhé čtyři třídy jsou oddělením vyšším. Typově rozeznávají se gymnasia, reálná gymnasia a reálky, ale v prvních třech třídách jsou všechny typy stejné, reálná gymnasia a reálky i ve čtvrté třídě, ovšem až na to, že na reálce jest jiné jazykové vyučování, uspořádané tak, že prvnímu jazyku cizímu se počíná učit ve třídě druhé, druhému ve třídě páté. Rakousko si tudíž v nové úpravě zavedlo reálky osmitřídní.

V **M a ě a r s k u** byly reálky změněny v osmileté střední školy již v roce 1875 a toto zařízení bylo přejato i do zákona o středních školách z roku 1883 (zákonný čl. XXX.); z jazyků se tu pěstuje němčina od první třídy, franština od třetí třídy. Reforma Klebelsbergova z roku 1924 se této úpravě nedotkla.

V **N ě m e c k u** bývala v organizaci reálek značná pestrost; rozeznávaly se reálky prvního řádu (erster Ordnung) s latinou a jedním moderním jazykem od reálek druhého řádu bez latiny. Reálky prvního řádu byly obdobny našim reálným gymnasiím, reálky druhého řádu našim reálkám. Když v r. 1882 Heřman Bonitz reorganizoval pruské školství, roztřídil reálky na dva druhy: a) reálky (Realschulen) o šesti třídách, jež žáka dovedly k tak zv. střední zralosti, b) vyšší reálky (Oberrealschulen) o devíti třídách se zkouškou dospělosti, rovnocennou se zkouškami dospělosti na ostatních devítitřídních středních školách. Jazyky moderní se tu pěstují dva, první od první třídy, zvané sextou, druhý od čtvrté třídy, zvané dolní tercií (U III).

Ve **F r a n c i i** vzniklo reálné studium z pobočných kursů, jež ministr Vasmenil r. 1829 zavedl při lyceích a kolejích pro žáky, kteří se nehodlali podrobiti baccalaureátu, obdobnému s naší zkouškou dospělosti. V roce 1865 vytvořil ministr Durui z těchto kursů enseignement secondaire spécial pro mládež, která se chtěla věnovati praktickým povoláním. Vedle toho již od r. 1852 byla zavedena v lyceích (= našich gymnasiích) od 4. školního roku bifurkace, čímž ve vyšších třídách vznikly dvě větve, humanitní (lettres) a přírodovědecká (sciences), která byla o rok kratší. Vedle této přírodovědecké větve enseignement

spécial živořilo, až s ní r. 1886 úplně splynulo, čímž vzniklo enseignement moderne, obdobné s našimi reálkami. Jeho základní vadou bylo, že trvalo pouze šest let proti sedmiletému studiu klasickému, takže nebylo možno jeho baccalaureát zrovnoprávniti s baccalaureátem humanitního studia. Proto Ribotova anketa v r. 1899 zdůrazňovala především nutnost tohoto zrovnoprávnění, při čemž ovšem moderní studium by bylo nutno o rok prodloužiti. K tomu došlo r. 1902 a od té doby jsou všechny francouzské střední školy sedmileté (se vstupem ze 4. třídy obecné školy) a jejich baccalaureáty jsou rovnocenné. Zavedena byla takováto organizace: I. čtyřletý cyklus s větví A) klasickou, B) moderní; II. tříletý cyklus o čtyřech sekcích v prvních dvou třídách: A) latina s řečtinou, B) latina s živými jazyky, C) latina s reálními vědami, D) živé jazyky s reálními vědami. Po šesté třídě vykonali žáci první část baccalaureátu a přešli do sedmé třídy, která se dělila na třídu filosofickou a třídu matematickou. Nato se podrobili druhému dílu zkoušky baccalaureátní. Našemu reálnému studiu se tu rovná větev B prvního cyklu, sekce D druhého cyklu a závěrečná třída matematická. V roce 1923 se pokusil Bérard o to, aby střední škola francouzská byla vybudována na čtyřletém společném základě klasickém, ale jeho reforma padla v následujícím roce 1924. Dnešní sedmiletá francouzská střední škola má dvě větve, klasickou a moderní, při čemž v totožných předmětech mají žáci obou větví společné vyučování; v klasické větvi lze fakultativně od třetí třídy vytvořiti oddělení s řečtinou.

V Itálii po reformě Gentilově z roku 1923 není reálek v našem smyslu, ježto latina je povinným předmětem ve všech třídách všech středních škol. Vstupuje se do nich ze 4. třídy obecné a studium trvá osm let; typy jsou dva, gymnasiijní (zvaný ginnasio v nižším oddělení a liceo ve vyšším oddělení) a moderní, slující v nižších třídách istituto tecnico, ve vyšších třídách liceo scientifico. Tento typ je uprostřed mezi naším reálným gymnasiem a naší reálkou, ale blíží se značně k reálce.

Ve Španělsku podle úpravy z roku 1926 jest jednotná šestitřídní škola, která v posledních dvou třídách má dvě větve, humanitní a reální. Po absolvování nižšího

oddělení se skládá základní baccalaureát, po skončení vyšších tříd se podrobují žáci zkoušce universitního baccalaureátu.

V *Portugalsku* jest střední škola sedmitřídní, rozdělená na pětiletý curso geral o 2 sekcích, v nichž se však učí všichni žáci v III.—V. třídě latině, a na dvouletý curso complementar s humanitní větví (letras) a přírodovědnou (sciências) bez latiny, takže se tato větev podobá vzdáleně naší reálce.

V *Belgii* po reformě Nolfově z roku 1924 jest střední škola šestitřídní a sluje atheneum. Dlužno ovšem připomenouti, že se do ní vstupuje až po 6. třídě obecné, nebo je nutno míti 5 tříd obecných a jednoroční přípravku, takže z atheneí vycházejí absolventi nejméně osmnáctiletí jako z našich středních škol. Nehledíme-li k speciálnímu oddělení obchodnímu, rozeznávají se tu tři sekce: a) Humanités grecques-latines, b) humanités latines bez řečtiny, c) humanités modernes, jež má v prvních třech třídách osnovu totožnou s učebním plánem škol měšťanských (écoles moyennes d'instruction générale). Tato sekce se nejvíce přibližuje naší reálce.

V *Nizozemí* jest podobná nestejnost v délce studia gymnasijsního a reálného, jaká jest dosud u nás. Do střední školy se vstupuje z šesté třídy obecné, tedy teprve v dvanácti letech věku, a studium na lyceu (našem gymnasiu) trvá šest let, tudíž do osmnácti roků; v nejvyšších dvou třídách se lyceum dělí na větev jazykovou a matematicko-přírodovědeckou. Žák může však po škole obecné přejíti též na měšťanskou školu (Burgerschool), po jejímž druhém ročníku lze vstoupiti do tříleté Hoogre Burgerschool, takže absolvuje v 17 letech. Toto studium jest přibližně podobné naší reálce. Tito absolventi mají ovšem omezený přístup na vysoké školy, mohouce přejíti jen do studia technického a za určitých modalit i lékařského a právníkého. Připomenouti sluší, že v prvních dvou letech je lyceijní učebná osnova téměř stejná s plánem měšťanských škol, ježto se s latinou tu začíná až v třetí třídě.

Ve *Švýcarsku* jsou v jednotlivých kantonech poměry velmi různé, ba i v témž kantonu se délka studia

na jednotlivých typech středních škol značně od sebe liší. Vliv má tu i úkaz, že gymnasiijní typy navazují na školu obecnou, kdežto reálky se obvykle připojují k druhé třídě škol sekundárních (měšťanských), na něž se přechází z 6. třídy obecné. V kantonu curyšském trvá doba reálného studia čtyři a půl roku, t. j. do osmnácti a půl let věku. V baskilejském a bernském kantonu se ze čtvrté třídy obecné vstupuje do reálky, jejíž studium trvá osm a půl roku. V ženevském kantonu z páté třídy obecné školy se přechází do sedmileté střední školy, takže studium i zde se končí až v osmnácti letech. Vyšší čtyřleté oddělení má čtyři větve, klasickou, reální, technickou a pedagogickou, jež má cíl totožný s našimi učitelskými ústavami.

V Dánsku chodí děti ze čtvrté třídy obecné do čtyřleté školy měšťanské (mellem-skole) a vstupují nato do gymnasií o 3 třídách, takže absolvují v 17 letech. V gymnasiu se studium dělí v tři větve, klasickou, moderní a matematicko-přírodovědeckou, jež se blíží naší reálce.

Ve Švédsku podle úpravy z roku 1927 se z obecných škol přechází na měšťanskou školu, která se tu nazývá Realskole, a z ní na gymnasium. Chodí-li žák 6 let do obecné školy, je na měšťanské škole čtyři roky a jeho gymnasiijní studium trvá též čtyři roky. Jestliže však odešel již z páté třídy obecné, chodí do měšťanské školy 5 let a gymnasium jest pro něj tříleté. Celkem tedy studium tu trvá osm let. Gymnasia jsou buď latinská s řečtinou v nejvyšších dvou třídách nebo reálná bez řečtiny. Vedle těchto gymnasií jsou ve Švédsku ještě samostatná šestiletá lycea buď latinská neb reálná nebo moderní.

V Norsku jsou podobné poměry. I tu střední stupeň tvoří Middel-skole, naše měšťanská škola, která je buď čtyřletá nebo tříletá podle toho, vstupuje-li se do ní z 5. či ze 7. třídy obecné. Na ni navazuje gymnasium s tříletým studiem, jež se dělí na čtyři větve, latinsko-řeckou, latinskou, jazykově historickou a přírodovědeckou, která se podobá naší reálce.

Polsko přiblížilo své střední školy obecným školám tím, že jeho osmiletá gymnasia mají v prvních třech třídách, jež jsou ovšem bez latiny, osnovu učebnou totožnou s učebním plánem 5.—7. třídy obecné. Vyšší pětileté

oddělení má tři větve, klasičku, humanitní bez řečtiny a matematicko-přírodovědnou, příbuznou naší reálce.

V Litvě podle úpravy z roku 1923 jest studium středoškolské osmileté, navazující na čtvrtou třídu obecnou. Nižší oddělení, zvané progymnasium, jest čtyřleté, vyšší oddělení, rovněž čtyřleté, má tři větve, latinskou, moderní a matematicko-přírodovědeckou právě tak jako v Polsku.

V Lotyšsku se chodí do čtrnácti let na národní školy a pak se přechází teprve do čtyřletých škol středních, takže se studium i tu končí v 18 letech. Naší reálce tu odpovídá čtyřletá vyšší škola technická.

V Estonsku se ze 6. třídy obecné (do školy se tu chodí jako v Lotyšsku teprve od sedmi let) vstupuje do pětiletých středních škol, takže trvá studium do 18 let. Nižší oddělení je dvouleté, vyšší je tříleté o několika větvích. Naší reálce jest nejbližší technické gymnasium, ve kterém se však vyučuje i předmětům technicky odborným (technologii, elektrotechnice).

V Rumunsku si zavedli zákonem z roku 1928 nedělenou sedmiletou střední školu s latinou od třetí třídy. Po dosažení baccalaureátu vstupují však žáci do jednoročních vysokoškolských přípravek, takže v praxi jest přece studium osmileté jako dříve.

V Jugoslavií provedena byla úplná reorganizace středního školství zákonem ze dne 31. srpna 1929, jímž bylo jako jednotný typ zavedeno osmileté gymnasium s latinou od páté třídy. V městech, kde již gymnasium jest, může býti zřízena reálka jako samostatný ústav nebo jako pobočná škola.

V Bulharsku ze čtvrté třídy obecné se vstupuje do tříletých progymnasií, jež se rovnají našim měšťanským školám. Vlastní gymnasia jsou pětiletá, takže celé studium trvá osm let, a mají tři větve, klasičku, polo-klasičku bez řečtiny a přírodovědeckou, příbuznou naší reálce.

V Řecku není reálek v pravém slova smyslu; nejvíce se jim blíží athénské varvakeion. Řecké střední školy jsou sedmileté, rozdělené na tříletý stupeň nižší a čtyřtřídní vyšší oddělení.

Ve Finsku je střední škola osmiletá s nižším oddělením pětiletým; ve vyšším tříletém stupni jsou dvě větve, klasická a reální.

Poměry školství ruského, anglického a amerického jsou tak zásadně odlišné od naší výstavby školské, že srovnání nelze dobře provést.

Tento přehled ukazuje, že všechny evropské státy se snaží zavést stejnou délku studia gymnasiijního a reálného, aby tak byla splněna základní podmínka pro požadavek, by obojí studium bylo pokládáno za rovnocenné. Devítiletou reálku má Německo, osmiletou reálku Rakousko a Maďarsko, osmileté studium Itálie, Jugoslaviie, Polsko, Litva, Bulharsko a Finsko; sem třeba přičísti i státy, v nichž se při odlišné celkové organizaci školské vychází ze středních škol v 18 letech věku neb i později: Švýcarsko, Belgie, Nizozemí, Švédsko, Norsko, Lotyšsko, Estonsko a Rumunsko. Vysloveně sedmileté studium s ukončením v 17. roce věku jest zavedeno jen ve Francii, Španělsku, Portugalsku a Dánsku.

IV.

Srovnáme-li naši organizaci reálek s cizokrajnými soustavami školskými, vidíme, že různost studijní délky vyplynula všude ze zvláštního vývoje historického. A nejinak tomu bylo u nás, neboť původní poslání reálek bylo zcela jiné. Když reálky vznikaly, byly výše organizovaným druhem obecných škol a jejich účelem bylo připravovati mládež pro zaměstnání v průmyslu, živnostech a obchodu. Jakmile však pro rychlý přechod do praktického života byly utvořeny školy měšťanské a pro odborné vzdělání, potřebné v řemeslech, obchodech a továrnách, bylo vybudováno rozvětvené školství odborné, pozbyly reálky svého původního poslání a počaly se měnit v pravidelné střední školy, jimž jako jediný zbytek z dřívějška zůstala studijní doba o rok kratší a odtud plynoucí omezení v přestupu na vysoké školy. Není bez zajímavosti, že v dolnorakouském zemském zákoně ze dne 3. března 1870, č. 26 z. z., připouští se již možnost rozšíření vyšší reálky o čtvrtou třídu. Tyto snahy by se byly uskutečnily dávno, kdyby právě různos-

rodost zemských zákonů o reálkách a zřetel na finanční prostředky nebyly přivodily nedosažitelnost jednomyslného rozhodnutí ve všech korunních zemích. Jasného výrazu dostalo se tomuto podnětu na středoškolské anketě, konané ve Vídni ve dnech 21.—25. ledna 1908 za ministra kultu a vyučování dr. Gustava Marcheta a za účasti tehdejších předních školských odborníkův. V poradách se probíraly především otázky, týkající se zkoušení a klasifikování žactva na středních školách a oprávnění středoškolských absolventů, ale vedle toho veliký zájem budil problém, jak vytvořiti nové typy středních škol, které by lépe vyhovovaly požadavkům moderní doby. Téměř napřed bylo projevováno mínění, že by byl mnohým z naskytajících se obtíží učiněn konec, kdyby bylo studium na reálkách prodlouženo na osm let. Konkrétní návrh učinil profesor štyrskohradecké university dr. Edvard Martinak, jenž žádal, aby byla reálka prodloužena na osm let, aby mezi její učebné předměty byla zařaděna filosofická propedeutika a aby se na ní učilo latině jako předmětu relativně povinnému. Také profesor krakovské university dr. Kazimír Morawski žádal rozhojnění učiva na reálce a její rozdělení na větev přírodovědnou a jazykovou. Podobná přání pronesl i profesor pražské university dr. František Drtina, profesor vídeňské university dr. Alois Höfler a profesor vídeňské techniky dr. Eugen Schwiedler. Positivním výsledkem této ankety bylo vytvoření typu reformních reálných gymnasií; k zřízení osmé třídy na reálkách nedošlo v úvážení, že by bylo nutno změnití zemské zákony o reálkách, což by se bylo neobešlo bez nepřekonatelných obtíží vzhledem na různý kulturní vývoj jednotlivých zemí a roztržitostnost zájmů vzájemně se křižujících. Proto také ve výnosu bývalého ministerstva kultu a vyučování ze dne 8. dubna 1909, č. 14711 (Věstník 1909, č. 11), kterým se zavádějí nové učebné osnovy pro reálky, doporučuje se rozšíření reálek o osmou třídu, ale výslovně se upozorňuje na překážku, kterou tvoří provedení nutné změny jednotlivých zákonů zemských. V písemné anketě, pořádané ministerstvem školství a národní osvěty v roce 1919 o reformě střední školy, převážná většina účastníků se vyslovila pro to, aby studium na všech středních školách bylo

stejně dlouhé; přirozeným důsledkem tohoto požadavku jest, aby studium na reálkách bylo osmileté. Mezitím se však u nás objevilo osmileté studium reálné skutečně na vyšším reálném gymnasiu v Děčíně, pro něž vymohl ředitel dr. Antonín Schlosser zvláštní organizaci; čtyřtřídní vyšší oddělení tohoto gymnasia má totiž tři větve, gymnasiijní, reálně gymnasiijní a reálnou, takže reálka jest tu organizována jako osmiletá. Týmž způsobem bylo ještě upraveno vyučování na německých gymnasiích v Českých Budějovicích a v Mostě. Budiž vzpomenuť i toho, že na Slovensku byla z dřívějších dob reálka vžita jako škola osmitřídní. Když po převratě normovala školská správa tamější reálky jako ústavy sedmitřídní, byla obyvatelstvem tato změna přijata napořád jako znehodnocení stávajících reálek. Proto si některá města vymohla, že jejich reálky byly změněny v osmitřídní reformní reálná gymnasia. Stalo se tak v Kremnici, Novém Městě nad Váhem a ve Zvolenu, takže na celém Slovensku zbyly dnes jen tři sedmitřídní reálky v Bratislavě, Košicích a Žilině. Tato snaha po lepší úpravě reálek zachvátila i obyvatelstvo v Čechách a na Moravě; dlouhá jest řada měst, jež se domáhají změny svých reálek v reálná gymnasia a také byla v posledních letech tato změna provedena na mnoha místech. Všecky tyto úkazy vedly k tomu, že, když ministr dr. Ant. Štefánek zahajoval školskou anketu, konanou ve dnech 8.—12. dubna 1929, v úvodní své řeči prohlásil, že pro školskou správu jest tato otázka *res iudicata*, takže se bude jednat jen o její zákonodárné provedení. Z účastníků této ankety se pro osmiletou reálku vyslovili zástupci obou profesorských spolků, českého i německého; za to zástupci technického světa měli pochopitelně určité námitky a poukazovali na to, že se tím mládeži zpožďuje vstup do praktického života a že se jí prodloužením studia způsobují vyšší výdaje. Když by mělo dojít k zavedení osmých tříd reálných, žádali, aby učebné osnovy vyšších reálek byly za účasti technických odborníků upraveny se zřetelem k praktické potřebě a s vyloučením jakéhokoliv přetěžování.

Buď jak buď, všichni cítíme, že k nějaké úpravě jest nutno přikročit. Setrváme-li na osmileté soustavě středo-

školského studia v jakékoliv formě, pak je zřejmo, že dnešní reálky nezapadají do tohoto rámce, jsouce jediným zbytkem dřívější různorodosti po zrušení šestitřídních lyceí. Pokles obchodní a průmyslové konjunktury způsobuje, že napětí na trhu pracovním povolilo a že není shánka po silách sebemladších; naopak nastává tíseň a tím i možnost výběru, který stupňuje své požadavky mezi jiným i tím, že bere zřetel spíše na ty, kteří vykazují se delším studiem. Proti tomu nezmůže nic, poukazuje-li se na to, že i sedmnáctiletí abiturienti reálek stávají se zdatnými pracovníky. (Článek prof. Dra Otakara Quadráta: Statistický obraz prospěchu realistů a gymnasistů, studujících na vysokých školách technických, Věstník pedagogický, 1929, a pojednání Ing. Alfreda Dratvy: Naše technické hospodářství a reforma reálek, 1930.) Výmluvným dokladem celé situace je volání četných měst po změně jejich reálek na školy osmitřídní. Rozhodně se typ reální nehodí, jsa speciálním druhem školským, do měst, kde jest pouze jedna střední škola. Nelze než skončiti přáním, aby věc byla záhy vyřešena na prospěch reálného studia tak, jak si toho reálky zasluhují již pro významnou úlohu, kterou měly v kulturním vývoji našich zemí v uplynulých desítiletích.

Městské dívčí reálné gymnásium v Praze-XVI.

Středoškolské studium dívčí.

I. Dívčí střední školy.

Středoškolské studium dívčí*) v plné rovnocennosti se studiem chlapeckým jest produktem teprve nejnovější doby. Věc nás nesmí udiviti, pomyslíme-li, že dřívější pokolení úplně tkvěla v názoru, že žena jest tvorem fysicky i duševně odlišným od muže, obdařeným schopnostmi menšími, a že její poslání jest hledati nikoliv ve veřejné činnosti a ve výdělečné práci, nýbrž v rodinném životě a v pracích domácích. Vždyť podnes jsme toho svědky, že ani otevřené hlavy nedovedou se zhostiti bludu, že rozdílné vlastnosti duševní i tělesné nejsou s to, aby uzpůsobily práci ženinu tak, aby byla rovnorodá práci mužské. Proto nebylo v dřívějších časech vůbec žádné péče o vzdělání odrostlejších dívek a vychozením obecné školy se končila pro děvčata průprava pro život. Přemýšlivé duchy ovšem tato věc vedla k hledání odpomoci a k ukazování na neudržitelnost tohoto stavu, jak tomu výstižně dala výraz Božena Němcová v „Pohorské vesnici“ ústy hraběncinými. Ježto se s pomocí veřejných činitelů nedalo počítati, hledala se odpomoc soukromá, a tak se objevují dost záhy u nás pokusy o zřízení soukromých vzdělávacích ústavů pro dospívající dívky. Pozdější choť Čelakovského, Bohuslava Rajska, zařídila takový ústav v roce 1844; podivínský Amerling v téže době vedle své „Budče“ zřídil i „Budeč ženský“, jež vedla jeho manželka. K podobnému pokusu nabádal Josef Wenzig i Boženu Němcovou, která však důsledně odmítala, chtěje si zachovati volnost pro svou spisovatelskou činnost. Žádná z těchto snah se nesetkala s déle trvajícím úspěchem, právě tak jako ústav Honoraty z Wiś-

*) Nejnovější poučení ve spisech Jana Čenka, Střední školství, 1926, 102—108, a Otakara Kádnera, Vývoj a dnešní soustava školství, 1929, 281—293, 475—477.

niowských Zapové, založený v roce 1855, trval pouhé tři měsíce. Tu šlo vesměs o ústavy české, čímž není řečeno, že by jiných nebylo bývalo. Naopak, takových ústavů náležejících soukromým podnikatelům bylo celé množství nejen v Praze, nýbrž i po venkově, a zvláště ženské řady chopily se této příležitosti, jež poskytovala možnosti snadné obživy, a zařizovaly vychovávací ústavy (Erziehungsanstalten), spojené zpravidla s internáty. Tuto instituci zastihli jsme v květu ještě my u svých maminek, které byly napořád od svých rodičů posílány „do klášterů“ v dospívajícím věku. Pokud se tu podávalo literární vzdělání, nepřesahovalo rozsah pozdějších škol měšťanských; hlavní věc byla, že se vyučovalo německy — a o naučení se němčině šlo především. K tomu se družily drobty franštiny, hra na klavír a společenská výchova — to stačilo, aby ukojen byl hlad po vyšším vzdělání u tehdejšího pokolení ženského. Povážíme-li, že ještě v sedmdesátých letech uplynulého století čeština byla pokládána za jazyk méněcenný a že dorozumívacím jazykem vzdělavců byl jazyk německý, nepodivíme se, že dívkám národně probudilým bylo v takových ústavech všelijak, obzvláště slyšely-li úsměšky nad svým rodným jazykem, jak výmluvně líčí Karolina Světlá ve svých vzpomínkách. Dnes, kdy čeština se probíjela až na místo jazyka státního, jsou věci jiné a proto se i kriticky díváme na horlení uplynulých dob proti této výchově; jsmeť svědky zjevu, že všeobecně proniká přesvědčení o nutnosti dobré znalosti němčiny, a tak se vracíme, ovšem v změněné podobě, k dřívějším časům. Houfné umístování dívek přes prázdniny v německých rodinách jest toho nejlepším dokladem. Tento způsob dívčí výchovy nemohl uspokojovati v pokračujícím vývoji, zvláště když chlapecké studium po reorganisaci gymnasií a reálek v r. 1848 dostalo se na nové solidní základy a zdokonalovalo se čím dále, tím více. Tyto vychovávací ústavy se znenáhla odcizovaly širokým vrstvám, stávající se útočištěm dívek, které se pro život spokojovaly získáním uhlazených způsobů společenských; otevřena však zůstávala potřeba teoretického vzdělání, zvláště dokud tu nebylo ještě ani škol měšťanských, které byly aktivovány zákonem z 14. května 1869, č. 62 ř. z. Ba ani tím nebyla zjednána

úplná odpomoc, neboť opět nastávala otázka, jak upravití vzdělání dívek, vyšších z těchto škol, aspoň pro dvě neb tři následující léta. Tato potřeba dala vznik myšlence o zřizování vyšších dívčích škol, německy zvaných Höhere Töchtereschulen. První česká vyšší dívčí škola byla otevřena 1860 v Písku*); za ní následovala Praha, když se r. 1861 prvním českým starostou stal František Pštros. Ústav byl otevřen r. 1863 pod řízením Dra Viléma Gablera († 1897), který k tomu cíli navštívil vyšší dívčí školy v Mannheimu a ve Švýcarech. Teprve po dvaceti letech následovala 1884 Plzeň, 1886 spolek Vesna v Brně a 1888 České Budějovice. Byly to vesměs školy pokračovací, jak měly i výslovně uvedeno ve svých názvech, takže se jim nedostávalo rázu střední školy. Název „vyšší dívčí škola“ byl v Brně zaveden při reorganisaci ústavu r. 1896. Na německé straně vznikla první vyšší dívčí škola r. 1874 v Praze zásluhou politika dr. Františka Schmeykala; zajímavé je, že další následovaly v dobách, kdy tento typ byl už překonanou věcí: 1894 v Opavě, 1895 v Ústí nad Labem, 1897 v Liberci, 1902 v Plzni, 1904 v Karlových Varech, 1905 v Chebu a 1909 v Jablonci nad Nisou. Organisační těchto škol byla různá; s počátku nahrazovaly dívčí měšťanské školy, později se rozšiřovaly o pokračovací ročníky a připojovaly k sobě i přípravnou školu obecnou. Tak česká pražská vyšší dívčí škola měla zprvu tři třídy, pak šest tříd a příslušnou obecnou školu jako přípravku; německá pražská vyšší dívčí škola byla první rok o dvou třídách, následující rok o třech třídách, nato o šesti třídách s pětiletou obecnou školskou přípravkou. V Písku, v Plzni a Českých Budějovicích šlo o školy pokračovací, navazující na školy měšťanské. Vyšší cíle si vytkly německé vyšší dívčí školy, které vznikly kolem r. 1900; byly obvykle tříleté připojující se k třetí třídě školy měšťanské a jejich kuratoria si rok za rokem vymáhala na vídeňském ministerstvu uznání třídy druhé a třetí za rovnocenné s pátou a šestou třídou lycejni a dosahovala i práva, aby žákyně směly konati lycejni

*) Založil ji učitel opatrovný, pozdější ředitel chudobince Vojtěch Janota; škola zašla roku 1873 pro nedostatek žákyní a peněz. Ústav měl dva ročníky o 19 týdenních hodinách řádných předmětů a 17 hodinách nauk mimořádných, mezi nimiž byly zastoupeny ženské ruční práce 10 hodinami.

zkoušku dospělosti. Z těchto ústavů škola v Písku zašla, ostatní se změnily později v lycea a nato v pravidelné školy střední. Jediná vyšší dívčí škola šestitřídní zbyla dodnes, česká v Praze ve Vodičkově ulici. Škola tato však nemá práva veřejnosti a zbavila se již charakteristického znaku, kterým ji vyznačil zakladatel Gabler, totiž systému třídních učitelek, které musily býti přítomny při všech hodinách vyučování.

Pokračující době ovšem nemohly tyto školy postačiti; byť nesměle, přece jen důrazně se ozývalo volání po připuštění žen k řádnému studiu středoškolskému. Půdy se tu však dobývalo jen po kouscích; tak bylo od r. 1872 dovoleno, aby ženy ojediněle směly konati gymnasijsní studia jako privatistky a od roku 1897 byla připuštěna i jejich hospitace při vyučování, třebaže se dály pokusy všelijak ji omeziti nebo aspoň znechutiti. Ale touto cestou se dostala přece jen koedukace do středních škol a zvláště na Moravě nebyly „hospitující privatistky“, jak se jim úředně říkalo, žádnou zvláštností. Jejich studium nebylo ovšem nijak snadné, uvážíme-li, že musily dvakrát do roka konati zkoušku ze všech předmětů z celého pololetního učiva. K plnému uznání rovnocennosti se vídeňské ministerstvo nepropracovalo; naopak, když vidělo, že do širokých vrstev vniká přesvědčení, že žena má též nárok na uschopnění k výdělečné práci jako muž a že jí proto žádná cesta k vyššímu vzdělání nesmí býti uzavírána, hledělo tyto snahy přesunouti na pole, kde se podle jeho názoru mohly státi neškodnými. Památný jest v té příčině výnos ministra Gautsche z 24. března 1897, č. 895 (Věstník 1897, č. 20), vydaný den po tom, když dovolen byl ženám přístup na filosofické fakulty jako řádným posluchačkám. Ministr tu praví, že otázka vyšší dívčí výchovy jest neodbytná a že on sám k ní zaujal stanovisko v parlamentní rozpočtové debatě na rok 1896; uznává potřebu, aby bylo ženám dáno rovnocenné vzdělání s muži a aby byla jim poskytnuta větší možnost výdělku, ale nesmí se tak státi v plné míře, ježto prý tomu brání přirozená povaha ženy a její vlastní poslání. Jestliže však jednotlivé dívky si samy opatří vzdělání rovnocenné s muži, nebude jim brániti, aby vykonaly zkoušku dospělosti a nabyly výhod odtud

plynoucích. Dosavadní ústavy, jež podávaly vzdělání přesahující měšťanskou školu, svými vysokými poplatky se omezují jen na zámožnější třídy; dnes však doléhá nouze na střední vrstvy, a té nutno odpomoci zřizováním ústavů, které by se staly přístupnými i nemajetným. Iniciativu musí tu míti nestátní činitelé; státní správa omezí svou pomoc na organizaci těchto škol a na vydání předpisů, jimiž by byla zaručena výchova řádných učitelů. Čertovo kopýtko vyhlédá ze všech těchto vznosných vět; nikde tu není řeč o opravdové střední škole a státní pomoc je ryze platonická, ježto se soudilo, že města a jiní činitelé mnoho nedokáží. A tak pravé jádro jest jen v otevřeném přiznání, že zrovnocnění smí býti jen částečné. Přes to byl to ústupek, slavnostní formou učiněný, jehož původ vězel v tom, že se vláda nemohla ubrániti vzniku skutečných dívčích gymnasií, vydržovaných spolky. První gymnasium založil spolek „Minerva“ v Praze r. 1890 z podnětu Elišky Krásnohorské, jejíž jméno ústav má doposud. Učebnou osnovu vypracoval ředitel Fr. X. Prusík. Byly to čtyři vyšší třídy gymnasia, před něž byla předvěšena přípravek zprvu jednoletá, od r. 1892 dvouletá, aby v ní byla zdolána látka všech čtyř tříd nižšího gymnasia. Ježto se zprvu hlásily žákyně kromobyčejného nadání, věc se dosti dařila, ale později se nahlédlo, že nutno počítati s průměrným žactvem, a proto v roce 1902 přebudován byl ústav v řádné osmitřídní gymnasium, od roku 1911 změněné v reálné gymnasium s pobočkami klasického gymnasia, jež postupně zanikly v školním roce 1926/27. Podnik měl plný úspěch; dal nejen základ odštěpenému dívčímu reálnému gymnasiu v Praze-I. z r. 1923, ale vyzýval i k napodobení, k němuž došlo přičiněním Zdeňky Wiedermannové (1868—1915), horlivé pracovnice na obrodném poli ženském. Wiedermannová založila r. 1903 spolek „Dívčí Akademie“, jenž r. 1907 otevřel dívčí střední školu ve Valašském Meziříčí a r. 1908 v Brně s podmínkou, že se v zápisech budou oba ústavy střídati ob rok. Její osnovu učebnou vypracoval profesor dr. Fr. Drtina, který se středoškolského vzdělání dívčího horlivě ujímal (publikace: Vyšší výchova dívčí ve Francii 1899, Dívčí školství u nás a jinde, 1905) ve spolupráci s dr. Oktaviánem Wagnerem (1869—1919), rovněž vý-

značným pracovníkem v tomto oboru. Latina se tu počínala v druhé třídě a v posledních dvou třídách bylo zavedeno dvojvětvení na oddíl klasický a reální. Ale na naléhání úřadů byl v roce 1909 tento plán ředitelem brněnské školy Josefem Bezdíčkem přepracován tak, že řečtina odpadla vůbec a franština byla zavedena od třetí třídy. Tento učební plán přijalo i nově založené dívčí reálné gymnasium spolku „Boženy Němcové“ v Pardubicích r. 1910. Ale uvedená bifurkace se neuskutečnila nikde a ústavy tyto se během válečných let změnily všechny na reálná gymnasia normální. Vedle toho ještě vznikla dvě dívčí gymnasia, a to na Královských Vinohradech r. 1905, založené sestrami řádu sv. Františka a změněné r. 1912 v reálné gymnasium se střídavě otvíranými čtyřmi třídami, a r. 1919 v Prostějově. Všecky ostatní nynější dívčí střední školy vznikly jinou cestou, k jejímuž osvětlení nutno se vrátiti k vzpomnutému výnosu Gautschovu.

Vyšší dívčí školy v jiných rakouských zemích počínaly totiž nabývati větší podoby se středními školami tím, že si počaly dávatí název lyceí; takováto lycea vznikala i samostatně. U nás jediné německá vyšší dívčí škola v Praze se již v r. 1876 změnila v šestitřídní lyceum. Toho se chopila vláda a vydala výnosem z 11. prosince 1900, č. 34.551 (Věstník 1900, č. 65) provisorní statut dívčích lyceí, jejich zatímní učebnou osnovu a zkušební řád pro lyceijní učitelky, které se měly připravovati na universitách po 6 semestrů. Školy tyto byly šestitřídní, přizpůsobené podle tvrzení vlády zvláštní odlišnosti ženské povahy a budoucímu zaměstnání většiny žen. Studium se končilo zkouškou dospělosti, pro kterou byl vydán předpis výnosem ze dne 3. října 1901, č. 27.915 (Věstník 1901, č. 39), změněný později výnosem ze dne 31. března 1907, č. 15.667 (Věstník 1908, č. 23). Tím dostala školská správa ženské studium na vedlejší kolej, a protože novým ústavům poskytovala značné na tu dobu subvence, počaly se jednak vyšší dívčí školy měniti na lycea, jednak vznikala lycea nová.

Tak vzniklo na české straně první lyceum v Brně roku 1901 z bývalé vyšší dívčí školy spolku „Vesna“, dále roku 1903 v Českých Budějovicích spolku „Ludmila“, r. 1906

v Chrudimi, roku 1907 v Hradci Králové, Jičíně a Plzni (tu přeměnou z vyšší dívčí školy), roku 1908 na Královských Vinohradech ve Slezské ulici, roku 1909 v Holešovicích, roku 1910 na Smíchově, roku 1911 ve Slezské Ostravě spolku „Vlasta“ a řádové lyceum Uršulinek v Praze-II.

Na německé straně vznikla dívčí lycea r. 1901 v Brně, r. 1902 v Moravské Ostravě, r. 1905 v Českých Budějovicích (z vyšší dívčí školy), r. 1906 ve Znojmě, r. 1908 v Jihlavě a Plzni, r. 1910 v Liberci a Opavě (v obou případech z vyšších dívčích škol), r. 1911 v Teplicích-Šanově.

Tato zakladatelská činnost se dala vesměs ze soukromého popudu, ježto stát již v r. 1897 odmítl vlastní iniciativu; většinou byly to zvláštní k tomu cíli utvořené spolky lyceijní, které ústavy vydržovaly, ovšem za podpory státu, měst a peněžních ústavů. Města sama přejímala ústavy tyto jen málo kde (Hradec Králové, Plzeň, Smíchov, něm. Brno, Liberec), poskytující jim nejvýše své patronance (Chrudim). Průběhem desítiletí se však ukázalo, že bude přece jen nutno tato lycea více přiblížiti středním školám; a tak výnosem ze dne 14. června 1912, č. 27.344 (Věstník 1912, č. 24) vyšel n o r m a t i v n í s t a t u t d í v ě í c h l y c e í s p o z m ě ě n o u u č e b n o u o s n o v o u.

Tato nová úprava přinesla dvě podstatné změny; jednak po vzoru středních škol odlišila nižší čtyřtřídní oddělení s ucelenou učebnou osnovou od vyššího dvoutřídního oddělení, jednak umožnila přičleňování různých kursů, především oddělení vyšších středoškolských tříd, připustivši také, že se lycea, která přičlenila čtyři vyšší třídy ref. reálného gymnasia, mohla označovati názvem ref. reál. gymnasií. Toho se také kuratoria četných ústavů chopila, a buď ponechala učebnou osnovu lyceijní jen v třídě 1.—4., na něž navázala vyšší čtyři třídy reformního reálného gymnasia (České Budějovice, Král. Hradec, Jičín, Plzeň, Smíchov) nebo vedle všech šesti lyceijních tříd vytvořila ještě čtyřtřídní oddělení ref. reál. gymnasia (Královské Vinohrady, německé v Brně a v Praze) nebo připojovala i třídy reálně gymnasiijní (Král. Vinohrady). Nově vznikla přeměnou z vyšších dívčích škol lycea r. 1912 v Karlových Varech, r. 1913 v Chebu, r. 1917 v Ústí nad

Labem, samostatně vzniklo r. 1918 německé lyceum v Olomouci. Ježto některé ústavy při tom podržely různé své zvláštnosti a mnohé z nich byly kusé, vstupovalo střední školství dívčí po převratě do nového státu ve stavu velice pestrém, překonávši při tom mnoho svízělů v letech 1914 až 1918 nedostatkem peněžních prostředků, kdy ustaly většinou všechny subvence a dary, takže učitelstvo na těchto školách se musilo spokojovati často s nepatrnými odměnami.

Důležitá změna nastala i pro lyceijní učitelky tím, že nový zkušební řád pro kandidáty profesury ze dne 15. června 1911, č. 117 ř. z. (výnos č. 24.113 ve Věstníku 1911, č. 21) odstranil odlišnost požadavků a předpokladů pro lyceijní učitelky; starý řád platil až do studijního roku 1915/16. Tímto zrovnoprávněním profesorů obou kategorií dala vláda najevo, že se nedá na dlouho ani udržeti šestitřídnost lyceí a že nezbytně musí následovati vybudování dívčích středních škol na stejné úrovni se školami chlapeckými.

S rokem 1918 přišel státní převrat, po němž vzniklo ještě lyceum v Olomouci r. 1919 a lyceum při Vyšší dívčí škole v Praze; kromě toho se r. 1919 změnila v lyceum vyšší dívčí škola v Jablonci nad Nisou.

Úmyslu, se kterým byl tento typ školský vyvolán v život, nebylo nikdy dosaženo. Osnovatelé měli v plánu odváděti jimi žákyně od učených povolání a poskytovat vzdělání, potřebné v domácím životě. Ale tomuto cíli stali se sami nevěrní polovičatostí, s jakou byly tyto školy vybudovány. Praktické školy odborné to nebyly, ježto poskytovaly vzdělání po výtce teoretické, ale k tomu, aby byly prohlášeny za školy střední a umožňovaly řádný vstup na vysokou školu, chyběly jim celé dvě třídy. Tedy ani to, ani ono. Ostatně sami budovatelé ukazovali na určité možnosti výdělečné po absolvování lyceí, že jim původně umožňovali dosažení lyceijního učitelství, usnadněný přestup na ženské učitelské ústavy, možnost zkoušek na tak zvané jazykové učitelky na měšťanských školách, přístup k lékárnickému studiu, zápis za mimořádné posluchačky filosofických fakult a po vypořádání již čtyř tříd přijetí do poštovní a telefonní služby. Všemi těmito cestami, byť to

byly jen výpomoci z nouze, měnilo se studium lyceijní ve výdělečné studium přímo proti vůli původních zakladatelů. Ale i tu se mstila polovičitost; nehledíc k absurdnosti, že zavedenými zkouškami dospělosti šestnáctileté děti byly prohlašovány za „dospělé“, ve skutečnosti volily absolventky cestu, která byla nejméně žádoucí: hrnuly se na filosofické fakulty tvořice tu nevítanou soutěž řádným posluchačům svým studiem o dvě léta kratším. Dívkám však i tu vyrůstaly nesnáze, které se počaly již v roce 1916 tím, že odstraněno bylo zvláštní studium učitelství lyceijního; k tomu přistoupilo prodloužení farmaceutického studia a znemožnění vstupu do služby poštovní, aby se ukázalo, že absolventkám lyceí nezbyla takřka žádná možnost vstupu do praktického života ani do dalšího studia leda s břemenem přebídných doplňovacích zkoušek. Tyto věci to byly, které počaly lyceím zvoniti umíráčkem. Této polovičitosti bránil se praktický život, vzpíraly se jí úřady, odmítalo ji obecnstvo, jímž pronikalo poznání, že žena zasluhuje, aby jí bylo umožněno středoškolské studium plnocenné se studiem chlapeckým, protože domnělý rozdíl v uschopnění mužském a ženském byl jen klam, k jehož úplnému vyplnění bylo potřebí celého jednoho století. Odtud vyšel výnos nového ministerstva školství ze dne 31. července 1921, č. 30.004 (Věstník 1921, č. 122), jenž cílil k sjednocení tohoto školství s chlapeckým; kuratoria byla vyzvána, aby byla lycea přeorganisována v reálná gymnasia neb reformní reálná gymnasia pod pohružkou, že by jim jinak byla státní pomoc odeprána. V závěru tohoto obšírného výnosu ovšem naznačována byla jakási možnost výuky pro praktický život a byly od odborníků vyžadovány příslušné návrhy. Bylo to poslední doznívání starých časů, které si nedovedly představit, že by i pro ženy mohla tu býti škola ryze teoretická bez jakékoliv nauky, mající vztah k domácímu hospodaření.

Věc se ostatně stala v zápětí bezpředmětnou tím, že zákonem ze dne 17. února 1922, č. 75 Sb. z. a n., novelisovaným později zákonem ze dne 20. prosince 1923, č. 252 Sb. z. a n., bylo postaráno o praktickou výchovu dívek řádným přeorganisováním rodinných škol v odborné školy pro ženská povolání. Ježto se záhy rozestřela hustá síť

těchto odborných škol po celém státě, bylo konečně zjednáno úplně jasno v otázce výchovy dívčího dorostu: pro praktickou potřebu byly určeny odborné školy pro ženská povolání, nástupkyně to někdejších vyšších dívčích škol, pro teoretické studium nemohlo býti voleno nic jiného než řádná škola střední bez jakéholiv rozdílu od škol chlapeckých. V této dnes platné soustavě nebylo místa pro lyceum a proto bylo lyceum jako typ veřejné střední školy zrušeno výnosem ze dne 31. října 1922, č. 109.624 (Věstník 1922, č. 153) a dovoleno pouze, aby lyceijní třídy, pokud kde jaké ještě byly, trvaly až do svého postupného zániku. Přeměna tato se počala na všech lyceích prováděti v letech 1920, 1921 a 1922, někde s větší, jinde s menší ochotou; vytknouti jest, že německé ústavy postupovaly v této změně s příkladnou rychlostí, takže na nich byla změna provedena mnohem dříve než na české straně, kde bylo lze pozorovati někde váhavost, takže poslední lyceijní třída česká zanikla teprve roku 1926. Pouze lyceum v Praze-VII. provedlo r. 1921 změnu na typ reálný v důvěře, že naplní své třídy jako jediná dívčí reálka ve státě; naděje tato ovšem zklamala a ústav zatím provedl další přeměnu. Tím byl dosažen cíl, po němž tak dlouho toužívала dřívější pokolení, neboť bylo vybudováno rovnocenné dívčí školství střední, a při tom bylo uskutečněno i značné sjednocení, neboť kromě pěti reálných gymnasií byly nyní všechny dívčí střední školy formovány jako reformní reálná gymnasia. Nejnovější doba přinesla však opětň pohybu do typové úpravy tohoto školství. Když v roce 1927 byla tak zv. malou školskou reformou mezi jiným upravena i reformní reálná gymnasia výnosem ze dne 17. června 1927, č. 71.214 (Věstník 1927, č. 69) tak, že latina byla omezena na nepatrnou míru hodin a do posledních dvou tříd byl vložen třetí živý jazyk, vyvstala všeobecná nechuť proti tomuto typu jednak pro jeho přetížení, jednak pro nesprávně zvětšené obavy o omezeném vstupu absolventů na vysoké školy. A tak typ, který byl v dvacátých letech bouřlivě vyžadován a vychvalován jako předobraz budoucí jednotné střední školy, klesl v oblibě a na všech stranách jest vymáhána jeho změna v oblíbené reálné gymnasium. Tomuto proudu se neubránily ani dívčí střední školy; v reálná gymnasia

počala se měniti reformní reálná gymnasia v Plzni (české) r. 1927 a v Hradci Králové r. 1928, reformní reálné gymnasium při Vyšší dívčí škole v Praze a dívčí reálka v Praze-VII. roku 1929. Na německé straně nebyla posud provedena tato změna ani na jednom ústavě, ale nechybí známek, že se tak stane vbrzku s jejich většinou.

Velmi důležitou otázkou pro vývoj středního školství dívčího byla i úprava finančních nákladů. Jest zcela jisto, že, kdyby nebyl přispěchal na pomoc stát, bývalo by se toto školské odvětví úplně zhroutilo, ježto by ani města, nerci-li spolková kuratoria nebyla s to, aby unesla povinnosti, jež nastaly placením personálu učitelského podle úpravy platové, provedené tak zv. zákonem říjnovým č. 541/1919 Sb. z. a n. a opětně zákonem červnovým č. 103/1926 Sb. z. a n. Kdyby se byly měly vztáhnouti tyto platové reformy také na nestátní profesory dívčích středních škol, byly by se musily tyto ústavy ihned uzavřít. Jediná záchrana byla v pomoci státní, která se dostavila v plné míře. Leckde se při tom pomohlo i ústavům života neschopným nebo takovým, jejichž kuratoria se podnes nedovedla za to odvděčiti aspoň snesitelným vybavením školy, ale celkem byla to pravá pomoc na pravém místě. Ježto osobní náklady byly nejtíživější a nejnaléhavější, volila se cesta etapová, ačkoliv vývoj událostí ukázal, že přece jen měly se ihned převzít náklady všecky. Určeno bylo tudíž převést nejprve na stát osobní náklady na učitelstvo; v druhé etapě se mělo přistoupiti k převzetí nákladů na školníky a věcných výdajů, čímž by bývalo postátnění těchto ústavů úplně ukončeno. Od 1. září 1919 postátněny byly profesorské sbory na 10 českých středních dívčích školách, a to v Brně (reálné gymnasium), Českých Budějovicích, Hradci Králové, Chrudimi, Jičíně, Slezské Ostravě, Pardubicích, Plzni, Praze-VII. a v Praze-XII. V roce 1920 následovaly z českých ústavů reformní reálná gymnasia v Brně a Praze-XXVI., reálná gymnasia ve Valašském Meziříčí a Praze-II., z německých škol ústavy v Plzni, Praze a Teplících-Šanově. V roce 1921 přibýly české ústavy v Olomouci a Prostějově a německé v Opavě a Moravské Ostravě; v roce 1922 konečně přišly na řadu německé ústavy v Brně, Chebu, Jablonci nad Nisou, Jihlavě, Liberci, Ústí n. Lab.

a Karlových Varech. Celkem byla tudíž tato akce vztažena na 16 českých ústavů a 12 německých a stát tím převzal na sebe břemeno asi 16 milionů Kč ročně. Je potřebí tuto pomoc vyjádřiti čísly, aby bylo patrné, jak velká jest nevděčnost ústavů, které nenašly dosud odvahu, aby ve svých výročních zprávách konstatovaly, že jejich personál jest placen státem, nebo čteme-li někde, že situace byla taková, že „bohužel“ nezbývalo nic jiného než odevzdati osobní náklad státu. Proti uvedenému číslu jest břemeno, které zůstalo kuratoriím placením školného a věcných výdajů, věru nepatrné, zvláště pomyslíme-li, že stát kuratoriím ponechal školné, ale zato sám na sebe uvalil další břemeno placením případných pensí. Ale nedosti na tom, že byla zajištěna existence stávajícím učitelským silám; stejně významné bylo, že profesorské sbory byly všude náležitě vybudovány, a to i na ústavech, jejichž vyšší třídy zejí zoufalou prázdnotou, majíce po pěti či devíti žáčkách. Kuratoria totiž, jsouce finančně slabá, vydržovala sotva dva či tři učitele a v ostatním si vypomáhala výpomocnými silami, většinou to profesory a učitelé z jiných škol, kteří nacházeli tu vedlejší zaměstnání; proto se o řádných sborech profesorských na těchto ústavech sotva dalo mluvit. To nyní přestalo; stát se postaral podrobnou systemisací o dostatečný počet definitivních sil náležitě aprobovaných na každém z těchto ústavů pro všechny obory a přidává jim potřebný počet sil výpomocných i vedlejších pro nepovinné předměty, takže po této stránce tyto ústavy jsou nyní zcela rovnocenné s ostatními státními středními školami.

I bývalým lycejním učitelkám starého stylu přinesla nová doba dobrodiní tím, že tak zvaným zákonem suplentským čís. 275/1919 byly na roveň postaveny ostatním středoškolským profesorům. Srovnáme-li pak s tím skutečnost, že na velmi četných středních školách státních nese stát také pouze náklad osobní, kdežto náklad věcný mají města, bylo vlastně v tomto smyslu postátnění dívčích středních škol fakticky provedeno, bohužel však nikoliv po stránce formální, neboť majitelé ústavů a jejich spoluvydržovateli zůstala až podnes kuratoria, takže vzniká tím pro stát ne právě příjemná situace, že nemůže volně disponovati ústav, na nichž nese osobní, t. j. nejtíživější náklad.

A přece na některých ústavech v leckteré třídě vyučuje více profesorů, než kolik žáček ji navštěvuje. Stát proto se snaží převzít věcné náklady, jednak aby získal volné disposiční právo nad těmito ústavu, jednak aby sňal s kuratorií i toto břemeno, neboť ani toho nemohou unést mnohé spolky, ježto jejich členstvo za změněných poměrů ztratilo na věci zájem.

S touto druhou etapou započal stát již v roce 1922, kdy byl převzat věcný náklad a tím provedeno úplné postátnění na dívčím ref. reálném gymnasiu ve Slezské Ostravě, načež v roce 1923 následovaly ústavy v Jičíně, v Brně (reálné gymnasium), v Prostějově, kde dívčí ústav byl již od počátku umístěn v státní budově bývalé německé reálky, a v Olomouci, kterému byla přidělena budova zrušeného německého gymnasia. Pro další ústavy — na řadu měly nejprve přijít České Budějovice, Hradec Králové, Plzeň, Praha VII., Praha XII. a Praha XVI. — byla akce určena na rok 1924, ale v tomto roce bylo započato jednání o zákoně restrikčním a tím celá věc uvázla a vážne podnes, ač byl v roce 1929 učiněn nový pokus a do rozpočtu státního byly již vloženy příslušné položky. Zatím se státní správa stará o věc tak, že všem dívčím středním školám s postátněnými sbory učitelskými poskytuje roční podpory na úlevu věcných nákladů, kolísající mezi 4000—10.000 Kč podle velikosti té které školy. V nejnovější době nastal po této stránce zajímavý zjev po vydání vládního nařízení o školném ze dne 26. srpna 1926, č. 161 Sb. z. a n., jímž bylo školné zvýšeno na ročních 400 Kč. Kuratoria dívčích středních škol se přizpůsobila tomuto nařízení, a protože vybírají školné pro sebe, dosáhla na četně frekventovaných ústavech takových příjmů, že některá z nich valně nestojí o převzetí věcných nákladů státem, obzvláště když při tom městské ústavy požívají zvláštní přízně obcí při udělování mimořádných dotací na vnitřní zařízení a učebné pomůcky. Školné, taxi, případné příspěvky obcí a jiných činitelů a státní podpora kryjí úplná náklad, jenž kuratoriím zůstal, totiž placení školního zřízence, nákup otopu, svítiva a všech režijních potřeb, opatření nábytku a sbírek učebných pomůcek, starost o umístění, placení případného nájmu a nutných adaptací i udržovacích prací.

Uvážíme-li, že není málo státních středoškolských ústavů, na nichž stát hradí pouze náklad na profesory (na př. státní učitelské ústavy v Hořovicích a Olomouci), ba že jsou i ústavy, kde stát polovici školného přenechává za týchž poměrů obci (na př. státní reálka v Opavě), vidíme, jaká anomalie se tu vytvořila. Jedny ústavy jsou státní, druhé nestátní, ač na obou jsou právní poměry tytéž, totiž náklad na učitelské síly nese stát, vše ostatní platí činitel jiný. Jsou to poměry neudržitelné na delší dobu; soudíme, že i bez převzetí tak zv. věcných nákladů by mělo býti učiněno opatření již v zájmu prestiže státní, aby všechny tyto ústavy byly převzaty státem a staly se tak de iure státními za nezměněného dnešního stavu, takže by úprava nevyžadovala žádných finančních obětí (náklad na učitele by nesl stát, vše ostatní kuratorium), při čemž by mohla býti vyslovena ochota, že s kuratorií finančně slabšími bude jednáno i o převzetí věcných nákladů. Je to jediná cesta, jak upravit dnešní zvláštní poměry způsobem, uspokojujícím zájmy státu i kuratorií. Budiž tu také učiněna ještě zmínka o jedné bolesti některých kuratorií. Před postátněním učitelských sborů bývaly někde ustanovovány i síly se zkouškou pro měšťanské školy. Když byli přejímáni profesori, nebyly tyto síly pro nedostatek středoškolské aprobace převzaty a zůstaly k tíži kuratoriím, která je obyčejně pensionovala a pochopitelně naříkají pod tíží těchto nákladů. Bude velmi těžko naléztí nějaké řešení této otázky, ježto stát na sebe nemůže vzítí břemeno placení pensí těchto bývalých učitelů.

Zbývá ještě obrátiti na chvíli pozornost k dívčím středním školám na Slovensku. V bývalém království uherském se vyvíjelo výše organisované školství ženské ještě pomaleji než v Rakousku a vše tu bylo přenecháno péči soukromých ústavů vychovávacích, z nichž některé si dobyly znamenitého jména. Vliv rakouských zemí zasáhl i sem a tak se objevuje na slovenské půdě v roce 1874 v Levoči první vyšší dívčí škola, jež v titulu svém zdůrazňovala, že je bezkonfesijní (felekzetnelküli), což pochopíme, uvážíme-li, že střední školství v Uhrách z devadesáti procent bylo vydržováno církvemi. V následujícím roce 1875 vznikla škola tohoto druhu v Budapešti a po jejím příkladě byly

tyto školy zřizovány i jinde. Název vyšší dívčí škola (felsőbb leányi iskola) se tu udržel až do roku 1918 a nemohl býti po rakouském vzoru zaměněn slovem „lyceum“, ježto titul lyceum si v Uhrách osobovaly některé střední školy, zvláště evangelické (na př. v Bratislavě, Kežmarku, Prešově, Báňské Štávnici, Spišské Nové Vsi). Přes to se učebná osnova jejich ve svých úpravách z let 1887 a 1901 hodně blížila učebné soustavě rakouských lyceí. Byly to školy šestitřídní a učitelům pro nižší čtyři třídy stačila zkouška pro školy měšťanské; třeba ovšem připomenouti, že v Uhrách učitelé měšťanských škol (polgár iskola), které tu měly úroveň středoškolskou, studovali na akademii v Budapešti a jejich diplom je opravňoval k titulu profesora. Na slovenské půdě byly vyšší dívčí školy v Bratislavě, Báňské Bystřici, Levoči, Košicích, Prešově a Trenčíně; z těchto pěti škol byl ústav v Prešově udržován řádem anglických panen, ostatních pět bylo státních (magyar királyi állami felsőbb leányi iskola) s vyučovací řečí vesměs maďarskou. Návštěva těchto škol byla různá. V Prešově u anglických panen byla nejslabší, pohybující se kolem 60; v Levoči bylo naposledy 126 žákyň, v Báňské Bystřici asi 150 žákyň, v Bratislavě a Trenčíně kolísala kolem 230, zato v Košicích byla přechetná, dosáhnuvši jednou i počtu 480 žákyň. Praktický ráz těchto ústavů byl vyznačen tím, že vždy byly při nich zřízeny internáty a že stát uherský nelitoval peněz, aby pro ně opatřil nádherné budovy s rozlehlými zahradami, takže tyto ústavy v ideální míře poskytovaly dívkám vše, čím lze obklopiti mladý dívčí svět; po té stránce nám nezbývá než závidět a toužit, abychom k něčemu podobnému dospěli i u nás. Tím se stalo, že některé z těchto škol byly po vítce obsazovány příslušnicemi maďarské aristokracie a bohatých kruhů budapeštských, což platí zvláště o ústavu báňskobystřickém. Pokračující zteoretisování středního školství v Rakousku nezůstalo bez vlivu na uherské poměry, kde reformní návrh podal v roce 1916 ministr Jankovich zamýšleje vyšší dívčí školy rozšířiti na sedmitřídní s větví teoretickou a obchodní ve vyšším oddělení; v roce 1918 ministr Zichy rozšířil tyto ústavy na osmitřídní gymnasia, jež mohla míti ve vyšších třídách buď tříletou

větev obchodní, buď tříletou větev praktickou bez existenčního cíle.

Z ústavů, umístěných na Slovensku, byla v Bratislavě v šk. roce 1916/17 při páté třídě větev gymnasijsní, v šk. roce 1917/18 při páté a šesté třídě větev gymnasijsní; v Košicích byla v šk. roce 1916/17 vedlejší větev obchodní při páté třídě, v šk. roce 1917/18 větev obchodní při páté třídě a větev gymnasijsní při páté a šesté třídě, v Trenčíně byla ve šk. roce 1917/18 pátá třída obchodní a ve šk. roce 1918/19 šestá třída obchodní. Další rozšíření a dokončení této reorganisace zamezil státní převrat v roce 1918. Za nové správy řád anglických panen v Prešově uzavřel svůj ústav, státní správa zrušila nejprve vyšší dívčí školu v Trenčíně, odevzdavši její rozlehlou budovu tamnímu státnímu reálnému gymnasiu, potom také v Levoči po kratičké době vyučovací, kdež se do budovy usadil ústav slepců a školy národní. Školy v Bratislavě, Báňské Bystrici a Košicích byly organisovány jako slovenská lycea a náhradou za tři zrušené dívčí školy zřízeno bylo nové lyceum v Žilině, které však dodnes nemá svého stánku, jsouc odkázáno na pohostinství v budově reálky. V roce 1921 byly všechny tyto čtyři školy formovány jako státní dívčí reformní reálná gymnasia, když se bylo v roce 1921 podařilo uvést do běhu i ústav košícký, kde v předechozích rocích pro pasivní odpor rodičů byly poměry desolátní. Zato další pohroma stihla tyto školy, když v roce 1924 musel býti u ústavu bratislavského internát zrušen a jeho místnosti odevzdány filosofické fakultě Komenského university, takže gymnasistky bydlí nyní v internátě učitelského ústavu. Nelze se zbaviti dojmu, že jsme z převzaté državy v tomto oboru něco prohospodařili: ztratili jsme tři ústavy, z nichž dva měly velikolepé budovy, ztratili jsme dále u čtvrtého internát, takže v chodu máme jen internáty v Báňské Bystrici a Košicích, a náhradou jsme zřídili ústav žilinský, který je podnes i při své pěkné návštěvě neduživým nedochůdčetem. Rozložením po slovenské zemi ústavy tyto plně vyhovují: Bratislava pro západ, Žilina pro Pováží, Báňská Bystrice pro střed, Košice pro východ.

Také v Čechách a na Moravě došlo k změně počtu těchto škol jejich rušením; z českých ústavů zaniklo v roce

1915 lyceum řádu sv. Voršily v Praze II., dívčí reálné gymnasium ve Valašském Meziříčí r. 1922, dívčí střední školy v Chrudimi a Pardubicích r. 1927. Na německé straně v roce 1919 kuratorium dobrovolně uzavřelo lyceum v Českých Budějovicích a totéž stalo se r. 1920 s lyceem v Olomouci; roku 1925 ukončily svou činnost dívčí střední školy v Jihlavě a Znojmě a jejich třídy byly včleněny do tamějších chlapeckých škol středních. Ztráty činí tudíž 11 ústavů, čtyři české, čtyři německé a tři na Slovensku.

Po stránce u m í s t ě n í jest dnes u středních dívčích škol situace takováto: Z ústavů zcela státních mají své vlastní státní budovy ústavy v Olomouci, Prostějově a Slezské Ostravě, z nichž ústav olomoucký, máje budovu bývalého německého gymnasia, jest umístěn a vypraven skvěle; dívčí reálné gymnasium v Brně má velmi vhodnou školní budovu najatou od města a je rovněž vším opatřeno. V Prostějově byla budova readaptována a ve Slezské Ostravě byla zabrána budova bývalého internátu při učitelském ústavě, jež při malém počtu žákyň dokonale vyhovuje. Vůbec, jak patrno odtud, jest o všechny české dívčí střední školy v zemi Moravskoslezské dobře postaráno a všechny jsou úplně zestátněny vyjma jedinou, městské dívčí ref. reál. gymnasium v Brně (bývalá to „Vesna“), které tísňeno jest ve svém umístění jinými školami Vesními.

V Čechách, kde je naopak jen jediná úplně postátněná dívčí střední škola, totiž v Jičíně, právě tato škola má nejnovovější umístění ze všech, majíc najatu malou jednopatrovou budovu a jsouc hostem ve dvou jiných školních budovách. Z ostatních ústavů mají slušné, byť poněkud stísněné budovy české ústavy v Českých Budějovicích a v Plzni. V Hradci Králové se používá staré budovy učitelského ústavu, jež ovšem plně nestačí. Zato na Smíchově postavilo v r. 1928 město vzornou novostavbu podle projektu arch. Rösslera. Na Král. Vinohradech ve Slezské ulici jest ústav umístěn v najatém domě činžovním a máje veliký počet tříd, byl nucen jednu třídu umístiti v sousedním domě a dvě třídy v reálném gymnasiu ve Vršovcích. Místnosti jsou malé s nízkými stropy a schodiště přímo nebezpečné, takže nezbude, než aby město Praha,

třeba že jde o ústav patřící finančně slabému spolku, se této naléhavé věci ujalo. Zhola nedostatečné jest umístění dívčího reálného gymnasia v Praze VII. v najatých místnostech v Skuherského ulici; čtyři třídy byly přemístěny do reálky v Praze VII. Městské reálné gymnasium v Praze II., „Krásnohorská“ má od města Prahy propůjčenu starou školní budovu v Pštrossově ulici, šest tříd v činžovním domě ve Vojtěšské ulici, dvě třídy v činžovním domě v Myslíkově ulici a používá ještě dvou učeben v obecné škole ve Vojtěšské ulici. Lze však očekávati, že v krátké době bude pro tento významný ústav uvolněna rozsáhlá školská budova ve Vladislavově ulici. Pro dívčí reálné gymnasium v Praze I. bylo nalezeno velmi pěkné umístění v školní budově v Dušní ulici. Dívčí městské reál. gymnasium ve Vodičkově ulici je dobře umístěno v památné budově Vyšší dívčí školy. Řádové reálné gymnasium na Král. Vinohradech má budovu společnou s ostatními školami tohoto řádu.

Na německé straně nejlepší budovu má dívčí ústav v Praze II., v Charvátově ulici; své vyhovující vlastní budovy mají školy v Plzni, Brně, Opavě, Moravské Ostravě a Liberci. V Chebu je ústav umístěn společně s rodinnou školou. V Jablonci nad Nisou uvolnilo město ústavu celou krásnou školní budovu v Pivovarské ulici. V Karlových Varech a Ústí nad Labem tísní se dívčí školy v nuzném pohostinství u chlapeckých středních škol, jsouce vlastně jejich chorými přívěsky, a je povinností těchto bohatých měst, aby pro výchovu svých dcer našly náležité umístění. Nejhorší jsou poměry v Teplicích-Šanově, kde se dívčí ref. reál. gymnasium ukrývá v kobkách druhého patra starožitného činžáku v Dlouhé ulici a krom toho má dvě dependence na protilehlých koncích města. O poměrech na Slovensku po této stránce bylo již výše promluveno.

Nebude nevhodno přehlédnouti celý tento vývoj dívčího školství středního též v pořadí podle jednotlivých ústavů.

A. Ústavy československé.

1. Bratislava: Státní dívčí reformní reálné gymnasium. Otevřeno r. 1883 jako státní vyšší dívčí škola s maďarským

jazykem vyučovacím a obdrželo nynější budovu v Dunajské ulici r. 1910 s internátem; v letech 1916/17 a 1917/18 byly přičleněny 5. a 6. třída gymnasijní. Novou správou bylo převzato 1. května 1919, načež zaveden tu slovenský naukoběh až do 12. července 1919; od 1. září 1919 se začalo řádné vyučování ve všech 8 třídách, a to v nižších čtyřech podle osnovy lyceijní, ve vyšších podle osnovy ref. reál. gymnasia. Od r. 1921 celý ústav byl zformován jako reformní reálné gymnasium a trakt internátní byl r. 1924 přenechán k umístění filosofické fakulty. Před převratem průměrná návštěva byla 230 žákyň; nyní má 331 žákyni v 8 třídách a 3 pobočkách.

2. Brno: Státní dívčí reálné gymnasium. Založeno roku 1908 jako „Střední škola dívčí akademie“ s třídami střídavě otvíranými; od roku 1917/18 byla první třída otvírána každoročně. S počátku zavedena byla zvláštní učebná osnova Drtinova-Wagnerova, od roku 1910 v přepracování Bezdíčkově, načež v roce 1917 přimkl se ústav k normální osnově reálných gymnasií. Učitelské síly převzal stát dnem 1. září 1919, veškeren náklad dnem 1. září 1923. Umístěn byl ústav původně v Kounicově paláci v stejnojmenné třídě máje odbočky v různých domech; nyní jest pro něj najata od města školní budova na Mendlově náměstí. Ředitelem po celou dobu trvání jest Josef Bezdíček. Nejvyšší návštěva ústavu byla v roce 1924/25 (418 žákyň); nyní má 292 žákyň v 8 třídách a 1 pobočce.

3. Brno: Městské dívčí reformní reálné gymnasium. Vzniklo přeměnou pětitřídní vyšší dívčí školy spolku „Vesna“, vzniklé roku 1896, na lyceum roku 1901. Dne 1. ledna 1919 ústav převzalo město Brno, od 1. září 1920 byl postátněn učitelský sbor. Od roku 1921 se změnila škola v reformní reálné gymnasium. O rozkvět ústavu tohoto i všech ostatních škol spolku „Vesna“ se zasloužil dlouholetý ředitel František Mareš, 1888—1918. Škola jest umístěna v přední budově spolku „Vesna“ v Augustinské ulici z r. 1899, ředitelna s částí tříd jest v zahradní budově z r. 1895; školní provoz trpí stísněným umístěním kabinetů a nesnázemi, jež vyplývají z nucené symbiosy s ostatními školami „Vesninými“. Nejvíce žákyň bylo v šk. roce 1921/22 (496); nyní ústav navštěvují 404 žákyně v 8 třídách se

4 pobočkami. Ústav řídí po Marešovi Božena Jiránková, nyní jediná ředitelka střední školy v našem státě.

4. Budějovice České: Spolkové dívčí reformní reálné gymnasium. Založeno spolkem „Ludmila“ za předsednictví Jany Zátkové r. 1903 jako lyceum, nastupující po bývalé pokračovací vyšší dívčí škole, a otevřeno třídou první a čtvrtou; od r. 1918 počalo se vyšší oddělení měniti v třídu ref. reálné gymnasijsní. V roce 1906 obdrželo nynější budovu, vystavěnou podle plánů inž. J. Pfeffermanna; v roce 1910 byla přistavěna tělocvična. Dlouholetým ředitelem ústavu byl Jaroslav Kracík, 1906—1921. Učitelský sbor byl převzat státem 1. září 1919 a od roku 1921 ústav změněn na reformní reálné gymnasium. Budova, stavěná pro šestitřídní lyceum, nestačí pojmuti celý ústav; proto jsou dvě třídy státem hostěny v chlapeckém reformním reálném gymnasiu. Nejvyšší počet žákyň byl 333 v školním roce 1925/26; nyní jest tu 257 žákyň v osmi třídách s jednou pobočkou.

5. Bystřice Báňská: Státní dívčí reformní reálné gymnasium Karla Kuzmányho. Založeno r. 1882 jako státní vyšší dívčí škola s maďarskou řečí vyučovací, dostalo r. 1894 svou nynější budovu s internátem. Průměrný počet žákyň byl tu 160. V posledních letech se počala přičleňovati k ústavu i větev obchodní a oddělení gymnasijsní. Vnitřní zařízení potřebovalo by celkové obnovy; dnešním požadavkům dispozice vnitřní vyhovují méně, kdežto poloha budovy ve vlastním parku u Hronu pod Úrpínem jest ideální. Novou správou byl ústav převzat 28. ledna 1919 a již od 1. února 1919 se tu vyučovalo slovensky v 5 třídách. Nato byl ústav rozšířen o vyšší oddělení ref. reál. gymnasijsní a od roku 1921 formován celý jako reformní reálné gymnasium. Dnes má 210 žákyň v 8 třídách s 1 pobočkou.

6. Hradec Králové: Městské dívčí reálné gymnasium. Ústav byl založen r. 1907 jako spolkové lyceum, převzaté r. 1908 obcí do správy. V letech 1907—1910 řídil je dr. Oktavian Wagner,*) nato až do r. 1923 Alois Vaňura,**)

*) Dr. Oktavián Wagner, později ředitel reálného gymnasia v Berouně (1869—1919), se horlivě zabýval otázkou dívčí výchovy; srv. jeho článek „K reformě dívčího vzdělání“ v Komenském, 1908.

**) Stal se na to ředitelem dívčí střední školy v Praze-VII., účastniv se před tím činně zakládání dívčích středních škol v Chrudimi a Plzni.

který školu učinil podkladem pro založení školy rodinné. Od šk. roku 1912/13 byly vyšší třídy formovány jako ref. reálné gymnasium, za války otvíráno bylo lyceum jen ob rok. Po převratě se r. 1921 škola přetvořila na reformní reálné gymnasium, r. 1928 na reálné gymnasium, když byla mezitím r. 1923 přeměněna rodinná škola na samostatný ústav se zvláštním ředitelstvím. Učitelský sbor byl postátněn 1. září 1919. Dokud byl ústav přeplněn žactvem — byloť tu v školním roce 1921/22 až 456 žákyň — nepostačovala ústavní budova návalu, takže pobočky byly rozloženy po městě. Po poklesu počtu žactva budova stačí počtem tříd, pouze kreslárna jest v bývalém protějším Rudolfinu; na dům ovšem nelze klásti dnešního měřítka, ježto byl stavěn v letech 1853/54 pro učitelský ústav. Nyní činí počet žákyň jen 143 v osmi třídách.

7. Chrudim: Bývalé městské dívčí reformní reálné gymnasium. Ústav byl z podnětu Aloise Holase a Karla Khoma r. 1906 založen „Spolkem na zřízení a udržování městského lycea v Chrudimi“ jako lyceum a otevřen I. a IV. třídou. Spolek byl podporován záložnou, okresem i obcí, která dovolila škole užívati názvu „městský“ a k umístění propůjčila dřívější budovu střední hospodářské školy. Prvním ředitelem byl univ. docent dr. J. V. Klíma. Učitelský sbor byl státem převzat od 1. září 1919. Ústav se od r. 1921 měnil v reformní reálné gymnasium, ale velmi pozvolna od první třídy, což zavinilo úplný pokles žactva, kterého tu v době rozkvětu bylo na př. v šk. roce 1908/09 až 246. Proto dnem 30. června 1927 odvolala státní správa své profesory a ústav likvidoval přičleniv zbývající třídy až do jejich postupného zániku k místnímu reálnému gymnasiu. V šk. roce 1929/30 zbývaly třídy čtvrtá, sedmá a osmá s 27 žákyňmi.

8. Jičín: Státní dívčí reálné gymnasium. Ústav založil „Lycejní spolek“ r. 1907 zásluhou Jakuba Vsetečky, Mil. Lohařové a M. Malinské a otevřel jej IV. třídou, v následujícím roce I., IV. a V. třídou, takže byl ve třech letech vybudován jako šestitřídní lyceum. Od šk. roku 1915/16 bylo vyšší oddělení proměněno v třídy ref. reál. gymnasiijní, od r. 1920 byl změněn celý ústav v reformní reálné gymna-

sium, jež se od roku 1929 mění v reálné gymnasium. Učitelský sbor byl postátněn 1. září 1919, věcný náklad byl státem převzat ode dne 1. září 1923. Po celou dobu trvání spravoval ústav Gothard Štorech. Návštěva kolísala kol počtu 230 žákyň; nyní má pouze 146 žákyň. Tato škola po celou dobu trvání prodělává zlé nesnáze s umístěním, ježto Marečkův dům, pro školu najatý, sotva stačí pro tři třídy, kancelářské místnosti a sbírky; čtyři třídy jsou v gymnasiu, jedna v reálce. Ježto jičínské chlapecké gymnasium má jen 157 žáků a v nižších 4 třídách má učebnou osnovu stejnou, jeví se další samostatné trvání tohoto ústavu nadbytečným, jak se ukáže, postavíme-li frekvenční čísla čtyř nižších tříd vedle sebe: chlapecké 29, 20, 14, 24, dívčí 15, 27, 16, 23. První třídy na př., v nichž se letos učí úplně podle stejné učební osnovy a v stejné budově, by měly i po svém spojení jen 44 žákův. Nebylo by lze dobře odůvodniti tvoření takovýchto slabě navštívených dívčích poboček, natož jejich trvání jako samostatného ústavu, pro nějž není umístění. Své osudy mají nejen knihy, ale i školy.

9. Košice: Státní dívčí reálné gymnasium. Ústav byl založen r. 1891 jako státní vyšší dívčí škola s vyučovacím jazykem maďarským a obdržel v roce 1896 dnešní svoji rozsáhlou budovu s internátem a zahradou na Rákocziho okružní třídě. Škola byla přecetně navštěvována majíc až 480 žákyň; v školních letech 1916/17 až 1918/19 byly při vyšších třídách přičleněny i větve obchodní a gymnasiijní. Po převratu byl ústav převzat dne 17. října 1919 a byl tu zprvu zařízen pouze slovenský naukoběh. Pravidelné slovenské vyučování se počalo dne 3. února 1920, ale ústav zápasil zprvu s velkými nesnázemi, ježto maďarské žákyně školu mýjely a slovenských nebylo. Avšak tyto nesnáze byly překonány zvláště za vedení ředitele Aloise Kulhánka a škola získala hojnost žactva z celého slovenského východu. Formována od roku 1921 jako reformní reálné gymnasium mění se od roku 1928 postupně v gymnasium reálné a má nyní 269 žákyň v 8 třídách s 1 pobočkou.

10. Levoča: Bývalá státní vyšší dívčí škola. Ústav byl založen r. 1874 jako bezkonfesijní vyšší dívčí škola, jež

byla v roce 1881 postátněna a obdržela v r. 1906 reprezentativní budovu s internátem. Návštěva žákyň v 6 třídách se pohybovala mezi 130—150; v školním roce 1918/19 bylo 156 žaček. Po převratě byl ústav novou správou převzat, ale již dne 17. března 1919 byl trvale uzavřen a budova s celým bohatým mobiliářem odevzdána ústavu slepců a měšťanské škole.

11. Meziříčí Valašské: Bývalé spolkové dívčí reálné gymnasium. Ústav byl roku 1907 otevřen jako „Střední škola dívčí akademie“ a otvíral své třídy střídavě se sesterským ústavem brněnským; více než čtyři třídy neměl nikdy. V jeho řízení se vystřídali Vincenc Spiruta, Václav Dědina a Viktor Navrátil. Původní odchýlná osnova Drtinova-Wagnerova byla v roce 1916 nahrazena normálním plánem reálných gymnasií. Učitelský sbor byl převzat dnem 1. září 1920 státem, jenž, vyhradiv si u tohoto ústavu plné rozhodovací právo, dnem 31. srpna 1922 školu zrušil a zbývající žákyně převedl do místního reálného gymnasia. S umístěním této školy byly vždy neobyčejné potíže; ústav býval v evangelickém alumneu, nato r. 1913 v obecním domě, jehož město hned po zrušení dívčího reálného gymnasia použilo k umístění dívčí školy měšťanské, pro kterou v obci nebylo místočka volného, takže zrušení bylo přijato s pocitem úlevy v nesnázích.

12. Olomouc: Státní dívčí reformní reálné gymnasium. Školu založila olomoucká Matice školská r. 1919 z podnětu dr. Jana Ošťádala jako lyceum, jež řídil předčasně zemřelý ředitel Jindřich Steinman. Za jeho nástupce, ředitele Klementa Králíka, byl dnem 1. září 1921 postátněn učitelský sbor, ústav přetvořen v reformní reálné gymnasium a od 1. září 1923 stát převzal i věcný náklad. Škola byla nejprve v třetím patře nové budovy české reálky, v roce 1920 v budově českého reálného gymnasia, načež se nastěhovala do matiční bývalé budovy české reálky v Sokolské třídě. Po úplném zestátnění přiřkla jí státní správa zánovní budovu zrušeného německého gymnasia, čímž se dostalo ústavu velmi komfortního umístění. Nyní jest tu v 8 třídách 219 žaček.

13. Ostrava Slezská: Státní dívčí reformní reálné gymnasium. Zřízení školy bylo v roce 1910 povoleno spolku

Matice osvěty lidové, jemuž bylo dovoleno ji umístiti zatím v učitelském ústavě. K jejímu vydržování byl vytvořen spolek „Vlasta“, který v roce 1911 otevřel lyceum první a čtvrtou třídou; v následujících letech se zapisovalo do první třídy pouze ob rok. Za války škola živořila a v den převratu byla před zánikem. Tu se jí ujala Matice osvěty lidové a vymohla od 1. září 1919 postátnění učitelského sboru a od 1. ledna 1922 úplné zestátnění tím, že stát převzal na školu, která se změnila zatím r. 1920 v reformní reálné gymnasium, i věcný náklad a při zrušení konviktu učitelského ústavu přiřkl konviktní budovu této dívčí střední škole. Budova byla vhodně adaptována a velmi značnými dotacemi opatřeno všechno vnitřní zařízení a učebné pomůcky, neboť ústav si při převzetí po této stránce nepřinesl téměř nic. Umístění i výprava jest nyní úplně vyhovující a ústav zdárně plní své poslání jako česká dívčí střední škola pro ostravský okruh. Dnes má 185 žákyň v 8 třídách.

14. Pardubice: Bývalé spolkové dívčí reálné gymnasium. Ústav založil roku 1910 spolek „Božena Němcová“ pro zřízení a vydržování dívčího reálného gymnasia v Pardubicích a otvíral až do šk. roku 1918/19 vždy jen čtyři třídy střídavě sudé neb liché. S počátku byla tu zavedena učebná osnova Drtinova-Wagnerova jako ve Valašském Meziříčí a v Brně, ale od roku 1919 přijal ústav učebný plán normálních reálných gymnasií a jal se prvou třídu otvírati každý rok; všech osm tříd tu však nebylo nikdy. Osoby učitelské byly převzaty státem dne 1. září 1919. V školním roce 1924/25 přičlenil stát třetí třídu k reálnému gymnasiu chlapeckému, v šk. roce 1925/26 třetí a čtvrtou třídu, v šk. roce 1926/27 čtvrtou a pátou třídu, načež dnem 30. června 1927 byl ústav likvidován a profesori i žákyně byli převedeni do místního chlapeckého reálného gymnasia, při čemž byla dána přípověď, že bude pokud možná hleděno k tvoření dívčích poboček. Ústav býval umístěn proti městskému divadlu v činžovním domě Potůčkově a některé třídy hostila protější budova bývalé tržnice. Pro spojený ústav město Pardubice s uznáním hodnou obětavostí adaptovalo a přístavbou rozšířilo školní budovu v Štefánikově ulici vytvořivši tu dokonale vybavený

školní palác. Na ústavě, jenž má celkem 395 žáků, jest nyní 6 dívčích poboček se 182 žákyněmi. Ústav dříve i po jeho spojení vedl obětavě ředitel Jan Roubal.

15. Plzeň: Městské dívčí reálné gymnasium. Ústav byl založen r. 1907 obcí na místě dřívější vyšší dívčí školy jako lyceum, které od šk. roku 1916/17 vyšší třídy přeformovalo na ref. reálné gymnasijní. Od 1. září 1919 byl převzat státem učitelský sbor a obec ústavu určila v téže roce budovu německých škol v Otokarových sadech, postavenou roku 1906. Budova se dvojím schodištěm jest poněkud stísněná, ale celkem vyhovuje. Od roku 1922 se ústav změnil v reformní reálné gymnasium, jež v roce 1927 bylo přetvořeno v reálné gymnasium. Přes to se nezabránilo návštěvě dívek v chlapeckém reálném gymnasiu, kde jich jest nyní 167. Ústav, o jehož rozkvět se staral zvláště předseda kuratoria, poslanec dr. František Lukavský, míval až přes 300 žákyň; nyní jich chodí 218 do osmi tříd.

16. Praha I.: Městské dívčí reálné gymnasium. Ústav vznikl r. 1923 osamostatněním poboček městského dívčího reálného gymnasia „Krásnohorské“, které bývaly umístěny v činžovním domě v Soukenické ulici. Město Praha přikázalo od 1. září 1926 ústavu pěkné místnosti v budově obecné školy chlapecké v Dušní ulici; s tímto ústavem má škola, v níž jest nyní 251 žákyně v 8 třídách, společnou kreslírnu a tělocvičnu. První ředitelkou této střední školy byla dr. Marie Fabianová až do r. 1929.

17. Praha II.: Bývalé dívčí lyceum u sv. Voršily. Ústav tento, zřízený a udržovaný řádem sv. Voršily, byl umístěn v budově tohoto řádu v stejnojmenné ulici a měl v školním roce 1911/12 v první, druhé, čtvrté a páté třídě 64 žákyň. V šk. roce 1912/13 byl počet žákyň 98, stoupl v šk. roce 1913/14 na 110 a v posledním roce trvání 1914/15 byl 112, načež byla škola dobrovolně likvidována.

18. Praha II.: Městské dívčí reálné gymnasium „Krásnohorská“. Tato škola vznikla z podnětu Elišky Krásnohorské roku 1890 a byla udržována spolkem „Minerva“, jemuž obec propůjčila starou školní budovu v Pštrossově ulici. Prvním ředitelem byl profesor Fr. X. Prusík, který

ústav zformoval v čtyři třídy vyššího gymnasia, kdežto látka nižších tříd měla býti zdolána v přípravce jednoleté, od roku 1892 dvouleté. V roce 1902 se ústav rozšířil na normální osmitřídní gymnasium, jež v roce 1911 přijalo učebnou osnovu reálných gymnasií zachovavši při tom po-
bočky klasického gymnasia až do jejich postupného zániku v školním roce 1926/27. Město Praha převzalo ústav do své správy v roce 1914, stát pak převzal učitelské síly od 1. září 1920. V řízení ústavu se vystřídali proslulý J. V. Jahn, V. O. Slavík, Jos. Grimm, dr. Ferdinand Hoffmeister a dr. František Machát. Velmi rychle si získala škola veliké obliby, takže byla přeplněna žactvem (v šk. roce 1922/23 bylo 914 žákyn) a musila pro své množství se třídy hledati místnosti po okolních domech; dokonce vznikla úplná osmitřídní dependence v Soukenické ulici, jež byla v roce 1923 osamostatněna. Dnes má ústav 391 žákyni ve 14 třídách, z nichž dvě jsou v dívčí škole ve Vojtěšské ulici, šest v činžovním domě v téže ulici a dvě v Myslíkově ulici.

19. Praha II.: Městské dívčí reálné gymnasium při Vyšší dívčí škole. Tento ústav vznikl při proslulé vyšší dívčí škole, založené r. 1863, v jejímž řízení se vystřídali dr. Vilém Gabler (do r. 1896), Bedřich Frida (do r. 1911), spisovatel František Táborský (do r. 1921) a nyníjší ředitel Tomáš Stypa. V roce 1920 zavedena byla do čtyř nižších tříd učebná osnova lycejní, kdežto ve vyšším oddělení měly rovnoběžně jíti vedle sebe dvě třídy vyšší dívčí školy a čtyři třídy reformního reálného gymnasia. V roce 1923 zavedena byla učebná osnova ref. reál. gymnasia i do nižších tříd a v roce 1925 byla provedena nová reorganisace ústavu ve dvě úplně vybudované paralelní školy: šestitřídní vyšší dívčí školu bez práva veřejnosti (dnes má 246 žákyn) a reformní reálné gymnasium o 8 třídách, jež se od roku 1929 mění v gymnasium reálné a má v 9 třídách 281 žákyni. Jest to dnes jediná městská střední škola dívčí bez postátněného sboru učitelského. Budovu pro ústav postavil v roce 1867 palácovým způsobem architekt Vojtěch Ulmann, stavitel karlínské basiliky; ježto jest v ní vlastně jen 10 učeben, nestačí dnes rozvětvenému dvojímu ústavu, takže jest nutno používati i místností v sousední obecné škole.

20. Praha VII.: Spolkové dívčí reálné gymnasium. Ústav byl založen roku 1909 „Spolkem pro zřízení a vydržování dívčího lycea v Praze VII.“ jako lyceum, jež se tísnilo s nuzným opatřením v činžovním domě v Skuherského ulici. V roce 1921 byla škola změněna v reálku, jedinou to dívčí reálku ve státě, ale ani tato změna jí nepomohla k rozkvětu; proto se od roku 1929 mění opět v reálné gymnasium, řízené od r. 1923 Aloisem Vaňurou. Před válkou na tomto ústavě působila jako profesorka dr. Alice Masaryková. Od 1. září 1919 byl učitelský sbor převeden do státní správy. Škola trvale zápasila a zápasí podnes s nedostatkem místností i peněžních prostředků, takže její vybavení jest velice skrovné. Majíc své třídy rozloženy po různých místnostech našla od roku 1929 trvalejší útočiště tím, že jí stát propůjčil čtyři učebny v blízké budově reálky v Praze VII., takže jest nyní pouze na dvou místech a ve vlastní budově jsou jen tři třídy. Žákyní je tu 140 v sedmi třídách. Do budoucna se však tento způsob umístění stává povážlivým pro další trvání školy jako samostatné, ježto z poloviny ústavu se vlastně staly pobočky při holešovické reálce.

21. Praha XII.: Řádové dívčí reálné gymnasium. Ústav tento byl roku 1905 založen řádem školských sester sv. Františka (kongregace sester O.S.F.), jež ústav doposud vydržují a zbudovaly pro něj budovu na nároží Korunní třídy roku 1888/89, umístivše tu i své odborné dívčí školy s pensionátem. Ústav, založený jako gymnasium, se v roce 1912 proměnil v reálné gymnasium a má střídavě čtyři třídy sudé nebo liché. Dnes jest navštěvován 130 žákyněmi.

22. Praha XII.: Spolkové dívčí reformní reálné gymnasium. Ústav byl založen roku 1908 „Spolkem pro zřízení a vydržování dívčího lycea na Král. Vinohradech“ jako lyceum, ke kterému byla v letech 1912/13—1917/18 přičleněna dvouletá příprava reálné gymnasijní a v letech 1915/16—1918/19 kromě toho čtyři vyšší třídy reformního reálného gymnasia; od roku 1921 se změnil ústav na ryzí reformní reálné gymnasium. Od 1. září 1919 převzal stát učitelský sbor. Od počátku až do státního převratu bylo řízení ústavu v rukou vládního rady Josefa Kolmana; nyní vede školu Jaroslav Kracík. Ústav byl vždy nesmírně oblíben.

ben, takže nejvyšší počet žactva dostoupil tu čísla 568; tím vznikly veliké nesnáze s umístěním, ježto najatý činžovní dům ve Slezské ulici nemohl postačiti, takže byly třídy rozloženy takřka po všech obecných školách vinohradských. Nyní jest na ústavě 406 žákyň v 12 třídách, z nichž 9 hostí vlastní budova, jedna jest v sousedním domě a dvě v budově reálného gymnasia ve Vršovcích.

23. Praha XVI.: Městské dívčí reformní reálné gymnasium. Ústav byl založen roku 1910 „Spolkem pro zřízení a vydržování lycea na Smíchově“ za živé účasti Boženy Koldínské jako lyceum, které dnem 1. ledna 1914 převzalo město Smíchov. Od šk. roku 1914/15 vybudováno bylo vyšší oddělení jako třídy reformního reálného gymnasia, takže již od roku 1916/17 tu nebylo vyšších tříd lycejních. Od roku 1921 se celý ústav změnil v reformní reálné gymnasium, když rok předtím od 1. září 1920 jeho profesori byli převzati státem. Četně navštěvované škole, kterou od počátku řídí dr. Antonín Kudrnovský, nestačily najaté místnosti u Havrdů v Preslově ulici, takže mnohé třídy bývaly umístěny jinde. Z těchto nesnází se škola dostala, když v letech 1927/28 město Praha postavilo pro ústav vzornou budovu podle plánů architekta Jaroslava Rösslera a vybavila ji dokonale nákladným vnitřním zařízením, takže smíchovská dívčí střední škola jest dnes nejskvěleji vypravenou dívčí střední školou v republice. Dnes ji navštěvují 362 žákyň v 12 třídách.

24. Prešov: Bývalá řádová vyšší dívčí škola. Tento ústav s maďarskou řečí vyučovací vydržoval řád anglických panen, které mají v Komenského stromořadí rozsáhlý vychovávací ústav. Ústav nebyl mnoho navštěvován; bývalo tu kolem 60 žákyň. Po roce 1918 řád již školy neotevřel.

25. Prostějov: Státní dívčí reálné gymnasium. Ústav byl založen r. 1919 obcí náhradou za zrušenou německou reálku; jeho učitelský sbor byl státem převzat v roce 1921, věcný náklad pak rovněž vzal na sebe stát od 1. září 1923, kdy byla trvale ústavu přirčena budova bývalé německé reálky z r. 1887, kterou se podařilo vyhovujícím způsobem upravit. Ústav má nyní 185 žákyň v 8 třídách a jest od počátku řízen Karlem Maťochou.

26. Trenčín: Bývalá státní vyšší dívčí škola. Ústav byl založen roku 1877 maje jako předchůdkyni soukromou školu od r. 1870 a míval kol 190 žákyň. V roce 1906/07 obdržel novou rozsáhlou budovu s pensionátem, postavenou nákladem 411.136 K. Při škole bylo v šk. r. 1917/18 oddělení obchodní v páté třídě, v škol. roce 1918/19 v páté a šesté třídě. Koncem šk. roku 1918/19 byla škola zrušena a do budovy přemístěno bylo státní reálné gymnasium; část přízemku a podzemí zabírá odborná škola pro ženská povolání.

27. Žilina: Státní dívčí reformní reálné gymnasium. Ústav byl založen náhradou za zrušenou školu trenčínskou a otevřen dne 15. října 1919 zprvu jako lyceum, od roku 1920 jako reformní reálné gymnasium. Počet žactva neustále stoupá; dnes jest tu 280 žákyň v 10 třídách. Umístěním je to však nejubožejší dívčí škola; šest tříd má v reálce, jednu v obecné škole, dvě ambuluji a jedna jest vyučována odpoledne. Bylo by na městu Žilině, aby ústavu přineslo obětí postavením vhodné budovy, kterou by státu propůjčilo k užívání.

B. Ústavy německé.

28. Brno: Městské dívčí reformní reálné gymnasium. Ústav byl založen roku 1901 jako lyceum a otevřen první a čtvrtou třídou; v letech 1910/11 až 1914/15 byla k němu přičleněna dvouletá přípravek reálně gymnasijní, od školního roku 1913/14 kromě toho byly vybudovány čtyři vyšší pobočné třídy ref. reálně gymnasijní. V roce 1922 se ústav změnil v reformní reálné gymnasium s pobočnou pátou a šestou třídou lyceijní, jež však hned v následujících letech zanikly. V řízení školy se vystřídali Otakar Stoklaska, Pavla Kleklerová a dr. František Prosenc. Učitelský sbor byl státem převzat ode dne 1. září 1922. Návštěva byla vždy velmi četná a dosáhla až čísla 419; nyní jest tu 251 žákyň v 8 třídách. V prvních dobách byl ústav umístěn v Panské ulici; když byla pro zemskou německou reálku vystavěna v roce 1911 nová budova v Kounicově třídě, zaujal dívčí ústav její starou budovu pod Špilberkem a našel tu vyhovující umístění.

29. Budějovice České: Bývalé dívčí lyceum. Školu založil roku 1905 Damenverein zur Errichtung deutscher Mädchenschulen in Budweis a umístil ji ve své zánovní budově spolu s ostatními svými školami. Návštěva ústavu byla nevalná, činíc v školním roce 1918/19 podle tříd: 9, 12, 18, 5, 11, 8. Proto spolek dobrovolně tento ústav roku 1919 zrušil.

30. Cheb: Spolkové dívčí reformní reálné gymnasium. Ústav zřídil roku 1905 „Verein für erweiterte Frauenbildung in Eger“ a dal jí název „Höhere Mädchenschule“ o 3 ročnicích. Po dvou letech se škola rozšířila na čtyři třídy, jež se rovnaly třetí až šesté lyceijní třídě. V roce 1913 byl ústav přetvořen na úplné šestitřídní lyceum, jehož vyšší třídy byly roku 1920 přeměněny na ref. reálné gymnasijní. V následujícím roce 1921 přijaly i nižší čtyři třídy osnovu ref. reál. gymnasia a učitelský sbor sjednoceného ústavu byl ode dne 1. září 1922 převzat státem. Spolek umístil školu v domě, koupeném r. 1909 v Opitzově třídě; umístění jest stísněné, ježto se o pohostinství sdílí i jednotřídní rodinná škola s pensionátem; přes to má škola osm učeben s ředitelnou, sborovnou, kabinety a kreslírnu, jež je spolu fyzikální posluchárnou. Ústav má nyní 152 žákyně v 8 třídách.

31. Jablonec nad Nisou: Městské dívčí reformní reálné gymnasium. V Jablonci nad Nisou od roku 1909 trvala dvoutřídní Höhere Mädchenlehranstalt, které se ujal v roce 1919 Verein für Mädchenfortbildung in Gablonz a. N. a školu přeměnil na lyceum, jež bylo v roce 1921 převzato do městské správy. V následujícím roce od 1. září 1922 byl postátněn učitelský sbor a ústav se změnil v reformní reálné gymnasium. Obec propůjčila ústavu budovu obecné školy v Pivovarské ulici z r. 1906, kde byly dívčí střední škole postupně uvolňovány místnosti. Ústav od počátku vede Antonín Stark. Návštěva nižších tříd jest slušná, ale vyšší třídy jsou nadmíru řídké obsazeny; vysvětlení se hledá v tom, že v průmyslovém středisku jabloneckém dívky se čtyřmi třídami lehce nalézají zaměstnání v závoděch. Dnes chodí do této školy 149 dívek.

32. Jihlava: Bývalé dívčí reformní reálné gymnasium. Školu založil Iglaue Lyzealverein jako lyceum v roce 1908;

od roku 1919 se ústav změnil na reformní reálné gymnasium, jehož učitelské síly od 1. září 1922 platil stát. Pro ústav byla opatřena budova v Křížové ulici, postavená městskou spořitelnou; šestitřídní škola tu měla dosti místa. Návštěva ústavu se pohybovala mezi počtem 140—150. Dnem 31. srpna 1925 stát odvolal všechny státní profesory, načež ústav likvidoval a žákyně přešly do místního reformního reálného gymnasia. Budovu zaujala zčásti česká střední škola, zčásti škola měšťanská.

33. Liberec: Městské dívčí reformní reálné gymnasium. V roce 1897 založil v Liberci „Deutscher Verein für höhere Mädchenerziehung in Reichenberg“ dvoutřídní vyšší dívčí školu, kterou roku 1910 převzalo město přeměnivši ji na šestitřídní lyceum. V roce 1920 byla provedena změna na reformní reálné gymnasium a od 1. září 1922 byl postátněn i učitelský sbor. Ústav navštěvuje nyní 166 dívek v osmi třídách, z nichž vyšší jsou obsazeny velmi slabě. K umístění propůjčilo město školní budovu u kostela z r. 1882, jež nestačí, protože v druhém patře jest obecná škola; proto dvě třídy a rýsozna nalezly útočiště v blízkém domě soukenického družstva.

34. Olomouc: Bývalé dívčí lyceum. V Olomouci otevřel Deutscher Verein für höhere Mädchenerziehung roku 1918 v budově obchodní akademie první třídu lycea s 32 žákyněmi; v školním roce 1919/20 byly třídy první a druhá (počet žákyň: 10, 30), načež byla tato škola likvidována.

35. Opava: Spolkové dívčí reformní reálné gymnasium. V Opavě zřídil Verein für die Frauenbildung in Troppau roku 1894 trojtřídní Höhere Töcherschule, jejíž třetí třída byla naposledy v školním roce 1912/13. Ústav byl změněn v roce 1910 na lyceum, jehož první třída v roce 1920/21 trvala jako reálné gymnasijní, ale v zářetí od školního roku 1921/22 celý ústav se přetvořil v reformní reálné gymnasium. Učitelský sbor jest zestátněn již od 1. září 1921. Umístění ústavu bylo dlouho nouzové v činžovních domech v Zecpalově ulici; nesnáze zvyšovalo spolužití s rodinnou školou a pensionátem. Nynějšímu správci ústavu Františku Prokschovi se podařilo, že výlučně ústavu byl vyhrazen činžovní dům na protější straně téže ulice. Vhodnými adaptacemi bylo tu v letech 1928 a 1929 vytvořeno vyho-

vující umístění; protože stát ústavu přidělil větší část sbírek zrušeného gymnasia vidnavského, jest i po této stránce vypravena nyní tato škola velmi slušně.

36. Ostrava Moravská: Spolkové dívčí reformní reálné gymnasium. V roce 1902 byl z podnětu dra Aloise Hilla v Moravské Ostravě založen „Mädchenlyzealverein“, jenž rychle získal povolení k otevření lycea a zahájil téhož roku vyučování v první třídě. V třetím roce trvání bylo již pět tříd; v školním roce 1917/18 bylo připojeno oddělení vyšších tříd gymnasijských, ale přihlásilo se jen 5 žákyň, takže od pokusu bylo upuštěno. V roce 1922 se ústav změnil v reformní reálné gymnasium, jehož učitelský sbor byl postátněn dnem 1. září 1921. Škola, kterou od počátku až do roku 1923 řídil Alois Schwarz, byla vždy četně navštěvována a dosáhla nejvyššího počtu 276 žákyň. Ostravská obec dala škole nejprve místnosti v staré obecné škole v Hasnerově ulici, ale pak pro ni v letech 1905—06 postavila svým nákladem v ulici Rainerově (nynější Matiční) účelnou budovu, propůjčila ji dívčí střední škole k užívání a hradí věcný náklad. Dnes je tu 280 žákyň v 10 třídách.

37. Plzeň: Spolkové dívčí reformní reálné gymnasium. V roce 1902 založil Deutscher Verein für höhere Mädchen-erziehung in Pilsen trojtřídní vyšší dívčí školu, která se v roce 1908 změnila v lyceum a v roce 1920 v reformní reálné gymnasium. Učitelský sbor její jest postátněn od 1. září 1920. Ústav má nyní 169 žákyň v 8 třídách. Spolková školní budova v Resslerově ulici pochází z roku 1908 a byla v roce 1925 menší přístavbou rozšířena tak, že poskytuje nyní místo i osmitřídnímu ústavu.

38. Praha: Spolkové dívčí reformní reálné gymnasium. Ústav byl založen r. 1874 od spolku „Verein zur Gründung, Erhaltung und Förderung einer deutschen höheren Töchter-schule in Prag“. Učebnou osnovu vypracoval prof. K. Tomáš Richter. První rok měla 2 třídy, následující rok tři třídy s jednoroční přípravkou. Ale již roku 1876 se budovatelé plánu Richtrova vzdali a změnili ústav v šestitřídní lyceum, kterému byla přidána přípravek obecně-školská, zprvu jednoletá, od r. 1883 čtyřletá, od r. 1900 pětiletá. K ústavu byly od školního roku 1898/99 podle potřeby připojovány pobočky gymnasijské, jež se v roce

1915/16 změnil v trvalé pobočné třídy reformně reálné gymnasijní. Od roku 1921 celý ústav jest formován jako reformní reálné gymnasium. V řízení ústavu, jehož profesoři jsou od 1. září 1920 postátněni, se vystřídali dr. Ludvík Schlesinger (1876—1899), Fr. Bardachzi (1900—1911), Jindřich Kerbl (1912—1917), dr. Jan Tschinkel (1917 až 1925) a dr. Fr. Pick. Ústav byl výdržován hlavně munificentními podporami České spořitelny, ale i jednotlivci obětovali značné dary, až 25.000 zlatých, což byl před padesáti lety velmi značný peníz. Návštěva bývala vždy četná, až v posledních letech poněkud poklesla; dnes jest tu 201 žákyně v 8 třídách. S počátku byla škola umístěna v Jungmannově ulici v domě, který stával na místě dnešního Hlávkova paláce, v místnostech, jež opustilo německé kasino. V roce 1884 postavena byla za 275.000 zl. nynější veliká školní budova v Charvátově ulici.

39. Teplice-Šanov: Spolkové dívčí reformní reálné gymnasium. Tuto školu založil spolek Teplitzer Lyzeumsgesellschaft v roce 1911 a otevřel ji jako lyceum první a čtvrtou třídou, do nichž se přihlásilo 65 žákyň. V prvních dobách přispívala obec, okres i spořitelna, ale za války vyschly tyto prameny a bylo tudíž pro školu vysvobozením, že od 1. září 1920 převzal stát placení učitelského personálu. Od roku 1921 se ústav změnil v reformní reálné gymnasium a vykazoval vždy frekvenční číslo 190—210; v poslední době návštěva poklesla. Dnes tu studují 162 dívky v osmi třídách. Přebolestnou stránkou jest nouzové umístění tohoto ústavu; spolek pro něj najal v Dlouhé ulici druhé patro v domě lékárníka Fr. Hofmanna. Temné schodiště, úzké chodby, malé třídy, podobné kobkám, nedostatek vedlejších místností, věčný halas z hlučné ulice — toť podivný pendant k velkolepému teplickému divadelnímu paláci a truchlivý doklad, jak vypadá péče o dívčí dorost v městě, které se honosí světovými lázněmi a pyšní se svým velkoměstským rázem. Ke všemu ubikace stačí jen pro pět tříd; zbývající tři třídy musily vzít za vděk propůjčenými učebnami ve dvou obecných školách, umístěných v odlehlých čtvrtích městských.

40. Ústí nad Labem: Městské dívčí reformní reálné gymnasium. V Ústí nad Labem založená byla roku 1895

dvoutřídní Höhere Töchterschule, pro kterou vypracoval učebnou osnovu dr. Aug. Hergel, ředitel místního gymnasia. Otvírána byla však vždy jen jedna třída. V roce 1905 byl ústav rozšířen na trojtřídní a přiblížen lyceu tím, že všechny zvláštnosti učební byly vypuštěny; zato dosáhl na ministerstvu zrovnocnění se střední školou. Počet vskutku otevřených tříd býval kusý, tak v šk. roce 1905/06 byly dvě třídy, 1906/07 tři, 1907/08 dvě, 1908/09 tři. Od tohoto školního roku zůstaly vždy otevřeny tři třídy, adekvatní čtvrté až šesté lyceální třídě. V roce 1909 dosáhl ústav povolání, že žáčky směly konati zkoušku lyceální dospělosti na lyceu v Praze, což bylo usnadněno na konec tak, že v letech 1917/18, 1918/19 a 1919/20 byly zvláštními výnosy uznány třídy druhá a třetí za rovný nejvyšším třídám lyceálním s oprávněním, konati v místě samém zkoušky dospělosti. Od školního roku 1917/18 se ústav měnil v lyceum, ale stále měl jen tři třídy, střídavě sudé a liché. V roce 1921 byla provedena změna na reformní reálné gymnasium a když od 1. září 1922 byl postátněn sbor učitelský, jalo se město po sedmadvacetiletém živení školu od počátku budovati v úplnosti jako osmitřídní. Všechny osm tříd jest tu teprve dva roky, 1928/29 a 1929/30, a návštěva jejich je velmi chabá. Všechny žákyň jest 129, z nichž do 4 vyšších tříd jich chodí jen 38. Škola byla umístěna nejprve v Zahradní ulici, v letech 1898—1905 byla v gymnasiu, 1906—1908 v obchodní akademii, načež se vrátila r. 1909 do bočního křídla gymnasijské budovy. Dnes tu jsou 4 třídy, kdežto ostatní 4 třídy jsou v obchodní škole, přístupné přes dvůr; místnosti jsou temné, neklidné a v nádvoří jest lidová kuchyně s otevřeným pissoirem — věru krásné umístění pro dívčí střední školu. Neprozíravá obec vymohla si na úřadech, že ústav smí užívati odborných učeben a sbírek učebních pomůcek na chlapeckém reálném gymnasiu — tak nastává otázka, zda ve skutečnosti nejde tu jen o dívčí pobočky chlapeckého ústavu, jejichž další vydržování je aspoň ve vyšších třídách (mají po 7 žákyních, hříšným přepychem, zvláště když obec přese všecko naléhání úřadů není sto, aby se odhodlala k pořízení slušné samostatné budovy pro tuto školu.

41. Vary Karlovy: Městské dívčí reformní reálné gym-

nasium. K zřízení této školy dal podnět dr. Leopold Arnstein, k jehož přičinění byl v roce 1903 zřízen kurs pro dívky, jež vychodily měšťanskou školu. V následujícím roce 1904 byl kurs změněn v Höhere Mädchenschule o třech třídách, pro niž vypracoval učebnou osnovu dr. František Grund. Povolení se stalo s podmínkou, že ředitel i učitelé budou míti způsobilost učitelskou pro střední školy, zato však byl ústavu přiznán charakter střední školy. V r. 1912 se škola změnila v lyceum o třech třídách střídavě sudých a lichých, v roce 1920 se počala přeměna na reformní reálné gymnasium, jež však až do šk. roku 1924/25 mělo jen tři třídy, v šk. roce 1925/26 čtyři, v šk. roce 1926/27 pět, v letech 1927/28 a 1928/29 po šesti a v šk. roce 1929/30 sedm, takže ústav podnes není úplný. Učitelský sbor byl převzat státem od 1. září 1922 a tím byla vlastně poskytnuta možnost k rozvinutí této zkomírající školy. Věcný náklad zprvu hradila městská spořitelna, od roku 1922 činí tak obec. Škola jest umístěna v nadstavěném křídle chlapeckého reálného gymnasia, tvoříc jeho neduživého satellita, a má 5 učeben; dvě třídy jsou umístěny nouzově v kabinetech, jedna v posluchárně chlapeckého ústavu. Žákyně jest tu nyní 162, takže číselná tendence jest tu stoupající (v posledních 5 letech: 115, 152, 154, 165, 162).

42. Znojmo: Bývalé dívčí reformní reálné gymnasium. Na zřízení lycea se střídavými třemi třídami se usnesla obec dne 15. září 1905; vyučovati se počalo dne 2. října 1906 v bývalé měšťanské škole v Malé Veselé ulici. Po převratě se rozhodla obec školu tuto, pro kterou byla postavena v Leiningenově ulici slušná budova s velmi krásnými učebnami, vydržovati jen do postupného jejího zániku. K záchraně školy vznikl Znaimer Lyzealverein, který na svůj náklad každou zrušenou třídu nahrazoval svou třídou, takže ve školním roce 1922/23 byly všechny třídy spolkové a změněny byly též rok v reformní reálné gymnasium. V letech popřevratových byla tu tato frekvence: 145, 129, 108, 112, 106, 113, 118 (podle tříd 24, 35, 23, 21, 6, 9). Dne 1. ledna 1925 žákyně přešly všechny do místního chlapeckého reformního reálného gymnasia, čímž byl ústav zlikvidován. Budovu školní zaujímá nyní státní učitelský ústav, pro nějž bude provedena přístavba.

Přehledněme ještě dnešní stav dívčího středního školství, jež vykazuje tento rozsah v školním roce 1929/30:

A. Československé ústavy.

1. Reálná gymnasia.

Brno, státní	žákyn 292,	kmenových tříd 8,	pobočka 1
Hradec Králové, městské	„ 143,	„ „ 8	—
Jičín, státní	„ 149,	„ „ 8	—
Košice, státní	„ 269,	„ „ 8,	pobočka 1
Plzeň, městské	„ 218,	„ „ 8	—
Praha-I., městské	„ 251,	„ „ 8	—
Praha II., městské, „Krásno- horská“	„ 391,	„ „ 8,	poboček 6
Praha II., městské, při Vyšší dívčí	„ 281,	„ „ 8,	pobočka 1
Praha VII., spolkové	„ 140,	„ „ 7	—
Praha-XII., řádové	„ 130,	„ „ 4	—
Prostějov, státní	„ 185,	„ „ 8	—
(Pardubice, dívčí pobočky)	„ 182,	„ „ —	poboček 6

Úhrnem 11 reálných gymnasií s 2.628 žákyněmi v 83 kmenových třídách a 15 pobočkách.

2. Reformní reálná gymnasia.

Bratislava, státní	žákyn 331,	kmenových tříd 8,	pobočky 3
Brno, městské	„ 404,	„ „ 8,	„ 4
Budějovice České, spolkové	„ 257,	„ „ 8,	„ 1
Bystřice Báňská, státní	„ 210,	„ „ 8,	„ 1
Olomouc, státní	„ 219,	„ „ 8	—
Ostrava Slezská, státní	„ 185,	„ „ 8	—
Praha-XII., spolkové	„ 406,	„ „ 8,	pobočky 4
Praha-XVI., městské	„ 362,	„ „ 8,	„ 4
Žilina, státní	„ 280,	„ „ 8,	„ 2
(Chrudim, dívčí pobočky)	„ 27,	„ „ —	„ 3

Úhrnem 9 reformních reálných gymnasií s 2.681 žákyněmi v 72 kmenových třídách a 22 pobočkách.

Celkem tudíž jest 20 československých středních škol dívčích a chodí do nich 5.309 dívek, rozdělených do 155 kmenových tříd a 37 poboček.

B. Německé ústavy.

(Vesměs reformní reálná gymnasia.)

Brno, městské	žáků 251,	kmenových tříd 8	
Cheb, spolkové	152,	„ „ 8	
Jablonec nad Nisou, městské „	149,	„ „ 8	
Liberec, městské	166,	„ „ 8	
Opava, spolkové	178,	„ „ 8	
Ostrava Moravská, spolkové „	280,	„ „ 8,	pobočky 2
Plzeň, spolkové	169,	„ „ 8	
Praha, spolkové	201,	„ „ 8	
Teplice-Šanov, spolkové . .	162,	„ „ 8	
Ústí nad Labem, městské . .	129,	„ „ 8	
Vary Karlovy, městské . . .	162,	„ „ 7,	pobočka 1

Úhrnem 11 reformních reálných gymnasií s 1.999 žákyněmi v 87 kmenových třídách a 3 pobočkách.

Celkem jest tudíž 31 dívčích středních škol a chodí do nich 7.308 dívek, rozdělených do 282 tříd. Ježto všech studujících dívek na středních školách jest 21.497, vyplývá odtud, že třetina studujících dívek jest účastna odděleného dívčího středoškolského studia, kdežto dvě třetiny používají koedukačního zařízení na chlapeckých středních školách. Zvláštního povšimnutí zaslouhuje, že až na tři výminky mají nyní všechny dívčí střední školy vybudovaných všech 8 kmenových tříd, takže se zásluhou státu zachránilo toto školské odvětví z dřívějšího neudržitelného stavu, za něhož na mnoha ústavech, zvláště na německých, bylo jen několik málo kmenových tříd, takže školy tyto byly organizačně neduživými tvory. Dnes jsou neúplně vybudované jen tři ústavy: řádové reálné gymnasium v Praze XII., jež otvírá každoročně jen čtyři třídy, střídavě sudé a liché, kromě toho chybí osmá třída reálnému gymnasiu v Praze VII. a sedmá třída reformnímu reálnému gymnasiu v Karlových Varech. Po této stránce bylo tedy dosaženo velmi značného pokroku. Pobočkami nejbohatší jsou: reálné gymnasium „Krásnohorská“, které jich má šest, a reformní reálné gymnasium v Brně (Vesna), v Praze XII. a v Praze XVI., jež mají po 4 pobočkách. Tři pobočky má ref. reálné gymnasium v Bratislavě, dvě pobočky jsou v Žilině, po jedné pobočce jest na 5 ústavech. Na německých ústavěch jsou pouze tři pobočky, a to dvě v Moravské Ostravě

a jedna v Karlových Varech. Bez poboček jest 9 českých ústavů a 9 německých škol, celkem 18, čili dvě třetiny celkového počtu. Pozoruhodný jest zjev, že na dívčích středních školách jsou vyšší třídy slabě obsazeny; někdy, zvláště na německých ústavech, klesá tento počet tak povážlivě nízko, že ve třídách jest zaměstnáno více vyučujících profesorů než vyučovaných dívek. Věc se dá vysvětliti tím, že mnoho dívek se spokojí vychozením nižších tříd a přechází do praktického života ať domácího, ať výdělečného; silnější návštěva vyšších tříd na českých ústavech ukazuje, že potřeba existenčního studia jest u českých dívek nutkavější než u německých. V takovéhoto třídách o pěti či sedmi žákyních se sice ideálně vyučuje a pohodlně studuje, ale je jiná věc, co tomu říkají státní finance, a každý rozvážnější člověk, i kdyby byl nejnadanějším přítelem dívčího studia, musí se ptáti, není-li vydržování takovéhoto tříd luxusem v době obecné hospodářské tísně. Ukázkou návštěvy vyšších tříd budiž tento přehled:

Ústav	Třída V.	VI.	VII.	VIII.
1. Československé:				
Hradec Králové . .	11	10	11	11
Chrudim	—	—	4	8
Jičín	23	13	15	14
Ostrava Slezská . .	18	20	12	16
Praha-VII.	14	15	19	—
Prostějov	18	16	7	21
2. Německé:				
Cheb	15	10	9	11
Jablonec nad Nisou	13	8	6	7
Liberec	26	7	12	18
Opava	16	16	10	19
Plzeň	18	16	15	16
Teplice-Šanov . . .	18	16	13	8
Ústí nad Labem . .	16	7	8	7
Vary Karlovy . . .	9	17	—	12

Podle zemských oblastí rozdělují se dívčí střední školy takto:

Země	Česká	Moravskoslezská	Slovenská	Celkem
Ústavy československé . . .	11	5	4	20
„ německé	8	3	—	11
Úhrnem	19	8	4	31

Jednotlivé kraje jsou, jak lze poznati z hořejšího výpočtu, středními školami dívčími dobře opatřeny, a to jak československými, tak i německými. Hlavní město Praha má nyní 8 dívčích škol středních, a to 5 reálných gymnasií a 3 reformní reálná gymnasia, z nichž jedno jest německé. V Brně jsou 3 dívčí střední školy, dvě české a jedna německá.

Typově pozorujeme na české straně v posledních letech neustálý přechod k formě reálných gymnasií, jež nabyla již vrch nad reformními reálnými gymnasií; zato německé ústavy doposud všechny zachovávají typ reformních reálných gymnasií, ač se zdá, že i tu bude vbrzku do této jednotnosti učiněn průlom.

Srovnáme-li tyto ústavy podle vydržovatelů, obdržíme tento přehled:

Vydržovatel:	Stát	Obec	Spolek	Řád	Celkem
Ústavy československé	9	7	3	1	20
Ústavy německé	—	5	6	—	11
Úhrnem	9	12	9	1	31

Stát úplně vydržuje po stránce osobní i věcné devět československých ústavů (Bratislava, Brno r. gymn., Báňská Bystřice, Jičín, Košice, Olomouc, Slezská Ostrava, Prostějov a Žilina), dalších 9 českých a všech 11 německých dívčích středních škol vydržuje stát po stránce osobní úplně, platě veškeré síly učitelské, takže kuratoriím tu připadá jen věcný náklad, ale i na něj dostávají od státu roční podporu. Zbývají tudíž jen dva ústavy, které si vydržovatelé platí sami, totiž městské dívčí reálné gymnasium v Praze při Vyšší dívčí škole a řádové dívčí reálné gymnasium v Praze XII., ač i tento druhý ústav jest státem podporován. Výdaje státní na československé dívčí střední školy činí okrouhle 10,750.000 Kč, na německé ústavy tohoto druhu 5,700.000 Kč, tudíž v celku 16 mil. 450.000 Kč. Plní tedy stát svou povinnost vůči střednímu školství dívčímu měrou vrchovatou a jen jeho přispění děkuje toto školské odvětví za svou záchranu a za zabezpečení slibného vývoje v budoucnosti.

Vedle vlastních středních škol dívčích studují dívky i na chlapeckých středních školách, kde před převratem byly připouštěny jen jako hospitující privatistky, které se v každém semestru musily podrobovati zkouškám ze všech předmětů. To po převratě odpadlo a dívkám byla již výnosem ministerstva ze dne 19. listopadu 1919, čís. 160 (Věstník 1919, str. 9) poskytnuta možnost státí se veřejnými žákyněmi, úplně rovnocennými se žáky. S počátku byl jejich počet omezován v městech, kde byly zvláštní dívčí střední školy. Tak výnosem ze dne 19. srpna 1919, čís. 37.041, bylo stanoveno, že musí býti předem postaráno o návštěvu dívčích středních škol a že musí býti prokázána možnost dívky na chlapecké střední škole řádně umístiti. Dalším výnosem ze dne 8. května 1920, čís. 25.458, bylo omezeno přijímání dívek na chlapecké ústavy v městech, kde jsou zvláštní dívčí střední školy, tím způsobem, že všechny dívky se musily hlásiti nejprve na dívčí střední školy, a jen když v nich nebylo místa, mohly se dáti zapsati na střední školu chlapeckou.

Ale proti tomu opatření, ač bylo učiněno na přání vydržovatelů dívčích škol středních, ozývaly se neustále stížnosti z řad rodičů, pochopitelné v době, kdy každý si přál, aby hověno bylo jeho osobním zájmům. Tím se stalo, že výnosem ze dne 16. června 1921, čís. 47.447, bylo připuštěno studium díveí na chlapeckých středních školách beze všeho omezení. Tak se ze všech chlapeckých středních škol staly vlastně školy koedukační: třeba doznati, že některým dívčím středním školám, pokud se frekvence týče, tím poslouženo nebylo. O rozsahu koedukace, v přesnějším názvu koinstrukce, na našich středních školách v školním roce 1929/30 poučuje nás tento přehled počtu všech studujících dívek vůbec:

Ústavy	českoslov.	německé	maďar.	polské	ruské	Celkem
Gymnasia	1.005	401	69	—	—	1.475
Reálná gymnasia .	8.074	1.490	470	49	292	10.375
Děčínská r. gymn.	—	197	—	—	—	197
Ref. reál. gymnasia	4.618	2.445	99	—	—	7.162
Reálky	1.588	700	—	—	—	2.288
Úhrnem dívek . .	15.285	5.233	638	49	292	21.497
Počet všeho žactva	59.429	19.157	3.158	376	1.450	83.570

Ježto z tohoto počtu dívek jich 7038 studuje na dívčích středních školách, zbývá 14.459 dívek, které jsou účastny koedukace. Všechny studující dívky vůbec tvoří asi čtvrtinu všeho středoškolského žactva; dívky, jež chodí do chlapeckých středních škol, činí necelou šestinu celkového počtu žáků. Koinstrukce způsobila, že je dosti chlapeckých středních škol, kde jest dívek čtvrtina, ba téměř třetina všeho žactva, a že někde jsou zvláštní dívčí pobočky, jako na reformním reálném gymnasiu v Praze XIX. tří a na reálném gymnasiu v Pardubicích šest. *) Naopak jsou také ústavy, kde není dívek, buď že nejsou přijímány pro zvláštní ráz ústavu (na př. školy církevní) nebo z důvodů jiných, hlavně proto, že v městě je dosti středních škol dívčích těchto typů, což platí především o Brně, Českých Budějovicích a Praze. Ale tento důvod by měl býti přiveden k platnosti i v jiných takových městech, na př. v Hradci Králové a Plzni, kde ke koedukaci není žádných příčin, ježto dívčí střední školy místní jsou stejně organisovány jako školy chlapecké, takže se koedukace v takových případech zvrhá v čirou libovůli. Rodiče, jsouce dotazováni, proč dívky dávají do reálného gymnasia chlapeckého, ač v místě je zcela totožné reálné gymnasium dívčí, odpovídají všelikými omluvami, na př. že chlapecký ústav má novou budovu, že ten či onen ředitel či profesor se jim líbí či nelíbí. To vše ukazuje k tomu, že koedukaci nutno pokládati pouze za pomocný prostředek, názor to, k němuž po jiných cestách dospívají i odborní pedagogové. Jde tudíž po organizační stránce o to, jak uvést koedukaci do takových kolejí, v nichž by podobných výstřelků nebylo. Že při tom nám vždy zůstane cílem rozkvět samostatného dívčího školství středního, jest na bílé dni, neboť jeho oprávnění jest odůvodněno nejen celým dosavadním vývojem, nýbrž i naléhavou potřebou zřetele k nepopíratelným odchylkám povahovým i tělesným.

*) Zajímavým zjevem jest tak zv. obrácená koedukace, při níž chlapci studují v dívčích středních školách. Vyskytuje se pouze v Báňské Bystřici, kde chodí do různých tříd dívčího ústavu 21 hochů; ve Slezské Ostravě jsou zapsáni 2 žáci jako privatisté.

II. Ženské učitelské ústavy.

Vedle vlastních středních škol se do středního školství zahrnují nyní také učitelské ústavy a proto jest potřebí povšimnouti si dívčího studia také na těchto školách. Učitelské ústavy v dnešní své podobě spočívají u nás doposud na ustanoveních, obsažených v §§ 26—38, 68—73 zákona o obecných školách ze dne 14. května 1869, č. 62 ř. z., jehož platnost byla v roce 1919 zákonem č. 293 Sb. z. a n. vztažena i na území dnešního Slovenska a Podkarpatské Rusi, kde dříve (a zčásti doposud) platil zákonný čl. XXXVIII. ze dne 5. prosince 1868. V § 26 tohoto zákona se stanoví, že vzdělávání učitelstva se děje na učitelských ústavech, oddělených podle pohlaví chovanců. Tím byl dán základ pro zřízení učitelských ústavů pro chovanky. Vláda vybudovala dva státní české ústavy ke vzdělání učitelek, r. 1870 v Praze a r. 1872 v Brně, a tři německé, r. 1870 v Praze, v Brně a v Opavě. Teprve dnes si plně uvědomujeme dosah tohoto zařízení: v dobách, kdy o ženském studiu na středních školách nebylo potuchy, byly tu středoškolsky organisované ústavy, které podávaly vyšší vzdělání dívkám a umožňovaly jim existenční postavení ve vyšším povolání. V absolventkách těchto ústavů nutno proto spatřovati avantgardu pozdějších studovaných žen; učitelky odtud vycházející byly živoucím důkazem toho, že žena s úspěchem může studovati a získavati si tak podklad pro životní povolání. Ony to byly, které svou veřejnou působností rozlomily staletý předsudek proti dívčímu studiu a připravily tak cestu k otevření vlastních středních škol dívčímu světu. Při tom u českých ústavů padá na váhu i jejich národní význam; co znamenal český ústav pro vzdělání učitelek v Brně po této stránce před padesáti a čtyřiceti lety, dnešní generace sotva pochopí. V téže době byl na slovenské půdě v Bratislavě r. 1878 zřízen státní ženský učitelský ústav s maďarskou řečí vyučovací. K zřízení dalších ústavů tohoto druhu dřívější stát nepřistoupil, přenechávaje věc iniciativě nestátních činitelů; byly to hlavně různé církevní řády, které se chopily této příležitosti a při svých vychovávacích ústavech zřizovaly ústavy pro vzdělání učitelek, zpravidla spojené s pensio-

náty. Nejstarší ústav toho druhu zřídil řád školských sester de Notre Dame r. 1877 v Praze v klášteře u sv. Anny o dvou střídavých ročnících, obnoviv svůj dřívější ústav z r. 1866. Jiné ústavy toho druhu vznikaly až o dvacet let později: řád sv. Voršily zřídil r. 1891 ústav pro učitelky v Kutné Hoře o dvou střídavých ročnících, řád Dominikánek r. 1898 v Olomouci-Řepčíně o 4 ročnících, řád sester nejsvětější Svátosti v Českých Budějovicích r. 1903 o dvou střídavých ročnících, s nímž se doplňoval v úplný ústav dvouročníkový ústav školských sester de Notre Dame, založený v témž. místě r. 1904. Téhož roku 1904 kongregace školských sester sv. Františka založila v Chrudimi čtyřročníkový ústav pro učitelky a vystavěla pro něj rozsáhlou budovu. Na Kladně otevřela a vydržovala od r. 1904 ústav pro vzdělání učitelek Marie Egemová. Také města se chápala iniciativy: Plzeň si otevřela ústav r. 1900, Litomyšl r. 1905. Obranou proti řádovým ústavům měly býti dva moravské ústavy spolkové, oba pouze o dvou střídavých ročnících, ve Valašském Meziříčí z r. 1903, převzatý městem r. 1907, a v Přerově z r. 1907, založený spolkem „Pokrokové pedagogium dívčí“. Tak bylo v roce 1914 na počátku války třináct českých ústavů pro vzdělání učitelek, a to dva státní, šest řádových, tři městské, jeden spolkový a jeden soukromý; polovina těchto škol byla tudíž v rukou církevních řádů.

Na německé straně vznikl v r. 1871 utrakvistický arcibiskupský ústav v Olomouci o dvou ročnících, s nímž se doplňoval německý městský ústav v témž městě založený r. 1894; v Chebu kongregace sester sv. Kříže založila úplný ústav o 4 ročnících při ostatních svých dívčích školách, pro něž vybudovala postupně celý komplex budov v Gschierově ulici. V Litoměřicích roku 1902 založilo město dvouročníkový ústav, s nímž se vzájemně doplňoval dvouročníkový ústav spolku „Deutscher Frauenerwerbverein“ v Ústí nad Labem. V Českých Budějovicích založil „Damenverein zur Errichtung von Mädchenschulen“ r. 1892 za pomoci města dvouročníkový ústav a v Liberci otevřel řád sv. Voršily ústav o dvou střídavých ročnících r. 1905. Bylo tedy v roce 1914 celkem deset německých ústavů pro vzdělání učitelek, z nichž tři byly státní, dva

městské, dva spolkové, jeden arcibiskupský, dva řádové. Ústav opavský měl původně čtyři ročníky, ale od r. 1879 byly otvírány střídavě dva ročníky a ředitel byl společný s učitelským ústavem mužským. V Brně byl ústav na Kolišti v budově, v níž obec vydržovala podle smlouvy pěti-třídní obecnou školu, která byla školou cvičnou, a trojtřídní školu měšťanskou s povinnou franštinou, jíž se říkalo Höhere Töchterchule, jak hlásal pyšný nápis na budově, ač to byla pouze měšťanská škola. Na Slovensku zařídil řád sv. Vorskily v Bratislavě r. 1895 ústav pro učitelky ve svém klášteře v Hummelově ulici, rok před tím v Trnavě a v Košicích. Stát tu zřídil pouze ještě jeden ústav pro učitelky v Prešově r. 1899, přeměnil tak dřívější ústav pro opatrovnice. Z těchto škol byla nejproslulejší košická, která mívala čtyři pobočky; v školním roce 1918/19 bylo tu 334 chovanek. V Podkarpatské Rusi zřídil r. 1902 mukačevský biskup řecko-katolický ústav pro učitelky v Užhorodě. Bylo tudíž při vzniku nového státu na dnešním jeho území 29 ústavů pro vzdělání učitelek.

Nové poměry tu přinesly četné změny. Organizační statut ze dne 31. července 1886, č. 6031, zůstal sice v platnosti, ale byl na mnohých místech přepracován. Výnosem ze dne 23. května 1919, č. 18.509 (Věstník 1919, č. 66) se těmto školám dostalo nového názvu „Ženský ústav učitelský“ a vydány byly pro ně nové učebné osnovy výnosem ze dne 30. července 1919, č. 24.203 (Věstník 1919, č. 98); proti ústavům mužským odpadla tu povinná hra na housle, ale za to v prvních třech ročnících zavedeny po 2 hodinách ženské ruční práce, takže počet týdenních hodin činil v jednotlivých ročnících 32, 32, 31, 31. Pro Slovensko bylo potřeba tuto osnovu upravit zvláštním výnosem ze dne 29. srpna 1919, č. 38.985 (Věstník 1919, č. 108), vzhledem k tomu, že v tomto území jest náboženství povinným předmětem ve všech ročnících. Ale také organizačně nastaly značné přesuny. Kladenský ústav se stal v roce 1919 městským, ale již v roce 1920 byl postátněn spolu s ústavem ve Valašském Meziříčí, Litomyšli a Přerově a všechny tyto čtyři ústavy byly vybudovány na čtyřročníkové, ale byly prohlášeny za koedukační. Přerušeni činnosti řádových ústavů v Chrudimi a Kutné Hoře v roce 1920 bylo jen do-

časné, zato přerovský ústav byl roku 1926 přenesen do Znojma. Postátněn byl také v roce 1922 ženský učitelský ústav v Plzni. Na čas vznikly při některých učitelských ústavech dívčí pobočky, a to v Českých Budějovicích od roku 1921/22, v Kutné Hoře od roku 1919/20, v Jičíně a Olomouci od roku 1920/21, ale toto zařízení bylo pro vzrůstající nadbytek učitelek likvidováno postupně do škol. roku 1927/28. Ještě pronikavější byly změny na německé straně. V Českých Budějovicích byl ústav naposledy v činnosti v školním roce 1919/20, načež dobrovolně byl uzavřen a zbývající dva ročníky byly přičleněny k mužskému učitelskému ústavu až do jejich postupného zániku. V Brně byl od 1. září 1922 sloučen ženský ústav s mužským v ústav koedukační. V Praze byl od 1. září 1921 mužský ústav zrušen, ale za to byl náhradou změněn ženský ústav na koedukační. V Opavě byly od 1. září 1920 sloučeny oba ústavy učitelské v ústav koedukační. V Olomouci byly od 1. září 1919 oba ženské učitelské ústavy nahrazeny českým městským ústavem učitelským. V Liberci r. 1920 řád sv. Voršily uzavřel dobrovolně svůj ústav, ježto v něm zbylo jen 5 chovank. V Litoměřicích obec přestala od 1. září 1924 svůj ženský učitelský ústav otvírati, vyhradivši si jeho právní trvání. Tak z desíti ústavů zbyly dva, řádový v Chebu a spolkový v Ústí nad Labem, ježž od r. 1921 převzalo město. V poslední době jeví se snahy, aby ústecký ústav byl změněn v čtyřročníkový ústav koedukační. Na Slovensku byl úplně uzavřen ženský učitelský ústav řádu sv. Voršily v Košicích r. 1919. Z ostatních podržel maďarskou řeč vyučovací pouze ženský ústav téhož řádu v Bratislavě. V Trnavě se začalo slovensky vyučovati již 23. listopadu 1918, na státním ústavě v Bratislavě dne 22. září 1919, jenže tento ústav se od 1. září 1922 změnil v koedukační. Tatáž změna postihla i ústav prešovský, na němž se počalo slovensky vyučovati 20. března 1919; po jeho sloučení s postátněným evangelickým učitelským ústavem vzal na sebe sloučený ústav formu školy koedukační od 1. září 1925. Nově vznikl ženský učitelský ústav pro diecesi spišskou v Levoči r. 1920 a vyučují na něm sestry řádu Neposkvrněného Početí Panny Marie. Na ženském řecko-kat. učitel. ústavě v Užhorodě se od roku 1920 vyučuje rusky.

Také počet nově přijímaných chovanek, stanovený v organizačním statutě číslem 40, býval omezován; pro šk. rok 1924/25 byl stanoven na 30, pro šk. roky 1925/26, 1926/27 a 1927/28 pouze na 20, pro školní rok 1928/29 na 30. Teprve od 1. září 1929 padla všechna omezení a výnosem ze dne 12. dubna 1929, č. 40.025 (Věstník 1929, č. 32) nastal návrat k starému počtu 40. Výpravou a umístěním z dnešních ženských učitelských ústavů jest nejlépe na tom ústav v Brně, kterému byla v roce 1919 přiřčena nová budova bývalé druhé německé reálky. Budova je rozsáhlá, dokonale stavěná, má rozměrné hřiště, a ježto je ústav dobře vypraven i vnitřním zařízením a učebnými pomůckami a má při sobě i oba odborné ústavy učitelské, prezentuje se dnes jako vzorný ženský učitelský ústav. Umístění a vypravení ostatních ženských učitelských ústavů vesměs vyhovuje, nikde nejsou nouzovým.

Stav tohoto školského odvětví jest ve školním roce 1929—30 takovýto:

Ženských učitelských ústavů jest 15. Československé jsou tři státní v Brně, Plzni a v Praze, soukromé 2 v Českých Budějovicích, po jednom v Hoře Kutné, Chrudimi, Levoči, Olomouci-Řepčíně, Praze u sv. Anny a Trnavě; z těch mají oba ústavy budějovické i ústavy v Kutné Hoře a v Praze u sv. Anny pouze po 2 ročnících, střídavě sudých a lichých. Tyto soukromé ústavy jsou udržovány vesměs církevními řády, a to řádem školských sester de Notre Dame v Českých Budějovicích u sv. Josefa a v Praze u sv. Anny, řádem Neposkvr. Početí P. Marie v Levoči, řádem školských sester sv. Františka v Chrudimi, řádem sv. Voršily v Kutné Hoře a Trnavě, kongregací dominikánek v Řepčíně a kongregací sester Nejsv. Svátosti druhý ústav v Čes. Budějovicích.

Podrobný výkaz frekvence jest tento (v závorce počet ročníků): Praha (4) 140, Praha u sv. Anny (2) 74, Plzeň (4) 111, Brno (4) 129, Řepčín (4) 132, České Budějovice u sv. Josefa (2) 77, České Budějovice u Svátosti (2) 58, Kutná Hora (2) 68, Chrudim (4) 132, Trnava (4) 153, Levoča (4) 124.

Německé učitelské ústavy jsou dva, řádový sester u sv. Kříže v Chebu o 4 ročnících s 110 chovankami a

městský v Ústí nad Labem o 2 ročnících s 56 chovankami. Maďarský je ženský učitelský ústav u sv. Voršily v Bratislavě o 4 ročnících se 144 chovankami, ruský je řeckokatolický ústav v Užhorodě o 4 ročnících se 161 chovankami.

Československých je celkem 36 ročníků s 1198 chovankami, německých 6 ročníků se 166 chovankami, maďarské 4 ročníky se 144 chovankami, ruské 4 ročníky se 161 chovankami. Úhrnem jest tudíž nyní na ženských učitelských ústavech 50 ročníků s 1669 chovankami.

Proti době předpřevratové se počet ženských ústavů zmenšil; ale tato ztráta byla úplně vyvážena tím, že na mužských ústavech učitelských byla zavedena koedukace; širší veřejnosti ovšem třeba připomenouti, že tato spoluvýchova odporuje jasnému znění § 26 zákona z r. 1869. Výnosy ze dne 6. června 1919, č. 17.714 (Věstník 1919, č. 75) a ze dne 10. září 1919, č. 39.598 (Věstník 1919, č. 114) byly připuštěny dívky až do jedné třetiny celkového počtu tam, kde je jen jeden učitelský ústav. Pro školní rok 1924 až 1925 byl tento počet omezen na jednu čtvrtinu výnosem ze dne 9. května 1924, č. 46.106 (Věstník 1924, č. 60). Pro školní r. 1925/26 byl tento počet zvýšen na 15 na oněch ústavěch, které vznikly z ženských ústavů učitelských (výnos z 23. května 1925, č. 47.732, Věstník 1925, č. 74). Další ústupek byl učiněn v letech 1926/27 a 1927/28, kdy na koedukačních ústavěch, vzniklých z mužských ústavů, bylo při celkovém počtu 25 připuštěno 12 dívek (výnos z 1. června 1926, č. 55.734, Věstník 1926, č. 44, výnos z 4. května 1927, č. 10.929, Věstník 1927, č. 49). V školním roce 1928/29 nastal návrat k číslu 10 a 15 (výnos z 5. května 1928, č. 50.541, Věstník 1928, č. 56), až konečně od roku 1929/30 došlo k trvalému uspořádání této otázky tím, že při obnovení celkového maximálního počtu 40 zapisovaných bylo dovoleno, aby se chovaneček směla přijímati polovina; při nedostatku chovaneček lze počet doplnit chovanci neb naopak. Jedině toto řešení jest spravedlivé a uspokojuje všechny strany. Tento způsob koedukace byl vztažen zprvu na ony mužské ústavy učitelské, které byly založeny v místech, kde ženského ústavu učitelského nebylo; v posledních dvou letech zašlo se však příliš daleko tím, že proti

dřívějším zásadám povolila se koedukace i v městech, v nichž jest kromě toho nestátní ženský ústav učitelský. Stalo se tak v Českých Budějovicích, Kutné Hoře, Chebu a Chrudimi. Tak se stalo koedukačními 29 učitelských ústavů československých, 8 německých, 1 maďarský, 1 polský a 1 ruský a ryze mužských ústavů učitelských zbylo jen šest (Brno, Sv. Jan, Spišská Kapitula, Plzeň, Praha, ruský v Užhorodě). Tím dosáhly ženy v oboru učitelských ústavů nejen rovnoprávnosti, nýbrž zatlačily muže do menšiny, jak patrné jest také z poměru zapsaných chovanců k zapsaným chovancům. Stav ve školním roce 1929/30 byl tento:

Ústavy	českosl.	německé	maďar.	polské	ruské	Celkem
Chovanců v ženských ústavech učit.	1.198	166	144	—	161	1.669
Chovanců v koeduk. ústavech učit.	1.807	472	47	12	88	2.226
Celkem chovanců	2.905	538	191	12	249	3.895
Celkem chovanců	2.581	556	62	46	355	3.600
Úhrnná frekvence na učit. ústavech	5.486	1.094	253	58	604	7.495

Z přehledu patrné, že koedukace, byť proti zákonu zavedená, přinesla dívkám neobyčejnou výhodu, neboť jim umožnila kdekoli studium na učitelských ústavech; proto také většina dívek studuje na ústavech koedukačních, menšina na ústavech ženských. Pozoruhodný je zjev, který se objevuje v poměru počtu chovanců k počtu chovanců; na československých ústavech jsou chovanci v zřetelné menšině, vykazující nižší číslo o 324; na německých ústavech jsou obě pohlaví celkem v rovnováze, na ruských ústavech jsou chovanci ve většině. I v celkovém počtu 3600 chovanců proti 3895 chovankám jeví se rozdíl 295 v neprospěch chovanců. Uvidíme, jak se tato převaha žen na učitelských ústavech projeví v praktickém životě; doufáme, že skutečné potřeby života a přirozený odchod části učitelek do domácího života přivodí náležitou vyrovnání a způsobí, že se snad nedostaví období, v němž celé čtyři absolvovaných kandidátek se marně budou ucházeti o volné místo učitelské.

III. Odborné ústavy učitelské.

Odbornými ústavy učitelstvími se nazývají ústavy pro vzdělání učitelek domácích nauk a ústavy pro vzdělání pěstounek. Až do roku 1914 bylo o vzdělání těchto speciálních učitelek postaráno jednoletými kursy, které byly zřizovány na základě příslušných ustanovení organizačního statutu učitelství, §§ 81—101; učitelky odtud vycházející sluly učitelkami ženských ručních prací (německy Handarbeitslehrerinnen), vulgárně industriálkami, a pěstounkami (německy Kindergärtnerinnen). Ježto bylo těchto kursů málo, opatrovaly si velmi často tyto učitelky způsobilost externími zkouškami po návštěvě zvláštních krátkodobých kursů. Pro učitelky ženských ručních prací byly zřízeny takovéto české kursy při ženských učitelstvích ústavech v Praze r. 1872 a v Brně r. 1875; později byly na čas zřízeny takové kursy řádem dominikánů ve Vyškově 1907—1920, spolkem „Dobromilou“ v Moravské Ostravě 1918—1920 a v ústavech „Světlé“ ve Velkém Meziříčí v letech 1913—1917. Německé kursy pro učitelky ženských ručních prací byly při ženských učitelstvích ústavech v Praze a Opavě od r. 1873 a v Chebu (kongregace Sester sv. Kříže) od r. 1881. Pro pěstounky existovaly české kursy v Praze od r. 1873 a v Brně od roku 1875*), v pozdějších letech vznikl takový ústav v Hradci Králové, založený r. 1902 kongregací školských sester de Notre Dame, a r. 1915 v Českých Budějovicích, zřízený kongregací sester nejsv. Svátosti; německé byly kursy v Opavě od r. 1874, v Chebu od r. 1882 a v Praze od r. 1914.

Po válce bylo vzdělání těchto učitelek postaveno na pevný základ. Pro učitelky ženských ručních prací, jimž byl dán název učitelek domácích nauk, byly zřízeny ústavy pro vzdělání učitelek domácích nauk o dvou ročnících a vydán byl pro ně organizační statut výnosem ze dne 14. listopadu 1919, č. 29.387 (Věstník 1919, č. 149). Bylo ustanoveno, že ústavy tyto mají dva ročníky, obyčejně otvírané

*) V Brně byl český kurs pro učitelky ženských ručních prací v roce 1877 zrušen; v letech 1885—1889 se oba kursy ob rok střídaly, načež byly zrušeny oba a obnoveny byly až v dobách popřevratových: ústav pěstounek v r. 1921, ústav učitelek domácích nauk v r. 1925.

jen ob rok, a že se zřizují při státních ústavech učitelských. Přijímají se do nich v nejvyšším počtu původně třiceti, od r. 1928 čtyřiceti dívky aspoň sedmnáctileté, které vychodily školu měšťanskou nebo nižší školu střední (výnos ze dne 14. června 1929, č. 78.962, Věstník 1929, č. 33) a kromě toho dvouletou odbornou školu pro ženská povolání.

Hned v prvních letech se ustanovení ta přísně nedodržovala, a tak vznikly nezávisle od učitelských ústavů nové ústavy pro učitelky domácích nauk: r. 1920 v Českých Budějovicích, zřízený spolkem „Ludmilou“, a v roce 1921 dva ústavy městské v Kutné Hoře a v Hradci Králové. Státní ústav, zřízený roku 1920 v Kroměříži, byl ode dne 1. září 1925 přenesen do Brna. Na Moravě vznikl r. 1927 ústav v Olomouci-Řepčíně při ženském učitelském ústavě konventu Dominikánek, ve Slezsku byl r. 1928 zřízen státní ústav v Opavě. Pro Slovensko byl zřízen r. 1922 státní ústav v Prešově a r. 1929 řádový ústav sester Neposkvrněného Početí v Levoči. Na německé straně byl ústav opavský, zrušený roku 1923, obnoven roku 1927 a téhož roku zřídil spolek Frauenerwerbverein ústav toho druhu v Brně. Jest tudíž nyní 9 československých ústavů pro vzdělání učitelek domácích nauk a čtyři německé. Československé jsou: a) v Českých Budějovicích, Hoře Kutné, Hradci Králové a Praze; b) v Brně, Olomouci-Řepčíně a Opavě; c) v Levoči a Prešově; německé jsou v Brně, Chebu, Opavě a v Praze. V roce 1928 bylo povoleno v Brně a Praze otvírati oba ročníky a totéž svolení bylo dáno v roce 1929 i pro České Budějovice; chebský ústav již od dřívějšíka otvírá současně oba ročníky. Na těchto 13 ústavech jest nyní 12 československých ročníků se 490 chovankami a 5 německých ročníků se 189 chovankami; úhrnem jest tudíž 13 ústavů pro vzdělání učitelek domácích nauk o 17 ročnících se 679 chovankami. Všecky tyto ústavy jsou vybaveny vlastními cvičebnými kuchyněmi nebo používají kuchyní rodinných škol (německý v Brně, v Hradci Králové a oba v Opavě). Nejdokonaleji jest vypraven ústav v Levoči, který munificencí biskupa spišského obdržel r. 1929 novou budovu s vlastním internátem, vše v nejmýslitelnějším moderním komfortu; za ním následují český ústav v Brně a ústav v Českých Budějovicích.

Ústavy pro vzdělání pěstounek mají nyní právní podklad v organizačním statutu, vydaném výnosem ze dne 3. července 1914, č. 3632 (Věstník 1914, č. 32). Také tyto ústavy jsou dvouleté a obvykle se otvírají ob rok; přijímají se do nich chovanky v nejvyšším počtu 40, mají-li nejméně 16 let věku a vykazují-li vzdělání, předepsané pro vstup do učitelských ústavů.

Po roce 1918 vznikly tyto nové ústavy: státní ve Slezské Ostravě r. 1921, řádový kongregace sester sv. Kříže v Napajedlech r. 1927, městský v Plzni r. 1928 a spolku „Světla“ ve Velkém Meziříčí roku 1929; na německé straně byl v roce 1929 obnoven dočasně (v r. 1924) uzavřený ústav opavský jako spolkový (dříve byl státní) a nově byl zřízen řádový ústav sester Neposkvrněného Početí ve Šternberku. Jest tedy nyní 8 československých ústavů pro vzdělání pěstounek (a) České Budějovice, Hradec Králové, Plzeň, Praha; b) Brno, Velké Meziříčí, Slezská Ostrava, Napajedla) a čtyři německé (Brno, Opava, Praha, Šternberk); po dvou ročnících mají ústavy v Českých Budějovicích a Chebu. V 9 československých ročnících jest 350 chovank, ve 4 německých 153, úhrnem jest 13 ročníků s 503 chovankami.

Celkem jest tudíž dnes 25 odborných ústavů učitelských, a to 17 československých a 8 německých, s 30 ročníky a 1182 chovankami. Tento značný počet ústavů i chovank se zdá ukazovati, že skutečná potřeba na ten čas jest uspokojena; co chybí, jsou ústavy pro pěstounky na Slovensku a ústavy obojího druhu v Podkarpatské Rusi. V posledních letech však i v tomto oboru nastala nebývalá shánka; když byl totiž zřízen veliký počet odborných škol pro ženská povolání, jejich absolventky upřely své zraky na tyto odborné učitelské ústavy a počaly se do nich hlásiti v nezvyklém počtu. Vypravovalo se, že se hlásilo až 180 kandidátek do jednoho ústavu. Nemohouce býti přijaty vyvínovaly tlak na místní činitele ve svých rodištích, aby se přičinili o zřízení nových odborných ústavů učitelských. A tak jsme svědky toho, že jednotlivá města pořádají dostihy ve snaze po získání těchto ústavů; školská správa se brání vzniku přemíry těchto ústavů, což pochopíme, vychází-li najevo, že potřeba těchto učitelek není

tak velická, jak se rádo tvrdívá, a že v několika letech stávající odborné ústavy učitelek postačí naplniti svými absolventkami všechna volná místa. Budoucnost brzo ukáže, na kolik si vynutí skutečná potřeba zřizování nových ústavů tohoto druhu, které jsou přirozeně nadmíru dívkami vyhledávány, protože je rychle převádějí do praktického života poskytující jim poměrně slušné existenční zabezpečení.

IV. Souhrn.

Zbývá ještě přehlédnouti celkový počet studujících dívek v středoškolském oboru a jeho vývoj v jednotlivých letech. O věci nás poučuje tato tabulka:

Školní rok	Úst. českosl. něm. maď. pol. ruské celkem					Úhrnný počet		
						žactva	%	
1919/20	13.165	5057	562	51	—	18.775	91.999	20.41
1920/21	15.927	5176	776	56	119	22.054	96.623	22.82
1921/22	18.876	5462	702	69	270	25.379	102.690	24.71
1922/23	20.562	5706	543	68	310	27.189	106.039	25.64
1923/24	22.282	6223	610	56	499	29.670	111.808	26.54
1924/25	23.096	6256	655	54	535	30.596	114.493	26.72
1925/26	21.932	6296	608	47	505	29.388	110.761	26.53
1926/27	20.950	6401	668	55	524	28.598	105.356	27.14
1927/28	19.367	6194	706	41	487	26.795	98.272	27.28
1928/29	18.835	6037	730	47	473	26.129	93.587	27.92
1929/30	19.030	6.113	829	61	541	26.574	92.247	28.80

Nejvyšší počet studujících dívek středoškolských byl tudíž ve školním roce 1924/25, kdy přesáhl číslici 30.000; v následujících letech jeví se pokles až na číslici 26.129 v školním roce 1928/29, způsobený především úbytkem dívek na československých školách. V školním roce 1929/30 počíná se mírné stoupání počtu dívek, jichž v tomto roce přibýlo na ústavech všech vyučovacích jazyků. Jiná jest věc, posuzujeme-li poměr počtu dívek k celkovému počtu žactva. S počátku činily dívky pětinu všeho žactva, načež jejich podíl se neustále zvyšoval, ačkoliv celkový počet žactva středoškolského od školního roku 1925/26 klesá a činí nyní 28.8%. Výsledek posledních tří let ukazuje, že dospíváme k jistému ustálení, takže počet studujících dívek ve středním školství se bude pohybovati kolem

27.000 a bude činiti asi 29 % celkového počtu. Tento poměr nelze nazvat nezdavým; vyhovuje dobře skutečné potřebě a ukazuje, na kolik dívky se obracejí dříve než hoši do praktického života tím či oním směrem.

Celkový přehled po dívčím středním školství může nás naplnit uspokojením. Nový stát poskytl v tomto oboru ženám vše, čeho požadovaly, takže dnes jsou tu všechny jejich touhy uskutečněny a zákon o úplné rovnoprávnosti pohlaví byl tu stoprocentně proveden. Z tohoto úspěchu můžeme se radovati společně s našimi ženami a přáteli jim i sobě, aby středoškolské studium přineslo dívkám vše, co od něho očekávají.

Nepovinné předměty a moderní jazyky na našich středních školách.

Otázka středoškolské reformy je již deset let v ohnisku veřejných zájmů a mnoho povolaných odborníků brousí na ní svůj um, jak lze lehce pochopiti, uváží-li se, že jde tu o nejpodstatnější úsek výchovy naší dorůstající mládeže. A tak při tomto zápolení myšlenek o celkové linii středního školství leccos uniká pozornosti, hlavně jde-li o otázky, jež oprávcí pokládají za malicherné, zpravidla však proto, že k jejich proniknutí je potřebí těžce dostupného materiálu. A přece běžný život středoškolský se konec konců soustřeďuje v tříšti takovýchto domněle podružných zjevů, které vpravdě jsou podstatnou složkou denního provozu na těchto školách. Reflektory daleko sahajících námětů se osvětlují vrcholky, zatím co život ukrytý v údolích zůstává v leccem nezbadaným; vyhledávají se nápravy pro vlastní konstrukci, zatím co se oprava opěrného žebroví pokládá za věc nenaléhavou. Než i v tomto světě se setkáváme s otázkami neméně zajímavými; i tu najdeme problémy, nad nimiž by se měli pedagogové zamysleti. Pokusíme se vrhnouti trochu světla do jednoho takového kouta; jest to pěstování nepovinných předmětů na středních školách.

I.

Již slavný organizační nástin Exnerův a Bonitzův pro gymnasia z roku 1849, na němž v jádře dosud spočívá běh našeho středoškolského života vnitřního, mluví o dvojím druhu učebných předmětů, o předmětech obligátních a „volných“. O německé řeči a jazycích zemských ustanovuje, že jim má býti vyučováno za každých okolností, ale použití této příležitosti je pro žáky svobodno. Vedle toho vypočítává v § 18, v bodech 2d-f, 8, 9, 10, 11 živé jazyky, krasopis, kreslení, zpěv a tělocvik, o nichž v § 21 praví, že

patří k „volným“ předmětům, jež není možno již nyní všude zavést, ale které mohou býti zemským školním úřadem prohlášeny za povinné; návštěva krasopisu může býti v nižším oddělení uložena každému žákovi. Z povědomého viděti, že pojem „volného“ předmětu nevymezuje organizační nástin jasně, což lze přičísti na vrub i tomu, že se v tomto díle mnohé věci neřeší do všech podrobností; pro vývoj našeho školství je zajímavé, že téměř všechny tam vypočtené „volné“ předměty (živé jazyky z největší části, krasopis, kreslení a tělocvik) se staly průběhem doby předměty povinnými a znamení nepovinnosti z předmětů tam uvedených uvázlo dodnes jen na zpěvu. Shledáváme, že vývoj byl často ten, že, našla-li se potřeba výuky některého předmětu nového, začalo se jím jako předmětem „volným“, až se skončilo jeho včleněním v skupinu obligátních předmětů. Jest jakoby jakési pedagogické memento, které už zde je kladeno před oči školských tvůrců: co nejméně předmětů „volných“; pokud jsou, hled' je změnit v předměty povinné. Na reálkách platí až dodnes příslušná ustanovení zemských zákonů, jež jsou celkem shodná: rodiče v dorozumění s profesorským sborem mají určit, zda a které nepovinné předměty má žák navštěvovati; jejich rozdělení po třídách a počet hodin jim věnovaných se určí nařízením po slyšení zemského úřadu školního. Zemský zákon pro Čechy v § 15 ve znění zákona z r. 1886, č. 32 z. z., vypočítává tyto volné předměty: druhý zemský jazyk, modelování, těsnopis a zpěv; zemský zákon pro Moravu v § 6 ve znění zákona z r. 1908, č. 36 z. z., vypočítává angličtinu, chemická cvičení, těsnopis a zpěv; zemský zákon pro Slezsko jmenuje v § 8 ve znění zákona z r. 1914, č. 34 z. z., těsnopis, zpěv a chemická cvičení praktická. Na učitelských ústavěch zákon ze dne 14. května 1869, č. 62 ř. z., nemluví o nepovinných předmětech, jen vyslovuje přání, aby poskytnuta byla příležitost k výcviku v druhé zemské řeči; organizační statut z 31. července 1886, č. 6031, připouští na učitelských ústavěch s ministerským schválením nepovinné předměty, zejména živé jazyky (§ 2). Chovanec je k návštěvě připuštěn se souhlasem profesorského sboru (§ 57). Patrně odtud, že v obsahu pojmu jsou zemské zákony o reálkách i organizační statut učitel-

ských ústavů celkem shodny: „volný“, či jak se počíná říkati, „nepovinný“ předmět jest ten, do něhož žák povinně choditi nemusí, nýbrž k jehož návštěvě se dobrovolně přihlásí se svolením rodičů a je připuštěn se souhlasem profesorského sboru. Je-li však jednou zapsán, musí choditi do zvoleného nepovinného předmětu nejméně do konce běžného semestru. Ve výpočtu předmětů se však zákony v jednotlivých zemích liší; obsahují ovšem vesměs klausuli, že jiné předměty nepovinné lze zavésti se svolením zemského školního úřadu. Reálky mají výhodu, že vyučování nepovinným předmětům se na nich opírá o zákony, kdežto na gymnasiích samo ustanovení organizační osnovy ve výpočtu nepovinných předmětů pozbylo, jak jsme pověděli, své obsahové náplně a jinak bližšího nic nezařizovalo; na učitelských ústavech má toto vyučování oporu v organizačním statutu. Tím se vyvinuly po této stránce poměry časem idylické, jejichž dozvuky mnozí z nás pamatují z dob svých gymnasijských studií; s kontrolou návštěvy nebralo se to nikdy do krajností, kázeň byla rovněž méně upiata — řekli bychom, blahodárný vánek svěží volnosti vanul z těchto „volných“ předmětů, kdyby bylo možno zapomenouti, že tu nešlo o vysokoškolské studenty, u nichž volnost tohoto druhu je nutným předpokladem pro rozvin největšího vlastního úsilí, nýbrž o středoškolské žáky, kteří často mylně chápali volnost jim zde poskytovanou a povrchnost, která se jich tu zmocnila, přenášeli i do povinných předmětů. Není divu, že bývalá vyučovací správa se snažila aspoň nařizovací cestou vpraviti tento na jedné straně povážlivý, na druhé straně prospěšný appendix vyučovací do pevnějších kolejí. Učinila tak v letech 1870 a 1871, kdy se jí k tomu naskytla příležitost při vydání nového zákona platového. Až do té doby si musili žáci za návštěvu nepovinných předmětů zvlášť platiti, odkudž jim vznikal „nárok“ na určitou volnost. Úprava platová dala podnět k odstranění tohoto zjevu. V prováděcím nařízení k zákonu ze dne 9. dubna 1870, č. 46 ř. z., jež bylo vydáno 19. dubna 1870, č. 3603 (Věstník č. 72), bylo stanoveno v § 5, že od škol. roku 1870/71 neplatí žáci zvláštního honoráře za návštěvu oněch nepovinných předmětů, které se vyučují s mini-

sterským povolením; podle § 6 mají se předkládati návrhy na odměnu za takovéto vyučování ze studijního fondu s výkazem frekvence a zprávou o výsledcích. Následovaly rychle za sebou výnosy, které věc blíže vysvětlovaly: výnos ze dne 15. července 1870, č. 5682 (Věstník, č. 117), upozorňuje, že honorář bude povolován jen tehdy, je-li skutečná potřeba zavedení toho kterého nepovinného předmětu a má-li učitel způsobilost k takovému vyučování. Výnos ze dne 7. září 1870, č. 8710 (Věstník, č. 131), vykládá, co znamená výraz „ministerské svolení“: u předmětů, jež jsou vypočteny v organizační osnově, není ho potřebí, ale u jiných předmětů nově zaváděných musí býti toto svolení předem získáno, má-li vzniknouti nárok na odměnu, která jest závislá i na počtu žáků. Výška honoráře se stanoví 100—300 zlatými u učitelů, kteří na ústavě jsou ustanoveni jako profesori povinných předmětů, a 300—525 zlatými pro externí učitele nepovinných předmětů, kteří nemají jiného povolání, při nejmeně 5 týdenních hodinách. Ale ani tento výnos neodstranil všech pochyb, nýbrž naopak ponechával vše ve velmi neurčitých mezích.

A tak dochází za rok k novému podrobnějšímu výnosu ze dne 8. června 1871, č. 4275 (Věstník, č. 37): 1. Potřeba nepovinného předmětu je prokázána, je-li do něho přihlášeno 15 žáků na neúplném ústavě a 30 žáků na úplném ústavě. (Tento počet znovu byl zdůrazněn výnosem z 15. prosince 1875, č. 16.630, s podotčením, že při menším počtu je nutno zvláštní svolení; jen pro nepovinnou franštinu byl výnosem z 3. března 1875, č. 547, snížen na 20 a později i pro druhé oddělení těsnopisu.) 2. Také těsnopis patří k nepovinným předmětům, kterým lze učit bez zvláštního ministerského svolení. 3. Učitel nepovinného předmětu musí míti předepsanou aprobaci; nemá-li ji, musí získati pro toto vyučování od ministerstva dispens od zkoušky — ustanovení, jež podnes platí. 4. Vyučování toto se dělí na kursy pro začátečníky a pokročilé, celkem nejvýše v 6 týdenních hodinách, a při velkém počtu žactva se připouští pobočky. 5. Odměna za toto vyučování činí nejvýše 60 zlatých za hodinu, celkem za všechny hodiny nejvýše 500 zlatých, splatných v 10 měsíčních částkách.

(Podle výnosu z 28. října 1876, č. 17.491, rozumí se tento tarif pro hlavní město; jinde postačí částka nižší, zvláště nemá-li učitel aprobace.) 6. Žák se musí se svolením rodičů na počátku každého běhu přihlásiti a profesorský sbor rozhodne o jeho přijetí, když byl uvážil všechny okolnosti, zvláště výkony žákovy v povinných předmětech. Po přijetí žakově stává se i nepovinný předmět pro něho povinným, ježto musí pilně hodiny navštěvovati a vystoupiti smí jen ze závažných důvodů. Při neprospěchu v povinných předmětech může profesorský sbor naříditi vyloučení žákovy. Toto ustanovení podnes nebylo zrušeno, ale upadlo valně v zapomenutí. 7. Učitelé mají přísně dodržovati hodiny a dbáti kázně za neustálého dozoru ředitelova; není-li tomu tak, je možno odníti odměnu. 8. O výsledku vyučování se mají podávati zprávy, zvláště ve výročních zprávách. Pokud se vyučování to drží ve vymezených mezích, povoluje je a odměny určuje zemský školní úřad; jindy je nutno svolení ministerstva, zvláště tam, kde jsou pochyby o potřebě (malý počet žactva), nemá-li učitel zkoušek a jde-li o nový nepovinný předmět. Zachovávání těchto norem bylo zdůrazněno výnosem ze dne 12. prosince 1873, č. 16.434, a doplněno výnosem z 24. listopadu 1882, č. 20.151 (Věstník, č. 39): Nezkoušení učitelé smějí učit nepovinným předmětům jen se svolením ministerstva, ale odměna se jim za týdní hodinu snižuje na 36 zlatých; při franštině a angličtině jest dispens omezena na řídké případy, pro kreslení se vyžaduje aspoň zkouška pro měšťanské školy; pro těsnopis se od škol. roku 1883/84 nezkoušení učitelé vůbec nepřipouštějí. Toto stanovisko bylo opuštěno výnosem ze dne 21. října 1901, č. 30.385, jenž poskytuje možnost ustanoviti dočasně i nezkoušeného učitele těsnopisu. To jest vše, co bylo do převratu na tomto poli zařízeno; co jiného bylo opatřeno, jest jen paběrkování. Odtud přešla i do dob popřevratových odměna 120 K za týdní hodinu pro zkoušeného učitele nepovinného předmětu a 72 K pro učitele nezkoušeného (pro těsnopis výslovně tak bylo učiněno výnosem z 19. ledna 1901, č. 637). Ale i z tohoto stručného nárysu je patrné, jak veliká tu byla možnost poskytovat různé úchytky a zvláštnosti. A tak se stalo, že se, když příkaz hospodárnosti a jednotnosti vedl i v této

otázce k docílení přehledné organisace, vynořovaly neustále zcela zvláštní, mnohdy i kuriosní výminky, povolené v dřívějších dobách. Odtud vyplynula dnešní úprava, obsažená v ministerském výnose ze dne 19. června 1926, č. 65.761/26-II, při čemž ovšem ustanovení zemských zákonů o reálkách jsou dosud nedotčena, ježto jsou obsahem užší než nová úprava, a právě tak i platí body 3., 6. a 7. z ministerského výnosu č. 4275 ex 1871.

Stručný obsah této nové úpravy jest takovýto: Novým pravidlům podléhají všechny státní střední školy, státní ústavy učitelské a nestátní střední školy s postátněnými silami učitelskými. Návrhy na povolování nepovinných předmětů je povinno učiniti ředitelství každého ústavu z vyjmenovaných kategorií do prvních čtyř týdnů v každém školním roce zemskému školnímu úřadu, který je předloží odděleně k rozhodnutí ústřednímu úřadu školskému. Povolení, které se udělí, platí jen pro jeden školní rok, takže nutno každým rokem činiti návrh nový. Dokud povolení nedojde, lze zahájit vyučování jen v takových předmětech, u nichž všechny předepsané podmínky jsou dány v takovém rozsahu, že povolení je nejvýš pravděpodobné; ve všech ostatních případech jest se zahájením vyčkati do rozhodnutí. Změny, které mezi rokem nastanou v osobě učitelově, dále změny na počátku druhého pololetí (zastavení vyučování v některém nepovinném předměte, pokles účastníků, zavedení nového předmětu) potřebují schválení ústředního úřadu. Návrh na povolení některého nepovinného předmětu má býti činěn jen tehdy, je-li po ruce zkoušený učitel; o nezkoušených platí ustanovení 3. bodu výnosu č. 4275 ex 1871. Nejmenší počet účastníků v oddělení začátečnickém má býti 30, v oddělení pokročilých 20, při menším počtu přihlášených účastníků nutno opřítí návrh pozoruhodnými důvody. Pobočka se zřídí, dostoupí-li počet přihlášených žáků 60; při menším počtu se tak stane jen pro zvláštní povahu vyučovaného předmětu nebo pro těsný prostor místností, jež jsou po ruce.

Na učitelských ústavech nebudtež navrhovány nepovinné předměty, jichž vzhledem k budoucímu povolání učitelskému není chovancům nutně potřebí; kromě toho smí chovanec učitelského ústavu navštěvovati současně nej-

výše tři nepovinné předměty, jak bylo již předtím stanoveno výnosem ze dne 30. listopadu 1924, č. 140.711. Ředitelství se musí starati, aby náklad na případné nepovinné předměty vložilo do každoročních návrhů rozpočtových, neboť nedostatek úhrady by snadno mohl býti překážkou povolení i takového nepovinného předmětu, pro nějž by byly jinak podmínky dány. Tento výnos byl s počátku přijat se smíšenými pocity jako konec oné volnosti, která tu trvala ode dávných dob, zvláště když ustanovení z let 1870 a 1871 během dob napolo upadla v zapomenutí. Ale kdo měl příležitost nahlédnouti v nekonečný počet výjimek a odtud plynoucí chaotické poměry, rád potvrdí, že bylo nutno zavést jakýs takýs jednotný pořádek, při němž by všem bylo měreno stejně; že se to nemohlo státi jinak než soustředěním povolovacího úkonu v jednou úřadě, jest na bílé dni. Opatření se také záhy vžilo a poskytlo možnosti nabýti celkového obrazu o tomto druhu vyučování v zájmu střední školy samé. Odměna, povolovaná za vyučování nepovinným předmětům, byla nově upravena s platností od 1. září 1919 výnosem ze dne 29. března 1920, č. 16.831 (Věstník 1920, č. 37), kterým byl přenesen tarif, určený pro přespočetné hodiny v povinných předmětech zákonem ze dne 7. října 1919, č. 541 Sb. z. a n., čl. VII., § 15, i na odměňování učitelů v předmětech nepovinných čili vedlejších učitelů. Činil u zkoušených učitelů 300 Kč za týdenní hodinu teoretického předmětu a 240 Kč za týdenní hodinu nenaukových předmětů, k nimž byl tehdy přiřazen i těsnopis podle výnosu ze dne 14. listopadu 1919, č. 53.849 (Věstník 1919, č. 153); u nezkušených učitelů klesla tato sazba na 240—192 Kč. Tyto odměny se vyplácely v 10 měsíčních splátkách podle výnosu ze dne 1. srpna 1924, č. 28484 (Věstník 1924, č. 89). Ježto velmi záhy se ukázala v deflační době nicotnost těchto odměn, připlácely se od školního roku 1922/23 až do školního roku 1927/28 podle každoročního usnesení vlády zvláštní odměny za mimořádnou výkonnost, jež původně činily 100%, nakonec 60% základních odměn.

Po vydání platového zákona č. 103/1926 Sb. z. a n. došlo k nové úpravě těchto odměn, když vyšlo prováděcí vládní nařízení k § 86, jímž byla nově stanovena nejvyšší

míra učebné povinnosti středoškolských profesorů a určeny byly odměny za přespočetné hodiny, přesahující tuto míru (vládní nařízení ze dne 17. července 1928, čís. 131 Sb. z. a n. s prováděcím výnosem ze dne 9. srpna 1928, č. 96246, Věstník 1928, č. 84). Jím byla profesorům uložena učebná povinnost 21 týdenních hodin naukových, ovšem se započtením určitých vedlejších úkonů, a za přespočetné hodiny byla určena dvojí sazba. Spadají-li do jedné pětiny učebné povinnosti, t. j. nečiní-li více než 4·2 hodiny naukové, jest odměna u profesorů 480 Kč, u suplujících profesorů 384 Kč; za ony přespočetné hodiny, které uvedenou mezi přesahují, platí se profesorům 600 Kč, suplujícím profesorům 480 Kč. Odměny tyto přísluší za hodiny naukové, takže hodiny nenaukové nutno přepočítávati se zřetelem na to, že u nich byla nejvyšší míra týdenní stanovena 25 hodinami. Tím nastala chvíle, kdy bylo možno upravit nově i odměny za vyučování nepovinným předmětům. Stalo se tak výnosem ze dne 17. srpna 1928, č. 103894, Věstník 1928, č. 86. Jím byla za toto vyučování, pokud se podle platných předpisů nebo podle individuálních dekretů nezapočítává do učebné povinnosti, určena pro definitivní profesory a aprobované kandidáty profesury vůbec a pro externí síly zkoušené odměna 600 Kč za jednu týdenní hodinu naukovou a 504 Kč za hodinu předmětů nenaukových, pro nezkoušené kandidáty profesury, pro suplující profesory a pro nezkoušené síly externí 480 Kč za hodinu naukovou a 400 Kč za hodinu nenaukovou; tyto odměny vstoupily v platnost dnem 1. září 1928 a mají býti vypláceny v deseti měsíčních splátkách předem. Podle výnosu ze dne 22. ledna 1929, č. 162.430/28 (Věstník 1929, č. 12) platí první sazba u definitivních profesorů a zkoušených kandidátů profesury i tehdy, když nevykazují zkoušky z nepovinného předmětu, jemuž vyučují; výnosem ze dne 30. ledna 1929, č. 6438, bylo však zdůrazněno, že napříště nebude vůbec povolováno vyučování nepovinnému těsnopisu, ženským ručním pracím a hře na klavír, nebude-li zkoušeného učitele, v ostatních pak nepovinných předmětech že budou připouštěni nezkoušení učitelé jen výjimkou v pozoruhodných případech. Také bylo nově provedeno určení předmětů naukových a nenaukových výnosem ze dne 9. srpna 1928, č. 96246 (Věstník

1928, č. 84), a z obvyklých nepovinných předmětů byly nyní za naukové prohlášeny řeči, deskriptivní geometrie, těsnopis, praktická cvičení fyzikální, chemická a přírodopisná. Tato nová úprava přinesla nesporně slušnou výši odměn za toto vyučování, aniž by bylo nutno sahati k nedůstojnému doprošování se mimořádných příplatků, jako tomu bylo v předchozích letech; při tom jednotlivá ustanovení se vyznačují značnou liberálností. Technicky však vykazuje všecko toto zařízení závažnou vadu, totiž značnou komplikovanost a nepřehlednost. Vrátime-li se totiž k tomu, co dříve pověděno, shledáváme, že, kdežto v letech 1919—1928 byl tarif odměn za přespočetné hodiny a za nepovinné předměty týž, od 1. září 1928 jest sazebník odměn za nepovinné předměty zcela odlišný od výše odměn za přespočetné hodiny. Rozdíl jest nejen v cifrách, ale i v samém principu jeho vybudování. U přespočetných hodin jest nižší odměna až do pětiny celkové učebné povinnosti, vyšší odměna přes tuto mezi, kdežto u nepovinných předmětů jest vyšší odměna za naukové předměty, nižší za předměty nenaukové. Rozdíl mezi učiteli zkoušenými a nezkoušenými činí oba tarify, ale u přespočetných hodin nutno prováděti přepočet hodin nenaukových na naukové a dbáti rozdílu daného pětinou úvazku, kdežto u nepovinných předmětů netřeba se starati o žádnou pětinu a rozdíl mezi naukovými a nenaukovými předměty jest tu dán sazbou samou.

Toto zvýšení odměn za nepovinné předměty vzbudilo snahu pokud možná snížit celkový finanční efekt; jako na zavalanou přistoupil k tomu zjev, že mnozí profesori, kteří byli navrhováni za učitele nepovinných předmětů, neměli plného počtu předepsaných hodin povinných předmětů. Zvláště častý se stal tento úkaz na středních školách německých, kde pro značný přebytek profesorů klesal u mnohých počet povinných hodin tak povážlivě, že se tito profesori, aby unikli možnosti býti přeloženi do disponibility nebo na odpočinek pro nedostatek zaměstnání, sami nabízel, že budou učiti nepovinným předmětům bez odměny až do nejvyšší míry učebné povinnosti. Této příležitosti bylo hojně použito a tak téměř všade, kde navrhovaný profesor neměl plného úvazku učebného, bylo povolováno vyučování nepovinnému předmětu jen s podmínkou, že tento

předmět bude připočten k učebné povinnosti dotyčného učitele a že mu budou honorovány jen hodiny nejvyšší míry učebné povinnosti přesahující, a to tarifem pro přespočetné hodiny. Toto opatření dosti poškozuje ony učitele nejen tím, že některé hodiny se neodměňují vůbec, ale i proto, že pro hodiny odměňované se volí tarif podstatně nižší. Dobré odůvodnění lze nalézt pro toto opatření u praktických cvičení přírodopisných, fyzikálních a chemických, jež se podle platného výnosu ze dne 19. listopadu 1921, č. 104.562 (Věstník 1922, č. 27), započítávají do učebné povinnosti učitelovy, takže se odměňují pouze vznikající hodiny přespočetné. Rozhodující jest však zde ustanovení zákona o služební pragmatice středoškolských profesorů ze dne 28. června 1917, č. 319 ř. z., jenž v druhém odstavci § 29 doslovně praví toto: Za udělování vyučování v nepovinném předmětě jest učitelům, pokud jim v ustanovovacím dekretě taková povinnost nemůže býti výslovně uložena, zvláště zaplatiti (sind besonders zu bezahlen). Věta je zcela zřetelná a obsahuje ustanovení vyjádřené kogentní formou; slovo „besonders“ je německý výraz za obvyklé vídeňské „extra“. Odtud plyne, že za vyučování toto podle našeho mínění má dostati profesor v každém případě odměnu; ustanovení to není omezeno a tudíž mu patří odměna i tehdy, kdyby měl na př. jen jednu hodinu učebnou v povinných předmětech. Vyňati jsou pouze profesori, kteří při svém ustanovení dostali do rukou dekrety, v nichž mají výslovně napsáno, že musí nepovinným předmětům učit zdarma buď vůbec, buď až do nejvyšší míry učebné povinnosti. Jest to ustanovení velmi příznivé pro profesory a proto již rakouská vyučovací správa se pokoušela dalekosáhlé účinky tohoto ustanovení zeslabiti a do prováděcího výnosu ze dne 4. dubna 1918, č. 38.776/1917 (Věstník 1918, č. 13), recipovala pod čarou celý výnos dřívější ze dne 19. června 1917, č. 452/1915. Stručný smysl tohoto mnohořečného výnosu jest, že v duchu zákona ze dne 19. září 1898 (dřívější zákon platový) má profesor až do nejvyšší míry učebné povinnosti učit zdarma v hodinách, jež jsou s jeho oborem příbuzny nebo totožny, tedy filolog v řečech, kreslíř v kreslení a modelování, realista v praktických cvičeních, i když snad část těchto hodin jest pro žáky

nepovinná, ale jest potřebí tato opatření vyjádřiti již v konkursech na rozepisovaná místa a v ustanovovacích dekretch. Naproti tomu, učí-li profesor nepovinnému předmětu, pro nějž by musil býti ustanoven zvláštní vedlejší učitel, ježto je oboru jeho cizí, má nárok na odměnu i tehdy, když není v povinných předmětech plně zaměstnán; tak je tomu při těsnopise, zpěvu a řečech, jež nejsou na dotyčném ústavu zavedeny jako povinné. Ovšem i v tom případě jest vymouti profesory, kterým snad byla v ustanovovacím dekretě uložena povinnost učití těmto nepovinným předmětům bez odměny. Jak patrnó, snažila se vídeňská správa s věcí se vyrovnati na polovic, a přiměti k bezplatnému vyučování aspoň profesory příbuzných předmětů, ač sama podotkla, že bude nutno to říci příště v ustanovovacím dekretě. Ale náš soukromý názor jest, že recipování tohoto výnosu jest pochybené, ježto jednak byl vydán v době, kdy služební pragmatika neplatila, jednak při vši opatrnosti překročuje ustanovení zákona v některých svých odstavcích. Podobně lze říci o výnose ze dne 19. listopadu 1921, č. 104.652, že by měl správně zníti tak, že se napříště každému profesorovi fysiky, chemie a přírodopisu v ustanovovacím dekretě má uložiti povinnost, aby praktickým cvičením ze svého předmětu vyučoval až do nejvyšší míry učebné povinnosti bez odměny. Jiná věc jest, když profesor, který nemá dost hodin povinných předmětů, se předem dobrovolně vzdá odměny za nepovinné předměty až do nejvyšší míry učebné povinnosti; a učiní tak rád každý profesor, na kterého se nedostávají povinné předměty, protože ví, že by jím mohlo býti disponováno jinak. Ovšem bylo by záhodno, aby hodiny, které přesahují v tomto případě nejvyšší míru učebné povinnosti, byly odměňovány sazbou pro předměty nepovinné a nikoli tarifem hodin přespočetných. Školské správě nezbude, než aby napříště příslušné ustanovení vkládala do konkursních podmínek a do ustanovovacích dekretů, ježto jen tak se lze uvarovati kolise. Na druhé straně v době přebytku učitelských sil určitou úlohu tu bude míti dobrá vůle a ochota profesorů. Praxe jistě bude čím dále, tím blahovolejší, zvláště tam, kde v povinných předmětech je profesor vzdálen od nejvyšší míry pouze o jednu nebo dvě hodiny.

II.

Takový jest vývoj a dnešní stav administrativních opatření pro vyučování nepovinných předmětů na středních školách a učitelských ústavech. Nastává otázka, jaká jest vnitřní jejich náplň a jak se obráží hesla dne v početnosti frekvence žákovské na tomto vyučování a v různosti zavedených předmětů. Nebude od místa seskupiti obraz podle jednotlivých předmětů; při živých jazycích pro úplnost bude podán přehled jejich vyučování i v mezích povinných předmětů, neboť jinak bychom dospěli ke klamným závěrům. Ostatek jazyková pestrost na našich středních školách je nyní tak značná, že zasluhuje, aby jedinkrát byla předvedena v přehledné sestavě. Těm, kdo rádi jdou za módními náměty, připraveno tu bude nejedno zklamání hlavně v otázce rozsahu frekvence; ale jest jednou potřebí otevřítí oči těm, kdož mluví o věci bez dat. Předem připomínáme pro srovnání, že všeho žactva na středoškolských ústavech československých bylo v šk. roce 1928/29 úhrnem 66.686, na německých 21.213, na maďarských 3352, na ruských 1925, na polských 411. Data, která níže podáváme, jsou sestavena z tištěných výročních zpráv a musí býti pokládána jen za čísla přibližná. Mnohé z nepovinných předmětů, zprvu přihlášených, ve skutečnosti nebyly zavedeny nebo nebyly povoleny, jiné, ač nepřihlášené, v úředním jednání byly připuštěny, jiné byly opuštěny v druhém běhu; také počet žáků přihlášených není totožný s počtem těch, kteří začali choditi, a s počtem těch, kteří vydrželi až do konce. Je tomu tak při každé statistice školské, neboť školský útvar je živoucí organismus, podléhající neustálým změnám; to, co jsme dnes zachytili číselně, není navlas ve shodě se skutečností zítřka. Přes to, máme-li pro tuto okolnost náležité porozumění a neobíráme-li se vypočítáváním titěrných procent, jejichž desetinná místa v takovýchto případech působí malicherně, přece jen se dobereme určitých závěrů o svém předmětu již proto, že frekvenční čísla se v posledních školních letech pohybují celkem na téže výši. Především lze podotknouti, že počet účastníků v posledních letech neustále klesá, třebaže toto snižování nebere na sebe míru povážlivou.

1. Těsnopis.

Těsnopis nebyl do středních škol zaveden žádným výslovným předpisem, ale bývalá vyučovací správa mu záhy věnovala patřičnou pozornost. Zemské zákony o reálkách jej všechny uvádějí mezi nepovinnými předměty. Nařízení č. 4275 z roku 1871 výslovně jej řadí k nepovinným předmětům, jimž lze vyučovati bez zvláštního ministerského schválení; jeho vyučování se hledělo povznést tím, že od škol. roku 1883/84 se podle výnosu č. 20.151 z roku 1881 vylučovali nezkoušení učitelé. Později ovšem, když dáno bylo výnosem z 11. října 1900, č. 18.759, najevo, aby se, pokud možná, vyučovalo těsnopisu na všech ústavech, byla připuštěna i možnost výjimečného ustanovení učitelů nezkoušených (výnos z 21. října 1910, č. 30.385). Vyučování bylo organisováno zpravidla ve dvou kursech (výnosy ze dne 17. července 1873, č. 4972, a ze 14. května 1891, č. 5050), ale tam, kde je návštěva slabá, má býti jen jedno oddělení, střídavě pro začátečníky a pro pokročilé (výnos z 26. října 1885, č. 34.128); pro oddělení pokročilých byl snížen nejnižší počet účastníků na 20 (výnosy ze 14. ledna 1893, č. 303, pro Moravu, a z 29. března 1897, č. 7112 pro Čechy). Snaha, aby byla nadaným těsnopiscům poskytnuta možnost úplného zdokonalení, vedla k připuštění zvláštního třetího oddělení výnosem ze dne 15. srpna 1921, č. 75.211, jenž je dosud v platnosti. K návštěvě tohoto nepovinného předmětu připustil výnos ze dne 20. února 1876, č. 668 (Věstník č. 8) již žáky čtvrté třídy středních škol. Již starý stát se staral o náležitou výchovu učitelů těsnopisu a pečoval o zřízení zvláštních státních komisí zkušebních (výnos ze dne 14. května 1860, č. 6044, a výnos ze dne 12. července 1865, č. 12.395 ex 1863). V novém státě zřízen byl zvláštní státní těsnopisný ústav, který svou organisací byl postaven na roveň středním školám a umístěn v přízemních místnostech budovy státní reálky v Praze-I. Při ústavě zřízena byla zvláštní škola pro komorní a kancelářské stenografy a vydává se odborný časopis „Těsnopisné rozhledy“, jenž má nyní VIII. ročník. Stanovy tohoto ústavu byly vydány po prvé výnosem ze dne 6. prosince 1921, č. 99.738 (Věstník 1921, č. 169), po druhé výnosem ze dne 7. května 1926,

č. 48.470 (Věstník 1924, č. 40). O zkouškách z těsnopisu pro veřejné školy byl vydán zkušební řád výnosem ze dne 2. února 1921, č. 63.128 ex 1920 (Věstník 1921, č. 23). Zkušební komise ustanovuje se na tři roky; naposledy se tak stalo výnosem ze dne 19. července 1926, č. 66.716 (Věstník 1926, č. 75); tato komise zkouší nejen z těsnopisu československého podle soustavy Heroutovy-Mikulíkovy, která od škol. roku 1922/23 byla na československých školách obecně zavedena výnosy z 10. září 1921, č. 82.185 (Věstník 1921, č. 131) a ze dne 14. června 1924, č. 73.331 (Věstník 1924, č. 76), nýbrž i z německého těsnopisu, upraveného podle téže soustavy. Pokud se na německých školách vyučuje podle soustavy Gabelsbergerovy (vídeňské usnesení z r. 1895), jest pro tento těsnopis ustanovena zvláštní zkušební komise výnosem ze dne 8. listopadu 1926, č. 119.201. V poslední době našel těsnopis mocnější uplatnění tím, že byl zařazen mezi předměty naukové a že byl vydán zákaz jeho vyučování silami nezkušenými, jak bylo podrobně uvedeno v hořejším výkladě. Rozsah vyučování těsnopisu na středních školách a učitelských ústavech (na 3 českých a 8 německých) je patrný z tohoto přehledu:

Země	Ústavy československé				Ústavy německé			
	ústavů	odděl.	hodin	žáků	ústavů	odděl.	hodin	žáků
Čechy	65	126	247	3.560	56	112	221	2.469
Země Mor.-slez. . .	33	63	125	1.604	28	63	122	1.841
Slovensko	4	5	10	145	2	3	6	131
Úhrnem	102	194	382	5.309	86	178	349	4.441

Součtem dospíváme k této úhrnné tabulce:

Země	ústavů	oddělení	týd. hod.	žáků
Čechy	121	238	468	6.029
Země Moravskoslezská	61	126	247	3.445
Slovensko	6	8	16	276
Úhrnem	188	372	731	9.750

Zabývala se tudíž těsnopisem jedenáctina celkového počtu všech československých žáků a asi šestina všech ně-

meckých žáků; v celkovém počtu žactva středoškolského činí počet těsnopisců asi desítinu. Jak patrně, jsme daleko od splnění snu některých propagátorů těsnopisu, kteří žádají, aby se těsnopisu učil každý, jinými slovy, aby se stal těsnopis povinným předmětem, a rádi by se domohli i toho, aby znalost těsnopisu byla podmínkou přijetí do veřejných služeb. Soudíme, že toho ani není zapotřebí, ani toho nelze žádati, ježto k těsnopisu jako ke každé dovednosti jest nutno míti přirozený sklon a nadání. Povšimnutí zasluhuje i nápadná účast na tomto vyučování na německých ústavech, která z valné části dochází svého vysvětlení v tom, co bylo pověděno na konci prvního odstavce této úvahy; tím si vyložíme, že se těsnopisu učí téměř na všech německých ústavech, kdežto z 264 československých ústavů se mu vyučovalo na 102.

2. Z p ě v.

Zpěv jest povinným předmětem na všech učitelských ústavech i odborných učitelských ústavech bez rozdílu, kdežto na středních školách se pěstuje jako nepovinný předmět. Již organizační nástin řadí jej mezi nepovinné předměty a stejně tomu jest i v zemských zákonech o reálkách. O pěstování zpěvu se starala vyučovací správa záhy, jak svědčí ustanovení z 14. dubna 1856, č. 637; šlo při tom i o povznesení kostelního zpěvu. Brzo bylo vydáno i nařízení o zkušební komisi pro zpěv a hudbu ze dne 21. srpna 1871, č. 5602 (říšského zákoníku č. 107), jež znalo čtyři předměty zkušební: zpěv, housle, varhany a klavír. Dnes platí v této příčině výnos ze dne 3. dubna 1928, č. 6550 (Věstník 1928, č. 46), jenž se týká učitelství hudby i zpěvu na učitelských ústavech a učitelství zpěvu na středních školách; podmínkou jest v prvním případě absolvování celé střední školy a návštěva osmi semestrů na konservatoři, v druhém případě absolvování střední školy neb učitelského ústavu a návštěva čtyř semestrů na konservatoři. Zatímni učebná osnova pro vyučování zpěvu na středních školách byla vydána výnosem ze dne 19. května 1925, č. 9532 (Věstník 1925, č. 72). Rozsah tohoto vyučování je patrný z následujícího přehledu:

Země	Ústavy československé				Ústavy německé			
	ústavů	odděl.	hodin	žáků	ústavů	odděl.	hodin	žáků
Čechy	76	150	295	3.894	40	75	148	1.781
Země Mor.-slez. .	43	109	218	3.002	13	30	60	908
Slovensko	21	43	86	1.308	3	6	12	219
Podkarpatská Rus	2	2	4	61	—	—	—	—
Úhrnem	142	304	603	8.265	56	111	220	2.908

K tomu přistupuje 1 ústav polský s 3 odděleními o 98 žácích, 4 maďarské se 7 odděleními o 270 žácích a 4 ruské s 8 odděleními o 275 žácích, takže úhrnný přehled vyučování zpěvu na středních školách jest takový:

Země	Ústavů	Oddělení	Týd. hod.	Žáků
Čechy	116	225	443	5.675
Země Moravskoslezská . . .	57	142	284	4.008
Slovensko	28	56	112	1.797
Podkarpatská Rus	6	10	20	336
Úhrnem	207	433	859	11.816

Hledíme-li k počtu středních škol, tedy ze 151 ústavů v Čechách se zpěvu vyučovalo na 116 ústavech, v zemi Moravskoslezské z 88 škol na 60 ústavech, na Slovensku z 49 ústavů na 28, na Podk. Rusi z 8 ústavů na 6 školách. Úhrnem ze 296 středních škol zpěv se pěstoval na 207 ústavech. Podle vyučovacího jazyka z 203 československých škol pěstuje se zpěv na 142, z 80 německých ústavů na 56. Počet účastníků československých činí přes sedminu celkového počtu 61.218, počet německých žáků rovněž asi sedminu celkového počtu 19.981, takže nepoměr, který jsme pozorovali u těsnopisu, tu mizí. I z úhrnného počtu středoškolského žactva 86.129 činí úhrn zpěváků něco přes jednu sedminu. Jaké je to rozčarování pro všechny přátele zpěvu! Ušlechtilý tento předmět, jenž je nejlepším předstupněm k správnému chápání hudebních výtvorů, není nejhrořlivěji pěstován na našich středních školách. A při tom v posledních letech účastníků stále ubývá. Soudíme, že by žádný žák, má-li hudební sluch a hlasovou disposici, neměl se vyhýbati aspoň dočasné účasti na tomto vyučování, které jej nejspíše dovede k pěstování hudby, jež poskytuje každému člověku tolik čisté radosti a je nejvíce způsobilá, aby mládež odváděla od zabývání se všelikými daremnostmi v prázdných chvílích. Ale těžko toho žádati

dnes, kde je tolik hodin povinných předmětů a třetina žactva dojíždí vlaky neb dochází pěšky; náprava by se musila hledati tím, že by se pro zpěv našlo místo v rámci časového rozpětí, určeného dnes vyučování, bez dalšího jeho zvyšování.

3. H u d b a.

Pěstování hudby bylo před převratem na učitelských ústavech dosti rozsáhlé; nové osnovy, zavedené výnosem ze dne 30. července 1919, č. 24.203 (Věstník 1919, č. 98) a pro Slovensko výnosem ze dne 29. srpna 1919, č. 38.985 (Věstník 1919, č. 108), přivodily značné omezení. Na mužských ústavech učitelských jest povinným předmětem hra na housle, na Slovensku pro chovance I. a II. ročníku i hra na klavír a v III. ročníku též hra na varhany; na ženských ústavech učitelských jest hra na housle pouze nepovinným předmětem. Na ústavech pro pěstounky je zavedena hra na klavír i na housle. Hra na klavír jest na všech učitelských ústavech v Čechách a v zemi Moravskoslezské předmětem nepovinným, jehož vyučování bylo upraveno výnosy ze dne 15. prosince 1919, č. 56.114, a ze dne 29. dubna 1920, č. 25.538; podle nich lze tvořiti při tomto vyučování skupiny po 8—10 chovancích. Není dosud rozřešena návštěva těchto předmětů chovankami na koedukačních ústavech učitelských. Nepovinnému klavíru se na 42 učitelských ústavech učilo 1.649 žáků i žákyň, nepovinným varhanám na Slovensku 35 chovanek, nepovinným houslím na 15 učitelských ústavech 823 chovanek. Orchestrální hudba pěstuje se málo, jak svědčí tento přehled:

Země	Ústavy československé		Ústavy německé	
	Ústavů	žáků	ústavů	žáků
Čechy	2	71	4	286
Země Moravskoslezská . . .	1	21	3	109
Slovensko	1	18	—	—
Úhrnem	4	110	7	395

Také na maďarském gymnasiu v Komárně pěstovalo hudbu 76 žáků, na polském reálném gymnasiu v Orlové 32 žáků. Ty tam jsou doby, kdy mívaly střední školy své orchestry, dobře vybavené nástroji; chvatné době dnešní

je zabývání se hudbou věcí příliš zdlouhavou. A přece by si bylo přáti, aby z důvodů uvedených při zpěvu podporováno bylo u mladistvých nadšenců aspoň tvoření nezávazných hudebních kroužků, jakých je na našich středních školách několik, ježto v nich mohou žáci najíti hojnost ušlechtilé zábavy a ujíti tak prázdňím svodům dneška.

4. Kreslení.

Kreslení jako učebný předmět prodělalo vítězný a správný vývoj, přešedši z řady nepovinných předmětů mezi předměty povinné. Dnes jest kreslení povinným předmětem ve všech třídách (ročnících) reálků a učitelských ústavů a v nižších třídách gymnasií všech typů podle učebních osnov, vydaných výnosem ze dne 17. června 1927, č. 71.214. Nová učebná osnova kreslení na středních školách a učitelských ústavech byla vydána výnosem ze dne 8. července 1927, č. 56.465 (Věstník 1927, č. 77). Přes to vyskytá se ještě i kreslení jako nepovinný předmět pro žáky vyšších tříd gymnasií v tomto rozsahu:

Země	Ústavy československé				Ústavy německé			
	ústavů odděl. hodin žáků				ústavů odděl. hodin žáků			
Čechy	28	32	64	668	11	11	22	161
Země Mor.-slezská	10	11	22	285	5	6	12	150
Slovensko	11	11	22	218	—	—	—	—
Úhrnem	49	54	108	1171	16	17	36	311

Připočte-li se ještě 48 maďarských žáků ve dvou odděleních, získáváme tento celkový obraz:

Země	Ústavů	Oddělení	Týd. hod.	Žáků
Čechy	39	43	86	829
Země Mor.-slezská	15	17	36	435
Slovensko	13	13	26	266
Úhrnem	67	73	146	1530

O tomto nepovinném vyučování budiž nám dovoleno říci mínění, které se určitě nepotká se souhlasem jisté části zúčastněných. Mělo by býti zásadou, že předmětu, jemuž se učí v mezích povinného vyučování, nemá býti nadto vyučováno ještě také ve formě vyučování nepovinného. V dnešní tísní o vyučovací hodiny, kde se o každou hodinu

při sdělávání nových učebných plánů mezi zástupci jednotlivých předmětů svádí úporný boj a kdy se všech stran se oprávněně volá po stlačení celkového počtu vyučovacích hodin, je shora vytčené pravidlo opravdu nejskromnějším požadavkem, který může býti vysloven. Namítne se nám, že jde tu o další rozvinutí uměleckých vloh a že se přibírají jen ti, kdo se dobrovolně hlásí, ale na to dlužno odpověděti, že tu nemůže rozhodnouti žákova záliba a jednostranné snahy učitelovy, nýbrž požadavky celkové výuky. A pak budiž pověděno, jak z valné části vznikají tyto hodiny: zavádějí se často proto, aby jimi byl doplněn neúplný úvazek učebný učitele, pro nějž není dosti hodin. Všecky tyto věci svědčí, aby kreslení zůstalo v mezích svého povinného rozsahu, v němž jest mu vyměřeno času s dostatek.

5. V ý c h o v n é r u č n í p r á c e. (Výtvarné práce.)

Když po převratě vystala nám řada školských reformatůrů, ozývalo se často z jejich úst volání po zavedení výchovných ručních prací do středních škol. Někteří se domáhali toho s takovou úporností, že se zdálo, že by nejraději viděli ze středoškolských žáků povstávat samé knihaře, truhláře a zámečníky. Jako v mnoha jiných případech, i tu dobrá idea svým přeháněním se dostávala na scestí; není pochyby, že jest na místě, aby si žák do života odnášel určitou technickou zručnost, ale při tom nesmí býti s očí ztracen hlavní cíl střední školy jakožto ústavu teoretického. Nadšení, kterým byly provázeny první pokusy, vyprchalo záhy, jak tomu u nás bývá zvykem. Jediný pokus, vřaditi vyučování toto mezi povinné předměty, který se stal v pokusných třídách státní reálky v Praze-X., ukončil své trvání. Udrželo se toto nepovinné vyučování tam, kde jsou zařízeny rozsáhlé dílny, jako jest tomu na gymnasiu v Praze XI. nebo na III. reálném gymnasiu v Brně, a také tam, kde jest náhodou učitel, zaujatý pro tento předmět. Nyní máme tento nepovinný předmět na 10 středních školách českých s 234 účastníky, na čtyřech ústavech německých se 126 žáky a na jedné škole ruské s 36 žáky. Poněkud jiná jest situace na učitelských ústavech. Ježto malým školským zákonem byly ruční práce zavedeny do národních

škol jako povinný předmět a platné předpisy žádají, aby se na učitelských ústavech vyučovalo všem předmětům, kterým se učí na národních školách, a aby chovanci ze všech těchto předmětů byli známkováni, plyne odtud, že by se toto vyučování mělo zavést i na učitelské ústavy. Ale na těchto školách je nouze o hodiny při přílišném počtu vyučovacích předmětů; odpomáhá se tudíž věci zatím tak, že se ručním pracím vyučuje napořád na učitelských ústavech jako předmětu nepovinnému. Chybí tu ovšem upravující norma, právě tak, jako není dosud upravena otázka zkoušení z tohoto předmětu; rovněž není zkušební komise, kde by bylo možno získati učitelské způsobilosti k tomuto vyučování. Na ústavech pro pěstounky jsou výtvarné práce povinným předmětem. Přes to na učitelských ústavech se vyučuje těmto pracím horlivě a téměř všude jsou zařízení i vhodné dílny, někde i značně rozsáhlé a dobře opatřené. Účast na tomto vyučování s připočtením i uvedených 15 středních škol jest takováto:

Země	Ústavy čsl.				Ústavy něm.				Ústavy ruské			
	ústavů	odděl.	hodin	žáků	ústavů	odděl.	hodin	žáků	ústavů	odděl.	hodin	žáků
Čechy	22	45	90	854	7	11	22	201	—	—	—	—
Země Moravskoslezská .	10	19	38	456	4	7	14	117	—	—	—	—
Slovensko	7	10	20	306	—	—	—	—	—	—	—	—
Podkarpatská Rus . . .	1	1	2	20	—	—	—	—	2	3	6	132
Úhrnem	40	75	150	1.816	11	18	36	318	2	3	6	132

Uvážíme-li však, že všech chovanců bylo na československých učitelských ústavech 4.812, na německých 937, na polských 41, na ruských 523 a maďarských 194, shledáváme, že se účastní tohoto vyučování třetina chovanců a chovanek. Není to důkaz ani nepile chovanců ani nepečlivosti školské správy, nýbrž zřetelný důsledek přetížení učitelských ústavů předměty všehu druhu.

6. Ž e n s k é r u č n í p r á c e .

Ženské ruční práce jsou povinným předmětem v I.—III. ročníku ženských učitelských ústavů a v obou ročnících ústavů pro pěstounky a pro učitelky domácích nauk; na

koedukačních ústavech učitelských není otázka povinnosti tohoto vyučování pro chovanky dosud definitivně vyřízena. Ale máme nyní veliké množství dívek, které studují nejen na dívčích školách středních, nýbrž i na bývalých chlapeckých středních školách, které zavedením neomezené koedukace otevřely své brány dívkám dokořán. Je jen pochopitelná zvědavost, jak dopadá odpověď na otázku, pokud tyto dívky pamatují na získání aspoň jistého stupně obratnosti v ženských ručních pracích, jichž se žádá žena, i kdyby byla sebe více teoreticky vzdělána, v praktickém životě nemůže docela odříkati, nemá-li si připravit řadu škod a zklamání. Školská správa ochotně povoluje toto vyučování, kde jsou aspoň přibližně splněny všeobecně platné podmínky; k vyučování jsou přibírány učitelky domácích nauk, které podle výnosu ze dne 11. července 1922, č. 17.690/1921 (Věstník 1922, čís. 117), jsou honorovány jako zkušební, mají-li zkoušku pro měšťanské školy, a jako nezkušební, mají-li způsobilost učitelskou jen pro školy obecné. Svrchu byla učiněna zmínka, že vyučování tomuto předmětu nezkušebními učitelkami není od roku 1929 trpěno. S jakým výsledkem se tato snaha potkává u studujících dívek, svědčí nejlépe níže uvedená čísla, z nichž jasně mluví duch doby:

Země	Střední školy českoslov.				Střední školy německé			
	ústavů odděl. hodin žákyň				ústavů odděl. hodin žákyň			
Čechy.	62	99	198	2.019	25	42	84	879
Země Mor.-slez.	27	39	78	967	10	11	22	205
Slovensko	5	8	16	227	—	—	—	—
Podkarpatská Rus	22	2	4	47	—	—	—	—
Úhrnem	96	148	296	3.260	35	53	106	1.084

Připočteme-li 1 střední školu polskou s 26 žákyněmi a 2 ruské střední školy se 131 žákyní, vychází tento celkový přehled:

Země	Ústavů	Oddělení	Hodin	Žákyň
Čechy	87	141	282	2.898
Země Moravskoslezská	38	51	102	1.198
Slovensko	5	8	16	227
Podkarpatská Rus	4	6	12	178
Úhrnem	134	206	412	4.501

A nyní srovnávejme: všech československých středních škol jest 203, ale ženským ručním pracím se vyučuje na 96 ústavech — tedy přes polovinu škol je bez tohoto vyučování. Z 80 německých středních škol jsou ženské ruční práce zavedeny na 35 ústavech — týž zjev. V celém státě bylo 296 středních škol, ale ženským ručním pracím se vyučovalo na 134 ústavech, opět sotva na polovině ústavů. Tedy na celé polovině našich středních škol nehledají studující dívky příležitosti k výcviku v této důležité dovednosti, neboť kdyby ji hledaly, byla by jim poskytnuta. Právě tak je užitečno srovnati shora udaný počet dívek s celkovým počtem středoškolských žákyň. Na československých středních školách studovalo v škol. r. 1928/29 15.779 dívek, z nichž do ženských ručních prací chodila jen pětina; na německých středních školách se z 5321 dívek účastnila tohoto vyučování rovněž pouze pětina. V celém státě bylo na středních školách 21.984 dívek, z nichž docházela do tohoto vyučování okrouhle pětina.

Není pochyby, že na tomto žalostném zjevu spolupůsobí mnoho příčin: dojíždění a docházení, mnoho mimoškolního zaměstnání (hudba a jazyky), sport a rytmika a pohrdavý názor těch, kteří žádnou věc nedomyslí do konce. A tak naskýtá se tu pedagogům příležitost k hojněmu uvažování.

7. Praktická cvičení v dělecká.

Z praktických vědeckých cvičení se nejprve vyvinula praktická cvičení z chemie, jež zemské zákony o reálkách na Moravě a ve Slezsku vypočítávají mezi nepovinnými předměty. Již výnos z 28. března 1871, č. 1755 (Věstník 1871, č. 22), upravuje způsob vyučování analytické chemie na reálkách a povinnosti žáků, aby přispěli na příslušné potřeby ze svého. Předmět úplně byl rozvinut v nařízení ze dne 23. dubna 1898, č. 10.331 (Věstník, č. 14), z něhož učebnou osnovou reálek ze dne 19. července 1894, č. 1352 (Věstník, č. 36), byl zrušen pouze pátý odstavec. Po převratu byla tato cvičení rozšířena i na přírodopis a fysiku a byla jednotně upravena výnosem ze dne 19. listopadu

1921, č. 104.562 (Věstník 1922, č. 27). Jím byl stanoven nejmenší počet účastníků na 10; při 20 žácích se zřídí pobočka. Žáci platí v chemii 40 Kč, ve fyzice a přírodopise 20 Kč režijního příspěvku. K chemickým cvičením připouštějí se žáci V. a VI. třídy, k fyzikálním ze VII. a VIII. třídy, k přírodopisným ze všech vyšších tříd. Návod na zřízení pracovny pro praktická cvičení chemická byl vydán výnosem ze dne 6. listopadu 1922, č. 106.871 (Věstník 1922, č. 161). Učebné osnovy pro tato praktická cvičení dosud vydány nebyly a jsou schvalovány v každém individuálním případě zvláště. Nelze zapomínati, že zavádění těchto cvičení předpokládá velmi nákladné zařízení praktických laboratoří, pro něž nejsou vždycky po ruce vhodné místnosti. Přes to máme dosti středních škol, které mají svá praktika vybavena dokonale, ba mnohé i skvěle, takže vytvářejí se tak malé vědecké ústavy. Tu ovšem se ocitáme u otázky, která bývá leckdy skepticky probírána. Vyslovují se obavy, je-li střední škola povolána k tomu, aby žáky uváděla přímo do vědecké práce a tak předbíhala universitnímu studiu; jiní upozorňují, jak se lehce do mladých myslí může vkrádati klamné přesvědčení o vlastní tvořivé vědecké práci, ač o nic takového na střední škole jíti nemůže. Ostatně skutečnost i zde koriguje výstřelky, neboť návštěva těchto cvičení není tak četná, jak by se snad soudilo. Nejvíce jsou navštěvována praktická cvičení chemická a fyzikální, poněkud méně cvičení přírodopisná.

a) Chemická cvičení praktická.

Země	Ústavy českoslov.				Ústavy německé			
	ústavů	odděl.	hodin	žáků	ústavů	odděl.	hodin	žáků
Čechy	36	65	130	728	23	47	94	531
Země Mor.-slez. . .	18	34	68	368	14	31	62	326
Slovensko	4	6	12	66	—	—	—	—
Úhrnem	58	105	210	1.162	37	78	156	857

S připočtením 3 oddělení ruských o 57 žácích činí celková organizace 186 oddělení o 372 hodinách s 2.076 žáky.

b) Fyzikální cvičení praktická.

Země	Ústavy československé				Ústavy německé			
	ústavů	odděl.	hodin	žáků	ústavů	odděl.	hodin	žáků
Čechy	31	79	158	876	20	35	70	408
Země Mor.-slez. . . .	12	36	72	371	11	25	50	268
Slovensko	4	6	12	73	—	—	—	—
Úhrnem	47	121	242	1.320	31	60	120	676

S připočtením 1 střední školy maďarské s 28 žáky a jednoho ústavu ruského s 49 účastníky jest celkový stav 187 oddělení o 374 týdenních hodinách s 2.073 žáky.

c) Přírodopisná cvičení praktická.

Země	Ústavy československé				Ústavy německé			
	ústavů	odděl.	hodin	žáků	ústavů	odděl.	hodin	žáků
Čechy	18	42	84	479	25	71	140	734
Země Mor.-slez. . . .	10	17	34	191	5	12	24	127
Slovensko	4	9	18	100	—	—	—	—
Úhrnem	32	68	136	770	30	83	164	861

S připočtením 1 ústavu ruského s 51 žákem jest úhrnný stav 156 oddělení o 310 hodinách s 1.682 žáky.

8. Pěstování moderních jazyků.

Úsilí o vyučování moderních jazyků na našich středních školách není nejnovějšího data. Pěstování moderních jazyků (angličtiny, italštiny, ruštiny a srbochorvatštiny) bylo doporučeno výnosem ze dne 5. září 1920, čís. 53.725; na srbochorvatštinu bylo znovu upozorněno výnosem ze dne 1. srpna 1922, čís. 81.392, na slovanské jazyky (ruštinu, polštinu, srbochorvatštinu) ještě jednou výnosem ze dne 10. května 1923, č. 51.134. Protože na různých typech ústavů jsou různé jazyky povinné a týž jazyk jest jednou předmětem povinným, po druhé nepovinným, je na místě seskupiti veškeré jazykové vyučování toto v jeden přehled, ježto jinak bychom se nevyhnuli zkreslení stavu věci.

a) J a z y k č e s k o s l o v e n s k ý jest nyní na 204 středních školách, 45 učitelských ústavech a 17 odborných ústavech učitelských jazykem vyučovacím, a to v Čechách, v zemi Moravskoslezské a v Podk. Rusi ve znění českém,

na Slovensku ve znění slovenském. Podrobná učebná osnova byla vydána výnosem ze dne 8. července 1927, č. 80.537 (Věstník 1927, č. 78). Na jinojazyčných ústavech (92 středních školách, 17 učitelských ústavech a 7 odborných učitelských ústavech) jest tento jazyk předmětem povinným podle zákona ze dne 8. června 1923, č. 137 Sb. z. a n. a prováděcího nařízení ze dne 9. srpna 1923, č. 95.949 (Věstník 1923, č. 110). Učebná jeho osnova pro školy jinojazyčné byla vydána výnosem ze dne 27. července 1923, č. 87.130 (Věstník 1923, č. 107). Tato změna se děje postupně; proto v dobíhajících nejvyšších třídách jinojazyčných středních škol jest československý jazyk doposud nepovinným předmětem.

b) J a z y k n ě m e c k ý jest vyučovacím jazykem na 79 středních školách, 10 učitelských ústavech a 7 odborných učitelských ústavech. Podle výše uvedeného zákona a podle výnosu ze dne 17. srpna 1923, č. 96.890, a ze dne 28. srpna 1926, č. 98.006 jest povinným předmětem na českých středních školách a učitelských ústavech v Čechách a v zemi Moravskoslezské. I tato změna se zavádí postupně; někde je teprve v třídě třetí, jinde v páté, někde ve všech třídách (reálky na Moravě v důsledku ustanovení zemského zákona). Na Slovensku jest na slovenských ústavech jazyk německý předmětem nepovinným, vyučováním po třídách, pokud se kde místo němčiny nezavedl jazyk ruský. Na maďarském reálném gymnasiu v Berehově jest jazyk německý zaváděn jako předmět povinný místo jazyka francouzského. Nová učebná osnova pro tento předmět na československých ústavech byla vydána výnosem z 8. srpna 1929, č. 74223 (Věstník 1929, č. 55.)

c) J a z y k m a ě ě a r s k ý jest vyučovacím jazykem na 8 středních školách a 2 učitelských ústavech; nikde se mu nevyučuje jako předmětu nepovinnému. Učebná osnova jazyka maďarského byla vydána výnosem ze dne 6. dubna 1925, č. 111.123 (Věstník 1925, č. 54).

d) J a z y k f r a n c o u z s k ý jest podle učebné osnovy ze dne 17. června 1927, č. 71.214 povinným předmětem na reálných gymnasiích od V. třídy, na reformních reálných gymnasiích a na reálkách od II. třídy. Nová

učebná osnova pro reálná gymnasia byla vydána výnosem ze dne 10. července 1929, čís. 160.254/28 (Věstník 1929, č. 50). Na několika klasických gymnasiích a na některých učitel-
ských ústavech se mu vyučuje jako nepovinnému předmětu v tomto rozsahu:

Země	Ústavy československé			Ústavy německé		
	odděl.	hodin	žáků	odděl.	hodin	žáků
Čechy	18	36	378	19	38	349
Země Moravskoslezská	4	8	126	1	2	34
Slovensko	2	4	37	—	—	—
Úhrnem	24	48	541	20	40	383

e) **J a z y k a n g l i c k ý** jest podle výše dotčené osnovy povinným předmětem v VII. a VIII. třídě reformních reálných gymnasií (místo něho může býti jazyk italský nebo některý slovanský), na německých reálkách v Čechách ve třídách V., VI. a VII. Ve Slezsku byla podle posledního zákona zemského z r. 1914 ve vyšším oddělení reálek možna volba mezi angličtinou a češtinou; ustanovení toto se stalo bezpředmětným, když byl vydán zákon o vyučování státnímu jazyku jako předmětu povinnému. Mimo to byla výnosem ze dne 18. dubna 1929, č. 38.060 (Věstník 1929, č. 35) zavedena povinná angličtina v VI. až VIII. třídě reálné větve vyšších reálných gymnasií děčínského typu. Kromě toho jest povinná angličtina zavedena místo franštiny na 15 německých reálných gymnasiích (Aš, Bruntál, Chomutov, Kraslice, Lanškroun, Olomouc, Planá, Praha-II., Šumperk, Trutnov, Uničov, Ústí nad Labem, Vary Karlovy, Znojmo, Žatec). Tento způsob šíření angličtiny přiskočil i na ústavy československé. Jazyk anglický jako povinný předmět místo franštiny jest zaveden v pobočkách I. reálného gymnasia v Praze-XII. a podle výnosu ze dne 21. dubna 1927, č. 41.915 také v pobočkách reálných gymnasií v Košicích, Plzni a Trnavě. Učebná osnova pro tento jazyk na reálných gymnasiích a reformních reálných gymnasiích byla vydána v roce 1929 výnosem ze dne 10. července 1929, č. 160.254/28 (Věstník 1929, č. 50). Vedle toho se vyučuje jazyku anglickému jako nepovinnému předmětu v tomto rozsahu:

Země	Ústavy československé			Ústavy německé		
	odděl.	hodin	žáků	odděl.	hodin	žáků
Čechy	20	40	494	9	18	184
Země Moravskoslezská .	4	8	104	17	34	393
Slovensko	25	50	617	26	52	577

f) **J a z y k i t a l s k ý** jest zaveden jako třetí povinný jazyk doposud jen na reformním reálném gymnasiu v Praze-XIX. Jako nepovinnému předmětu se mu dříve vyučovalo na 2 ústavech, nyní však nikde. Učebná osnova jazyka italského pro VII. a VIII. třídu reformních reálných gymnasií byla vydána výnosem ze dne 30. června 1927, č. 78.535 (Věstník 1927, č. 73).

g) **S l o v a n s k é j a z y k y v ů b e c.** Po doporučeních z let 1920, 1922 a 1923 následovalo konkrétní řešení v roce 1927 dvojí cestou: jednak na reformních reálných gymnasiích byl výnosem ze dne 17. června 1927, č. 71.214 (Věstník 1927, č. 69) zaveden v VII. a VIII. třídě jako třetí živý jazyk místo angličtiny neb italštiny některý jazyk slovanský, jednak byla výnosem ze dne 30. června 1927, č. 69.034 (Věstník 1927, č. 72) zavedena do všech tříd středních škol s československým jazykem vyučovacím počáteční četba textů slovanských a vyučování azbuce. Úspěch tohoto opatření nebyl pronikavý; když rokem 1929/30 nové učebné osnovy dospěly do sedmé třídy, ukázalo se, že jako třetí živý jazyk byla zavedena angličtina na všech německých reformních reálných gymnasiích a na většině českých reformních reálných gymnasií; italština byla zavedena jen na reformním reálném gymnasiu v Praze XIX., srbochorvatština a polština nikde, ruština na třech reformních reálných gymnasiích v Čechách, čtyřech v zemi Moravskoslezské a sedmi na Slovensku. Na šesti ústavech bylo nutno výnosem ze dne 26. srpna 1929, č. 104.221, zavéstí náhradní vyučování tím, že se hodiny, určené třetímu živému jazyku, rozdělily mezi latinu, němčinu a franštinu. Výnos č. 69.034/27 byl rovněž opraven výnosem č. 15.952/30 (Věstník 1930, č. 21). Pro vyučování azbuce a počáteční četby textům slovanským, jež bude ve školním roce 1930/31 se prostíratí již po všech třídách středních škol, napsali učebnice tři autoři: Beringer, Šaunová a Zpěvák. První díl pro I. a II. třídu, schválený výnosem ze dne

30. srpna 1927, č. 102.134, byl zaveden výnosem ze dne 9. září 1927, č. 107.530 (Věstník 1927, č. 98) jako dodatek k čítankám; druhý díl, schválený výnosem ze dne 22. srpna 1928, č. 103.704, byl zaveden pro III. a IV. třídu, výnosem ze dne 8. září 1928, č. 122.673 (Věstník 1928, č. 93); třetí a poslední díl, schválený výnosem ze dne 3. října 1929, č. 126.301, byl určen pro všechny vyšší třídy výnosem ze dne 5. října 1929, č. 127.260 (Věstník 1929, č. 70.)

h) **J a z y k p o l s k ý** jest vyučovacím jazykem na polském reálném gymnasiu v Orlové a na polských pobočkách učitelského ústavu ve Slezské Ostravě. Jest možno jej zavést jako třetí živý jazyk na reformních reálných gymnasiích a byla vydána i učebná osnova výnosem ze dne 10. července 1929, č. 160.254/28 (Věstník 1929, č. 50), ale skutečně to dosud nebylo nikde. Zasluhou učitelky paní Francisky Sawierské se na českých středních školách v Praze učilo polštině jako nepovinnému předmětu v 13 odděleních 222 žáků.

ch) **J a z y k s r b o c h o r v a t s k ý** byl zaveden jako nepovinný předmět na 3 českých středních školách v 5 odděleních s 96 účastníky. Zatímni učebná osnova pro srbochorvatštinu a ruštinu byla vydána výnosem ze dne 8. června 1923, č. 68.425 (Věstník 1923, č. 87), učebná osnova pro reformní reálná gymnasia byla vydána výnosem ze dne 10. července 1929, č. 160.254/28 (Věstník 1929, č. 50), ač nikde nebyl dosud tento jazyk zaveden jako povinný předmět. Pro důkaz našeho vřelého přátelství k Jihoslovanům jest rozsah pěstování tohoto jazyka poněkud malý.

i) **J a z y k r u s k ý** jest zaveden jako povinný třetí (živý jazyk) na reformních reálných gymnasiích, jak bylo shora zmíněno, jako předmět relativně obligátní na reálném gymnasiu v Prešově a na učitelských ústavech v Modře a Lučenci. Také učebná osnova byla týmž výnosem zavedena jako u předchozích jazyků. Podkarpatoruský jazyk jest vyučovacím jazykem na 4 reálných gymnasiích a 3 učitelských ústavech v Podkarpatské Rusi. Ve vyšších třídách těchto reálných gymnasií se 2 hodinami týdně vyučuje jazyku velkoruskému jako povinnému předmětu. Na řecko-katolickém učitelském ústavě v Prešově se vyučuje velko-

rusky. Ruštině jako nepovinnému předmětu se vyučovalo v tomto rozsahu:

Země	Ústavů	Oddělení	Týd. hod.	Žáků
Čechy.	26	33	66	687
Země Moravskoslezská	7	10	20	226
Slovensko	2	2	4	74
Uhrnem	35	45	90	787

j) U m ě l é j a z y k y e s p e r a n t o a i d o. Umě-
lým jazykům esperantu a idu bylo v uplynulém desetiletí
v ojedinělých případech vyučováno. V posledních letech
se školská správa brání zavádění tohoto nepovinného
předmětu.

Přehlédneme-li celkový obraz pěstění moderních ja-
zyků na našich středních školách, shledáváme, že nemůže
býti nikoho, kdo by po této stránce mohl míti ještě nějaké
přání. Zavedli jsme do středních škol všechny světové ja-
zyky kromě španělštiny a nadto i hlavní jazyky slovanské;
tím se stává vyučování moderních jazyků u nás tak roz-
sáhlé jako v žádném jiném státě. Nebylo by divu, kdyby
snad někde vyslovena byla obava, aby, jako dříve naše
gymnasia příliš zdůrazňovala klasické jazyky, nezacházely
naše střední školy nyní do druhé krajnosti. Velmi jest
však chváliti, že valnou část moderních jazyků se podařilo
vpravit do hranic povinného vyučování, takže jejich
pěstování jako nepovinného předmětu je u nás udržováno
v míře, proti níž nelze nic namítati.

9. O s t a t n í n e p o v i n n é p ř e d m ě t y.

Kromě vypočtených předmětů se vyučuje ještě ně-
kterým jiným předmětům nepovinným v ojedinělých pří-
padech:

a) M o d e l o v á n í jest uváděno mezi nepovinnými
předměty v zemských zákonech o reálkách a bývalo dříve
v značné oblibě. Dnes bylo zatlačeno úplně do pozadí
výtvarnými pracemi, jak jest docela pochopitelné, neboť
jejich rozsah a poskytované možnosti jsou mnohem širší.
Na 12 československých ústavech se pěstovalo modelování
v 17 odděleních 257 žáky, na 2 německých ve 2 odděleních
53 žáky.

b) **Rýsování a deskriptivní geometrie** objevují se jako nepovinné předměty na některých gymnasiích. Vyučuje se na 5 českých ústavech v 11 odděleních o 22 hodinách pro 326 žáků, na 3 německých ústavech v 5 odděleních o 10 hodinách pro 47 žáků. Zaujímáme vůči tomuto zjevu totéž stanovisko, které jsme vyložili při nepovinném kreslení.

c) **Š e r m u** se vyučovalo na 4 československých ústavěch pro 58 žáků a na dvou německých školách pro 51 žáka.

d) **P s a n í n a s t r o j i** se učilo na českém dívčím reálném gymnasiu v Plzni 43 žákyň a na dvou německých ústavech 73 účastníků. O něm lze míti různé mínění: na jedné straně nelze upříti, že znalost psaní na stroji prospívá bez výjimky každému v existenčním boji, a zvláště dívkám, na druhé straně nelze popírat, že střední škola, poskytující tuto možnost a ukazující tuto cestu do praktického života, dává najevo pochyby o hodnotě vnitřní své podstaty jako školy teoretické.

e) **N á b o ŷ e n s t v í**. Tím, že učebnými osnovami z roku 1919 omezeno bylo povinné náboženství v Čechách a zemi Moravskoslezské na středních školách na prvních pět tříd a na učitelských ústavech na první ročník, dána byla možnost, aby ve vyšších třídách a ročnících bylo tu náboženství vyučováno jako nepovinnému předmětu. Úprava tohoto vyučování stala se výnosy ze dne 4. září 1919, č. 42.845 (Věstník 1919, č. 123) a ze dne 31. října 1919, č. 52.420 (Věstník 1919, č. 144). Této možnosti používala všechna náboženská vyznání dostatečnou měrou v tomto rozsahu:

Země	Ústavy českosl.	německé	polské
Čechy	24—1125 žáků	40—1991 žáků	—
Země Mor.-slez. . .	38—1984 „	18— 839 žáků	2—127 žáků
Úhrnem	62—3109 žáků	58—2830 žáků	2—127 žáků

III.

Laskavého čtenáře, který nás trpělivě sledoval až sem, prosíme, aby věnoval ještě pozornost zajímavému zjevu, totiž otázce, kolika nepovinným předmětům se na

té které střední škole učí v jednom školním roce současně.
Stav v šk. roce 1929/30 je patrný z těchto tabulek:

A. Ústavy československé.

Počet nepovinných před-

mětů	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	11
1. Čechy:											
Gymnasia (12)	—	—	1	2	4	3	1	—	—	—	1
Reálná gymnasia (47)	4	2	8	5	10	6	6	4	2	—	—
Ref. reál. gymn. (15)	1	1	4	5	1	2	1	—	—	—	—
Reálky (28)	—	—	3	5	6	4	8	—	2	—	—
Celkem (102)	5	3	16	17	21	15	16	4	4	—	1
2. Země Moravskoslezská											
Gymnasia (4)	—	1	1	1	—	1	—	—	—	—	—
Reál. gymnasia (32) . .	1	3	3	9	5	7	3	1	—	—	—
Ref. reál. gymn. (14)	1	2	2	2	1	4	—	2	—	—	—
Reálky (10)	—	—	2	1	1	5	1	—	—	—	—
Celkem (60)	2	6	8	13	7	17	4	3	—	—	—
3. Slovensko:											
Gymnasia (2)	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Reál. gymnasia (24) . .	9	6	4	4	—	1	—	—	—	—	—
Ref. reál. gymn. (9) . .	3	1	2	2	1	—	—	—	—	—	—
Reálky (3)	1	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—
Celkem (38)	13	8	8	7	1	1	—	—	—	—	—
4. Podkarp. Rus (4)	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—
Celý stát (204)	21	18	33	38	29	33	20	7	4	—	1

B. Ústavy německé.

Počet nepovinných před-

mětů	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Čechy:										
Gymnasia (10)	3	—	—	2	1	1	2	—	—	1
Reálná gymnasia (17)	—	—	1	—	1	3	3	4	5	—
Vyšší r. gymnasia (3)	—	—	—	—	—	1	—	—	2	—
Ref. reál. gymn. (9)	—	1	—	1	3	2	2	—	—	—
Reálky (10)	—	—	—	—	4	2	2	1	1	—
Celkem (49)	3	1	1	3	9	9	9	5	8	1
2. Země Moravskoslezská										
Gymnasia (3)	—	—	—	—	1	1	1	—	—	—
Reálná gymnasia (7)	—	—	—	—	1	1	5	—	—	—
Ref. reál. gymn. (8)	—	—	—	2	—	3	1	2	—	—
Reálky (9)	—	—	2	—	1	2	1	3	—	—
Celkem (27)	—	—	2	2	3	7	8	5	—	—
3. Slovensko (3)	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—
Celý stát (79)	3	1	4	7	12	16	17	10	8	1

Z přehledů je patrné, že celkem řídké jsou případy, kde se vyučuje osmi neb devíti nepovinným předmětům. Střední školu s 11 nepovinnými předměty dlužno pokládati za pedagogický výstřelek. Uváží-li se, že počet všech vyučovacích předmětů povinných na středních školách kolísá mezi patnácti až sedmnácti, je patrné, že veliký počet nepovinných předmětů značí nebezpečí povážlivého tříštění pracovní energie žactva. Namítne se ovšem, že v každé jednotlivé třídě není tolik povinných předmětů a že žák není nucen a nemá ani příležitost, aby chodil do všech vyučovaných nepovinných předmětů. Jest tomu tak, ale zde běží o celkovou vyučovací kapacitu toho kterého středoškolského ústavu, kterou při šesti a více nepovinných předmětech pokládáme napiatu za hranice skutečných možností. U československých ústavů pozorujeme, jak postupem na východ počet vyučovaných předmětů klesá; nejsilnější je v Čechách, ubývá na Moravě, slabý jest na Slovensku; celkem však jest rovnoměrný počet škol, srovnaných podle počtu vyučovaných nepovinných předmětů. Zato se zvláštním zjevem se shledáváme na ústavech německých; nepatrný jest tu počet ústavů, kde se nepovinným předmětům nevyučuje, nebo kde jejich počet nepřekročuje čísla tří, zato na třech čtvrtinách německých středních škol shledáváme se s počtem čtyř až devíti nepovinných předmětů. Úkaz tento nelze vysvětliti snad větší vědychtivostí nebo schopností německého žactva, nýbrž nabývá dostatečného objasnění, povážíme-li, jak veliký je tu počet případů, v nichž se nepovinným předmětům vyučuje v mezích učebné povinnosti učitelské.

IV.

Jsme u konce své úvahy. Mějme na zřeteli těžké sociální poměry, ve kterých se ocitá většina našeho středoškolského žactva, takže jest velika jeho část nucena docházeti pěšky neb dojížděti vlaky. Jsou ústavy, kde počet těchto „přespolních“ překročuje polovinu všeho žactva a jsou kormutlivé případy, že denně docházejí žáci pěšky z místa 12 km vzdáleného. Kdo kdy viděl na nádražích ráno se hrnouti zástupy žáků a žákyň s knihami do střední školy, dosvědčí, že tento materiál jest pro návštěvu ne-

povinných předmětů ztracen, neboť nelidské by bylo nutiti takové žáky k něčemu, nač nemohou vystačiti časem. Za takových okolností jest práce, kterou naše střední školy vykonávají v oboru nepovinných předmětů, velmi úctyhodná a dosahuje jistě krajních mezí možnosti. I pro konsolidaci a sjednocení tohoto vyučování bylo mnoho vykonáno, takže, pokud lze zjistiti, jest toto vyučování lépe a širě organisováno než ve všech jiných zemích. Ale přece jen jest povážlivé, je-li více než polovina všeho žactva tísní svého prostředí vyloučena z vyučování, jehož by měla býti aspoň dočasně účastna, jak platí zejména o zpěvu, těsnopisu a ženských ručních pracích. Na druhé straně vidíme, že počet a rozsah povinných předmětů na našich středních školách dosáhl takové šíře, že intensivní jejich propracování vylučovalo by jakékoliv vyučování nepovinných předmětů. Chceme-li tu dosíci lepší úpravy, nezbyvá než kousnouti do kyselého jablíčka, restriktce učebné látky. Kdyby se jedenkrát dospělo k stanovisku, že ve čtyřech nižších třídách počet 28 týdenních hodin povinných předmětů jest nejvyšší míra, kterou lze s chutí a zdarem absolvovati, rázem by tu byly dvě hodiny, vybývající do plného počtu 30, jejichž času by se dobře dalo využití k vyučování nepovinným předmětům, aniž by se tím ohrozilo vyučování na jednu záprež.

Ve vyšších třídách, kde počet vyučovacích hodin povinných by neměl překročiti čísla 30, lze už spíše počítati s nadšením a zálibou žactva pro některé nepovinné předměty a věnovati jim dvě odpůldne v týdnu. Tak by odpadly spravedlivé omluvy přespólních žáků a vyučování nepovinných předmětů by se octlo v bezprostřední sféře povinných předmětů, což by na jakost vyučování, ráz docházky a zachovávání pořádku mělo nejblahodárnější vliv. Při tom by ovšem musila býti zachovávána určitá pravidla, jež vyplývají z vývoje věci i ze zkušeností. Zřetelně ukazuje historie, že vývoj výuky středoškolské vedl dosud k vstřebávání buď úplnému neb částečnému v skupinu předmětů povinných. Tímto směrem musíme se bráti i v budoucnu: nerozmnožovati numericky řadu těchto předmětů, jež beztoho dosáhla svého maxima, nýbrž umenšovati jejich počet vřazováním důležitých ne-

povinných předmětů at' všeobecně nebo částečně do obligátního vyučování. Rovněž vnitřní náplň výuky nepovinných předmětů by musila nabýti větší intensity. Předem by musil proto vymizeti názor, že veliký počet nepovinných předmětů pozdvihuje význam ústavu a zřetele personální by musily hráti podřadnou úlohu v každém směru. Nemělo by se tudíž vyvolávati v život vyučování nepovinným předmětům jen proto, aby byla doplněna míra učebné povinnosti některého učitele, neb jen proto, aby byla zužitkována aprobace, kterou některý učitel právě má. Také by musilo odpadnouti všecko donucování k jejich návštěvě jakýmikoliv prostředky. Vyučování nepovinnému předmětu by musilo vyvstávati ze skutečné potřeby a ze živého zájmu, který jednak dovede vzbuditi nadšený učitel, jednak vznikne sám z povahy věci. Za učitele nepovinných předmětů by v první řadě měli býti bráni profesori domácího ústavu, pak profesori jiných ústavů, nato učitelé z jiných škol; k silám, nepatřícím k školskému stavu vůbec, by se mělo sahati jen v krajní nutnosti. U všech těchto sil by se měla vyžadovati předepsaná aprobace pro vyučovaný nepovinný předmět; sil nezkušených by se mělo užívati jen tehdy, kdyby bylo ohroženo zavedení důležitého nepovinného předmětu, pro nějž se jeví mimořádný zájem. K platnosti by opět mělo přijíti staré ustanovení z let sedmdesátých, že se žáci smějí do těchto předmětů hlásiti jen se svolením rodičů a že jejich přijetí je závislo na souhlasu profesorského sboru, který má právo i přijaté žáky vyloučiti z nepovinných předmětů při neprospěchu v povinném vyučování. Tak by byla odstraněna přítěž neschopných neb netečných žáků, kteří se hlásí z nátlaku neb z pochopitelné honby po získání přízně, a zůstal by v nepovinných předmětech kádr žáků ochotných a učelivých. Současná návštěva nepovinných předmětů by neměla překračovati tří předmětů. Ze seznamu jejich by měly vypadnouti předměty, kterým se na témž ústavě vyučuje jako předmětu povinnému. Zdá se, že by se uplatněním těchto zásad vyučování nepovinným předmětům na středních školách pročistilo a že by mu přibýlo na vážnosti i důkladnosti k prospěchu žactva a ke zdaru naší střední školy samé.

Školné na středních školách.

I.

Školné na středních školách není nějakým vynálezem nejnovější doby, vymyšleným k zvýšení všech možných daní a poplatků, neboť se s ním shledáváme již na latinských školách, které byly předchůdkyněmi dnešních škol středních. V starověkých školách všeho druhu platili žáci učitelům poplatek, jehož účel byl jasný: z jeho výnosu měly býti hrazeny osobní i věcné náklady školy.

V středověkých školách klášterních a biskupských bránily církevní předpisy vybírání školného; když však vedle scholastiků počaly býti přibírány i laické síly, bylo stanoveno školné, aby z něho byly placeny věcné potřeby a aby mohli býti odměňováni školní pomocníci. Na humanistických školách latinských se vybírání školních poplatků stalo běžným zvykem a nabývalo často svým ne zcela důstojným způsobem mendikantského rázu. Jesuitská gymnasia, která byla u nás v protireformační době pravidlem, školného neznala. Když po zrušení tovaryšstva Ježíšova r. 1773 byla jesuitská gymnasia likvidována, zavedl Josef II. rozhodnutím ze dne 26. dubna 1784 školné, jež stanovil částkou 12 zlatých ročně. Nebylo zastíráno, že školným má se zameziti přílišnému návalu do gymnasií; také vskutku počet zapsaných žáků poklesl. Zato měli býti náhradou podporováni chudí žáci z výnosu školného, jehož bylo užito k utvoření stipendií po 50 zlatých; byla to tak zv. stipendia caesarca. Tato stipendia byla zrušena nejvyšším rozhodnutím ze dne 4. června 1833; od té doby plynul výtěžek školného do studijního fondu, utvořeného ze zabaveného jesuitského majetku a určeného k udržování středních škol. Rozhodnutím ze dne 6. ledna 1808 bylo školné odstraněno v městech, v nichž nebylo university, ale v roce 1826 nastal zase návrat k všeobecnému placení školného, jež

bylo určeno tehdy částkou 12 zlatých konvenční měny. V organizačním nástinu pro gymnasia, vydaném zatímně císařským nařízením ze dne 16. září 1849, č. 393 ř. z., ponechává se v §§ 57—58 určení výše školného zemským školním úřadům podle poměrů, panujících v jednotlivých korunních zemích, s výhradou ministrova schválení; k osvobozování chudobných žáků mohlo docházeti jen tehdy, když aspoň jeden běh již studovali a získali vysvědčení první třídy s vyznamenáním. Vysvědčení druhé třídy, t. j. propadnutí, mělo za následek ztrátu osvobození od školného. Pro pojem školného je charakteristické ustanovení, že jeho zaplacením nabývá žák práva účastniti se vyučování v povinných předmětech, dále v druhém zemském jazyce, němčině a krasopise, kdežto za účast na nepovinných předmětech měl platiti žák honorář zvláštní. Toto rámcové ustanovení způsobilo ovšem značné rozdíly mezi jednotlivými korunními zeměmi; proto došlo k ustanovení jednotné sazby již nařízením ze dne 1. ledna 1852, č. 12.912/1851, č. 18 ř. z. Podle něho činilo školné ve Vídni, Praze, Brně, Olomouci i v osmi městech v alpských zemích a v Haliči 6 zlatých za semestr, jinde 4 zlaté; chudobní veřejní žáci (tedy nikoliv privatisté) mohli býti při úspěšných studiích a prokázané nemajetnosti po návrhu profesorských sborů od placení osvobozeni zemskými školními úřady. Výnos školného měl plynouti do studijního fondu. Toto nařízení, jež opatřením ze dne 15. srpna 1852, č. 6148, bylo vztaženo i na Tyroly s Vorarlberkem a na Dalmácii, bylo v platnosti osmnáct let. Výše školného byla nejvyšším rozhodnutím ze dne 21. února 1863 upravena na 18 zlatých 90 kr. ročně a třetina jeho výnosu určena byla tehdy kuriosním způsobem k zlepšení profesorských platů tím, že nejstarších sedm profesorů s ředitelem mělo býti poděleno: první až šestý dostávali po 15 %, sedmý 10 %. Na některých gymnasiích byl počet těchto podílníků zvýšen na deset. V r. 1870 došlo k nové úpravě profesorských platů, jež s malými změnami trvala až do roku 1898; v příslušném zákoně ze dne 9. dubna 1870, č. 46 ř. z., bylo v § 9 stanovení školného na středních školách ponecháno ministru kultu a vyučování. Z celého tohoto zákona tento jediný paragraf dosud nepozbyl platnosti a o něj se opírají

až do dnešní doby všecka provedená opatření. Tehdy od školního roku 1870-71 nabylo platnosti nařízení ze dne 19. dubna 1870, č. 3603, č. 63 ř. z., jímž bylo školné značně zvýšeno, ale zato bylo zrušeno dosavadní placení zvláštních honorářů za účast na nepovinných předmětech; pravidla pro osvobozování byla ponechána beze změny. Podle tohoto nařízení vznikly tři třídy měst: I.: Vídeň, kde se platilo 12 zlatých v nižších třídách za jeden běh, 15 zlatých ve vyšších třídách, od šk. roku 1879/80 však 15 zlatých v nižších třídách a 20 zlatých ve vyšších třídách podle nařízení ze dne 7. května 1879, č. 6467, č. 70 ř. z.; II. třída: Praha, Brno, Olomouc a devět jiných míst, kde se platilo 10 zlatých v nižších třídách a 12 zlatých ve vyšších třídách; III. třída: Ostatní města, kde se platilo 8 zlatých za běh bez rozdílu tříd. Jak už je světa běh, každá další změna přinesla zvýšení školného. K tomu došlo po šestnácti letech nařízením ze dne 12. června 1886, č. 9681, č. 100 ř. z. Tehdy přestalo placení rozdílného školného podle návštěvy nižších či vyšších tříd a zavedeno bylo jednotné zvýšené školné: ve Vídni 25 zlatých za běh, v městech s více než 25.000 obyvateli 20 zlatých pololetně a v ostatních městech 15 zlatých pololetně; zato zase náhradou bylo nově zavedeno osvobozování od polovice školného a od školního roku 1890/91 přistoupila další úleva připuštěním odkladu v placení školného pro žáky první třídy nařízením ze dne 6. května 1890, č. 76 ř. z. Tato úprava v placení středoškolského školného jest ona, na kterou se většina čtenářů této stati pamatuje z dob svých studií. Jistě vzpomínají si také dobře na podlouhlé známky, jimiž se toto školné platilo. Znamky ty prodávaly zemské finanční pokladny i berní úřady a žáci je nalepovali na zvláštní blankety; ředitel přetiskl nalepené známky úředním razítkem a rozstříhl blanket i se známkami ve dvě poloviny, z nichž jednu obdržel žák jako potvrzenku, druhou nadřizený úřad. Instrukce o tomto způsobu placení jest obsažena ve výnose ze dne 19. června 1886, č. 4648, Věstník 1887, č. 2. Těchto známek byly vydány tři emise, poslední již za platnosti korunové měny: modré po 20 K, zelené po 10 K, hnědé po 5 K (nařízení ze dne 24. června 1900, č. 18.822, Věstník 1900, č. 43). Poslední úpravu školného provedlo Rakousko

v roce 1909 nařízením ze dne 7. března 1909, č. 8890, č. 41 ř. z. Úprava ta byla vyvolána tehdy nově zavedeným způsobem v zkoušení a třídění žactva (známá Marchetova nařízení) a proto se nedotkla výše školného, která zůstala táž a byla vyjádřena pouze v korunové měně: Vídeň 50 K, města s více než 25.000 obyvateli 40 K, ostatní města 30 K pololetně. Tato sazba trvala tudíž od roku 1886 až do roku 1921, tedy třicetpět let, takže možno o ní říci, že se úplně vžila. Tehdy v r. 1909 byly jen sjednoceny a podle nových zkušeností upraveny podmínky osvobození. O osvobození bylo nutno žádati, tudíž nedálo se nikdy z moci úřední, a mohl ho dosíci žák, který se prokázal vysvědčením chudoby nebo nemajetnosti, v chování měl jednu z prvních dvou známek a úspěšně studoval. Téhož roku bylo od 1. září zavedeno placení školného poštovní spořitelnou a osvědčilo se tak, že trvá podnes (ministrské nařízení ze dne 22. června 1909, č. 98 ř. z., a instrukce obsažená ve výnose ze dne 22. června 1909, č. 18.774, Věstník 1909, č. 26 a 27). Jinaká ustanovení, jako osvobození od polovice školného, odklad pro žáky v I. třídě a rozhodování zemskými školními radami, byla ponechána z dřívějšíka.

Laskavý čtenář nám nezazlí, jestliže vzhledem k dnešnímu Slovensku a Podkarpatské Rusi seznámíme ho v stručnosti s poměry, které v této věci panovaly v bývalých Uhrách. Jsou to zařízení zcela odlišná a u nás vůbec neznámá, že nebude bez zajímavosti aspoň v hlavních rysech naši veřejnost na ně upozorniti. Předem budiž ovšem řečeno, že střední školy, pokud se vydržovatelů týče, byly zcela odchylně organizovány než u nás. Zákonný článek XXX. z roku 1883, který doposud platí v plném rozsahu pro nestátní střední školy v uvedeném území a obsahuje všechny předpisy o vydržování a organizaci středních škol, připouští sice možnost, aby ministr sám zřizoval státní školy střední, ale takovýchto středních škol bylo v Uhrách velice málo; zato tři čtvrtiny středních škol vydržovala města a církve, ale stát podle zvláštních smluv doplňoval platy jejich profesorů na výši platů státních profesorů a vedle toho udílel značnou roční subvenci a dával veliké podpory na stavby budov. Kdežto tedy v Předlitavsku většina škol středních byla ryze státních a nynější stát má

snahu dostati všecky střední školy úplně do své moci, v Zalitavsku v duchu maďarského liberalismu stát zřizování středních škol přenechával církvím a městům, ale ovšem zabezpečoval si svůj neomezený vliv na tyto školy jinými cestami. V Uhrách bylo školné, jež za Bachova absolutismu bylo stanoveno částkou 8 zlatých ročně, zvýšeno v roce 1875 na 12 zlatých, v roce 1882 v Budapešti na 24 zlatých, jinde na 18 zlatých ročně, v roce 1887 v Budapešti na 30 zlatých, jinde na 24 zlatých a na reálkách na 18 zlatých ročně. Poslední úpravy se tu dostalo školnému nařízení z roku 1893, čís. 58.636. Podle něho školné, které určuje na základě § 19 vzpomenutého zákonného článku ministr, jest na církevních školách středních pokládati za nejvyšší mez, ke které může vrchní církevní úřad jíti. Tak platilo se na evičném vyšším gymnasiu v Budapešti 100 K ročně, tedy tolik, co na všech středních školách vídeňských, na ostatních budapeštských gymnasiích jen 72 K ročně. Na venkovských ústavech se platilo, hledíme-li k našemu státnímu území, 60 K ročně v Báňské Bystřici, Bratislavě, Levoči, Lučenci, Nitře, Prešově, Trenčíně a Užhorodě; 48 K ročně v Báňské Štávnici, Bardijově, Berehově, Sv. Juru, Mukačevě, Podolinci, Prievidze, Rožnavě, Ružomberku, Skalici, Trstěné, na reálkách v Bratislavě, Košicích a Žilině; 36 K ročně na reálkách v Kremnici a Levoči. Obdobné poměry byly v Komárně, Liptovském Sv. Mikuláši, Trnavě, Nových Zámcích, Spišské Nové Vsi, Šahách, Zlatých Moravcích. Mnohé z těchto ústavů po převratě byly ovšem jinak organisovány nebo úplně zanikly. Placení školného bylo upraveno nařízeními z roku 1895, čís. 40.201, a z roku 1903, čís. 43.542. Vybíráním školného byl pověřen jeden profesor, kterého na tři roky jmenoval hlavní ředitel jako náčelník příslušného školního distriktu*); školné se platilo ve čtyřech lhůtách, ke dni 15. října, 1. prosince, 15. března, 1. května, a odvádělo se pokladně při ministerstvu kultu a vyučování, jež za vybírání platilo odměny, a to do 5.000 K výnosu 4%, za dalších 5.000 K 3%, a za další výnos 2%. Z této odměny obdržel tři čtvrt-

*) Na území dnešního Slovenska a Podkarpatské Rusi byla tři hlavní ředitelství středních škol; v Bratislavě, Báňské Bystřici a v Košicích.

tiny vybírající profesor, čtvrtinu ředitel. V roce 1912 nahrazeno bylo placení hotovými placením poštovní spořitelnou, takže vybírající profesor sbíral od žáků místo peněz šekové stvrzenky. Počet osvobozených se směl pohybovat mezi 10 až 40 procenty všeho žactva a ministr pro každý ústav zvláště určil toto procento. Osvobozen mohl býti i v Uhrách žák buď od celého nebo od polovice školného, ale jen na zvláštní žádost, doloženou vysvědčením chudoby nebo nemajetnosti; při tom musil míti z chování známku aspoň dobrou a přes polovinu známek velmi dobrých a dobrých. O žádostech činil návrhy profesorský sbor, načež ředitel rozhodl, kdo má býti osvobozen, ovšem v mezích určeného procenta. Pouze děti učitelův kterékoliv kategorie mohly býti osvobozeny i nad toto procento a nemusily se dokládati vysvědčením nemajetnosti. Ti, kdož měli sourozence, obzvláště jestliže také studovali, mohli býti i bez vysvědčení nemajetnosti osvobozeni od polovice školného. Privatisty, kteří v Rakousku byli z osvobození vyloučeni, mohl v Uhrách ministr ve zcela zvláštních případech osvoboditi. Osvobození trvalo jako v Rakousku po celou dobu studia, pokud zachovávány byly předepsané podmínky. Ztrácelo se tudíž, když měl žák z chování známku horší než dobrou nebo měl přes polovinu známek dostatečných neb jednu nedostatečnou, dále když přestoupil do privátního studia nebo byl vyloučen, a také tehdy, když se jeho hmotné poměry zlepšily na tolik, že mohl školné bez újmý zaplatiti.

II.

Po státním převratě byl ponechán v Čechách a v zemi Moravskoslezské osvědčený způsob vybírání školného z roku 1909 po čtyři školní roky až do konce školního roku 1921/22 a nebyla tehdy ani jeho stupnice, ač šlo o dobu největšího znehodnocení měny, nijak valorisována. Tím byl ovšem tehdy stát značně poškozen, kdežto přemnozí, jimž poválečný vzruch donesl netušené zisky, lehce platili školné, vyjádřené v nezměněných číslech předválečné měny. Zákonem ze dne 27. května 1919, č. 293 Sb. z. a n., bylo nařízení z roku 1909 vztaženo i na území Slovenska

a Podkarpatské Rusi. Ale již od roku 1919 usilovali mnozí o změnu a neváhali odůvodňovati své návrhy požadavkem, aby tato dávka byla přesunuta na bedra zámožných, jako by býval doposud nemajetný žák, prospíval-li, nucen platiti školné. Snahy tyto nebyly neúspěšné, jak seznala veřejnost z vládního nařízení ze dne 19. prosince 1921, čís. 463 Sb. z. a n., které počalo platiti dnem 1. září 1922. V nařízení tom shledáváme se s novými zásadami, které bychom mohli nazvati timokratickými. Nic neznamená prospěch studentův ve škole, nýbrž vše závisí od důchodů jeho rodičů neb jeho vydržovatelů; nic se nehledí na to, zda se žák vůbec osvobození domáhá, nýbrž podle výše příjmů svých rodičů jest z úřední moci buď osvobozen, buď nucen platiti určité odstupňované školné. Stupnice byla zavedena tato:

ročního příjmu Kč				školné Kč
1. od	20.000	do	40.000	100
2. od	40.000	do	60.000	200
3. od	60.000	do	100.000	400
4. od	100.000	do	200.000	800
5. Přes	200.000			1200

Kromě žáků, u nichž byl příjem pod 20.000 Kč, byli osvobozeni od školného i žáci v 1. a 2. stupni, jestliže tyto příjmy plynuly aspoň ze dvou třetin z požitků mzdových jakéhokoliv rázu. Všichni žáci každého školního roku musili vyplniti zvláštní příjmový výkaz, na němž finanční úřady potvrdily posledně vyměřenou daň z příjmu, neboť rozhodující byl nikoliv příjem v posledním roce, nýbrž příjem naposled právoplatně zdaněný. Potom profesorský sbor zjistil, do kterého stupně příjmového žák patří, a určil mu podle toho školné, při čemž měl právo ve stupních 1. a 2. osvoboditi krom žáků s pevnými platy také ty žáky, kteří měli studující sourozence nebo u kterých jiné závažné důvody vedly k osvobození. Privatisté platili nejméně 200 Kč, ale mohli býti na žádost osvobozeni ústředním úřadem právě tak jako cizozemští žáci, kteří platili nejméně 300 Kč. Vyměřené školné se platilo najednou za celý rok prostřednictvím poštovního šekového úřadu.

Těmito ustanoveními byl vnesen nový duch do tohoto středoškolského zařízení; středoškolský mikrokosmos se rozdělil ve dvě ohraničené skupiny, osvobozených a platících, při čemž úplně byl vyloučen výchovný prvek, tkvějící v současném zřeteli na prospěch a chování žákovo. Není proto divu, že tato úprava způsobila veliký rozruch mezi rodiči, z nichž velmi mnozí se cítili býti postiženými tímto nařízením a neváhali své nespokojenosti dáti výrazu stížnostmi k nejvyššímu správnímu soudu. Mezi stěžovateli byli i znamenití právníci a popírali i sám právní podklad celého tohoto nařízení. V této věci byli se svými stížnostmi odmítnuti, ale nespokojenost veřejnosti neustávala, poněvadž závady, které na povrch vyneslo teprve provádění tohoto nařízení, byly příliš do očí a nedaly se nijak odstraniti. Bylo vytýkáno, že se nebere zřetel na to, zda žák vůbec stojí o osvobození, a že osvobození se dekretuje shora bez jakékoli vůle rodičů. Upozorňovalo se, jaké zhoubné následky musí mít způsob, podle něhož jsou osvobozování i žáci propadající a svým chováním závadní, jen když příjmy rodičů se pohybují v určených mezích. Profesorské sbory se neustále domáhaly, aby byly zproštěny velmi nepřijemného úkonu posuzování příjmů rodičů svého žactva, čímž poměr mezi rodinou a školou, který má býti vybudován na zcela jiném základě a tvoří nejcennější podklad pro správné posuzování žákových úspěchů a neúspěchů, se neodčinitelně zakaluje vědomím, že profesor funguje v úloze finančního inspicienta, jenž nahlíží do hmotných poměrů rodin v celém městě a okolí, okolnost to, jež zvláště v malých místech se může stupňovati do nesnesitelnosti.

Rodiče nestačili upozorňovati, jaký rozvrat v myslích útlé mládeže se působí tím, že se dovídá o příjmech svých rodičů a o příjmech rodičů svých spolužáků, neboť výkazy donášeli žáci otevřeně a z určeného školného si mohl každý snadno ostatně vypočísti, v jakých mezích se pohybují příjmy těch kterých rodičů. Nový duch vnikal na naše střední školy, jež nikdy nic takového neznaly, neboť nikde snad nebyl tak uplatněn duch ryzí demokratičnosti jako na těchto školách, kde profesorům vždy byl a jest doposud žák jako žák, bez ohledu na to, zda z rodičů bohatých či chudých, a kde vždy byl a jest každý ceněn jen podle své

mravní hodnoty a vědních úspěchů. K těmto skutečnostem pedagogicko-etickým přistupovaly však ještě další námitky, jež vznášeli odborníci. Kladli důraz na to, že školné, jež se pro každý školní rok stanoví znovu a činí se výhradně závislým na výši otcových příjmů, nabývá rázu jakési přírážky k dani z příjmu a tím porušuje zákonná ustanovení, neboť přírážky k dani z příjmu jsou nepřipustny, a školné, které se takto stává veřejnou dávkou, nemůže býti normováno pouhým nařízením, nýbrž podle § 111 ústavní listiny řádným zákonem.

Neposlední závadou při tom jest, že se o příjmech rodičů dovídají spolužáci, ředitel i profesori, ač je všeobecně známo ustanovení zákona o osobních daních, že přiznání k dani z příjmu mají zůstatí úředním tajemstvím. Ke všemu přišlo nařízení v době, kdy finanční úřady měly plno práce s dávkou z majetku, s různými soupisy a daňovými nedoměrky; nemohouce zdolatí svůj vlastní úkol, byly touto prací každoročně zbytečně zatěžovány a byly ji nuceny svěřovati podřadným silám, jež ji nemohly provést s náležitou přesností. Kruhy živnostenské a obchodní si stěžovaly také na neúměrné posuzování svých příjmů za dob deflační hospodářské krise proti osobám s pevnými platy, které byly od školného v 1. a 2. stupni vesměs osvobozeny. Ale vrcholem všeho byl zmatek, který nastal tím, že se úplně zapomnělo, jaké budou důsledky toho, že v tehdejší době daň z příjmu byla velmi pozdě vyměřována anebo, byla-li vyměřena, pro podaný rekurs nenabyla právní platnosti. Případy, které se vyskytly nikoli jednotlivě, nýbrž v celých desítkách i stech, poskytovaly groteskní obraz, bohužel tragicky zabarvený, ježto šlo o věc ve svých důsledcích tak vážnou pro udržení dosavadního osvědčeného vnitřního života středoškolského. Velmi mnozí poplatníci měli totiž naposled vyměřenou daň z příjmu ještě v letech předpřevratových a tak docházelo vzhledem k tomu, že právě v r. 1919—1922 nastaly značné přesuny majetkové, k podivným zjevům. Rodiče, kteří v dobách těch náhle zbohatli a tímto svým štěstím se nikterak ve svém vystupování netajili, musili býti osvobozeni, poněvadž jejich posledně zdaněný příjem, vyjádřený v předpřevratových číslech, nedosahoval ani 20.000 Kč, ale ne-

byly vzácný i případy lidí zchudlých, které hospodářský převrat ozebračil, ale kteří podle svého naposled zdaněného příjmu byli nuceni platiti školné v takové výši, že neměli ani možnosti je zaplatiti, takže jim muselo býti odpuštěno. Někdy se pokusily profesorské sbory věc aspoň zčásti napravit tím, že určily školné podle posledních skutečných příjmů otcových; když si však otec stěžoval a poukazoval na svůj posledně zdaněný příjem, musilo býti určené školné zrušeno. A tak právě v tom, v čem byla spatřována hlavní vymoženost nového opatření, se nařízení v četných případech mýjelo s cílem a škodu při tom nesla státní pokladna.

Byly činěny různé pokusy, jak odstraniti tyto závady při zachování základní zásady. Tak bylo na př. nařízeno, že výměry školného se mají oznamovati rodičům písemně, nikoliv prostřednictvím žákův samých, a profesorské sbory byly upomenuty na povinnost zachovávání úředního tajemství, ale uvedené vady tím odstraněny nebyly. Proto byla vydána novela, která se objevila ve sbírce zákonů a nařízení s datem ze dne 18. června 1925 pod čís. 144 a platila pouze od 1. září 1925 do 31. srpna 1926. Také v ní bylo setrváno na vyměřování školného podle otcových příjmů, a to u všech žáků každého roku znovu, a náprava se hledala jen ve vedlejších věcech. Příjmová stupnice byla podrobně diferencována a vytvořeno bylo celkem dvanáct důchodových stupňů:

Při příjmu Kč	činí školné Kč
1. do 20.000	0
2. do 40.000	100
3. do 60.000	200
4. do 80.000	300
5. do 100.000	400
6. do 120.000	500
7. do 150.000	600
8. do 170.000	700
9. do 200.000	800
10. do 300.000	1200
11. do 500.000	2000
12. přes 500.000	3000

Na nově zavedených výkazech pro výměr školného měli rodiče udati jen berní úřad, u něhož byl jejich příjmem naposled právoplatně zdaněn; tento úřad pak na výkaze vyznačil pouze číslicí, v kterém stupni se pohybuje příjem rodičův. Podle toho pak školné určil žákovi ředitel, nikoliv profesorský sbor, a zpravil o tom rodiče písemně; on mohl také na zvláštní žádost žákovu v pozoruhodných případech žáka od školného osvoboditi nebo mu školné až o dva stupně snížit. U osob s pevnými platy se pro úplné osvobození žádalo, aby tyto požitky činily tři čtvrtiny celkových příjmů místo dřívějších dvou třetin. Je na první pohled patrné, že tato nová úprava nepřinesla žádné odpomoci, poněvadž si netroufala odstraniti zlo i s kořeny. Jestliže nyní ze znalosti důchodů všech rodičů vyloučeny byly profesorské sbory a omezena celá pravomoc jen na ředitele, bylo to pouze nahrazení jednoho nešvaru jiným, neboť se nyní ředitel stával vševědoucím znatelem majetkových poměrů. Při tom byla stupnice důchodová tak podrobně diferencována, že rozdíly mezi jednotlivými stupni byly nevelké, a tak stačilo, když berní úřad označil stupeň školného na př. číslicí 5, neboť odtud okamžitě ředitel seznal, že se důchod rodičův pohybuje mezi 81.000 až 100.000 Kč — na tom, je-li přesná číslice příjmová blíže spodní či vrchní mezi, věru už málo záleželo. Jedinou pozoruhodnou novinkou bylo, že žák, který měl nedostatečné známky nebo chování horší než dobré, musil zaplatiti školného nejméně 100 Kč, i když by podle výše otcovských důchodů měl nárok na osvobození; konečně tedy se počal hlásiti k životu dříve perhoreskovaný prvek pedagogický.

Laskavý čtenář, který sledoval až sem naši úvahu, jistě položí si otázku ještě jinou, neboť nebude posuzovati věc pouze po stránce ideové, nýbrž se otáže také, co znamenal nový způsob vybírání školného pro státní pokladnu. Po té stránce lze v odpovědi hleděti jen k území Čech a země Moravskoslezské, neboť zmínili jsme se o tom, že v Uhrách byly poměry zcela odlišné. Před převratem byla do rakouského státního rozpočtu zařazována ve výkazu státních příjmů v rubrice školného částka, která byla vypočtena jako průměrný výnos za předchozí tříletí. Uve-

deme tu příkladem pouze čtyři roky, neboť postačí k získání spolehlivého podkladu.

	Rok 1913	1914/15	1917/18	1918/19
Čechy	891.300	862.000	730.680	732.409
Země Moravskoslezská . .	375.000	372.100	332.500	337.585
Celkem . . .	1.266.300	1.234.000	1.062.180	1.069.994

Pokles v letech válečných je přirozený; nechybíme však, řekneme-li, že v dobách těsně před vypuknutím veliké války přinášelo školné státní pokladně ze středních škol uvedené oblasti okrouhlou částku 1,250.000 K. Ježto průměrně platil neosvobozený žák ročně 70 K školného, lze při tom zhruba počítati se 17.857 platícími žáky. Všeho žactva v těchto zemích bylo v roce 1913 celkem 62.491, v roce 1914 celkem 62.407, okrouhle 62.000, takže platící žáci činili 28·8 % všeho žactva. Kdyby bývala ponechána táž soustava v placení školného, jaká byla tehdy v platnosti, a pouze sazba byla náležitě valorisována koeficientem šesti, mělo by bývalo školné v těchto oblastech vynášeti asi 7,500.000 Kč při témž procentu platícího žactva. Proti této kalkulaci stojí však tato čísla účetních závěrek za léta 1919 až 1924:

	Rok 1919	1920	1921	1922	1923	1924
Čechy	759.303	1,177.764	1,176.493	1,960.034	1,960.400	1,794.442
Země Mor.-slezská . .	374.146	594.792	595.460	1,106.734	1,017.115	689.300
Slovensko .		449.387	547.504	436.662	677.430	500.961
Podkarpatská Rus .		16.793	22.010	55.692	101.921	70.961
Celkem	1,133.447	2,238.736	2,341.467	3,581.122	3,756.866	3,055.664

Shledáváme, že v roce 1919 se drží výnos školného v mezích posledních rakouských výtěžků; stoupnutí v letech 1920 a 1921 nachází své vysvětlení v náhlém zvýšení počtu středoškolského žactva vůbec. Stoupnutí v roce 1922 je rázu čistě účetního: jest tu totiž shrnut půlroční výnos školního roku 1921/22, v němž se naposledy vybíralo podle starého způsobu, a výnos školného za školní rok 1922/23, kdy se po prvé vybíralo podle nového způsobu a platilo se tudíž za celý rok najednou. Pro posouzení číslic v letech

1923 a 1924 jest dále si uvědomiti, že se účetní a školní roky neshodují, takže v těchto cifrách jsou shrnuty vždy výnosy různých školních let. Přesto vidíme, že v Čechách a zemi Moravskoslezské, kde před válkou činil výnos průměrně 1,250.000 Kč, tvoří nyní v roce 1922 částku 3,060.000 Kč, v roce 1923 2,970.000 Kč, v roce 1924 částku 2,470.000 Kč, tedy průměrem asi dvojnásobnou částku, takže o nějaké valorisaci není ani řeči.

Lépe než z účetních uzávěrek Nejvyššího účetního kontrolního úřadu lze se obrazu skutečného výsledku dopátrati, třeba že pracně, prohlédnutím všech tištěných výročních zpráv, jež každého roku naše střední školy vydávají a v nichž je i podrobný výkaz vybraného školného. Abychom ušetřili čtenáře příliš rozsáhlých tabulek, jež pro svou objemnost konec konců unavují, vybrali jsme jako charakteristické dva školní roky, a to školní rok 1921/22, kdy se naposledy vybíralo školné podle rakouského způsobu bez jakékoliv valorisace stupňů školného, a školní rok 1924/25, v němž se naposledy vybíralo školné podle nového způsobu těsně před vydáním vzpomínuté novely. Obraz se nám naskýtá tento:

Země	Školní rok 1921/22			Školní rok 1924/25		
	Počet všeho žactva	Počet pla- ticích žáků	Vybrané školné Kč	Počet všeho žactva	Počet pla- ticích žáků	Vybrané školné Kč
Čechy	43.490	20.201	1.384.750	47.332	6.875	1,931.600
Země Moravskoslez.	21.192	10.229	697.720	25.752	3.035	828.160
Slovensko	10.373	6.539	662.455	15.107	2.402	456.700
Podkarpatská Rus	1.580	835	103.870	2.091	321	43.500
Úhrnem	76.635	37.804	2.848.795	90.382	12.723	3.259.960
			(49·33%)			(14·07%)

Vybrané školné není ani v jednom z obou těchto roků v žádném poměru k výnosu z doby předválečné, neboť proti očekávaným 7,200.000 Kč činí v jednom roce výnos v Čechách a v zemi Moravskoslezské pouze 2,080.000 Kč, tedy sotva třetinu očekávaného výnosu, ve druhém roce pak 2,750.000 Kč, tedy něco přes třetinu předválečného výnosu v těchto zemích. Ještě pozoruhodnější je přesun, který nastal v poměru platících žáků v celkovém počtu žactva. Proti 17.000 platících žáků před válkou stojí tu v roce 1921/22 okrouhle 30.000 platících v těchto zemích, čili

téměř polovina, což nachází své vysvětlení ve větším přílivu žactva do škol a v majetkových přesunech, které způsobily, že se našla hojnost žáků, kteří tehdejší nízké školné beze všeho zaplatili. Jakmile však přišla úprava a nastalo osvobození z úřední moci podle důchodů otcových, klesl náhle počet platících žáků na pouhých 10.000, a přece tento malý zlomek všeho žactva byl donucen platit více, než před válkou platilo 27 % všeho žactva. Nejsou právě vzácností ústavy, které vykazovaly, že mají platících žáků pouze 12—25 z několika set žactva.

III.

Při této úvaze stojí za námahu aspoň letmo pohlédnouti za hranice našeho státu a přesvědčiti se o tom, jak si to jinde se školným na středních školách zařídili. Taková malá procházka způsobí totiž značné rozčarování horlitelům, kteří by nejraději viděli, aby se vůbec školné neplatilo. Ve F r a n c i i se našemu školnému rovná poplatek, který platí žáci, kteří jako u nás docházejí denně do ústavu pouze k návštěvě vyučování a po jeho skončení jej zase opouštějí, tak zv. externat simple; vedle toho je totiž ve Francii zaveden ještě externat surveillé, demipension a úplný internát, a většinu žactva tvoří interní žáci, kteří bydlí v internátech, jež jsou zpravidla při lyceích zřízeny. Poplatky za externat simple jsou různé podle ústavů a kolísají podle tříd v mezích 324 až 800 franků ročně. Ač ministr Albert v roce 1924 dal podnět k sjednocení školného, přece k němu podnes nedošlo. Toto vysoké školné musí ve Francii platit každý středoškolský žák bez výjimky ve stejné výši a tudíž bez zřetele na majetkové poměry rodičů ve třech ročních lhůtách, k 1. říjnu, k 1. lednu a k 1. dubnu. Administrativní správce středních škol (les proviseurs) mohou některé žáky osvobodit, ale pouze v mezích částky, která je pro každou střední školu ministerstvem určena; také mohou departementy neb obce převzít placení školného za některé žáky na svůj účet, což jest ovšem jen jakési stipendium, oděné v tuto formu. Celkem jest patrné, že ve Francii je školné na středních školách o mnoho vyšší než u nás a osvobození že se děje

nepatrnou měrou. V poslední době se vyvíjí úsilí, aby zákonem se stala návštěva lyceí bezplatnou. V *I t a l i i* podle dekretu ze dne 6. května 1923, č. 1054 (*Bolletino ufficiale* 1923, I. č. 23) se vedle zápisného platí školné, jež činí na lyceích (t. j. našich vyšších gymnasiích) 300 lir, na reálkách 160—300 lir, na dívčích středních školách 200 lir, na gymnasiích (t. j. našich samostatných nižších středních školách) 160—200 lir; pro osvobození úplné nebo částečné v omezeném rozsahu jsou stanoveny zvláštní předpisy. Ve *Š v ý c a r s k u* jsou všude zavedeny školní platy, ale jsou v jednotlivých kantonech různě vysoké, dosahující až 60 franků švýcarských ročně; platí se hotovými ve dvou lhůtách, v červnu a listopadu. Opatřením u nás neznámým je zvýšené školné cizozemských příslušníků, jež se pohybuje mezi 65 až 145 švýcarskými franky ročně. I tu je tedy jako ve státech před tím uvedených stanoveno školné stejné pro všechny žáky bez jakéhokoliv zření na důchody otcovy a osvobozuje se jen v malém rozsahu. V nynějším *R a k o u s k u* bylo školné upraveno nařízením ze dne 24. srpna 1924 a prováděcím výnosem z téhož dne č. 13014 (*Volkserziehung* 1924, č. 62) a nařízením ze dne 4. února 1925 s prováděcím výnosem téhož data č. 2536 (*Volkserziehung* 1925, č. 21 a 22). K tomu vyšly prováděcí výnosy ze dne 25. srpna 1924, č. 13014 (*Volkserziehung* č. 68), ze dne 11. října 1924 č. 23228 (*Volkserziehung* č. 83) a ze dne 4. února 1925, č. 2536 (*Volkserziehung* č. 2). Souhrnné poučení podávají Mosser a Reitterer: *Die Mittelschulen in Österreich*, 1929, 243—257. Veřejní žáci platí tu za běh 24 šilinků (120 Kč); toto školné může býti sníženo na 18, 12, 6 neb 3 šil., ale aspoň tyto tři šilinky musí platiti každý žák. Privatisté mohou býti od školného osvobozeni jen ve zcela výjimečných případech spolkovým ministerstvem; cizozemci platí pateronásobné školné domácích žáků, t. j. 1200 Kč ročně (!), ale profesorský sbor může snížit jim školné na částku 4, 3, 2násobnou; na úroveň školného domácích žáků lze jim školné snížit jen tehdy, mají-li jejich živitelé v Rakousku zaměstnání. Ostatní ustanovení jsou obdobná s těmi, jež platí u nás nyní. V *N ě m e c k u* je školné na pořád vyšší než u nás, třebaže v různých státech je odchylně uspořádáno. V *P r u s k u* podle výnosu ze dne

13. března 1924 (Zentralblatt für die gesamte Unterrichtsverwaltung in Preussen, 1924, č. 140) se platí od 1. března 1924 přijímací taxa 5 zlatých marek a školné 10 zlatých marek (80 Kč) m ě š í ě n ě; toto školné může býti za studujícího sourozence na téže škole o 25 % sníženo, za druhého sourozence o 50 %, za dalšího se neplatí nic; ale tyto úlevy nesmějí přesahovati 10 % celkového povinného školného. Cizozemci platí v Prusku dvojnásobně. V S a s k u podle nařízení z 24. listopadu 1923 (Verordnungsgblatt des Ministeriums für Volksbildung 1923, č. 277), z 25. března a 6. prosince 1924 (tamtéž, 1924, č. 75 a 183) platí se od 1. ledna 1925 přijímací taxa 10 zlatých marek a školné 30 zlatých marek (240 Kč) ě t v r t l e t n ě. Osvobození může býti od celého neb polovičního platu, a zvláštními úlevami jest pamatováno na žáky se studujícími sourozenci, ale osvobození to smí jíti jen do 30 % celkového povinného školného. V B a d e n s k u se platí 105 zlatých marek ročně, v H e s e n s k u 150 zlatých marek, ve W ü r t t e m b e r s k u a v B a v o ř í c h 60 až 100 zlatých marek ročně na ústavech státních, ale na školách městských daleko více. Ve spojení s příjmy otcovými uvádí se školné pouze v některých státech. Tak v d u r y n s k ý c h státech se platí 112—160 zlatých marek ročně, ale mají-li rodiče menší roční příjem než 6000 zlatých marek, platí tři čtvrtiny, při příjmu pod 4000 zl. marek polovinu a při příjmu pod 2000 zl. marek čtvrtinu, ale tuto čtvrtinu (224 až 320 Kč) musí platiti každý. V H a m b u r k u se platí 48 zlatých marek ě t v r t l e t n ě a osvobození jsou žáci, jejichž rodiče mají čtvrtletní příjem nejvýš 525 zlatých marek. Tyto příklady ze států, kde je střední školství podobně organisováno jako u nás, ukazují nejlépe, že odstranění školného není věci tak samozřejmou, ba naopak že jinde se platí daleko více při velmi nepatrné možnosti osvobození; při tom leckde se shledáváme s odiosním zatěžováním cizozemských příslušníků nadměrným školným. Nikde však není placení školného svazováno s příjmy rodičů v nerozlučný odstupňovaný celek; pokud kde co takového jest, jsou to pouhé pomůcky pro možnost osvobození, bez toho velmi omezenou.

IV.

Za takovýchto auspicií došlo k nové úpravě školného na státních středních školách vládním nařízením ze dne 26. srpna 1926, č. 161 Sb. z. a n.; v zápětí mu následoval obšírný vysvětlovací výnos z následujícího dne č. 96581. V novém nařízení se odklání státní správa od dosavadního spojování školného s otcovými příjmy a vrací se v jádře k tomu, co u nás platilo před převratem, s některými menšími obměnami. Školné se tu formuluje tak, že nemá ani povahu daně, kterou veřejná moc ukládá k povšechné úhradě státního hospodářství, ani veřejné dávky, o jakých se mluví v § 111 ústavní listiny, nýbrž jest veřejnoprávní úplatou, která vzniká ze vzájemného poměru mezi státem a žákem (Srov. názor, projevený v nálezu nejvyššího správního soudu ze dne 12. března 1924 č. 1219, Bohuslav č. 3353.) Stát postupem doby vzal na sebe právo vésti vyšší výchovu mládeže a starati se o to, aby se stala přístupna každému, ale s druhé strany vzniká i závazek pro žáka, že se podrobuje všem úplatám, které jsou podle předpisů spojeny s návštěvou vyšších učilišť pro ty, kteří vyžadují jejich služeb. Školné proto jest v logické souvislosti jen s výkonem návštěvy střední školy, nikoliv však s důchody otcovými, dokonce pak ne s jeho daní důchodovou. Proto se nyní od 1. září 1926 vyměřuje školné jednotné pro všechny žáky bez rozdílu, a to částkou 200 Kč pololetně, kterou lze nazvat přiměřenou, neboť srovnáním shledáváme, že jest to předválečné školné, valorisované asi indexem 5—6, tedy níže, než jest peněžní a obchodní parita. Odpadl však rozdíl mezi městy podle jejich velikosti; před válkou se platilo ve větších městech 40 K, v menších 30 K, dnes je školné všude jednotné, neboť vyučování, jež stát poskytuje, má býti téže kvality ve všech městech, ba leckde je na venkově mnohem lépe opatřeno (nádherné novostavby) než ve velikých městech. Školné musí v této výši platiti každý žák bez rozdílu do čtyř týdnů za každé započaté pololetí prostřednictvím poštovního úřadu šekového. Ale tvrdosti, která by vznikala z bezvýhradného placení všemi žáky, ulamuje se hrot tím, že se připouští osvobození od školného buď celého, buď polovičního, a to

bez jakéhokoliv procentuálního omezení, jež, jak bylo nahoře ukázáno, je zavedeno v celé řadě států. Osvobození však neposkytuje se z úřední moci, nýbrž jen na žádost žákovu, náležitě doloženou; podmínkami pro příznivé vyřízení, jež jest vyhrazeno zemským školním úřadům, jest jednak průkaz nemajetnosti, jednak náležitý prospěch ve studiích (žádná známka nedostatečná a z chování aspoň známka dobrá). Přezkoumání platební schopnosti otcovy nastává tudíž jen tam, kde žák sám žádá za osvobození; kdo si nepřeje, aby v jeho majetkové poměry byl poskytnut pohled, zproští se takového řízení tím, že školné zaplatí. Učitelé a zaměstnanci státní i samosprávní, kteří jsou odkázáni jen na své služební příjmy, vykazují se pouze jejich potvrzením. Udělené osvobození platí po celou dobu studii; odpadá tudíž každoroční přezkoumávání všeho žactva. Kdo ovšem prospěchovým podmínkám jednou nevyhoví nebo studium přeruší, ztrácí osvobození, ale není vyloučeno, aby ho znovu nabyl, jakmile jsou splněny dané podmínky. Pochváliti nutno, že se nečiní rozdíl mezi našimi žáky a příslušníky cizích států; zatěžování cizozemců nadměrnými dávkami, jak bylo v některých státech zavedeno, jest něco, co odporuje demokratickému duchu, jenž ovládá převážnou většinu našeho občanstva. Ani pro žáky první třídy není vyloučena možnost tato již v prvním běhu; stane-li se ovšem, že na konci tohoto běhu žák nemá úspěchu ve studiích, musí dodatečně zaplatiti školné i za uplynulý první běh.

Pro rozhodování o žádostech za osvobozování od školného nebyly stanoveny žádné podrobné směrnice; vycházelo se tu patrně z předpokladu, že posuzování musí se díti individuálně po náležitém uvážení všech okolností a že naopak nutno se brániti všem tendencím, které by osvobozovací výkon mechanisovaly na neprospěch žadatelů samých. Zájem jednotlivců jest dostatečně chráněn tím, že zemský školní úřad činí své rozhodnutí na základě návrhu profesorského sboru, jenž zná zajisté majetkové i jiné poměry žadatelovy z větší blízkosti a má vždycky možnost upozorniti na vše, co by v každém jednotlivém případě bylo hodno pozornosti.

Nastává nyní otázka, jak se tento nový způsob škol-

ného osvědčil. Po stránce povšechné lze konstatovati, že z širokých kruhů veřejnosti zmlkly úplně námitky, jaké v dřívějších letech neustávaly, provázeny jsou stížnostmi všeho druhu. Také praktikování celého nového zařízení nenarazilo na žádné zvláštní obtíže, jak jest patrné z toho, že na vydaných ustanoveních nebylo doposud potřebí činiti změn ani oprav. Drobná změna, provedená výnosem ze dne 21. června 1927, č. 60.607 (Věstník 1927, č. 70) týká se jen úpravy užívaných formulářů a výnos ze dne 5. února 1927, č. 20.100/27, vysvětluje pouze, jak si počínati u žáků, kteří školního roku nedochodili, neb kteří neprovedli včas opravných a dodatečných zkoušek, nebo těch, kteří dobrovolně opakuji. Zbývá ještě přehlédnouti, jak se projevila tato poslední reforma ve svém efektu finančním. Na pomoc nám tu opět přicházejí tištěné výroční zprávy středních škol, ze kterých lze si sestaviti tyto tabulky o výnosu vybraného školného:

V ý n o s š k o l n ě h o n a s t á t n ě c h s t ř e d n ě c h š k o l á c h v š k . r o c e 1926/27.

(První rok podle vládního nařízení 161/1926.)

Země	Čechy	Mor. Slez.	Slovensko	Podk. Rus	Celkem
1. Českoslov. ústavy:					
Gymnasia . .	425.600	201.600	—	—	627.200
Reálná gymn. .	1,563.400	778.500	915.800	57.200	3,314.900
Ref. reál. gymn. .	413.100	357.000	340.600	—	1,110.700
Reálky . . .	1,419.400	516.400	120.800	—	2,056.600
Celkem . .	3,821.500	1,853.500	1,377.200	57.200	7,109.400
2. Něm. ústavy:					
Gymnasia . .	263.100	135.000	—	—	398.100
Reálná gymn. .	612.700	291.900	146.100	—	1,050.700
Vyšší reál. gymn. .	156.400	—	—	—	156.400
Ref. reál. gymn. .	121.100	214.300	26.300	—	361.700
Reálky . . .	433.900	218.600	—	—	652.500
Celkem. .	1,587.200	859.800	172.400	—	2,619.400
3. Maď. ústavy:					
Reálná gymn. .	—	—	343.100	73.000	416.100
Ref. reál. gymn. .	—	—	54.400	—	54.400
Celkem . .	—	—	397.500	73.000	470.500
4. Ruské ústavy:					
Reálná gymn. .	—	—	—	172.800	172.800
Úhrnem .	5,408.700	2,713.300	1,947.100	303.000	10,372.100

V ý n o s š k o l n ě h o n a s t á t n ě ě h s t ř ě d n ě ě h š k o l á ě h v š k o l n ě ě m r o c e 1927/28.

(Druhý rok platnosti vládního nařízení č. 161/1926.)

Země	Čechy	Mor.-Slez.	Slovensko	Podk. Rus	Celkem
1. Českoslov. ústavy:					
Gymnasia . .	403.100	194.100	—	—	597.200
Reálná gym.	1,624.400	772.200	796.000	59.400	3,252.000
Ref. reál. gym.	302.300	341.300	280.000	—	923.600
Reálky . . .	1,105.000	353.200	112.200	—	1,570.400
Celkem . .	3,343.800	1,660.800	1,188.200	59.400	6,343.200
2. Něm. ústavy:					
Gymnasia . .	223.400	124.200	—	—	347.600
Reálná gym.	727.300	246.900	153.900	—	1,128.100
Vyšší reál. gym.	128.300	—	—	—	128.300
Ref. reál. gym.	26.800	185.500	24.900	—	237.200
Reálky . . .	382.100	268.100	—	—	650.200
Celkem . .	1,487.900	824.700	178.800	—	2,491.400
3. Maď. ústavy:					
Reál. gymnasia	—	—	318.700	69.300	388.000
Ref. reál. gym.	—	—	50.800	—	50.800
Celkem . .	—	—	369.500	69.300	438.800
4. Ruské ústavy:					
Reálná gym.	—	—	—	155.500	155.500
Úhrnem .	4,922.700	2,485.500	1,736.500	284.200	9,428.900

V ý n o s š k o l n ě h o n a s t á t n ě ě h s t ř ě d n ě ě h š k o l á ě h v š k o l n ě ě m r o c e 1928/29.

(Třetí rok platnosti vládního nařízení č. 161/1926.)

Země	Čechy	Mor.-Slez.	Slovensko	Podk. Rus	Celkem
1. Českoslov. ústavy:					
Gymnasia . .	427.300	181.600	—	—	608.900
Reálná gym.	1,498.600	728.700	785.100	57.300	3,069.700
Ref. reál. gym.	317.700	332.200	273.700	—	923.600
Reálky . . .	999.200	303.800	120.300	—	1,423.300
Celkem .	3,242.800	1,546.300	1,179.100	57.300	6,025.500
2. Něm. ústavy:					
Gymnasia . .	214.500	120.500	—	—	335.000
Reálná gym.	700.000	224.300	168.600	—	1,092.900
Vyšší reál. gym.	124.000	—	—	—	124.000
Ref. reál. gym.	24.700	170.800	25.100	—	220.600
Reálky . . .	357.500	208.700	—	—	566.200
Celkem .	1,420.780	724.300	193.700	—	2,338.700

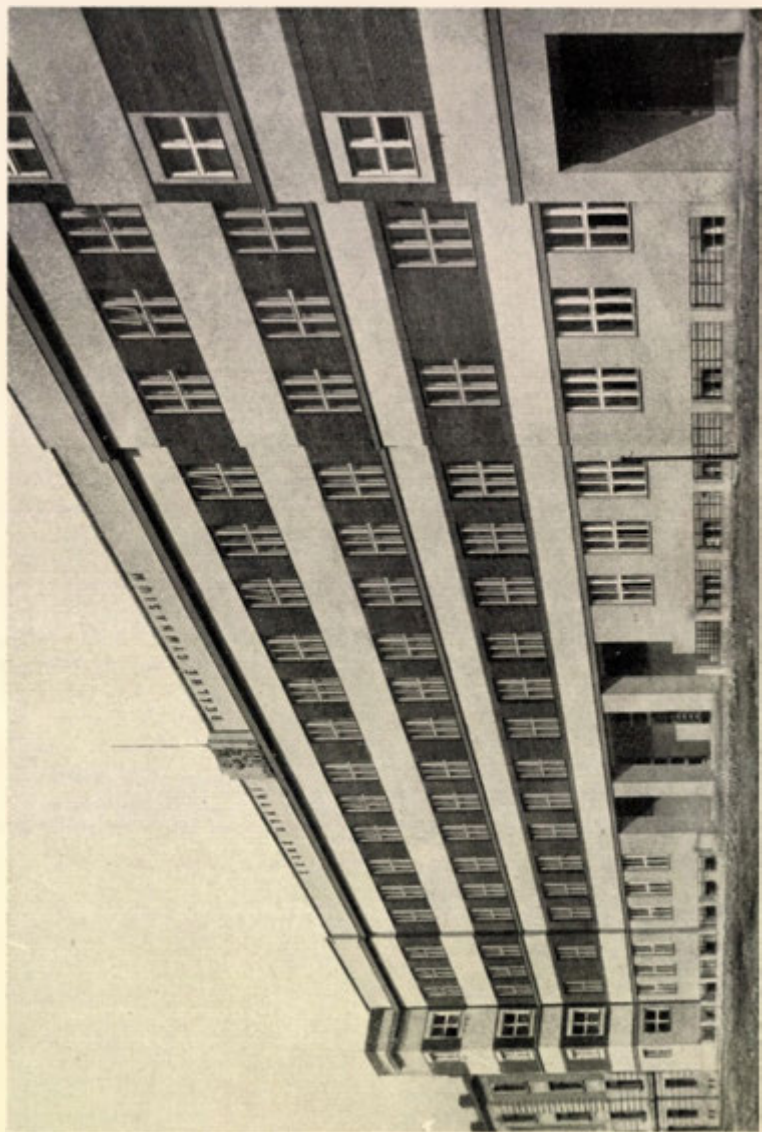
3. Maď. ústavy:

Reálná gym.	—	—	297.200	80.200	377.400
Ref. reál. gym.	—	—	49.100	—	49.100
Celkem . .	—	—	346.300	80.200	426.500

4. Ruské ústavy:

Reálná gym.	—	—	—	120.200	120.200
Úhrnem .	4.663.500	2.270.600	1.719.100	257.700	8.910.900

Z těchto přehledů vysvítá, že v prvním roce platnosti nového vládního nařízení činil výnos středoškolského školného značně vysokou částku 10,372.100 Kč, ale v následujících letech se objevuje pokles, a to v školním roce 1927/28 na částku 9,428.900 Kč, v školním roce 1928/29 na částku 8,910.900 Kč. Snižování se zmenšilo v posledním roce o polovici, z čehož lze souditi, že se nyní, kdy praxe nabyla ustálených tvarů, také celková cifra zpevní na sumě posléze uvedené, ježto činí nyní totéž, co před válkou, jestliže tehdejší výnos valorisujeme násobitelem šesti. Příčiny tohoto poklesu dlužno hledati jak v menším celkovém počtu žactva, tak i v zhoršených poměrech sociálních ve středních vrstvách našeho občanstva. Všech žáků, podrobených předpisům o školném, bylo v posledním roce 75.150; z nich platilo školné v prvním běhu 22.180, v druhém běhu 26.309, kdy se počet zvyšuje o ty, kteří neměli úspěchu ve svých studiích. Toto platící žactvo činilo v prvním běhu 29 %, v druhém běhu 35 % všeho žactva, na nějž se vztahovaly předpisy o školném, takže lze říci, že zhruba dvě třetiny středoškolského žactva jsou osvobozeny od placení školného. Srovnáme-li věc s poměry v jiných státech, vidíme, že u nás tento úkon zatěžuje nepoměrně menší zlomek žactva, než je tomu jinde, a že i po této stránce nebylo vybočeno z poměrů předválečných. Lze proto v celku říci, že tento poplatek jest nyní vyměřen způsobem, který chrání sociálně slabé se stálým zřetelem na to, aby se úlevy dostávalo těm, kteří se prokazují schopnými ke studiu. Nejlépe by ovšem bylo, kdyby se stát mohl školného zříci vůbec, čímž by byl ztělesněn ideál, že přístup k vzdělání má býti bezplatný; ale skutečnost jest mnohdy silnější než přání, ke kterým se všichni upřímně snažíme dojíti.

První české státní reálné gymnasium v Brně, Na pořící.

Střední školství ve Velkém Brně.

Když jsem se probíral nádhernou propagační publikací, kterou o Brně v roce 1928 vydalo Šolcovo nakladatelství, marně jsem se ohlížel v řadě skvělých článků, kterými povolání odborníci se pokoušejí zachytiti mnohostranný význam hlavního města moravského, po nějaké stati, jež by byla věnována vývoji středního školství v Brně. Suchý výpočet ústavů, který na konec svého pojednání o obecných školách vřadil Jan Pospíšil, nemůže uspokojiti ani toho, kdo stojí Brnu daleko, neboť nelze přezíratí skutečnost, že jde o největší středoškolské středisko po Praze, čítající dnes jedenadvacet středoškolských ústavů. Ale toho, komu je Brno drahé a kdo prožíval v něm činně poslední dvě předpřevratová desetiletí jeho usilovného zápasu o převod v české město, zabolí u srdce, neboť pociťuje v tom nevděk k onomu školskému odvětví, jež bylo po třicet let jediným nositelem vyšších kulturních snah českých v tomto městě a po dalších dvacet let svým vzrůstem a rozvojem vytvořilo podklad, z něhož v osvobozeném státě mohly tu vyrůst nové školy vysoké. Profesorstvo těchto ústavů pracovalo nejen ve škole na vzdělání a národním uvědomení svého žactva, ale i v široké veřejnosti, ve vědeckých spolicích a na poli literárním; co v těch dobách tvořilo kulturní české Brno, bylo z převážné většiny výtvozem jejich práce. Tisícové zástupy žactva jimi odchovaného připravily pak půdu pro to, co přišlo v míře, v jaké si o tom před rokem 1918 nikdo netroufal snít: pro zázrak nového mohutného Brna, jehož chvatně pracující pokolení dnešní zdá se už zapomínati úctyhodné práce těch, kteří úmorným úsilím beznárodné a nadšené roboty připravili vítězný dnešek. Pokouším se proto doplniti uvedenou knihu tím, co pokládám za nevyhnutelný dodatek, a při tom budu bráti zřetel na střední školství obojího vyučovacího jazyka, neboť jeho osudy jsou vzájemně spojeny tak, že by popis jednoho

s vypuštěním druhého musil býti neúplný. Zůstanu při faktech a nebudu se pouštět ani do mnohomluvných úvah, ani na pole politické, neboť dnes, kdy je vývoj téměř v tomto oboru u konce, nepotřebuje vyličení přízdobných okras a nemusí zabíhati v meze, na nichž školství nikdy nevykvétalo nic dobrého.

I.

Rozvoj středního školství v Brně závisel bezprostředně na třech činitelích, kteří měli rozhodující slovo a vliv u ústředních úřadů vídeňských. Byli to místodržitelé, zemští školní inspektoři a městští starostové. Místodržitelé nejen jako političtí náčelníci zemští, nýbrž i jako předsedové zemské školní rady moravské měli možnost uplatňovati své názory a úmysly u ministerstva a svým působením mocně zasahovati do středoškolského ústrojí. Přehlédneme-li jejich řadu ode dne 29. května 1854, kdy moravské místodržitelství počalo pracovati ve své nové organisaci, najdeme tu samé německé šlechtice, buď potomky starobylých rodů nebo příslušníky drobné úřednické šlechty. Prvním jest lidumilný Leopold hrabě Lažanský, jež v roce 1860 vystřídal Antonín hrabě Forgách, který týž rok přešel do Prahy. Za ním následovali Gustav hrabě Chorinský 1860—62, Adolf svobodný pán Poche 1862—1870, Zikmund hrabě Thun-Hohenstein 1870—72 a Filip svobodný pán Weber z Ebenhofů 1872—74. Delší dobu místodržitelem Ludvík baron Possinger z Choborských 1874—1880, za kterým rychlou smrtí po sobě umřeli Antonín rytíř Kalina z Urbanova, 1880, a Karel Korb z Weidenheimu, 1881. Nato působil v Brně pozdější ministr spravedlnosti dr. Bedřich hrabě Schönborn sedm let 1881—1888, jež vystřídal Heřman rytíř Loebl, 1888—1893. Po něm úřadoval pozdější ministr orby Alois svobodný pán Spens-Boden, 1893—1900, a potomek kdysi slavného českého rodu Karel hrabě Zierotin, 1900—1906. Tím se dostáváme do posledních dob, jež vyznačují dvě jména: pozdější ministr dr. Karel svobodný pán Heinold Udyňski, 1908—1911, 1916—1918, a dr. Oktavian Regner rytíř z Bleylebenů, 1912—1916. Samá jména nám cizí, lidé, jimž české snažení bylo vzdá-

leno. Ale budme spravedliví: všichni se vyznačovali konciliantností, zvláštní společenskou vybroušeností, tak typickou pro odchovance vysoké vídeňské kuchyně byrokratické, a ta je vedla k tomu, že nedávali najevo strannictví a blahosklonně podporovali kulturní úsilí české i německé, pokud jim to bylo možno, uvážíme-li, že finanční nedostatek byl zpravidla hlavní námitkou, která se z Vídně ozývala na všechny návrhy. Pod jejich vedením vznikaly všechny brněnské střední školy, o jejichž umístění se starali, pokud se dalo v tehdejších stísněných poměrech, a jež velmi často navštěvovali. Teprve v posledních třech desetiletích před převratem tyto místodržitelské návštěvy se staly řídkým zjevem, ale v předchozích dobách bylo obvyklé, že nový místodržitel vykonal návštěvu na všech středních školách v Brně a byl přítomen i vyučování. Zvláštní podpory českého středního školství nebylo ovšem možno se od nich nadíti, neboť jim bylo německé rodově bližší než české, ale nelze jim vyčítati, že by jeho rozvoj byli brzdili. Vytýkati se dají pouze dva činy, rychlé zřízení německého ústavu ke vzdělání učitelů a jeho umístění v novostavbě, určené pro český ústav učitelský, a v pozdějších dobách otevření druhé státní německé reálky, které se však dá vysvětliti tím, že se tak stalo v časech, kdy bylo zvykem zřízení každého ústavu českého vykupovati současným povolením nějaké školy německé. Naopak nutno již tu podotknouti, že veškeré české střední školství vznikalo až na dva divčí ústavy jako školství ryze státní, že dostávalo od státu budovy, a že jiný činitel než stát nepřispíval na ně ničím, nejméně ovšem město, kterému tehdy bylo vše české cizím. Dnes není příčiny, proč bychom tuto pravdu nekonstatovali a nepřivedli tak na pravou míru stesky na nepříznivé chování dřívějšího státu vůči českým středním školám v Brně. Stát neměřil o nic lépe, jak uvidíme, ani německým středním školám, jež dlouhá léta nechával krněti v bídných místnostech, než se odhodlal ke stavbě; ovšem tu na pomoc přiskočilo město a bralo na sebe ty či ony závazky, takže po převratě vznikl zajímavý stav, že dnes město Brno k českým státním středním školám nemá závazků žádných, ale k německým má smluvní povinnosti ve dvou případech.

Své návrhy opírali místodržitelé o referáty zemských školních inspektorů, kteří dozírali na střední školy; proto jejich mínění a jejich elaboráty měly zvláštní význam a na jejich dobré vůli a snaze závisel pokrok v brněnském středním školství. V předběřznových dobách funkci pozdějších inspektorů měli ředitelé gymnasií na Moravě a ve Slezsku; byli jimi Josef rytíř Wokrzal v letech 1818—1832 a opat Cyril Napp v letech 1832—1849. Tito ředitelé byli vystřídáni po Thunově reformě školními rady, kteří byli pověřeni dozorem. V Brně to byli dr. Josef Denkstein, 1850—1857, Antonín Král, 1857—1860, Ondřej Wilhelm, 1860—1870. Poté došlo k instituci dnešních zemských školních inspektorů; jako jinde byli i v Brně jedni inspektoři, pověřeni inspekcí v předmětech humanistických na středních školách, druhí byli pro předměty reálné, třetí pro školy národní a ústavy učitelské, zvláštností moravskou však bylo, že tito inspektoři nebyli odlišni podle vyučovacího jazyka, takže dozírali na střední školy německé a české. Nemylme se, že tomu tak bývalo jen v prvních dobách vzniku středních českých škol; naopak, poměry tyto trvaly až do roku 1904, do odchodu inspektora Slavíka, který sám měl referát o českých středních školách, ale byl pověřen realističtou inspekcí i na části německých středních škol. Prvními zemskými školními inspektory byli v roce 1869 jmenováni náš Gustav Bozděch, který však byl pro své příliš národní smýšlení poslán záhy jako gymnasiijní ředitel do Českých Budějovic, dále Josef A. Auspitz pro realistické předměty, jenž odešel též již r. 1871, a dr. Alois Nowak, který setrval ve svém úřadě jako inspektor národních škol a učitelských ústavů nejdéle, až do r. 1886, maje později druha ve Vincenci Prauskovi. Tyto funkcionáře vystřídali pro humanistické předměty Theodor Wolf (1871-1878) a dr. Matěj Drbal (1877-1885), pro realistické předměty Josef Arthur Dvořák (1871—1888) a dr. Josef Nacke (1873—1887). Následovali potom inspektoři pro humanistické předměty P. Christian Robert Riedl (1886—1895), jenž přešel do Prahy, a Edvard Kučera (1896—1909). Česká jména nás tu nesmějí mýlit; jde vesměs o německé úředníky. Realističtou inspekcí měli současně Dr. Karel Schober (1888 až 1896), František Rosický (1890—1) a Jan Slavík (1891 až

1904). Teprve potom nastává u těchto funkcionářů dělení podle vyučovacího jazyka, tedy deset let před světovou válkou. Humanistickou inspekci na českých školách měl ušlechtilý Alois Vlk (1904—1920, zemřel 1927), na německých ústavech Karel rytíř Reichenbach (1909—1920, zemřel 3. dubna 1928). Realistickou inspekci měli na českých ústavech Vincenc Jarolímek (1904—1906) a dr. Jan Mayer (1907—1920; žije nyní v Jindřichově Hradci), na německých školách Vilém šlechtic Miorini (1906—1918) a dr. Karel Zirngast (1918 až podnes), který převzal veškeren dozor nad německými středními školami a učitelskými ústavy v zemi Moravskoslezské. Pro úplnost budiž podotčeno, že v téže době bylo zavedeno, aby pro české národní školy byli zemští školní inspektori dva, pro německé školy národní jeden. Na české straně se tu vystřídali Václav Royt (1886—1900), Antonín Krondl (1900—1916) a Antonín Kunz (1914—1923), v druhé řadě Josef Lošťák (1894 až 1906) a Edvard Ouředníček (1906—1920), na německé straně byli to dr. Konrád Jarz (1891—1902), Josef Pleyl (1902—1912) a dr. Karel Berger (1912—1927). Různé důvody mne nutí, abych se zřekl ocenění zásluh těchto mužů o brněnské střední školství a vypočítávání všech činů, jimiž tomuto školství prospěli. Stačí říci, že ústavní kroniky vydávají všude svědectví, že každého roku navštěvovali sobě svěřené ústavy brněnské a že se o jejich povznesení starali ze všech sil a mohli leckdy zaznamenati překvapující účinky svých snah. Nemohu si však odepřít, abych nevzpomněl tu zásluh Slavíkových o rozmnožení českých středních škol na Moravě, vlídnosti a horlivosti Kučerovy, Reichenbachovy, Mioriniho, noblesnosti Vlkovy a poctivosti Mayerovy.

Jako třetí činitel, který měl zájem na vývoji brněnského středního školství, byla tu radnice, neboť všude má obec životní svazky se středními školami, usídlenými v jejích zdech. Krátkozrakost tehdejší dominující většiny způsobila, že město jevílo zájem jen na německých středních školách, kdežto zřizování českých ústavů podnikal tu stát na svůj vrub. A tak vznikala groteska, nepochopitelná lidem, kteří rádi kol sebe dávají zníti frázím o „rakušáctví“: co bylo v Brně ve středním školství českého, to

bylo všecko vydržováno c. k. vládou, kdežto samosprávné korporace, město i země, podporovaly jen střední školství německé. Proto obec postavila ohromnou budovu pro první německou reálku a nese dosud k tomuto ústavu velmi tíživé závazky, věnovala — ovšem podmíněně — staveniště pro druhou německou reálku, poskytovala za nájem místnosti ženskému učitelskému ústavu a povolovala jeho těsnou symbiosu s tak zv. Höhere Töchterschule, postavila přenáhernou novostavbu pro německou zemskou (dnes druhou státní) reálku a převzala věcný náklad na tento ústav, zřídila a umístila v dřívější budově německé zemské reálky německé městské dívčí lyceum. K českým školám nebylo nejmenší ochoty a nebylo jim poskytnuto nejmenšího; a tak to nenáviděné „c. k.“ bylo útočištěm, v němž mohlo se rozvíjeti české střední školství brněnské, dík svému uvědomělému profesorstvu, v plném zdatu k dokonalému prospěchu všenárodnímu.

II.

České střední školství v Brně, jakož na Moravě vůbec, jest původu novodobého; jeho prvopočátky spadají až za rok 1866, rok prohrané války s Pruskem. Když Marie Terezie se chopila provádění školských reforem, bylo tehdy na Moravě 15 gymnasií, a to 6 jezuitských, 8 piaristických a 1 paulánské. Po zrušení jezuitského řádu v r. 1773 zůstalo jich sedm, a to v Brně, Olomouci, Jihlavě a Znojmě jako ústavy ryze státní, jež se ujaly dědictví po zrušených gymnasiích jezuitských, a gymnasia v Kroměříži, Mikulově a Strážnici jako ústavy vedené piaristy; k nim přibyla později nižší piaristická gymnasia v Příboře a Moravské Třebové. Na všech těchto ústavech se vyučovalo německy; možnost použití jiného jazyka jako řeči vyučovací byla dána teprve ustanovením, obsaženým v 2. odstavci ministerského nařízení ze dne 16. prosince 1854 č. 1432 (č. 315 ř. z.), jímž se oznamovalo, že císař rozhodnutím ze dne 9. prosince 1854 schválil organizační nástin gymnasijní. V ustanovení tom se ovšem způsobem opatrně stilisovaným dává najevo, že se má jako vyučovacího jazyka používati oné řeči, které jsou žáci mocni, ale tak, aby ve vyšších tří-

dách převládal německý jazyk. Účelem bylo, aby absolventi úplně dokonale ovládali němčinu, jak potvrzují i vysvětlující výnosy ze dne 8. srpna 1859, č. 1128, a ze dne 8. března 1860, č. 15321/59; ale přece jen hráze byla prolomena a vskutku se na mnoha ústavech učilo utrakvisticky, zvláště tam, kde bylo mnoho českého žactva. I úředně bylo konstatováno, že v Kroměříži, Příboře a Strážnici je přes tři čtvrtiny Čechů, v Brně a Olomouci přes polovinu. Odtud je vysvětlitelno, že výnosem ze dne 25. srpna 1860, č. 1284 bylo připuštěno, aby se na těchto moravských ústavech učilo náboženství česky a že se zavedlo vyučování jazyku českému; výnosem ze dne 9. března 1856, č. 5156 ex 55 byly vydány učební osnovy češtiny a němčiny pro žáky české řeči mateřské. Tento utrakvismus byl v Čechách odstraněn zemským zákonem ze dne 18. ledna 1866, č. 1 z. z., kdežto na Moravě se to stalo via facti tím, že dosavadní gymnasia zůstala ústavy německými, takže odtud vyplývala naprostá nutnost zříditi pro české žáky nové školy. Na brněnském gymnasiu se počaly známky tohoto přerodu objevovati roku 1864, kdy bylo dovoleno zpívat v kostele dvakráte v týdnu česky a kdy byla 6. července konána pod předsednictvím inspektora Wilhelma konference, která se usnesla navrhnouti, aby ústav zůstal německým, ale s povinným vyučováním češtině ve všech třídách; v náboženství mohou žáci odpovídati česky, v latině se má bráti zřetel i na češtinu, v přírodopise se má probírat i české názvosloví. Při tom nepřestával Wilhelm upozorňovati úřady na neudržitelnost poměrů a žádal zřízení aspoň jednoho gymnasia s českou řečí jako vyučovací ve většině předmětů, a v roce 1863 dosáhl, že místodržitelství učinilo přímo návrh na zřízení českého nižšího gymnasia v Brně. Na tomto návrhu setrvalo i v letech 1864 a 1865 přese všechny námitky, které mělo vídeňské ministerstvo, jež se s utrakvismem nechtělo rozloučiti. Tu došlo v r. 1866 k válece, po jejímž skončení císař navštívil Brno (byl tu poté ještě mnohokrát); při audienci se zmínil o tomto požadavku starobrněnský stolař Jan B. Rudiš. Když přišla zpráva o příznivém císařském rozhodnutí ze dne 18. října 1866, vyvinula se později v tradici zbožná zkazka čítankového rázu, podle níž dobrotivý císař pod dojmem oné

audience povolil dvě „slovanská“ gymnasia v Brně a Olomouci, aby odměnil věrné Moravany po útrapách válečných. Dnes, kdy se nám staly archivy přístupnými*), vidíme, že ona audience byla jen „poslední kapkou“. Bylo ustanoveno, že nový ústav má být otevřen v školním roce 1867/68, a také se tak stalo: dne 1. října 1867 vstoupilo „c. k. slovanské nižší gymnasium v Brně“ v život všemi čtyřmi třídami se 154 žáky. Od té chvíle přestal na dosavadním gymnasiu všecken utrakvismus a tento ústav se stal ryze německým. O nový ústav český pečoval inspektor Wilhelm, který navrhl za ředitele Karla Wittka, profesora německého gymnasia. Wittek řediteloval tu 21 let do roku 1888 (žil 1824—1902) a proslul svou přísností, se kterou svěřený ústav udržoval v naprostém pořádku a v mezích zákonných předpisů; neměl zvláštního národního uvědomení, ale byl si jist tím, že nejlépe věci prospěje svou úzkostlivou pořádkumilovností, a po té stránce se nemýlil. Mnoho nesnází způsobila otázka vyučovací řeči, neboť v první chvíli se u žáků, kteří dosud se učili jen po německu, nedalo předpokládati úplné ovládnutí češtiny. Ale i tuto věc Wilhelm a Wittek rozluštili: v prvním školním roce se učilo německy ve všech třídách němčině, kromě toho v druhé třídě měřictví, v třetí třídě matematice a přírodopisu, ve čtvrté třídě fyzice a dějepisu; v latině a řečtině měly se děti překlady střídavě do češtiny i němčiny. Druhý rok 1868/69 se učilo již všemu česky kromě němčiny v třídách třetí až páté, načež čeština zavládla výlučně ve všech předmětech. Dnes se nám zdá tento utrakvistický začátek české střední školy přepodivným, ale doby byly už takové. Ihned následujícího roku rozhodl císař dne 10. července 1868, aby byly připojeny vyšší třídy, které byly budovány postupně, takže v školním roce 1872/73 bylo již gymnasium úplné a mělo 425 žáků, čímž podalo nejlepší důkaz své životnosti. Byloť tehdy potřebí přemáhati jistou lhostejnost a nedůvěru, která se jevila po moravském venkově, ale vytrvalé práci nadšenců se podařilo tyto obavy změnit v příchyllost a lásku, kterou byl tento ústav obkloповán ode všeho obyvatelstva širého brněnského kraje, takže se rychle

*) Srv. krásnou knihu dra Hynka Bulína „Jiskry a plameny“, Brno, 1930.

stal a zůstal provždy reprezentačním českým středoškolským ústavem brněnským. Obtíže s umístěním se podařilo překonat tím, že byl najat právě dostavěný dům stavitele Josefa Jellinka v ulici Na hradbách č. 5, proti nynějšímu justičnímu paláci, k němuž v roce 1870 byly přibrány i místnosti v prvním a druhém patře sousedního domu Jana Dvořáka č. 3. Vzrůstající počet žactva způsobil však záhy tíseň, jíž se odpomáhalo tvořením filiálek v reálce na Křenové a v budově učitelského ústavu na Starém Brně. Právě tyto filiálky byly nejpádnejším důvodem pro nutnost novostavby, kterou provedl stát v letech 1882—84 nákladem 180.000 zlatých podle plánů Edvarda Jantsche; stavitelem byl Karel Frim. Staveniště bylo koupeno již deset let předtím r. 1874 za 1280 zlatých v pusté tehdy končině za hradbami na zasypávaném rumišti u potoka Ponávky v ulici Stromořadní. Ti, kdož vybírali toto místo, netušili tehdy, že z ulice Stromořadní vyroste pyšná třída Schmerlingova (dnešní třída Legionářů), v níž, jakož i v přilehlých ulicích se usídlily bohaté vrstvy německého obyvatelstva, takže se české — tak slulo od školního roku 1881/82 — gymnasium objevilo v prostředí, kde si je zakladatelé jistě nepředstavovali. Ústav se vyvíjel nato pravidelně, nepodlehnuv žádné změně typové ani nutnosti přesídlení; od doby vytvoření druhého českého gymnasia byl jeho úřední název „První české státní gymnasium v Brně“. Po řediteli Wittkovi následoval v jeho funkci ostýchavý a uzavřený František Holub 1889—1894 (žil 1833—1916), ježž vystřídal národní nadšenec Jan Věnceslav Tůma 1894—1906 (žil 1846—1910). Za Tůmy a jeho nástupce profesora dra Františka Kameníčka, jenž vedl ústav v letech 1907—1923 (žil 1856—1930), se dodělala tato škola největšího rozkvětu. Zpravidla bylo tu 16 tříd a počet žactva se pohyboval nad šesti sty. Gymnasium mělo znamenitou pověst, protože bylo všeobecně známo, že se tu mládež vychovává v duchu vědomě vlasteneckém, že jest vedena k práci a pořádku a že profesorský sbor se skládá z vynikajících pracovníků, z nichž přemnozí se uplatnili na poli vědeckém. Prvními profesory byli společensky čilý Theodor Lazar, pozdější zem. šk. inspektoři Vojtěch Kotsmích a Václav Royt, katechetou byl básník Vladimír Šťastný.

Z dlouhé řady jejich následovníků jest těžko někoho vynechávati; tu působili fysik Frant. Kolářek, filologové Frant. Bartoš a Antonín Vašek, psycholog Jan Kapras, botanik Ed. Formánek, literární historik Vincenc Vávra, filologové Jan Korec, Václav König a Jaroslav Schulz, dějepisci Rypáček a Šujan, učený theolog dr. Jan Sedlák, předčasně zesnulý a nedoceněný přírodopisec dr. Oldřich Kramář, pozdější zemští školní inspektoři Alois Vlk a dr. Jan Mayer. Mnoho profesorů z tohoto ústavu se stalo řediteli různých středoškolských ústavů, ale také mnoho žáků vyniklo v nej-různějších oborech. Skvělý je to průběh vývoje ústavu, o kterém se dalo v předvečer světové války říci, že není pouze nejstarší, nýbrž i nejvýznamnější střední školou v Brně a na Moravě vůbec.

Rostoucímú návalu žactva, jak jsme pověděli, nestačily ani místnosti staré, ani ubytování v novostavbě. Již v školním roce 1879/80 nalézáme dvě pobočky v budově české reálky na Křenové, v škol. roce 1880/81 v budově mužského učitelského ústavu na Starém Brně. Toto umístění dalo vzklíčiti myšlenku, že by se v druhém patře rozsáhlé budovy dala umístiti trvale filiálka českého gymnasia, která by — tak rostla nesmělá naděje — mohla býti časem změněna v samostatný ústav. Vskutku byly v roce 1883 tyto pobočky čtyř nižších tříd organisovány jako pobočný ústav pod vedením profesora Václava Royta a v roce 1885 byly osamostatněny jakožto „c. k. české nižší gymnasium v Brně“. Příslušné císařské rozhodnutí ze dne 17. srpna 1885 vyvolalo mnoho radosti u vlastenců, kteří doufali, že umístěním nové české střední školy ve čtvrti staro-brněnské, v níž byly kromě toho i oba učitelské ústavy, se jí podaří vtisknouti český ráz. Od té doby se až do války ustavičně udržuje tato myšlenka, ač vývoj věcí ukázal, že pro drobné domkáře a malé živnostníky tu usazené nemá toto umístění českých vyšších ústavů žádného významu; naopak dnes je zřejmo, že vlivem těchto snah se stalo, že zcela nevýhodně těsně vedle sebe jsou čtyři středoškolské ústavy, kdežto celá severozápadní část města, z níž všecko žactvo dlouhou cestou dochází a kde bydlí i všechno profesorstvo, nemá ani jedné školy toho druhu. Méně radosti bylo z tohoto zřízení nového ústavu u učitelů a žáků,

kteří musili býti často k přechodu na Staré Brno nuceni. V roce 1888 vystřídal Royta, jenž se stal zemským školním inspektorem, František Bartoš, proslulý filolog český, který tu setrval deset let a odebral se na odpočinek do Mlatcové u Zlína, kde zemřel dne 11. června 1906. Bartoš se nesnažil o rozšíření tohoto ústavu o vyšší třídy, maje při správě čtyřtřídní školy daleko více času pro své vědecké práce. Jeho nástupcem se stal Edvard Ouředníček, který býval přidělen službou vídeňskému ministerstvu a využil všech známostí tu získaných tak, že bylo ještě v roce 1898 toto gymnasium rozšířeno a dostalo název „Druhého českého státního gymnasia v Brně“. Jeho nástupcem byl filolog Tomáš Šílený, jenž tu setrval až do září roku 1918. Ústav dobře prospíval maje vždy kol 250 žáků; většímu jeho rozvoji vadil nedostatek vlastní budovy, který vedl k užívání nuceného pohostinství v druhém patře budovy mužského učitelského ústavu a k vytvoření filiálky v přízemí činžovního domu na druhém břehu Svatky. Také z profesorů tohoto ústavu mnozí vynikli a zasluhují zmínky: vysokoškolští profesori dr. Stanislav Souček, dr. Bedřich Macků, Emil Bayer a dr. Jos. Tvrdý, filologové Grňa, Holas, Petráček, Sichrovský a Tacl, dějepisci Rudolf Dvořák a dr. František Dvorský, matematik dr. Jos. Koutný, katecheta dr. Tomáš Korec, sokolský pracovník Jan Hiller.

Brzo po založení českého gymnasia došlo k vytvoření obou českých učitelských ústavů. Mužský ústav učitelský se jako jinde vyvinul z normální školy, umístěné od roku 1849 v nuzném přístřeší minoritského kláštera. Vyučovalo se tu ovšem německy, ale v době budování učitelských ústavů podle zákona z roku 1869 učinila zemská školní rada dotaz, nemělo-li by se učit česky. Ředitel dr. Josef Parthe, který se nato stal ředitelem nového německého reálného gymnasia, přisvědčil a zaujal rozhodně odmítavé stanovisko proti všemu utrakvismu. Tak se na brněnském učitelském ústavě na podkladě tohoto vyjádření zavedl zásluhou ministra Jirečka vyučovací jazyk český a správou byl pověřen ředitel Gustav Zeynek, povoláný z Olomouce. Ježto místnosti nevyhovovaly, počala se ihned stavěti nová budova u Lužánek na konci Stromořadní třídy (dnešní třídy Legionářů). Obci brněnské nebylo ovšem vhod toto

opatření a sáhla proto k svépomoci: založila obecní německý učitelský ústav, jenž byl po pádu Hohenwartova ministerstva rychle postátněn a od nové vlády Auerspergovy obdržel přidělenou rozestavěnou budovu u Lužánek, v níž jest doposud. Ředitel Zeynek se stal zemským školním inspektorem v Opavě a jeho nástupcem byl určen ředitel německé reálky v Kroměříži, Emilian Schulz, který spravoval tuto školu 27 let až do roku 1899. Jeho přičiněním vyvázl ústav brzo z ponurých místností minoritského kláštera; v roce 1876 bylo koupeno rozsáhlé místo u mostu přes Svratku a v následujícím roce počal se stavbou stavitel Josef Arnold podle plánů profesora Josefa Eisnera. V roce 1877 byla stavba dokončena a ústav se do ní přestěhoval roku 1878. Byla to na svou dobu pro učitelský ústav ohromná budova, jejíž velikost svedla pozdější činitele k tomu, že do druhého patra jejího vsadili druhé gymnasium a tak způsobili, že učitelský ústav se v budově musil přece jen uskrovnovati a dostal se v její nezkrácené držení teprve roku 1929. Prozíravosti zakladatelů jest děkovati, že opatřen byl pozemek tak prostorný, že ústav se honosí rozlehlou školní zahradou hned při budově. Dokud nebyl počet chovanců předpisy omezen, bývaly ročníky dvojité a v škol. roce 1876—77 je navštěvovalo 387 chovanců. Později po zavedení omezeného počtu žactva se tu ustálil obvyklý návštěvní průměr. Při ústavě byla organisována jako cvičná škola trojtřídní škola obecná a trojtřídní škola měšťanská, jež byla až do roku 1918 v Brně — nehledíme-li k jednomu krátkodobému pokusu — jedinou českou chlapeckou školou měšťanskou. Při ústavě byl v pozdějších dobách zřízen i kurs pro středoškolské abiturienty, po prvé v šk. roce 1907/08, pak v letech 1909/10 až 1914/15; toto zařízení není tedy žádnou popřevratovou novotou. Druhým ředitelem byl tu příborský ředitel Antonín Váňa, 1900—1907, třetím pozdější zemský školní inspektor Antonín Kunz, 1908—1914; jej vystřídal Josef Dostál, který převedl ústav přes válečná léta a odešel na odpočinek v roce 1925. Tisíce učitelů se rozešlo odtud po polovině Moravy; povážíme-li, že až do nejposlednější doby nebylo pro jižní a západní Moravu jiného učitelského ústavu, vidíme, jaký národní význam mělo působení této školy a jaká odpo-

vědnost spočívala na bedrech učitelského sboru. Budiž konstatováno po pravdě, že tu působili vždy výborní lidé, snaživí a vážní pracovníci, z nichž se četní zasloužili spisováním učebnic a metodických příruček; i když nebudeme úvahu svoji zatěžovati výpočtem jmen, přece musíme vzpomenouti dvou slavných mužů, vzácného komponisty Leoše Janáčka, který tu působil jako učitel hudby v letech 1872—1904, a jeho nástupce Ferdinanda Vacha, slavného tvůrce sborového zpěvu.

Rok za ústavem ke vzdělání učitelů byl otevřen i český státní ústav ke vzdělání učitelek a tím bylo vyhověno požadavkům obou národností, neboť německý ústav toho druhu byl zařízen dvanáct měsíců před tím. Vyučování bylo zahájeno dne 1. listopadu 1872 v zadní části druhého patra domu v Kobližné ulici č. 5 a ředitelem se stal profesor českého gymnasia Josef Scholz, který řídil ústav prvních 5 let do roku 1879. Získané místnosti se záhy objevily nevhodnými, a tak byl od moravského spolku stavitelů najat na Silniční (dnes Hybešově) ulici dům č. 81 a v roce 1875 i sousední dům č. 79. Tyto domy posléze stát koupil a domnívaje se, že tím učinil pro školu dost, ponechal ji po celou dobu v těchto domech, vystavěných pro soukromé byty nájemné a tudíž pro školské účely nejen nepřiměřených, ale s leckteré stránky, hlavně bezpečnostní, nepřipustných. K ústavu byla přičleněna čtyřtřídní cvičná škola, později změněná v pětitřídní; od roku 1883 byla přetvořena na trojtřídní školu obecnou a trojtřídní školu měšťanskou, jedinou to českou dívčí školu měšťanskou v Brně vedle ústavu spolku „Vesny“ až do roku 1919. Na čas byla při ústavě i příprava (1873—81 a 1883), ale toto zařízení bylo později všeobecně zrušeno. Po řediteli Scholzovi působil tu dlouhá léta ředitel Karel Šmídek z Příbora (1879—1896, zemřel 1921), který se do myslí všech zúčastněných vepsal svou laskavostí. V roce 1881 počalo ministerstvo z úsporných důvodů pomýšleti na sloučení obou ústavů učitelských v jeden, a to na české i na německé straně, takže nebyl to nijaký krok, namířený proti české škole. Zevně se úmysl tento projevil tím, že bylo toho roku nařízeno, aby na obou ženských ústavech učitelských v Brně byly otvírány pouze dva ročníky, střídavě sudé a liché.

V roce 1889 bylo od tohoto omezovacího opatření upuštěno, ale zato u obou ústavů byly zrušeny přičleněné kursy pro učitelky ženských ručních prací a pro pěstounky. V řízení ústavu se vystřídali ještě Antonín Burjan (1896—1908) a Václav Koenig (1908—1923), kteří marně se domáhali nápravy v umístění. Komise přicházely, vysocí pánové pokyvovali hlavami, ale vážná náprava se nestala; byly pouze zaskleny otevřené pavlače a provedeny generální udržovací úpravy. K ústavu byly přičleněny kursy pro učitelky ženských ručních prací a pro pěstounky, z nichž první byl zařízen v letech 1873/4—1876/7, druhý v letech 1875/6 až 1877/78, 1879/80, 1882/3; nato bylo nařízeno, aby se oba kursy střídaly, což trvalo však jen do roku 1889/90. Poté až do nejnovější doby byly učitelky těchto kategorií, a to české i německé, v Brně odkázány jen na domácí přípravu a na externí zkoušky. Význam ústavu ke vzdělání učitelek pro české obyvatelstvo v Brně a pro polovinu Moravy nelze nikdy slovy náležitě zvážit; nejde tu pouze o ona přehledná sta učitelek, která se odtud vydávala na životní dráhu, ale i o to, že až do založení školy spolku „Vesna“ bylo to jediné učiliště české, kde česká dívka mohla nabýti vyššího vzdělání, a tento význam svůj neztratil ani po založení ústavů Vesniných. Příznačným toho důkazem jest, že nebylo málo dívek, které absolvovavše tento ústav nevstupovaly do povolání učitelského, ježto jim šlo právě o nabytí vyššího vzdělání. Význam cvičné školy dívčí je na bílé dni; mnoho bylo roků, kdy tato škola byla českým brněnským otcům jediným spásným místem, kde mohlo jejich děvčátko z úst učitelčiných slyšet hlas mateřské řeči.

Současně se vznikem druhého českého gymnasia došlo i na vytvoření první české reálky, k jejímuž vybudování byla podnětem přeplněnost první německé reálky; genese tedy téhož druhu jako u prvního českého gymnasia. Když totiž první německá reálka nabyla takové rozsáhlosti, že měla přes jeden tisíc žáků, byla z poboček čtyř nižších tříd vytvořena filiálka, která byla umístěna v nárožním jednopatrovém domě na Křenové. Tento dům, bývalou to továrnu, později stát koupil a upravil k účelům školským. Tato německá filiálka trvala pět let; v roce 1880,

kdy na kmenovém ústavě poklesl počet žactva na tři sta, byla zrušena a její místnosti i s inventářem byly dány nově zřízené české reálce, k jejímuž otevření dal císař svolení rozhodnutím ze dne 16. září 1880. Škola byla otevřena hned čtyřmi nižšími třídami a měla v nich v prvním roce 113 žáků. Tak se nový ústav lehko dostal ke své výbavě, rozmnožené ještě r. 1884 přidělením učebních pomůcek ze zrušeného německého gymnasia ve Strážnici. Prvním ředitelem stal se profesor německé reálky Jan Dřížhal, jenž odešel na odpočinek v roce 1888 a zemřel roku 1906. Za ním následovali jako ředitelé dva profesori domácí, Adolf Kubeš, 1888—1900 (zemřel 1907) a Václav Jeřábek, 1900 až 1908. Jeřábkovi bylo dopřáno, aby převedl ústav do nové budovy, neboť tovární dům na Křenové se ukázal těsným, když po roce 1895 počala návštěva ústavu rychle stoupati a překročila číslici čtyř set. Dlouho se přemýšlelo o zlepšení umístění na Křenové nástavbou jednoho patra neb přístavbou zadního traktu, ale když ani adaptace získaných místností v Cyrilské ulici nic nepomohla, zvítězil jediný rozumný nápad, aby byla postavena nová budova, a to v městě samém, nikoliv v nevlídné čtvrti, oddělené od města železničním viaduktem. Se stavbou počal stavitel A. Tebich dne 9. června 1902 a již dne 18. září 1903 vlastenecký biskup Bauer vysvětil budovu, jejíž průčelí je vyzdobeno sgrafity Jana Köhlera. Pro budovu bylo nalezeno správné místo na severní části města blízko hlavní tepny dopravní, ale v tiché ulici příčné, Antonínské, s frontou do ulice u botanické zahrady. Tehdy byla tato končina ještě tišší, poněvadž obcí byly komunikace se všech stran úmyslně zahrazeny ploty, aby se tak zmařil pokus postavit tu české Národní divadlo. Také tyto plány všecky padly a obrátily se v pravý opak. Jako české gymnasium, vystrčené do močáloviště, se najednou octlo v dominující poloze na reprezentační třídě, tak i budova české reálky, když ploty spadly, závory se rozzlomily a nový proud zavvanul městem, objevila se nyní v jedné z nejvýstavnějších čtvrtí, majíc při tom výhodu, že na západním protějšku má dvě veliké zahrady, seminářskou a městskou, na východní straně pak jest jen pár kroků do Lužánek. Polohou tedy je tato školní budova šťastně umístěna v rámci sa-

mého stromoví, ale parcela stavební byla příliš malá, a tak nejen nádvoří, ale i vnitřní prostory se záhy ukázaly těsnými. Učeben vlastních tu bylo jen pro 12 tříd, dnes lepším využitím prostory získáno bylo 14 tříd, takže místa jest tu pro dvojitý ústav, ale není možno — a ovšem ani radno — jakékoliv další zvětšování. I na tomto ústavě působila řada vynikajících profesorů; budtež tu jmenování pouze vysokoškolský profesor dr. František Nachtikal, proslulý katecheta P. Alois Slovák, zemřelý r. 1930, historikové Kreutz a Podrábský, společensky platný Fr. L. Nesvadbík, filolog Jokl, známý oprávec pravopisu, dále romanista Fiala a předčasně zhynulý výborný znalec češtiny František Černý. V předvečer války bylo na této reálce, již od 1. února 1908 do 6. listopadu 1916 vedl ředitel jevíčské reálky Adolf Erhart, na sedm set žáků, takže bylo nutno přinajmouti místnosti v činžovním domě v Antonínské ulici č. 20. Krásnějšího výsledku nemohlo býti docíleno; byl to ústav, jehož příslušníci sebevědomě mohli pohlížeti do minula i do budoucna.

Methoda, která se osvědčila při rozmnožení počtu českých gymnasií, nezůstala nepoužita, když šlo o vytvoření další české reálky. Již tehdy, když se ústav stěhoval do svého paláce v Antonínské ulici, zanechal pro nedostatek místa třídu I C v staré budově na Křenové, která se stala disponibilní, takže pochopitelně nastávaly úvahy, jaké bude její další využití. A tak v následujícím školním roce byly tu nechány pobočky všech čtyř nižších tříd a ředitel Jeřábek učinil návrh, aby této staré budovy bylo použito k umístění pobočných tříd trvale. Ale již roku 1905 byl podán návrh na přetvoření této filiálky v samostatnou reálku. Úspěchu toho bylo dosaženo, když císař dal rozhodnutím ze dne 7. dubna 1906 svolení, aby druhá česká reálka vstoupila v život počátkem školního roku 1907/08; ovšem byl tento zisk vykoupen po tehdejších zvyku tím, že byla současně otevřena i druhá německá reálka rovněž čtyřmi třídami najednou. Byl to ústav zcela zbytečný, neboť v Brně byly tehdy již dvě německé reálky, jedna státní, druhá zemská. Před českou veřejností byla tato skutečnost zamlčována, aby se zdálo, že jde pouze o stejnoměrný rozvoj ústavů českých a německých. Tak

došlo k založení druhé české státní reálky, jejíž žactvo v roce 1914 dospělo čísla 400. Je zřejmo, že těsný dům na Křenové jí nemohl stačiti, takže od roku 1907 měl exposituru v Čechyňské ulici, od roku 1910 i v Cyrilské ulici. Řediteli dr. Františku Šujanovi, dějepisci města Brna, patří nesporná zásluha, že s neumdlévající horlivostí činil vše možné a získával rozhodující činitele, aby se ústavu dostalo novostavby. Toto úsilí se potkalo s nečekaným z darem, neboť již roku 1910, tedy pouhá tři léta po vzniku ústavu, se počíná se stavbou podle plánů pozdějšího sekčního šéfa Karla Dondy. Se stavbou se začalo 20. března 1910 a šlo při ní o obtížnou věc, aby provedena byla novostavba na dosavadním místě při zachování školního provozu. Byla proto práce rozdělena ve dva díly; v první dohotovené části se počalo vyučovati 21. dubna 1911, v druhé části v roce 1912. Stavba stála tehdejších 385.000 K, tedy právě tolik, co činí náklad na dnešní středoškolské novostavby (ovšem v zdesateronásobněné cifře) a zařízení bylo pořízeno za značnou tehdy částku 49.000 K. Ústavu se tím dostalo krásného umístění se skvělým vnitřním zařízením, takže ještě dnes může býti kladeno za vzor. Ježto jde o ústav poměrně mladý, musili bychom při jmenování profesorů vypočítávati žijící osoby, čemuž se hledíme vyhnouti; budiž proto jen učiněna zmínka, že odtud vyšli vysokoškolští profesori Čupr, Podpěra a Vojtěch a že ve sboru byli vždy členové literárně velmi čilí.

V době předpřevratové vznikly v Brně ještě dva dívčí české středoškolské ústavy, o nichž se třeba zmíniti. Jedním z nich jest dívčí lyceum spolku „Vesna“, které bylo vytvořeno z pokračovací dívčí školy tohoto spolku, jehož podivuhodný vývoj vzbudil mnoho pozornosti i jinde a podnítil vybudování obdobných institucí i v jiných městech. Spolek „Vesna“ byl založen dne 15. srpna 1870 jako pěvecká jednota, která měla býti ženským odborem spolku „Svatopluka“; ale již za rok se spolek změnil ve vzdělávací jednotu, která pořádala literární kursy i přednášky a udržovala knihovnu s čítárnou; v roce 1886 byla založena po vzoru pražského Výrobního spolku „První česká pokračovací škola dívčí“ o čtyřech odděleních, literárním, jazykovém, kreslířském a pracovním. V roce 1888 spolek přijal

jméno „Ženský vzdělávací a výrobní spolek Vesna“ a rychle přeorganisoval svou školu na dvouletou. V školním roce 1892/93 nastalo třídění na trojtřídní školu literní, školu průmyslovou a jednoroční kurs pro učitelky ženských ručních prací; do literní školy byly přijímány dívky aspoň třináctileté. Po třech letech se v školním roce 1895/96 změnila literní škola na ústav o čtyřech ročnících, přizpůsobený měšťanské škole, avšak s rozšířeným učivem. Následujícího roku 1896 ústav přijal název „Vyšší škola dívčí“ a měl pět ročníků, z nichž první tři, rovnající se měšťanské škole, obdržely právo veřejnosti. V školním roce 1899/1900 bylo rozděleno vyučování na dopolední všeobecné a na odpolední odborové; žákyně si volily jeden ze čtyř odborů, jazykového, umělecko-průmyslového, šicího a obchodního. V školním roce 1901/02 byl ústav přetvořen v dívčí lyceum, vedle něhož zůstala čtyřtřídní vyšší dívčí škola, rovnající se čtyřročníkové škole měšťanské; na místě bývalého obchodního odboru vznikla r. 1909 samostatná dívčí obchodní škola dvouletá a na místě ostatních odborů byla vytvořena r. 1913 škola pro ženská povolání, čímž se čtvrtý ročník vyšší dívčí školy stal zbytečný. Zbyly z ní tři třídy, jež byly přímo nazvány školou měšťanskou, takže od té doby vyšší dívčí škola zanikla. Tak vydržoval spolek „Vesna“ vedle sebe na konec čtyři ústavy, lyceum, měšťanskou školu, školu obchodní a školu pro ženská povolání. Lyceum se pěkně vyvíjelo a mělo na konec tři sta žákyní; dobrá pověst ústavu způsobila, že se sem sjížděly dívky z daleka a že žáčky z Čech nebyly žádnou zvláštností. O to měl zásluhu ředitel školy František Mareš, který sem byl r. 1888 povolán z ústavu pro vzdělání učitelek. Mareš se stal duší celého rozrůstajícího se institutu a jeho znamenitému organisátorskému nadání vděčí „Vesna“ za svůj rozvoj. Když bylo tu již několik škol vedle sebe se značným počtem žactva, Mareš se postaral, aby každá dostala svého ředitele, a sám vedl pouze lyceum, jehož řízení opustil dne 31. prosince 1918. Mnoho lyceu prospívalo, že byl při něm zřízen pensionát, který potrval až do roku 1914. Vyučování v prvních letech obstarávali profesori brněnských škol bez honoráře z pouhé ochoty; budiž toho vděčně vzpomenu.

První vyučování v roce 1886 zařídila „Vesna“ v Hurychově domě v Radvítově ulici č. 2; její peněžní prostředky pozůstávaly ze 300 zlatých a z výtěžku pomlázkové slavnosti v částce 300 zlatých. V roce 1889 se pustil spolek do stavby první budovy v Údolní ulici č. 8; tehdy se zaručila starostka spolku, paní Julie Kusá, za čtvrtinu nákladu, a když po svém sňatku s architektem Josefem Fantou odešla do Prahy, věnovala ještě zvláštní dar na pensijní fond a kromě toho 20.000 zlatých na stavbu pensionátní budovy, která byla r. 1895 postavena v zahradní prostoře. Třetí dům byl postaven r. 1897 v Augustinské ulici č. 7, čtvrtý dům č. 9 v sousedství r. 1899 a byl hned propůjčen z větší části tehdy založené vysoké škole technické. Stavba všech čtyř budov stála 233.200 zlatých a vázl na ní dluh 166.660 zlatých, za jehož část se zaručila následující starostka spolku, paní Adela Koudelová. Z těchto čtyř budov byly dvě pensionátní, a to zahradní dům a budova v Údolní ulici, druhé dvě v ulici Augustinské byly věnovány vyučování; lyceum mělo své třídy v druhém patře obou těchto budov, ale bylo jinak velice tísněno ostatními školami, takže se nemohlo rozvinouti tak, jak bylo záhodno.

Po lyceu došlo ještě v roce 1908 na otevření spolkového českého dívčího reálného gymnasia, které založil a vydržoval spolek „Dívčí Akademie“, uvedený v život Zdeňkou Wiedermannovou dne 1. června 1903. Přátelé středoškolského dívčího studia původně chtěli vymoci buď koedukaci neb dívčí pobočky na reálném gymnasiu v Kyjově, ale když věc selhala, zřídila Jednota učitelek moravských dne 12. října 1902 komisi pro vydržování dívčího reálného gymnasia. V roce 1907 však si s otevřením ústavu pospíšili ve Valašském Meziříčí; proto přičiněním tehdejšího poslance Karla Nováka r. 1908 přikročeno k otevření téže školy i v Brně a oba sesterské ústavy měly své třídy otvírati ve vzájemném střídání. Mnoho bylo uvažováno o osnově učebné a pro věc byl angažován sám profesor dr. František Drtina, který ve spolku s ředitelem Oktaviánem Wagnerem vypracoval učebnou osnovu, pozměněnou částečně ředitelem ústavu Josefem Bezdíčkem, který vede ústav podnes. Podle tohoto plánu mělo se počítati v druhé třídě s latinou, v třetí třídě s franštinou a v nejvyšších dvou třídách mělo

nastati dvojvětvení na oddělení klasické a moderní. O této učebné osnově bylo mnoho veřejně diskutováno, ale rozsáhlost těchto úvah byla v protívě s rozsahem ústavu, jenž až do roku 1914 se vyvíjel takto:

	Třída	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
Školní rok	1908/09	18	—	—	—	—	—
	1909/10	—	29	—	—	—	—
	1910/11	20	—	29	—	—	—
	1911/12	—	35	—	26	—	—
	1912/13	21	—	31	—	21	—
	1913/14	—	33	—	26	—	17

Z tohoto přehledu je patrné, že se škola těžce probíjela ze svých začátků a že s velikostí reformního úsilí nijak nebyl v souhlase její rozsah. Ve třech letech válečných byly vždy čtyři třídy, střídavě sudé a liché; v roce 1917 bylo rozhodnuto otvírati první třídu každý rok, ježto se mnozí vyjádřili, že by úplný ústav spíše podporovali, a od tohoto roku zavedena byla normální osnova reálných gymnasií. Škola, odkázaná na spolkové příspěvky a podpory, se neudržovala snadno: zatímni útlek si našla v nadačním Kaunicově paláci v třídě Kaunicově.

Celkový vývoj předpřevratového českého středního školství v Brně ukazuje tento obraz: V roce 1867 jest jeden ústav se 154 žáky, v roce 1871 dva ústavy s 507 žáky, v roce 1872 tři ústavy s 556 žáky, v roce 1875 se k nim připojují ještě dva kursy a počet žactva stoupá na 974. V roce 1880 máme již čtyři ústavy s 1206 žáky, v roce 1885 pět ústavů a jeden kurs s 1299 žáky. Tento počet pěti ústavů zůstává šestnáct let nezměněn, ale počet žactva vystupuje na 1656. V roce 1901 se zvětšuje počet na šest s 1724 žáky; v roce 1907 jest sedm ústavů s 2235 žáky a v roce 1908 osm škol s 2259 žáky. Počet ústavů zůstává pak nezměněn, ale počet žactva se zvyšuje na konečnou číslici 2583; tak z malého jádra rozrostl se za necelé padesátiletí mohutný strom.

Přišla válka 1914—1918 se všemi svými bédami a ve školství zanechávala v Brně tytéž stopy jako jinde. Počet ústavů se nezměnil a všechny byly bez přerušení v provozu

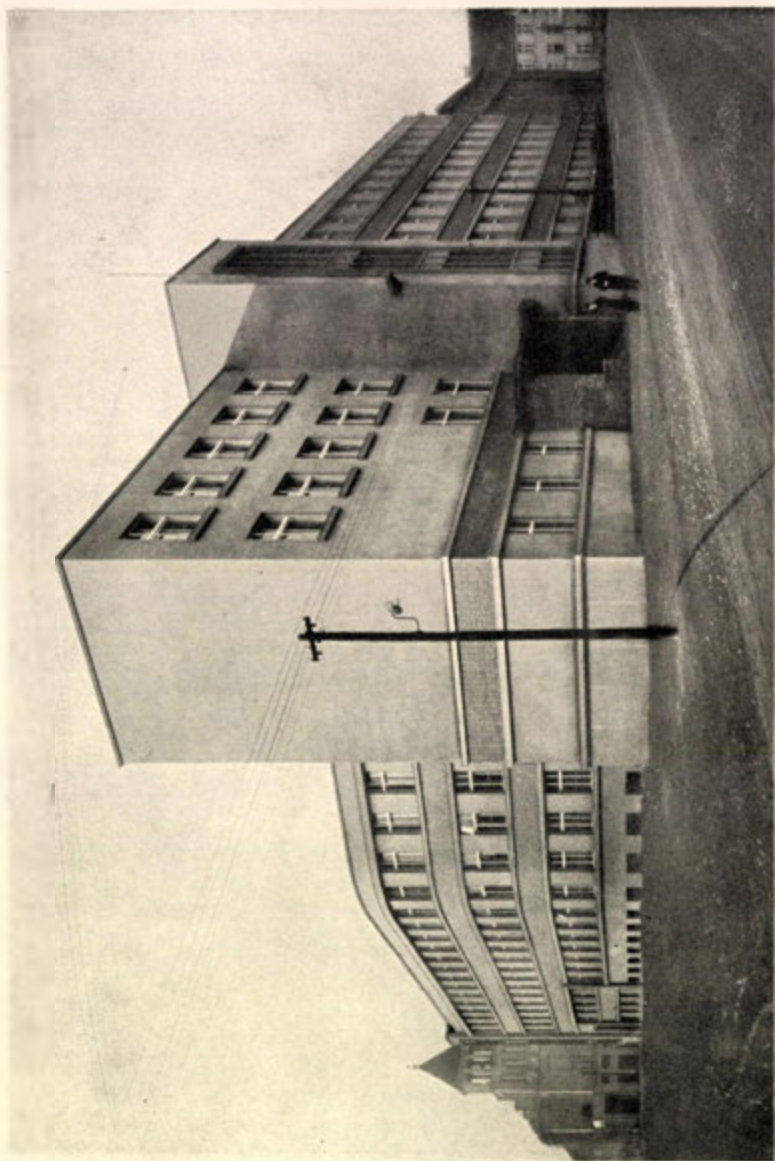
po celou dobu válečnou, ani žactva neubývalo, spíše jeho počet stoupal, jak jest patrné z těchto konečných číslic čtyř válečných let: 2633, 2595, 2598, 2779. Učitelé sbory řídly nástupem na vojenskou službu a lavice nejvyšších tříd se vyprazdňovaly, ale přece se podařilo udržeti všude vyučování v pravidelném chodu. Nebylo ani značnějších vyšetřování, o jaká ve válečné době nebylo v Brně nouze; i aféru ruských proklamací dovedli obratní ředitelé, pokud zasáhla na střední školy, pohřbíti v mlčení. Taktnost jejich, podporovanou rozumnou rozvahou zemských školních inspektorů, dlužno zvláště pochváliti; kryjíce se maskou nařízeného a svědomitě dodržovaného patriotismu, dovedli všichni své ústavy úskalími válečných let šťastně až k rozhrésku státní svobody. V umístění ústavů nastaly leckteré újmy; pouze obě dívčí školy a ústav pro vzdělání učitelek podržely své ubikace, kdežto ostatních pět škol bylo stlačeno do dvou budov a odkázáno na střídavé vyučování dopolední a odpolední, pro něž byl vynalezen nový název „na dvojí zářez“: v budově mužského učitelského ústavu bylo kromě druhého gymnasia umístěno i první gymnasium a na Křenovou byla do budovy druhé reálky poslána i první reálka. V budovách prvního gymnasia a první reálky byly zřízeny vojenské nemocnice, které postupně kromě učeben zabíraly i kabinety; devastace tím způsobená byla v budově reálky ještě větší, neboť byly tu zabrány i místnosti ředitelny a sborovny. Do gymnasijské budovy se ústav vrátil dne 15. ledna 1918, kdežto první reálka, z jejíž budovy odešla infekční nemocnice v lednu 1919, mohla opět obsaditi své místnosti až v září roku 1919. V osobách ředitelů po celou dobu válečnou nastala jediná změna na první reálce, kde dne 1. dubna 1917 nastoupil nynější ředitel dr. František Nerad.

Nadešel slavný 28. říjen 1918 a tím se objevily netušené možnosti rozvoje českého středního školství brněnského; jeho zesílení, rozmnožení a upevnění bylo již proto potřebí, aby byl dán v místě samém náležitý podklad nové Masarykově universitě a ostatním brněnským školám vysokým. A také lze říci, že není ani jedné z těchto škol, která by nebyla pocítila blahodárné účinky těchto změněných poměrů. Početně vzrostly tyto ústavy o šest nových škol na čtrnáct. Nejprve bylo hledáno ulehčení oběma

reálkám, jež v školním roce 1918/19 měly 1464 žáky, tím, že byly zřízeny dvě expositury, a to jedna v Králově Poli jako pobočka první reálky, druhá v Husovicích jako odbočka druhé reálky. Expositura v Králově Poli byla aktivována dne 16. února 1920 třemi třídami a již rozhodnutím ze dne 6. srpna 1920 byla osamostatněna jako nové státní reformní reálné gymnasium. Expositura v Husovicích byla otevřena dne 20. října 1919 čtyřmi třídami a v roce 1920 byla proměněna v samostatnou reálku. Kromě toho byla dne 16. prosince 1920 otevřena ještě pro vnitřní město čtvrtá reálka, ježto jádro města bylo až dosud bez české střední školy. Byly ovšem s umístěním těchto škol různé trampoty. Královépoľský ústav se až do roku 1930 nuzoval v najatých školních místnostech na Mojžírově náměstí a v ulici Komenského, v Husovicích bylo nutno zabratí jednopatrový domek spolku Deutscher Schul- und Leseverein a vyprositi přízemní místnosti v měšťanské škole, pro čtvrtou reálku byly nejprve opatřeny nevládné místnosti v budově německé školy měšťanské na Cejlu č. 61 a zčásti i ve škole v Příční ulici, až se v roce 1922 podařilo pro ně najmouti od města budovu bývalých četnických kasáren a později německé obecné školy chlapecké v ulici u Solnice. Umístění toto není skvělé a nepostačuje ani prostorem, takže některé učebny jsou i v sousední budově německého gymnasia, ale má neocenitelnou výhodu v tom, že jest ve středu města u Besedního domu, tedy právě na místě, pro které byl tento ústav určen. Dva z těchto nových ústavů prodělaly typovou změnu na reálné gymnasium, a to třetí a čtvrtá reálka. Třetí reálka se stala v roce 1928 druhým reálným gymnasiem, čtvrtá reálka byla v roce 1929 změněna v třetí reálné gymnasium. Početně tyto tři nové ústavy prosperují dobře, jedině nápadný jest pokles žactva v Králově Poli, kde z 541 žáků v škol. roce 1924 až 25 zbývá 241 žáků v škol. roce 1929/30. Protože všechny vnější podmínky dobré návštěvy jsou tu naprosto dány, bude nutno hledati příčinu této zřejmé nesympatie občanstva k ústavu nejen v jeho typu, který u širokých vrstev z neporozumění upadl v nemilost, ale také jinde, a bude na zodpovědných činitelích, aby přivedili nápravu. Vedle těchto tří škol přibýlo v roce 1930 židovské reformní

reálné gymnasium tím, že svůj německý vyučovací jazyk počalo měniti postupně v jazyk český, a dva odborné ústavy učitelské, ústav pro pěstounky a ústav pro učitelky domácích nauk. Ústav pro pěstounky byl otevřen roku 1920 a má každý rok aktivován jen jeden ročník, ústav pro vzdělání učitelek domácích nauk byl v roce 1925 přenesen z Kroměříže do Brna a od roku 1928 má každý rok otevřeny oba ročníky po 40 chovankách. Z dřívějších škol typovou změnou prošlo ještě druhé gymnasium, jež se změnilo v reálné gymnasium a od r. 1929 má název „Prvního českého reálného gymnasia“, a dívčí lyceum, které se od r. 1921 postupně změnilo v reformní reálné gymnasium a nabyvši možnosti, aby otvíralo pobočky, rozmnožilo své žáčky na počet čtyř set. Jinak jest nyní žactvo po všech čtrnácti českých středoškolských ústavech brněnských stejnoměrně rozsazeno až na zajímavý zjev, že na bývalém prvním gymnasiu, nyní titulovaném pouze gymnasiem, a na prvé reálce se udržuje neustále silná frekvence kol šesti set žáků; taková jest síla tradice. Reálné gymnasium starobrněnské mělo též svou „inflační“ dobu, dosáhnuvši počtu 607 žáků, ale pro přeměně nových škol v reálná gymnasia se tu ustálil počet pěti set žáků. Pro existenci zabezpečení obou dívčích středních škol učinil stát vše možné. Na dívčím reálném gymnasiu byl v roce 1920 postátněn učitelský sbor a od 1. září 1923 byl převzat i věcný náklad, takže jest ústav od toho dne úplně státním. Pro školu byly od města najaty místnosti bývalé druhé německé reálky v školním bloku na Mendlově náměstí a stát jedná nyní o zaplacení dluhů bývalého vydržujícího spolku státem. Na dívčím reformním reálném gymnasiu byl postátněn učitelský sbor v roce 1921 a věcný náklad převzalo město Brno, které vystupuje jako vydržovatel ústavu. Tak z těchto 14 ústavů jest nyní 12 zcela státních, jeden má postátněný profesorský sbor a pouze jeden (židovská střední škola) jest nestátní. Město Brno nemá vůči českým středním školám vůbec žádných smluvních závazků; význam toho vysvitne, srovnáme-li, jak těžké závazky smluvní mají vůči státním středním školám Plzeň, Ústí nad Labem a jiná města. Město Brno vydrží pouze své městské dívčí reformní reálné gymnasium, ale jen po

stránce věcné, kdežto osobní náklad nese stát, dále pronajímá za peníze místnosti pro třetí reálné gymnasium, pro dívčí reálné gymnasium a zčásti i pro druhé reálné gymnasium. Také vnitřní výpravě těchto škol obětoval stát mnoho: novým ústavům byly přenechány sbírky učebných pomůcek a inventář ze zrušeného německého gymnasia v Praze-III, německé reálky v Prostějově, německého ženského učitelského ústavu v Brně a druhé německé reálky v Brně; vedle toho ústavům novým i starým byly poskytnuty na opravu a doplnění nábytku, knihoven a sbírek učebných pomůcek mimořádné dotace, jež dosáhly průběhem let výše mnoha set tisíc korun. Ale nový stát se postaral i o zlepšení v umístění. Při budově českého gymnasia zřídil v roce 1926 místnosti pro šatny a sprechy u tělocvičny nákladem 60.000 Kč, ženskému učitelskému ústavu přičkl budovu bývalé druhé německé reálky, postavenou v letech 1914—1916, a dosavadní provisorium odevzdal intendanci zemského vojenského velitelství. Ježto byl tento ústav takřka bez pomůčkových sbírek, byl celý nově vybaven a penízem statisícovým byl vypraven při něm nový ústav pro učitelky domácích nauk. Stát se však pustil i do nových staveb, z nichž dosud provedl dvě. V letech 1927—29 byly postaveny novostavby prvního reálného gymnasia na Poříčí podle plánů architekta profesora Jaroslava Syřiště a reformního reálného gymnasia v Brně-Králově Poli podle projektu architekta Antonína Blažka nákladem 9 milionů korun a pořízeno bylo do nich vnitřní zařízení za 800.000 Kč. Tím se uvolnila budova mužského učitelského ústavu pouze pro tento ústav. Třetí stavba, pro druhé reálné gymnasium v Husovicích, se chystá; pozemek jest již převzat státem a projekt vypracován, ale čeká se na příznivý okamžik, kdy bude možno počítati se stavbou. Podotknouti ještě třeba, že nynější rektorátní budova universitní jest vlastně postavena pro třetí reálné gymnasium a universitou jen zatímně jest používána. Jakmile bude postavena novostavba husovická, zbude již jen rozluštiti zlepšení v umístění třetího reálného gymnasia a dívčího reformního reálného gymnasia, které nyní zle trpí symbiosou s ostatními školami „Vesninými“ a umístěním ve dvou budovách, uliční a zahradní. Jaký to

Státní reformní reálné gymnasium v Brně-Králově Poli.

rozdíl na př. proti Praze, kde všechny otázky tohoto druhu dosud čekají na své řešení. Rozložení těchto čtrnácti ústavů jest jen vytknouti, že sedm z nich jest stěsnáno ve Starém Brně, ač nové město se tvoří na opačném konci u Wilso-nova lesa; o příčině toho zjevu jsme promluvili výše. Z této nevhodné lokalisace vyplýne v blízké době nutnost otevřítí novou střední školu někde na rozhraní Masarykovy čtvrti a Žabovřesk, poblíž projektovaného universitního města. Dnes děti z těchto končin zbytečně se trmácejí hodinovou cestou na Staré Brno, kde žádný ze studentů tamější školy navštěvujících nebydlí. Poslední dobou jest slyšeti hlasy, které volají po otevření nové školy střední v Židenicích; těm nutno odpovědět, že jest napřed nutno vybudovati střední školu v Husovicích, načež přijde doba, kdy i pro Židenice bude moci v této věci býti učiněno, čeho potřebí, čímž výstavba středního školství českého ve Velkém Brně bude úplně dokončena. Ale již dnes možno říci, že toto školství je vybudováno takřka v úplné dokonalosti; všechny možné typy a druhy tohoto školského odvětví jsou tu zastoupeny i v různých variacích a umístění i vypravení škol až na jednotlivé případy uspokojuje, ba leckde jest skvělé. Vůči českému Brnu po této stránce vykonala republika svou povinnost úplně a mnohonásobně mu nahradila ústrky dřívějších dob.

III.

Z německých středních škol v Brně starobylým původem se chlubí Masarykovo státní gymnasium, neboť jeho prvopočátky nutno hledati již v dobách předbělohorských, když jesuité pevně zakotvili v Brně, zřídívše tu roku 1572 svůj „domus probationis“. Byli sice na čas za Maxmiliána vypuzeni, ale za Rudolfa II. se vrátili a získali od něho klášter jeptišek herburských, jehož klíče přejal rektor P. Alexander Haller dne 17. února 1578. Hned byla tu otevřena latinská škola, která byla r. 1589 doplněna syntaxí na čtyřtřídní ústav; první třída vyšší byla zřízena roku 1594, kdy se škole dostalo i nové budovy, kdežto na rhetoriku došlo až roku 1614, trvale teprve roku 1625. České povstání zanechalo i ve zdech mohutné jezuitské koleje

svůj ohlas; dne 11. června 1619 byli řádoví členové na devíti vozech vyvezeni z města směrem k Vídni, ale ovšem po nastalé katastrofě se dne 15. ledna 1621 vrátili a od té doby ovládali ze své pevnosti všechno vyšší vzdělání až do zrušení řádu v roce 1773. Žactva byla tu hojnost, až k šesti stům, a mnoho šlechtických rodů moravských tu trvale umisťovalo své potomky. Jako na malostranském gymnasiu pražském, i tu se jejich výchova vyčerpávala latinskou konversací a pořádáním dramatických her; i tu tvořili žáci zvláštní bratrstvo, nosili kordíky a měli sklon k různým projevům nevázané samostatnosti, jak svědčí záznaky četných půtek s vojenskou stráží. V jezuitské koleji pobyl ústav i po zrušení řádu, kdy se stal státním, až do roku 1782. Tehdy bylo rozhodnuto, aby rozsáhlý blok kolejní byl změněn v kasárny, jež tu trvaly až do konce devatenáctého století, kdy padly za oběť krumpáci; z bývalé slávy zbyl podnes pouze jezuitský chrám se sousední vstupní branou. Tehdy gymnasium, normální škola a sirotčinec byly odstěhovány do zrušeného augustinského kláštera u sv. Tomáše. Ale již roku 1783 byla tato velická budova určena za zemský dům (dnes jest v ní zemský úřad) a pro školy byla postavena velická budova na nároží nynější České ulice č. 1; gymnasium obsadilo přízemí a první patro, normální škola patro druhé. Místnosti v tomto domě byly malé a ponuré, jak bylo přirozeno, neboť ulice Česká i ulička Středova,*) do níž měl dům hlavní frontu, jsou velice úzké. Po zavedení školního i na tomto ústavě klesl počet žáků na pouhých 127, ale znenáhla se škola zase vzchopila a vrátila k dřívější početnosti. Při reorganizaci gymnasií v roce 1807 měl ústav patřiti mezi gymnasia třetí třídy, ale byl výmínečně vřazen mezi gymnasia první třídy, takže byl postaven na roveň tak zv. akademickým gymnasiím. V roce 1825 byl při gymnasiu zřízen dvouletý filosofický ústav, který se usídlil v klášteře minoritském a trval až do r. 1849; když byl při nové organizaci sloučen s gymnasiem v osmitřídni školu, přestěhovaly se i tyto třídy do gymnasijské budovy, odkudž byla náhradou nor-

*) Byla nazvána po rektoru P. Martinu Stredoniovi, jenž při obléhání Brna Švédy v roce 1645 poskytl veliteli Radvítovi de Souches pomoci vysláním studentského gymnasijského oddílu.

mální škola poslána k minoritům. Spojený ústav vedli ředitelé dr. Filip Gabriel, po něm Antonín Král; když byl tento pověřen dozorem nad gymnasií, vystřídal ho Emanuel Herbek (1857—59) a Vincenc Hoffmann (1859—66). Tehdy tíseň o místnosti se stávala nesnesitelnou; jakás takás pomoc se našla v přeložení šesti tříd do Kaunicova paláce na Velkém náměstí, ale nebylo možno odstraniti se světa požadavek nové budovy. A tak konečně bylo v roce 1860 nařízeno stavěti nynější novou budovu, pro kterou bylo získáno velmi vhodné, se všech stran volné místo v nynější Joštově třídě. Plány vytvořil architekt van der Noll, budovatel vídeňské opery, který navrhl budovu v klasicisujícím slohu; stará budova byla za 35.000 zl. — dnes na jejím místě stojí objekt mnohamilionové hodnoty — prodána MUDr. Hožemu. Stavba šla rychle kupředu, takže dne 20. října 1862 mohlo býti provedeno její slavnostní otevření. Podnes koná tato budova platné služby; v roce 1873 se část její sesedla, protože základy jsou položeny v zasypaném hradebním příkopě, ale železnými svory bylo zdívo ztuženo. Vadné bylo pouze umístění tělocvičny ve vlhkém podzemí, které se nezlepšilo, když byla tělocvična přeložena, takže musila býti tato místnost opuštěna a ústav dnes používá blízké tělocvičny turnérského spolku. Na jiném místě byla řeč o tom, jak pronikal český jazyk do tohoto ústavu, jehož žactvo bylo z většiny české, až proces se skončil zřízením slovanského gymnasia v roce 1867. Řed. Hoffmanna, který se stal obětí válečné cholery, vystřídal jihlavský ředitel Antonín Kirchenbauer, který si roku 1871 vyměnil místo se znojemským ředitelem Karlem Schwippem. Další vývoj ústavu pohyboval se v pravidelných kolejích; v letech 1911 až 1914 byl tu aktivován pedagogický seminář pro středoškolské kandidáty učitelství pod vedením profesora Jakuba Simona. Když ředitel Schwippel v r. 1882 odešel na odpočinek, v němž zemřel dne 19. července 1911, nastoupil tu lanškrounský ředitel Ignác Pokorný, který vedl ústav do roku 1894 (zesnul dne 22. dubna 1919); po něm tu působili jihlavský ředitel Julius Wallner, 1895—1906 (zemřel 17. března 1914), a pozdější zemský školní inspektor Karel Reichenbach, 1906—1909 (zemřel 3. dubna 1928); řadu uzavírá ředitel Stanislav Schüller,

který řídil školu až do roku 1926. Počet žáků pohyboval se vždy kol čtyř set padesáti a býval leckdy i vyšší.

Z ostatních německých středních škol brněnských nejstarší jest první státní reálka, která vznikla 1. října 1851 odloupenutím čtvrté třídy od normální školy a jejím přetvořením ve tři třídy reálky. K této trojtřídní nižší reálce byly v letech 1852—54 přidány postupně tři vyšší třídy, takže od roku 1854 byla tato vyšší reálka šestitřídní; teprve v roce 1870 bylo nižší oddělení vybudováno na čtyřtřídní. Starosti s umístěním složil stát na obec, která první místnosti těžce shledávala v Schützově domě ve čtvrti Křenové a na jiných místech. Protože ústav měl hned při svém otevření přes sedm set žáků a po pěti letech dostoupil téměř k jednomu tisíci studentů, staly se ubikační poměry tak nesnesitelné, že obec musila podniknouti stavbu. Na konci Janské ulice byla za 37.000 zlatých koupena vyhořelá sladovna se sousedním domem a v letech 1858—59 postavil tu architekt Ludvík Förster imposantní florentský palác za tehdejších 165.000 zlatých ve slohu romanisujícím s poněkud bizarní observatorní věží. Tato budova zůstala obci a podle smlouvy, skoncované teprve dne 24. ledna 1893, musí obec platiti i otop, osvětlení, čištění, nábytek i učebné pomůcky kromě knihoven, ale za to se jí dostává poloviny vybraného školného. Brzo však ani tato budova nestačila žactvu, které v tisícovém davu přelplňovalo budovu; tu stát koupil na rohu ulice Křenové za nádražím v r. 1874 opuštěnou tovární budovu a umístil tam čtyřtřídní filiálku, jež tu pobyla pět let a učinila v r. 1880 místo nově zřízené české reálce. Nápadný byl pokles žactva v následujících letech; někdejších 1121 žáků se zmenšilo na pouhých 275; až později se návštěva zase vzpružila a udržovala se stále kolem 350 žáků. Prvním ředitelem tohoto renomovaného ústavu byl Josef A. Auspitz, jenž se r. 1869 stal zemským školním inspektorem; vystřídali ho Fridolin Krasser, 1869—1889, a Karel Žaar, 1889—1913, takže až do války vedli ústav pouze tři ředitelé, čímž stálost ve vedení a odtud i pověst školy byla velice zvýšena. Z profesorstva tu působivšího jich vyniklo mnoho; budiž jmenován aspoň jeden z nich, učenec světového jména Řehoř Mendel (1822—84), který tu působil jako profesor v letech

1854—68, načež se stal opatem starobrněnského kláštera po Cyrilu Nappovi.

Snaha, aby bylo odlehčeno přetížené státní reálce, vedla ke vzniku dvou dalších škol, obecní reálky a státního reálného gymnasia. Obecní reálka byla založena již šest let po státní reálce r. 1857 jako trojtřídní a byla umístěna v bývalé starobrněnské radnici, ježto okres Starého Brna převzal starost o její umístění. Ústav měl hned první rok 261 žáků a po přechodném poklesu se vrátil k tomuto počtu. Proto se obec usnesla v r. 1871 připojit třídu čtvrtou a postupně ústav rozšířit o vyšší třídy, ale přenést spolu školu do vnitřního města, kde by se pro ni zbudovala novostavba. Tak se i stalo, a reálka se ocitla v Eliščině (dnešní Husově) třídě v budově vyšší dívčí školy, která se tehdy stěhovala do svého nového paláce na Kolišti. V roce 1876 bylo však budovy použito k umístění nově založené průmyslové školy a reálka byla vystěhována na Františkov do obecního domu (Stadthof), kde setrvala do roku 1890. Tehdy vyšší průmyslová škola přešla do své novostavby na dnešním náměstí 28. října a reálka se vrátila do budovy, kterou stát předtím zvětšil přístavbou; kromě toho obec provedla v letech 1896/97 nástavbu budovy a dala jí dnešní podobu. Ježto ústav neobyčejně prosperoval, takže měl ke čtyřem stům žáků a byl v této době silněji osazen než státní reálka, dosáhla obec, že byl od 1. září 1886 převzat do zemské správy. Obec nesla i nadále všechny věcný náklad, starala se o budovu a do zemské pokladny platila 5000 zlatých ročně, kdežto osobní náklad připadl zemi Moravě. Zajímavá byla výhrada smlouvy, že ústav nesmí být zrušen, pokud potrvá druhé německé gymnasium; ale i v tom případě bylo obci dáno na vůli, aby ústav obnovila jako obecní. Ač budova celkem vyhovovala, obec se rozhodla k stavbě, pro niž určila pozemek 5400 m² z bývalého hřbitova v Kaunicově třídě vedle nynějšího sokolského stadia. Podle plánů architekta Františka Holika provedl tu městský stavitel Karel Sposta v letech 1910 a 1911 za 350.000 K nádherný školský palác, který i dnes vyhovuje dokonale všem požadavkům, které se kladou na moderní středoškolské budovy; jediné ředitelský naturální byt tu pohřešujeme. Návštěva ústavu pohybovala se v této

době až u číslice 500 a klesala později k počtu 350. I na tomto ústavě se vystřídali pouze tři ředitelé: dr. František Mathon, rodák ze Slavětína u Litovle (1828—93), který tu řediteloval plných 30 let od r. 1857 do r. 1886, nato židlochovický rodák Pavel Strzemcha, jenž tu působil až do r. 1905 a zabýval se hojně jak spisovatelstvím, tak i veřejnou činností, zvláště na radnici, a Emil Winkler, který byl ředitelem v letech 1905—15. Na této reálce působil do r. 1861 pozdější zemský archivář Vincenc Brandl.

Již v roce 1862 se pokusil profesorský sbor přeměnit tuto reálku v reálné gymnasium, a když nešlo jinak, zavedl si v škol. roce 1863/64 vyučování latině jako nepovinnému předmětu. Když obec reálku v roce 1871 odstěhovala ze Starého Brna, odčinil stát tuto ztrátu pro Staré Brno tím, že tu císařským rozhodnutím ze dne 15. září 1871 bylo zřízeno státní reálné gymnasium, a tím se vyšlo vstříc i neustálým snahám Starobrněnských po reálném gymnasiu. Ředitelem nového ústavu se stal ředitel učitelského ústavu dr. Josef Parthe, který tu setrval až do své smrti 30. ledna 1889. Jako všechny brněnské školy, začínala i tato škola umísťovací bídou; první místnosti jí byly nalezeny v starém zemském domě na Dominikánském náměstí. Byly to sice historické sály, ale pro školu naprosto nezpůsobilé. Proto se již v roce 1874, kdy byly k ústavu připojeny císařským rozhodnutím ze dne 24. května 1874 třídy vyššího klasického gymnasia, počalo jednati o stavbu, pro kterou byly koupeny v nynější Hybešově ulici domy Zimmermannovy se sousední zahradou, ale ke stavbě došlo až v roce 1882, kdy městský stavitel Mořic Kellner započal s prací dne 1. srpna a skončil ji dne 24. září 1883. Dvoupatrová budova stála tehdy 132.000 zlatých a při své rozsáhlosti vyhovuje celkem ještě i dnešní potřebě. Ústav záhy nabyl dobré pověsti; počav se 106 žáky, měl jich záhy čtyři sta a i po mírném poklesu udržel si jich vždy na tři sta padesát. Ústav prošel i změnami typovými; v roce 1878 se změnil v ryzí klasické gymnasium pod názvem „Druhé státní gymnasium“ a zůstal jím až do dob Marchetových oprav, jichž využil, dosáhnuv již v roce 1908 změny v reálné gymnasium typu A. Když zemřel ředitel dr. Parthe, nastoupil po něm Hugo Horak, který zesnul dne 5. října

1900; ústav nato spravovali Adolf Sponner a Karel August Schwertassek, který tu setrval do roku 1921.

Současně s oběma českými učitelskými ústavu vznikly i dva německé učitelské ústavy. Když učitelskému ústavu, který byl vytvořen přeorganisováním normální školy, byla dána vyučovací řeč česká, brněnská obec r. 1871 v odvetu zřídila městský ústav ke vzdělání učitelů pod vedením dra. Josefa Partheho a dosáhla, že již za rok byl nejen postátněn, nýbrž že mu byla i přidělena novostavba, právě dokončená u Lužánek pro český učitelský ústav. Ředitelem byl v něm František Staněk, jenž však zemřel ještě r. 1872, načež byl sem poslán ředitel učitelského ústavu v Těšíně, František Hoffmann, jenž vedl ústav až do roku 1888; po něm tu kratičkou dobu pobyl Antonín Weiler, ředitel učitelského ústavu v Olomouci, načež dvacetdevět let stál v čele školy Leopold Schick z Vídeňského Nového Města, 1890—1918 (zemřel 12. listopadu 1921). První tři roky byl ústav organisován jako tříletý, ale od školního roku 1874/75 byl přetvořen v čtyřletý a měl až do šk. roku 1880/81 slušnou návštěvu, ale v pozdějších letech se frekvenční číslo pohybovalo mezi 120—130. Po celou dobu svého trvání byl ústav usídlen v nynější své budově; školní zahradu měl zprvu na protější straně tehdejší Stromořadní ulice, načež byla mu koupena zahrada v prostorách nynější Sadové ulice, která byla za neslýchaný tou dobou peníz 75.082 K prodána továrníku Mořici Fuhrmannovi na stavbu luxusní villy, kdežto pro ústav byla koupena nynější krásná zahrada přímo u budovy ústavní od Nepomuka Weisse za 28.000 K.

Ústav pro vzdělání učitelek vznikl již roku 1870, tedy rok před ústavem mužským, a byl od 1. října 1871 spojen trvale s tak zv. Höhere Töchter Schule, založenou r. 1868. Tato škola nebyla vyšší dívčí školou v obyčejném smyslu slova, nýbrž byla to městská pětiletá škola obecná a trojtřídní škola měšťanská, která byla především navštěvována dětmi ze zámožných kruhů brněnských. Její sídlo bylo na Eliščině třídě, odkud se roku 1871 přestěhovala, přenechavši svou budovu obecní reálce, do rozsáhlé novostavby na Kolišti. Měšťanská škola byla od roku 1900 čtyřtřídní a měla tuto zvláštní učebnou osnovu:

Ročník	I.	II.	III.	IV.
Náboženství	2	2	2	2
Vychovatelství	—	—	—	1
Němčina	4	4	4	4
Franština	4	4	4	4
Zeměpis a dějepis	3	3	3	3
Přírodopis	2	2	2	1
Fysika	2	2	2	1
Počty a účetnictví	3	3	3	2
Domácí nauky	—	—	—	2
Měřictví	1	1	1	1
Kreslení	2	2	2	2
Krasopis	1	1	—	—
Zpěv	1	1	1	1
Ženské ruční práce	4	4	5	4
Těsnopis	—	—	—	2
Nepovinný tělocvik	1	1	1	1
Celkem	30	30	30	31

Celé složení tohoto učebního rozvrhu ukazuje, že tu šlo o čtyřtřídní vyšší dívčí školu, obdobnou české šestitřídní vyšší dívčí škole v Praze. Tato škola byla v lepších německých kruzích brněnských nesmírně oblíbena a bylo si těžko představití, že by mohly dcery z takových rodin chodit do jiné školy. Proto tu bylo již v 1. škol. roce 1872/73 celkem 588 dětí, v pozdějších letech obvykle kolem 450. S touto rozsáhlou školou byl spojen učitelský ústav k vzdělání učitelek podle dohody se státem ze dne 29. května 1870 s dodatky ze dne 4. března 1897 a 11. října 1907 tak, že ředitel učitelského ústavu byl správcem i osmitřídní městské Höhere Töchtereschule. Obec učitelskému ústavu poskytovala ve společné budově místnosti za nájem ročních 1400 zlatých, od roku 1905 za nájem 4400 K po provedených adaptacích, při nichž byl snížen strop slavnostní síně, 10 metrů vysoké, aby byly získány další místnosti. Vedle toho mohly školy vzájemně používatí svých sbírek učebních pomůcek a pět tříd obecné školy bylo určeno za cvičné třídy. Uvážíme-li, že po jistou dobu byly k ústavu přičleněny i kursy pro učitelky ženských

ručních prací a pro pěstounky, shledáme, že celá budova byla naplněna ruchem od rána do večera a že ředitel takovéto mnohotvárné školy měl práce nad hlavu. Byl jím dr. František Ladislav Kretschmayer, vědecký pracovník, jenž r. 1878 přešel na ústav pro vzdělání učitelek ve Vídni a zemřel dne 25. února 1898 v Melku. Od roku 1879 plná třicet čtyři léta vedl tuto školu dr. Jindřich Sonneck, který odešel na odpočinek teprve v roce 1913 a byl vystřídán drem Emilem Adolfem Richtrem. I tento učitelský ústav byl v prvních čtyřech letech tříletý, načež byl přeorganizován na ústav o čtyřech ročnících. Od roku 1881 počalo ministerstvo oba brněnské ústavy pro vzdělání učitelek omezovati na dva ročníky, střídavě sudé a liché; teprve od roku 1890 svolilo k aktivování všech čtyř ročníků, ale zato uzavřelo všechny kursy pro učitelky ženských ručních prací a pro pěstounky; od těch dob býval ústav pro vzdělání učitelek vždy naplněn předepsaným nejvyšším počtem chovanek. Kurs pro učitelky ženských ručních prací byl otevřen v letech 1871/72 až 1875/76, kurs pro pěstounky v letech 1882/83 a 1883/84, v letech 1884/85 až 1889/90 se oba kursy střídaly.

Postupem let ovšem tento způsob nabývání vyššího vzdělání dívkám nestačil, jak dokazuje lycejní kurs, který byl při ústavě učitelek otevřen v letech 1896/98; to vedlo čilého ředitele Strzemchu k tomu, že obec přiměl, aby roku 1901 otevřela dívčí lyceum, které mělo nejprve svůj útulek v soukromém domě v Panské ulici č. 15 a na to přesídlilo na Eliščinu třídu do budovy zemské reálky, která v roce 1911 dostala svůj nádherný palác. V tomto domě setrval ústav až po dnešní dobu, naleznuv tu při svém rozsahu slušné umístění. Návštěva této školy rychle stoupala a dosáhla až počtu tří set zapsaných dívek. Za celou dobu trvání se vystřídali na ní dva ředitelé, Otakar Stoklasa, 1901—1905, a Pavla Kleklerová, 1905—1925. Chvály hodno bylo, že se ústav nespokojil s lycejní organizací a že hledal cesty, jak dopomoci žákyním k náležitému gymnasiijnímu studiu; v letech 1910/11 až 1914/15 byl tu zřízen dvouletý kurs pro žákyně, které se chtěly podrobiti reálně gymnasiijní zkoušce dospělosti; když se však shledalo, jako na pražské „Minervě“, že tento způsob zhuštěného studia

nemůže tvořiti pravidelnou formu studijní, bylo v školním roce 1913/14 přikročeno k vytvoření úplného pobočního oddělení čtyř vyšších tříd reformního reálného gymnasia.

Poslední německou střední školou, vzniklou v Brně před válkou, byla druhá státní reálka, již bylo vykoupeno získání druhé české reálky, jak jsme na svém místě pověděli; její nadbytečnost jest nejlépe patrna z toho, že stěží přivedla počet svých žáků na 200. Zřízena byla nejvyšším rozhodnutím ze dne 7. dubna 1906 a otevřena byla 15. září 1907 hned čtyřmi třídami. Ředitelem jejím byl Eugen Medritzner až do r. 1921. Podle smlouvy ze dne 9. října 1908 obec se zavázala věnovati staveniště a také je dala u mostu přes Svratku na Poříčí, ale k provedení stavby do roku 1914 nedošlo a ústavu zatím byly poskytovány místnosti v školním bloku na Mendlově náměstí.

Tak začalo v roce 1850 německé střední školství v Brně jedním ústavem se 453 žáky, v následujícím roce se zdvojnásobilo na 2 ústavy s 1116 žáky a v roce 1857 vykazovalo tři ústavy s 1388 žáky. Počtu dvou tisíc žáků bylo dosaženo v roce 1872 při šesti školách a jednom kurse; nato následoval pokles, až teprve v roce 1897 opět se dospívá k číslu dvou tisíc. Školy se rozmnožují v roce 1901 na sedm a v roce 1907 na osm, kdežto počet žactva se v posledních desíti letech před válkou ustaluje na okrouhlé číslu 2400.

Zabírání školských budov k účelům nemocničním v letech 1914—1918 postihlo i německé střední školy v Brně. Budova státního gymnasia byla změněna v lazaret a ústav byl odkázán na střídavé vyučování v budově reálného gymnasia; ještě před skončením války byla škola uvolněna a počalo se v ní zase 29. dubna 1918 vyučovati. Také školní budova na Kolišti byla odevzdána vojenské nemocnici a ústav pro vzdělání učitelek přesídlil do obecné školy u chrámu sv. Jakuba, tak zv. Stephanieschule; když se tu v roce 1915 usídlila škola pro důstojnické aspiranty, odešel ústav do budov ženského výrobního spolku (Frauen-erwerbverein) v ulici Schmerlingově, kde zůstal po celou válku. Druhá státní reálka byla v škol. roce 1914/15 v budově ústavu pro vzdělání učitelů; pak se vrátila do svých místností, ale mohla jich používati jen v omezené míře. Správa jednotlivých ústavů zůstala v dosavadních rukou;

pouze na první reálce nastoupil dr. Eduard Maschke, jenž dne 31. prosince 1918 odešel do Vídeňského Nového Města; také budova této reálky byla zčásti změněna v kasárna, ale přece se aspoň nejvyšší patro podařilo uchovati pro omezené vyučování. V roce 1917 vojsko tuto budovu vyklidilo. Tak přetrvaly všechny tyto ústavy válku, udrževše nepřetržitý školní provoz; počet žactva neklesl pod 2300.

Změněné státoprávní poměry přinesly nového ducha i do organizace tohoto školství. Úplně beze změny zůstalo státní reálné gymnasium, které jest nyní nejnavštěvovanější střední školou brněnskou, a první státní reálka, jejíž návštěva trpí všeobecným poklesem návštěvy reálék. Státní gymnasium rovněž nezměnilo své organizace a bylo v roce 1930 vyznamenáno udělením čestného názvu Masarykova gymnasia na pamět toho, že část svých gymnasijských studií tu ztrávil první prezident československé republiky; návštěva tohoto ústavu udržuje se v přiměřené výši 280 žáků. Městské dívčí lyceum se od roku 1921 změnilo v reformní reálné gymnasium a vydržování jeho profesorského sboru převzal ode dne 1. září 1922 stát. Zemská reálka byla od 1. září 1928 cele postátněna, když byli předtím již převzati v roce 1921 ředitel a zřízenci, v roce 1922 profesori; podle smlouvy ze dne 5. listopadu 1928 obec postátněnému ústavu, který dostal název „druhé státní reálky“, poskytuje za nájemné budovu a propůjčuje dosavadní inventář. Potiže působila dosavadní druhá státní reálka, která byla, ježto její místnosti byly přiděleny českému dívčímu reálnému gymnasiu, s polovice umístěna v gymnasiu, s polovice v budově zemské reálky a své sbírky učebných pomůcek uložila v první reálce. Ježto nebylo žádné naděje na získání nějakých místností, byly její třídy od roku 1921 přičleňovány k zemské reálce, kde ve skutečnosti byly pouhými pobočkami, až v roce 1924 splynuly s tímto ústavem docela. Novostavbu, v letech 1914—16 postavenou pro tuto školu, měla obsazena škola záložních důstojníků a po převratu vojenská intendance, která se jí vzdala ve prospěch českého ženského učitelského ústavu, když jí byly dány náhradou dosavadní místnosti této školy. Staveniště této budovy bylo podle ustanovení smlouvy brněnské obci po zrušení ústavu hotově zapláceno.

Podobně tomu bylo i se ženským učitelským ústavem německým. Vojsko sice 20. března 1919 vyklidilo budovu na Kolišti, ale ta byla určena nově vzniklým českým školám měšťanským a ženský učitelský ústav se nuzoval ve škole u sv. Jakuba, až v roce 1922 byl sloučen s mužským ústavem učitelským v ústav koedukační. Jak bylo opatření to na místě, nejlépe je patrné z toho, že oba sloučené ústavy měly nato 137 žáků; působil tu přílišný nadbytek učitelstva pro německé národní školy. Náhradou za tyto dva zaniklé ústavy vznikly dvě školy jiné, takže se v Brně počet německých středoškolských ústavů převratem nezměnil; jest to židovské reformní reálné gymnasium, zařízené v roce 1920 a vedené v duchu sionistickém, a spolkový ústav pro učitelky domácích nauk, jež v roce 1927 otevřel spolek Brünner Frauenwerbverein. Židovská střední škola, která získala pro své umístění jednopatrovou, poněkud těsnou budovu v Hybešově ulici, počala ovšem v nejnovější době zaváděti postupně vyučovací jazyk český. V brněnském německém středním školství jsou nyní zastoupeny všechny typy, takže je tu poskytnuta všestranná možnost tohoto studia; chybí tu jediné ústav pro pěstounky, jímž by bylo tuto organizaci doplniti. Z těchto sedmi ústavů jest pět státních, jeden městský (ale všechn osobní náklad i tu nese stát) a jeden spolkový; město má závazky k oběma reálkám a nese věcný náklad na dívčí střední škole. Počet žactva je v stálém sestupném pohybu a dospěl nyní na číslici 1600. Srovnání frekvenčních čísel ukazuje, že po prvé nabylo české žactvo většiny v školním roce 1910/11: české 2483, německé 2429; od té doby neustále stoupal počet českého středoškolského žactva v Brně a ustálil se na počtu 4100, kdežto celková návštěva německých ústavů klesá, omezujíc se na skutečnou potřebu.

IV.

V následujícím připojujeme k svému výkladu příslušné tabulky a přehledy:

P o ř a d í m o r a v s k ý c h m í s t o d r ž í t e l ů :

Místodržitelství počalo fungovati dne 29. května 1854 v nové organizaci.

1. Leopold hrabě Lažanský, 1848—1860.
2. Antonín hrabě Forgách, 1860.
3. Gustav hrabě Chorinský, 1860—1862.
4. Adolf sv. p. Poche, 1862—1870.
5. Zikmund hrabě Thun-Hohenstein, 1870—1872.
6. Filip sv. p. Weber z Ebenhofu, 1872—1874.
7. Ludvík baron Possinger z Choborských, 1874—1880.
8. Ant. rytíř Kalina z Urbanova, 1880.
9. Karel Korb z Weidenheimu, 1880—1881.
10. Dr. Bedřich hrabě Schönborn, 1881—1888.
11. Heřman rytíř Loebl, 1888—1893.
12. Alois sv. p. Spens Boden, 1893—1900.
13. Karel hrabě Zierotin, 1900—1908.
14. Dr. Karel sv. p. Heinold Udyňski, 1908—1911.
15. Dr. Oktavian Regner sv. p. z Bleylebenů, 1912 až 1916.
16. Dr. Karel sv. p. Heinold Udyňski, 1916—1918.

Školní dozorní Moravě.

I. Ředitelé gymnasií na Moravě a ve Slezsku:

Josef rytíř Wokrzal, 1818—1832.

Opat Cyril Napp, 1832—1849.

II. Školní radové a inspektori:

Dr. Josef Denkstein, 1850—1857.

Antonín Král, 1857—1860.

Ondřej Wilhelm, 1860—1870.

III. Zemští školní inspektori:

humanitní: reální: nár. školy a uč. úst.:

Dr. Gustav Bozděch, Josef A. Auspitz, Dr. Alois Nowak,
1869—1871. 1869—1871 1869—1886

(† 3./XI. 1902). († 10./III. 1889). († 9./VI. 1890).

Theodor Wolf, Josef Arthur Dvořák, Vincenc Prausek,
1871—1878. 1871—1888 1882—1884

(† 28./VII. 1894). († 1900).

Dr. Matěj Drbal, Dr. Josef Nacke, Čes. Václav Royt,
1879—1885. 1873—1887 1886—1900

(† 1./III. 1894). († 27./V. 1907).

P. Christian Robert Riedl, Dr. Karel Schober, Čes. Josef Lošťák,
1886—1895 1888—1906. 1894—1906.

(† 28./IX. 1909).

Něm. Eduard Kučera, 1896—1909 († 7./I. 1920).	Čes. František Ro- sický, 1890-1891.	Něm. dr. Konrád Jarz, 1891-1902.
Něm. Karel rytíř Reichenbach 1909	Čes. Jan Slavík, 1891—1904	Čes. Ant. Kron- drl, 1900—1914.
až 1920 († 3./IV. 1928).	(† 2./VIII. 1906).	
Čes. Alois Vlk, 1904—1920	Čes. Vincenc Jaro- límek 1904-1906.	Čes. Eduard Ouřed- níček 1906-1920.
(† 11./X. 1927).	Něm. Vil. šl. Mio- rini, 1906—1918	Něm. Josef Pleyl, 1902—1912.
	(† 4./II. 1929).	
	Čes. dr. Jan Mayer, 1907—1920.	Čes. Antonín Kunz, 1914—1923.
	Něm. dr. Karel Zirngast 1918	Něm. dr. Karel Berger 1912 až 1927.
	podnes.	

Starostové města Brna.

1. Antonín Haberler, 1851—1855.
2. Dr. Rudolf šl. Ott, 1855—1861.
3. Kristian rytíř d'Elvert, 1861—1864.
4. Alfred Skene, 1864—1866.
5. Dr. Karel Giskra, 1866—1867.
6. Dr. Rudolf šl. Ott, 1868—1870.
7. Kristian rytíř d'Elvert, 1870—1876.
8. Dr. Van der Strass, rytíř z Hohensträtenu, 1876 až 1880.
9. Gustav Winterholler, 1880—1894.
10. Dr. August Wieser, rytíř z Mährenheimu, 1894 až 1916.
11. Ferdinand Schnitzler, 1916—1918.

Brněnští biskupové.

(Biskupství bylo zřízeno r. 1777.)

1. Antonín Arnošt hrabě Schaaffgotsche, 1842 až 1870.
2. Karel Nöttig, 1871—1882.
3. Dr. František Bauer, 1882—1903.
4. Dr. Pavel hrabě Huyn, 1904—1916.
5. Norbert Klein, 1916—1920.

Ústav	1867/8											
	1867/8	1868/9	1869/70	1870/1	1871/2	1872/3	1873/4	1874/5	1875/6	1876/7	1877/8	1878/9
1. České státní (pův. slovanské nižší) gymnasium	154	243	312	372	425	438	456	441	521	547	602	622
2. Česká státní reálka	—	—	—	—	—	98	149	215	292	387	383	384
3. Stát. ústav pro vzděl. učitelů	—	—	—	—	82	29	46	76	108	93	98	101
4. Stát. ústav pro vzděl. učitelů	—	—	—	—	—	—	32	44	40	29	—	—
5. Kurs pro učitelky žen, r. prací	—	—	—	—	—	—	—	—	13	7	8	—
6. Kurs pro pěstounky	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6
Úhrnem . . .	154	243	312	372	507	565	683	776	974	1063	1091	1107
1880/1	1881/2	1882/3	1883/4	1884/5	1885/6	1886/7	1887/8	1888/9	1889/90	1890/1	1891/2	1892/3
1893/4	1894/5	1895/6	1896/7	1897/8	1898/9	1899/0	1900/1	1901/2	1902/3	1903/4	1904/5	1905/6
1906/7	1907/8	1908/9	1909/10	1910/1	1911/2	1912/3	1913/4	1914/5	1915/6	1916/7	1917/8	1918/9
1919/20	1920/1	1921/2	1922/3	1923/4	1924/5	1925/6	1926/7	1927/8	1928/9	1929/30	1930/1	1931/2
1932/3	1933/4	1934/5	1935/6	1936/7	1937/8	1938/9	1939/40	1940/1	1941/2	1942/3	1943/4	1944/5
1945/6	1946/7	1947/8	1948/9	1949/50	1950/1	1951/2	1952/3	1953/4	1954/5	1955/6	1956/7	1957/8
1958/9	1959/60	1960/1	1961/2	1962/3	1963/4	1964/5	1965/6	1966/7	1967/8	1968/9	1969/70	1970/1
1971/2	1972/3	1973/4	1974/5	1975/6	1976/7	1977/8	1978/9	1979/80	1980/1	1981/2	1982/3	1983/4
1984/5	1985/6	1986/7	1987/8	1988/9	1989/90	1990/1	1991/2	1992/3	1993/4	1994/5	1995/6	1996/7
1997/8	1998/9	1999/0	2000/1	2001/2	2002/3	2003/4	2004/5	2005/6	2006/7	2007/8	2008/9	2009/10

II. 1882—1900.

Ú s t a v																		
1. I. čes. stát. gymnasium (název od r. 1898)	730	564	578	559	572	524	510	493	492	486	478	510	559	503	644	689	649	647
2. II. čes. stát. (pův. nižší) gymn.	—	—	—	186	166	148	140	134	134	134	135	151	148	144	150	143	184	239
3. Čes. stát. reálka	239	252	290	287	253	236	201	206	228	226	248	301	353	406	436	440	443	452
4. Státní ústav pro vzdělání učitelů	202	149	166	175	198	219	225	213	246	231	226	209	169	164	166	164	168	173
5. Státní ústav pro vzděl. učitelek	61	80	57	68	73	88	80	85	126	129	161	163	164	165	163	160	150	150
6. Kurs pro učitelky žen, ruč. prací	—	—	35	—	33	—	27	—	—	—	—	—	—	—	—	(pouze zkoušky externístek)		
7. Kurs pěstounek	19	22	—	24	—	27	—	17	—	—	—	—	—	—	—	(pouze zkoušky externístek)		
Úhrnem . . .	1251	1067	1126	1299	1295	1242	1183	1148	1226	1206	1248	1334	1393	1472	1559	1596	1594	1601

České střední školství v Brně.

III. 1901—1914.

Ú s t a v	1900/01	1901/02	1902/03	1903/04	1904/05	1905/06	1906/07	1907/08	1908/09	1909/10	1910/11	1911/12	1912/13	1913/14
1. První české státní gymnasium	597	615	608	634	645	621	636	625	577	578	557	557	537	594
2. Druhé české státní gymnasium	259	246	231	221	212	224	220	227	241	243	261	256	252	268
3. Spolkové dívčí reálné gymnasium .	—	—	—	—	—	—	—	—	18	29	49	61	73	76
4. Spolk. dívčí Lyceum spolku „Vesna“.	—	145	232	273	265	286	296	295	299	304	306	309	304	303
5. První česká státní reálka	482	491	507	553	595	619	657	511	533	560	612	599	626	692
6. Druhá česká státní reálka	—	—	—	—	—	—	—	182	230	278	320	348	360	400
7. Státní ústav ke vzdělání učitelů . .	156	161	154	169	173	184	178	221	186	217	214	190	175	185
8. Státní ústav ke vzdělání učitelek .	162	166	165	170	171	171	174	174	175	169	164	161	164	165
Úhrnem	1656	1824	1897	2020	2061	2105	2161	2235	2259	2378	2483	2481	2514	2683

České střední školství v Brně.

IV. 1914—1930.

Ústav	1914/15	1915/16	1916/17	1917/18	1918/19	1919/20	1920/21	1921/22	1922/23	1923/24	1924/25	1925/26	1926/27	1927/28	1928/29	1929/30
1. České stát. gymnasium	567	566	475	476	507	516	520	513	493	543	592	610	631	619	602	598
2. První české stát. reálné gymnasium na Poříčí .	270	252	244	238	256	407	461	526	559	552	586	607	509	520	492	494
3. Druhé Čes. stát. reálné gymn. v Husovicích (zprvu třetí reálka) .	—	—	—	—	—	expo- situra 193	204	194	236	241	257	252	213	189	r. g. 188	r. g. 228
4. Třetí Čes. stát. reálné gymn. ve vnitř. městě (zprvu IV. reálka) .	—	—	—	—	—	—	—	207	243	283	316	343	410	395	408	r. g. 393
5. Státní dívčí reál. gymn.	91	96	107	163	190	263	323	427	396	409	418	397	361	344	322	292
6. Stát. reform. reál. gymn. v Králové Poli. . .	—	—	—	—	—	exp. 120	203	285	383	469	541	503	441	361	294	241
7. Spolkové dívčí reformní reál. gymn. („Vesna“) s postát. učít. sborem .	295	307	325	347	360	436	469	492	451	401	435	448	429	439	438	404
8. Spolkové židovské ref. reálné gymnasium . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	158
9. První Čes. stát. reálka	690	713	729	739	844	922	747	669	663	738	740	651	666	633	555	604
10. Druhá Čes. stát. reálka	382	365	420	502	620	710	528	455	464	458	445	453	494	479	422	377
11. Stát. mužský ústav učít.	174	127	122	140	186	184	198	202	195	201	198	172	156	148	142	165
12. Stát. ženský ústav učít.	164	169	176	174	183	187	184	186	178	177	166	140	118	93	106	129
13. Státní ústav pro vzděl. učitelů domácích nauk	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	30	32	41	82	84
14. Státní ústav pro vzděl. pěstounek	—	—	—	—	—	—	13	30	30	30	29	28	30	32	32	31
Úhrnem	2688	2595	2598	2779	3146	3940	3850	4186	4291	4502	4723	4634	4550	4293	4083	4198

*

Německé střední školství v Brně.
I. 1850—1870.

Ústav	1850/1	1851/2	1852/3	1853/4	1854/5	1855/6	1856/7	1857/8	1858/9	1859/60	1860/1	1861/2	1862/3	1863/4	1864/5	1865/6	1866/7	1867/8	1868/9	1869/70
1. Státní gymn.	453	382	343	370	405	437	459	582	538	622	672	703	708	756	788	788	737	605	571	526
2. Státní reálka.	—	734	815	927	967	932	958	745	790	784	850	884	899	910	951	986	908	928	995	1086
3. Obecní reálka.	—	—	—	—	—	—	—	261	225	215	176	177	186	199	203	207	171	172	161	184
Úhrnem	453	1116	1158	1297	1372	1369	1417	1588	1553	1621	1698	1764	1853	1865	1942	1981	1816	1705	1727	1796

II. 1870—1885.

Ústav	1870/1	1871/2	1872/3	1873/4	1874/5	1875/6	1876/7	1877/8	1878/9	1879/80	1880/1	1881/2	1882/3	1883/4	1884/5
1. První státní gymnasium . . .	496	436	430	427	460	445	500	603	635	655	630	584	622	653	626
2. Druhé státní gymnasium (do r. 1879 reálné)	—	106	165	179	231	268	326	349	385	398	420	425	378	363	373
3. Státní reálka	1121	894	926	859	804	521	457	445	412	332	375	293	275	307	335
a filiálka na Křenové 1875-80	—	—	—	—	183	148	137	138	139	—	—	—	—	—	—
4. Obecní reálka	223	274	332	433	571	607	612	549	503	435	426	375	356	386	369
5. Státní ústav ku vzděl. učitelů	—	72	61	118	175	201	210	220	208	189	155	113	97	72	60
6. Státní ústav ku vzděl. učitelek	—	84	87	112	132	141	149	127	125	117	96	58	72	44	72
7. Kurs pro učitelky žens. ruč. nich prací	—	5	20	49	40	45	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8. Kurs pro pěstounky	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	41	28	43
Úhrnem . . .	1840	1871	2021	2177	2413	2411	2402	2430	2406	2265	2102	1848	1841	1853	1878

Německé střední školství v Brně.

III. 1885—1900.

Ústav	1885/6	1886/7	1887/8	1888/9	1889/90	1890/1	1891/2	1892/3	1893/4	1894/5	1895/6	1896/7	1897/8	1898/9	1899/00
1. První státní gymnasium . .	631	585	525	499	463	469	436	446	485	485	495	474	477	464	456
2. Druhé státní gymnasium . .	374	355	319	307	285	258	304	353	393	405	382	375	399	428	385
3. Státní reálka	348	335	311	290	267	304	369	400	437	479	461	469	461	463	439
4. Zemská reálka	355	341	329	348	372	324	309	299	303	317	337	359	400	453	452
5. Státní ústav pro vzdělání učitelů	64	87	113	141	171	162	166	148	146	137	134	141	134	132	125
6. Státní ústav pro vzdělání učitelek	52	92	84	101	95	98	130	109	158	154	158	161	156	156	157
7. Kurs pro učitelky žens. ruč. prací	48	—	29	—	33	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8. Kurs pro pěstounky	—	37	—	29	—	—	36	—	(pouze zkoušky externistek)			—	—	—	—
Úhrnem	1872	1832	1710	1715	1686	1615	1750	1755	1922	1977	1967	1979	2027	2096	2014

Německé střední školství v Brně.

IV. 1900—1918.

Ústav	1900/1	1901/2	1902/3	1903/4	1904/5	1905/6	1906/7	1907/8	1908/9	1909/10	1910/11	1911/12	1912/13	1913/14	1914/15	1915/16	1916/17	1917/18
1. (První) Státní gymnasium .	459	459	472	485	404	447	459	496	538	544	503	455	450	443	465	436	431	403
2. St. reál.-gymn. (do r. 1909 druhé stát. gymn.)	348	337	312	317	316	309	301	279	256	306	337	360	353	353	358	370	402	388
3. Městské divéi lyceum . . .	—	50	144	239	296	279	205	283	263	279	274	309	297	309	315	358	409	396
4. První státní reálka . . .	452	467	486	518	521	539	533	487	483	471	442	427	450	446	430	417	400	433
5. Druhá státní reálka . . .	—	—	—	—	—	—	—	104	159	175	165	204	218	204	183	214	215	185
6. Zemská reálka	445	444	454	465	506	532	514	504	445	413	385	361	335	350	346	337	315	294
7. St. ústav pro vzděl. učitelů	115	115	125	125	134	143	140	142	135	146	140	140	125	104	73	53	51	56
8. St. ústav pro vzděl. učitelů*	152	150	163	167	181	181	189	187	178	180	183	191	181	169	160	144	149	150
Úhrnem . .	1971	2022	2156	2316	2418	2430	2401	2482	2457	2514	2429	2447	2409	2378	2330	2329	2372	2305

*) Pro učitelky ženských ručních prací a pro pěstounky byly v tomto období pouze externí zkoušky.

Německé střední školství v Brně.

V. 1918--1930.

Ústav	1918/19	1919/20	1920/21	1921/22	1922/23	1923/24	1924/25	1925/26	1926/27	1927/28	1928/29	1929/30
1. Masarykovo státní gymnasium	326	254	246	274	242	251	238	235	241	274	286	288
2. Státní reálné gymnasium . .	306	372	346	346	357	394	426	428	400	371	356	345
3. Městské dívčí reformní reálné gymnasium	421	437	426	391	362	352	324	300	292	256	248	251
4. Spolkové židovské ref. reál. gymn. (od r. 1929/30 české)	—	—	32	58	95	130	169	178	180	182	158	—
5. První státní reálka	471	455	456	442	423	376	367	369	350	308	254	255
6. Druhá státní reálka (zaniklá)	235	275	208	143	103	25	—	—	—	—	—	—
7. Zemská reálka (po postátnění: druhá státní reálka)	296	310	274	307	307	381	405	389	348	334	299	295
8. Státní koedukační (dříve: mužský) ústav učitelů	121	131	96	95	137	131	117	98	97	106	109	130
9. Státní ženský ústav učitelů	155	135	123	102	—	—	—	—	—	—	—	—
10. Spolkový ústav pro učitelky domácích nauk	—	—	—	—	—	—	—	—	—	34	34	36
Úhrnem	2421	2369	2207	2158	2026	2040	2046	1997	1908	1865	1744	1600

Úhrnná frekvence středního školství v Brně v letech 1867—1930.

Číslo	Školní rok	Čes.	Něm.	Celkem	Číslo	Školní rok	Čes.	Něm.	Celkem
1.	1867/8	154	1705	1859	33.	1899/1900	1661	2014	3675
2.	1868/9	243	1727	1970	34.	1900/1	1656	1971	3627
3.	1869/70	312	1796	2108	35.	1901/2	1824	2022	3746
4.	1870/1	372	1840	2212	36.	1902/3	1897	2156	4053
5.	1871/2	507	1871	2378	37.	1903/4	2020	2316	4336
6.	1872/3	565	2021	2586	38.	1904/5	2061	2418	4479
7.	1873/4	683	2177	2860	39.	1905/6	2105	2430	4535
8.	1874/5	776	2413	3189	40.	1906/7	2161	2401	4562
9.	1875/6	974	2411	3385	41.	1907/8	2235	2482	4717
10.	1876/7	1063	2402	3465	42.	1908/9	2259	2457	4716
11.	1877/8	1091	2430	3521	43.	1909/10	2378	2514	4892
12.	1878/9	1107	2406	3513	44.	1910/11	2483	2429	4912
13.	1879/80	1126	2265	3391	45.	1911/2	2481	2447	4928
14.	1880/1	1206	2102	3308	46.	1912/3	2514	2409	4923
15.	1881/2	1200	1848	3048	47.	1913/4	2683	2378	4961
16.	1882/3	1251	1841	3092	48.	1914/5	2633	2330	4963
17.	1883/4	1067	1853	2920	49.	1915/6	2595	2329	4924
18.	1884/5	1126	1878	2984	50.	1916/7	2598	2372	4970
19.	1885/6	1299	1872	3171	51.	1917/8	2779	2305	5084
20.	1886/7	1295	1832	3127	52.	1918/9	3146	2421	5567
21.	1887/8	1242	1710	2952	53.	1919/20	3940	2369	6309
22.	1888/9	1183	1715	2898	54.	1920/21	3850	2207	6057
23.	1889/90	1148	1686	2834	55.	1921/2	4186	2158	6344
24.	1890/1	1226	1615	2841	56.	1922/3	4291	2026	6317
25.	1891/2	1206	1750	2956	57.	1923/4	4502	2040	6542
26.	1892/3	1248	1755	3003	58.	1924/5	4723	2046	6769
27.	1893/4	1334	1922	3256	59.	1925/6	4634	1997	6731
28.	1894/5	1393	1977	3370	60.	1926/7	4550	1908	6458
29.	1895/6	1472	1967	3439	61.	1927/8	4293	1865	6158
30.	1896/7	1559	1979	3538	62.	1928/9	4083	1744	5827
31.	1897/8	1596	2027	3523	63.	1929/30	4198	1600	5798
32.	1898/9	1594	2096	3690					

Střední školství na Slovensku v poměru k před- převratové své organizaci.

Často zajímá i širší veřejnost otázka, v jakém poměru jsou nynější střední školy na Slovensku k středoškolským ústavům, které tu bývaly až do převratu, a bývá leckdy buzena domněnka, že vzájemné vztahy nejsou plně urovnány. Měl jsem jinde*) příležitost podrobně vypsati, jak nynější střední školství na Slovensku vzniklo, a doložiti o jedné každé z těchto škol zvláště, jaké byly její popřevratové počátky; již tehdy jsem prošel ústav za ústavem a ukázal, v jakém jsou poměru k bývalým vydržovatelům. Nechtěje se opakovati odkazuji, na fakta tam zjištěná a přehledně srovnaná. Jestliže se k věci vracím přece ještě jednou, činím tak proto, že se mi zdá, že je potřebí podrobněji vyjasniti poměr právní, kdežto události samy přešly již trvale v historii našeho školství. Myslím, že jen tím, že střední školství slovenské muselo býti vytvořeno rychle, mohla vzniknouti domněnka, že tu zůstalo cosi neurovnáno. První tvůrčí lidé tohoto školství, zesnulý profesor dr. Jaroslav Vlček a dřívější ministr dr. Antonín Štefánek, získali si nevyvratitelnou zásluhu o rychlý postup v této věci; dnes po letech se ukazuje, že jediné takovou cestou bylo lze dosíci úspěchů, z kterých se těšíme. Roky, následující po době tvoření, musily býti věnovány přesné konsolidaci a úplnému zřízení spojitosti s bývalými ústavy předpřevratovými. Při zkoumání těchto otázek nelze se obírat ani ústavy, které ustaly ve své činnosti před rokem 1914 (Kláster pod Zníovem, Turčanský Sv. Martin, Velká Revúca), ani školami, které československý stát nebo jiní činitelé nově založili po roce 1918, nýbrž pouze sko-

*) „Střední školství v prvních deseti letech československé republiky po stránce organizační“, Praha, 1928, str. 10, 34—45. Spis Novačkého o slovenském středním školství z roku 1930 se právní stránkou věci neobírá.

lami, které byly na slovenském území v roce 1914 v činném provozu. Uvádíme je tu srovnány podle jejich organizace v pořadí, upraveném budapeštským ministerstvem kultu a vyučování, a to s jejich plnými úředními názvy.

I. G y m n a s i a.

A. Pod dispozicí státní:

a) Státní:

1. Bardijov: A bártfai magyar királyi állami gimnázium.
2. Lučenec: A losonczy magyar királyi állami főgimnázium.
3. Liptovský Sv. Mikuláš: A liptószentmiklósi magyar királyi állami főgimnázium.
4. Zlaté Moravce: Az aranyosmaróti magyar királyi állami főgimnázium.
5. Šahy: Az ipolysági magyar királyi állami főgimnázium.

• *b) Královská katolická:*

1. Bratislava: A poszonyi királyi katolikus főgimnázium.
2. Báňská Bystřice: A besztercebányai királyi katolikus főgimnázium.
3. Levoča: A ľócei királyi katolikus főgimnázium.
4. Prešov: Az eperjesi királyi katolikus főgimnázium.
5. Skalica: A szakolczai királyi katolikus főgimnázium.
6. Báňská Štávnice: A selmeczbányai királyi katolikus főgimnázium.
7. Trenčín: A trencséni királyi katolikus főgimnázium.
8. Trstěná: A trsztenai királyi katolikus főgimnázium.

B. Pod vedením státu:

a) Sedm gymnasií řádu piaristů:

1. Sv. Jur: A kegyes tanítórend vezetése alatt álló szentgyörgyi római katolikus algimnázium.
2. Levice: A kegyes tanítórend vezetése alatt álló lévai római katolikus főgimnázium.
3. Nitra: A Szent László királyról címzett nyitrai római katolikus főgimnázium.
4. Podolinec: A kegyes tanítórend vezetése alatt álló podolini római katolikus gimnázium.
5. Prievidza: A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló privigyei római katolikus főgimnázium.

6. Ružomberk: A magyar kegyes tanítórend vezetése alatt álló rózsahegyí római katolikus főgimnázium.

7. Sabinov: A kegyes tanítórend vezetése alatt álló kisszebeni katolikus gimnázium.

b) Dvě řádu premonstrátů:

1. Košice: A jászóvári premontrei kanononok kassai főgimnázium.

2. Rožnava: A roszyói katolikus főgimnázium.

c) Jedno řádu benediktinův:

Komárno: A komáromi Szent Benedek-rendi katolikus főgimnázium.

d) Jedno arcibiskupské:

Trnava: A nagyszombati érseki főgimnázium.

e) Jedno městské katolické:

Nové Zámky: Az érsekújvári államilag segélyezett községi katolikus főgimnázium.

C. Autonomní evangelická:

1. Bratislava: A poszonyi ágostai hitvallásu evangélikus liceum.

2. Banská Bystrice: A besztercebányai ágostai hitvallásu evangélikus főgimnázium.

3. Kežmark: A késmárki ágostai hitvallásu evangélikus kerületi liceum.

4. Prešov: A tiszai ágostai hitvallásu evangélikus egyházkerületi eperjesi főgimnázium.

5. Rožnava: A roszyói ágostai hitvallásu evangélikus főgimnázium.

6. Rimavská Sobota: A rimaszombati egyesült protestáns főgimnázium.

7. Banská Štávnice: A selmeczbányai ágostai hitvallásu evangélikus liceumi főgimnázium.

8. Spišská Nová Ves: Az iglói ágostai hitvallásu evangélikus főgimnázium.

II. R e á l k y.

A. Státní:

1. Bratislava: A poszonyi magyar királyi állami főreáliskola.

2. Košice: A kassai magyar királyi állami főreáliskola.

3. Kremnice: A körmöczbányai magyar királyi állami főreáliskola.
4. Levoča: A lőcsei magyar királyi állami főreáliskola.
5. Žilina: A zsolnai magyar királyi állami főreáliskola.

B. Nestátní židovská:

Nové Město nad Váhem: A vágújhelyi államilag segélyezett izraelita főreáliskola.

III. Vyšší dívčí školy.

A. Státní:

1. Bratislava: A poszonyi magyar királyi állami felső leányiskola és leánygimnázium.
2. Báňská Bystrice: A besztercebányai magyar királyi állami felsőbb leányiskola.
3. Košice: A kassai magyar királyi állami leányközépiskola (felső leány- és kereskedelmiiskola).
4. Levoča: A lőcsei magyar királyi állami felső leányiskola.
5. Trenčín: A trencsényi magyar királyi állami felső leányiskola.

B. Nestátní:

Prešov: Az Angolkisasszonyok eperjesi Sancta Maria intézetében fennálló róm. kath. felső leány és kereskedelmi, polgári és elemi iskolája és kisednevelője.

IV. Učitelské ústavy.

A. Státní:

1. Bratislava (ženský): A poszonyi magyar királyi állami tanítónőképző-intézet.
2. Levice: A lévai magyar királyi állami elemi népiskolai tanítóképző-intézet.
3. Lučenec: A losonczi magyar királyi állami elemi népiskolai tanítóképző-intézet.
4. Modra: A modori magyar királyi állami elemi népiskolai tanítóképző-intézet.
5. Prešov (ženský): Az eperjesi magyar királyi állami tanítónőképző-intézet.

6. Štubňanské Teplice: A stubnyafürdői magyar királyi állami elemi népiskolai tanítóképző-intézet.
7. Spišská Nová Ves: Az iglói magyar királyi állami tanítóképző-intézet.

B. Římskokatolické:

1. Bratislava (ženský): A Szent Orsolya-rendű internátussal összekapcsolt pozsonyi római katolikus elemi- és polgári-tanítónőképző-intézetek.
2. Košice: A kassai római katolikus tanítóképző-intézet.
3. Košice (ženský): A Szent Orsolya rendi kassai római katolikus tanítónőképző-intézet.
4. Spišská Kapitula: A szepeshelyi római katolikus tanítóképző-intézet.
5. Trnava (ženský): A nagyszombati római katolikus aut. hétközség által fenntartott és Szent Orsolyáról nevezett apácák vezetése alatt álló elemi, polgári iskola és tanítónőképző-intézet.

C. Řeckokatolický:

1. Prešov: Az eperjesi királyi görög szertartási katolikus kántortanítóképző-intézet.

D. Evangelický:

1. Prešov: A tizsa kerületi ágostai hitvallásu tanítóképző-intézet.
2. Báňská Šťávnice: A selmeczbányai dunáninnyi ágostai hitvallásu evangélikus egyházkerületi Csemez tanítóképző-intézet.

Z těchto čtyř skupin středních škol, gymnasií, reálék, vyšších dívčích škol a učitelských ústavů, největší zájem poutají k sobě gymnasia, která se rozlišují na ta, která jsou pod dispozicí státu, dále na ta, která jsou pouze pod vedením státu, a na autonomní evangelická. Podle ustanovení zákonného článku XXX. z roku 1883 o středních školách se veřejné střední školy rozdělují na ty, které stojí pod dispozicí a bezprostředním vedením ministra kultu a vyučování, a na ty, které vydržují náboženské společnosti, municipia, obce neb jednotlivci; podle terminologie v rakouských zemích obvyklé jsou gymnasia prvé skupiny gymnasií „státními“, gymnasia druhé skupiny gymnasií

„nestátními“, neboť mají jiného činitele za vydržovatele. Z našich tří oddělení patří zřejmě do první skupiny všechna gymnasia, která stála „pod dispozicí státu“, t. j. ta, jež stát vydržoval a s nimiž stát mohl volně nakládati, kdežto do druhé skupiny patří jednak ta, která byla pod vedením státu, jednak autonomní evangelická. Společným jejich znakem totiž jest, že vydržovatelem tu byl nějaký jiný činitel než stát (řád piaristů, řád premonstrátů, řád benediktinů, arcibiskup ostráhomský, město, evangelický církevní okruh neb obec), a že na nich všude měl stát s těmito vydržovateli uzavřeny smlouvy o své peněžní i jiné podpoře těchto ústavů, čímž bylo jasně dáno najevo, že stát není jejich vlastníkem, i když jeho peněžní příspěvky byly často vyšší než náklad, ježž nesli vlastní vydržovatelé. Naproti tomu ani u jednoho z ústavů, patřících do první skupiny („pod dispozicí státu“), žádné takové smlouvy nebylo, docela pochopitelně, neboť stát tu byl vydržovatelem, ať už k vydržování užíval prostředků z jakýchkoliv pramenů pocházejících, a sám se sebou nepotřeboval uzavírat smluv. Přes to, že odtud plyne, že gymnasia „pod dispozicí státu“ jsou ústavy státními, shledáváme v nich dvě odrůdy, jednu, která sluje „státní“ v užším smyslu slova, druhou, která se nazývá „královská katolická“. Toto rozlišování nic nemění na skutečnosti, že na obojích těchto školách byl neomezeným vydržovatelem stát, jemuž příslušelo plné disposiční právo; pro vysvětlení této zvláštnosti musíme se obrátiti do dějin školství. Třeba si totiž povšimnouti, že gymnasia, zvaná „státní“ v užším smyslu, jsou vesměs nejnovějšího data, vzniklá buď přímým zřízením nebo postátněním (Lučenec), kdežto gymnasia, zvaná „královská katolická“, jsou napořád s výjimkou jediného ústavu v Trstěně starobylého původu, vzniknuvše z jesuitských gymnasií, založených v době protireformační. Když byl jesuitský řád v roce 1773 zrušen, převzal stát všechna jeho gymnasia v celé tehdejší říši a některá z nich zavřel, jiná ponechal jakožto ústavy státní. Tento jejich podstatný znak byl vyznačen v titulu slovem „királyi“, neboť v tehdejších dobách myšlenka uherského státu (magyar állam) nebyla vyvinuta tak, jako v době po rakousko-uherském vyrovnání, a proto příznak státnosti ne-

byl vyjádřen slovy, zavedenými v nejnovějších dobách. Vedle toho však původ těchto škol z gymnasií jesuitských vyznačen byl druhým názvem „katholikus“, kterým tedy se nepravilo, že by vydržovatelem těchto škol byl nějaký církevní činitel. Kromě toho název „katholikus“ ukazoval, že k hrazení nákladu na tyto ústavy používal stát v první řadě výtěžku ze zabavených statků jesuitských, z nichž byl k tomu cíli utvořen studijní fond. Tento studijní fond byl nejvyšším rozhodnutím ze dne 21. května 1781 inkamerován a při tomto vtělení do ostatního státního jmění v rakouských zemích zůstalo, kdežto v Uhrách byl v roce 1793 exkamerován a spravován odděleně jako zvláštní nadační část státního jmění nadačním oddělením ministerstva kultu a vyučování. Tato věc však neměla co činiti se základním právním podkladem těchto škol jakožto ústavů státních; stát je pokládal za své, vydržoval je, lhostejno z jakých prostředků, ustanovoval na nich podle své vůle profesory, kteří byli státními zaměstnanci. Nejlepším dokladem toho jest, že v éře Bachova absolutismu, kdy byl v Uhrách na vyšší ústavy zaveden vyučovací jazyk německý, byly tyto ústavy napořád přezvány: „K. k. Gymnasium“ neb „K. k. katholisches Gymnasium“; tento název mívalo až do r. 1870 ostatně i pozdější Albrechtovo c. k. gymnasium v Těšíně ve Slezsku. Když se tudíž změnily státoprávní poměry, byl nový stát nejen oprávněn, ale i p o v i n e n tyto ústavy převzít do své správy a vydržovati je nadále jako státní gymnasia. Jiná jest ovšem otázka vlastnictví budov těchto ústavů s jejich inventářem. Protože tyto stavby byly pořízeny z peněz studijního fondu, který trvá dosud nerozdělen jakožto a magyar tanulmányi alap, je zřejmo, že budovy těchto škol a jejich inventář, pokud byl pořízen do 28. října 1918, patří do majetku tohoto fondu a také jsou v pozemkových knihách na jeho jméno připsány. Tak tomu jest s budovami gymnasií v Bratislavě, Báňské Bystřici, Levoči, Prešově, Skalici a v Báňské Štávnici; v Trstěné původní budova náleží městu a pouze přístavba jest majetkem studijního fondu, kdežto v Trenčíně v gymnasijské budově nynější gymnasium umístěno není a nemá tudíž s touto budovou studijního fondu co činiti. Pro úplnost

budiž ještě podotčeno, že fondovní budovu v Báňské Štávnici nový stát za své peníze rekonstruoval v letech 1923—25 nákladem 1,300.000 Kč. Tento majetek uherského studijního fondu, poněvadž nebylo posud provedeno jeho rozdělení, spravuje Likvidační komise pro správu některých církevních statků v Bratislavě. V důsledku těchto právních poměrů byla po roce 1918 československým státem z povinnosti sukcesorské provedena přeměna všech gymnasií, stojících „pod dispozicí státu“, ve státní střední školy. Na slovenská státní reálná gymnasia byly změněny ústavy v Bratislavě, Báňské Bystrici, Levoči, Liptovském Sv. Mikuláši, Prešově, Skalici, Báňské Štávnici, Trenčíně, Trstěné (nižší) a Zlatých Moravcích, na slovenské státní reformní reálné gymnasium převedeno bylo gymnasium v Lučenci, na maďarské státní reálné gymnasium ústav v Šahách; gymnasium v Bardijově bylo uzavřeno uherskou vládou v roce 1915, když se bitevní čára posunula až do jeho okolí, a nebylo od té doby obnoveno, budovu pak převzala státní měšťanská škola. Budovy ústavů v Lipt. Sv. Mikuláši, Trenčíně a Zlatých Moravcích jsou státní, budovy v Bratislavě, Báňské Bystrici, Levoči, Prešově, Skalici a Báňské Štávnici jsou vlastnictvím uherského studijního fondu*); v Trstěné jest vlastnictví smíšené (původní stavba patří obci, přístavba studijnímu fondu), v Šahách obec propůjčuje budovu bezplatně podle ujednané smlouvy, v Lučenci jest podle smlouvy z roku 1869 vlastníkem budovy kalvínská církevní obec lučenecká. K těmto státním ústavům nemají místní městské obce žádných smluvních dalších závazků, vyjímaje město Skalici, které platí ročně do státní pokladny 7500 Kč.

Druhou skupinu gymnasií tvoří jednak ta, jež byla „pod vedením státu“, jednak „autonomní evangelická“; jsou to nesporně ústavy nestátní, jež byly udržovány činiteli jinými, ovšem za vydatné podpory státní. Se všemi

*) Bývá někdy kladena otázka, neměl-li by stát za používání těchto budov platiti studijnímu fondu odškodné. Bylo by tomu tak, kdyby tento fond se skládal z jmění nestátního, jako tak četné nadace, jež stát pouze spravuje. Ale studijní fond tvoří majetek státní, ovšem odděleně vedený, a bylo by absurdní, aby stát sám sobě platil odškodné. Také bývalý uherský stát z těchto budov nic neplatil.

vydržovateli těchto gymnasií měl stát uzavřeny individuální smlouvy, ve kterých v duchu příslušných ustanovení zákonného článku XXX/1883 se zavazoval platiti ročně subvenci, jež se pohybovala mezi 20.000—40.000 K tehdejší měny a byla tedy velmi vysoká, a kromě toho doplňovati platy profesorů na výši profesorů státních; ježto vydržovatel jim poskytoval platy několika set korun, doplňoval stát 80 % všech platů. Po převratu, kdy platy vydržovatelovy se nevalorisovaly, nastala groteskní situace, že tam, kde jsou tato ustanovení v platnosti, poskytuje stát nestátnímu profesorovi k jeho základnímu platu o několika stech Kč „doplnek“ ve výši 35.000 Kč. Ale kromě toho stát poskytoval ještě i těmto nestátním vydržovatelům velmi značné podpory na stavbu budov až do tří čtvrtin celkového nákladu. Poněvadž tudíž z převážné většiny pocházely peníze, vynakládané na tyto ústavy, ze státní pokladny, vyskytly se ukvapené hlasy, že stát má nárok na vlastnictví těchto ústavů. Není tomu tak; tato gymnasia byla a jsou nestátními, i kdyby stát byl sebe více na ně vynakládal, neboť bylo jeho věcí, proč tak činil. Jest to úplně totožná situace, jaká nastala v nejnovější době u dívčích středních škol v Čechách a zemi Moravskoslezské, pokud na ně osobní náklad nese stát; tento výdaj činí často 90 % celkového nákladu, ale ústavy ty zůstávají přece i nadále nestátními. Na prvním místě tu stojí sedm gymnasií řádu piaristů, stojících pod vedením státu (vezetése alatt álló). Uherský řád piaristů (A magyar kegyes tanítórend) jest dosud nerozdělen a má své představenstvo v Budapešti; ve své ročence mezi jednotlivými řádovými domy uvádí i své domy na Slovensku, nebiera zřetelě na státní rozhraničení. Tak jest tu Kisszebeni ház s 2 členy, Lévai ház se 4 členy, Nyitrai ház se 4 členy, Podolini ház s 1 členem, Privigyei ház se 4 členy, Rózsahegy ház s 2 členy, Selmeczbéla-bányai ház s 2 členy, Szentgyörgyi ház s 2 členy a Trencsény ház s 2 členy. Tento skrovný počet členů, kteří setrvali na místech, ukazuje, že se ostatní odebrali mimo hranice státní, necítíce se pro neznalost nového jazyka vyučovacího schopnými zastávati svůj úkol; aby řád ústavy ty udržoval dále s vyučovacím jazykem maďarským v krajích ryze slovenských,

na to jistě ani sám nepomyslel, nehledě k tomu, že pro případ přeměny vyučovacího jazyka neměl a nemá vhodných sil učitelských ani peněžních prostředků. Tyto věci způsobily, že ona gymnasia ukončila v staré podobě svou činnost, a nový stát se musil starati, aby zřízením nových státních škol, jež nejsou právními pokračovateli zaniklých ústavů, vyhověl potřebě vyššího vzdělání v postižených městech. O těchto nových ústavech ročenka řádu piaristů stereotypně vždy konstatuje: Jelenleg cseh-szlovák főgimnázium, amelyben a rend tagjai nem működnek. V Sv. Juru, Podolinci a Sabinově piaristická gymnasia zanikla bez zřízení nových ústavů; jejich budov v Sv. Juru a Podolinci školská správa nepoužívá, v Sabinově byla tu umístěna slovenská škola měšťanská. V Levicích bylo zřízeno náhradní státní reformní reálné gymnasium a s městem, jemuž patří školní budova, byla uzavřena řádná nájemní smlouva, obnovená v roce 1929. V Nitře bylo otevřeno státní reálné gymnasium a za používání budovy i inventáře bylo řádu piaristů vyplaceno statisícové odškodné za minulá léta, do budoucna pak byla uzavřena řádná smlouva, obsahující ustanovení o placení velmi vysokého nájemného. V Prievidze bylo otevřeno státní reálné gymnasium, které od roku 1930 jest ve vlastní novostavbě se svým inventářem a není tudíž v žádné souvislosti s bývalým ústavem; v dřívějších letech bývalo zatímně umístěno v piaristické koleji za řádně smluvené nájemné. V Ružomberku bylo založeno státní reálné gymnasium a budovu i s inventářem, patřící městu, věnovalo město Ružomberk v roce 1929 státu darem. Další gymnasia, náležející do této skupiny, byly dva premonstrátské ústavy v Rožnavě a v Košicích. V Rožnavě budovy tohoto gymnasia používá vojenská správa; v Košicích bylo učiněno narovnání, podle něhož bylo řádu za uplynulá léta vyplaceno statisícové odškodné a platí se i nadále nájem z oné části budovy, která nesporně patří řádu; poměr k řádu jasovských premonstrátů jest nyní uveden v přátelské koleje. Benediktinské gymnasium v Komárně na svých právních poměrech nedoznalo nejmenší změny; stále platí smlouva z roku 1906 o závazcích státu a města, kterému náleží školní budova. Arcibiskupské gymnasium v Trnavě bylo nahrazeno státním reálným

gymnasiem; za používání budovy s inventářem bylo zapláceno za uplynulá léta vysoké odškodné a platí se i nadále značný roční nájem. Městské gymnasium v Nových Zámčích bylo v roce 1925 řádnou cestou postátněno a změněno v státní slovenské reálné gymnasium s pobočným oddělením maďarským; budovu podle smlouvy propůjčuje město bez úplaty. Podobným způsobem byly upraveny i poměry autonomních evangelických gymnasií. Pětitřídní evangelické gymnasium v Báňské Bystrici bylo v roce 1921 řádnou cestou postátněno, jeho třídy sloučeny s místním reálným gymnasiem a budova najata pro umístění nového učitelského ústavu. Bratislavské evangelické lyceum bylo řádnou smlouvou v roce 1923 postátněno a změněno ve dvě státní reálná gymnasia, německé a maďarské; zařízení i s učebními pomůckami převzal stát, kdežto za propůjčování budovy se platí církevní obci statisícové nájemné podle nové úpravy z roku 1929. Na lyceu v Kežmarku byl v roce 1927 postátněn učitelský sbor, ale jinak zůstal ústav vydržovateli, který zavedl vyučovací jazyk německý se slovenskými pobočkami; tentýž postup byl zvolen i pro evangelické gymnasium v Prešově. Evangelické gymnasium v Rožnavě bylo nahrazeno státním reálným gymnasiem a církvi se za používání budovy platí nájemné. Protestantské gymnasium v Rimavské Sobotě bylo v roce 1923 řádnou smlouvou postátněno a převzato státem a změněno v státní maďarské reálné gymnasium se slovenským pobočným oddělením; bývalým vydržovatelům zůstalo vlastnictví budovy i s inventářem, za jejíž používání se platí nájemné, nově upravené v roce 1929. Evangelické lyceum v Báňské Štávnici vydržovatel sám sloučil s nově otevřeným místním státním reálným gymnasiem. Evangelické gymnasium v Spišské Nové Vsi bylo v roce 1922 postátněno řádnou smlouvou a vydržováno je státem jako reálné gymnasium; budova i s inventářem byla ponechána ve vlastnictví církevní obce, jíž se platí smluvené roční nájemné.

Daleko jednodušší jest právní podklad ostatních kategorií školských. Reálky v Bratislavě, Košicích, Kremnici, Levoči a Žilině byly „uherské královské státní“ a proto právem je nový stát přetvořil v státní střední školy, ponechav reální typ v Bratislavě, Košicích a Žilině; reálka

kremnická byla změněna v reformní reálné gymnasium, reálka levočská v německé reformní reálné gymnasium. Budovy v Bratislavě, Košicích, Levoči a Žilině jsou státní, kdežto kremnická budova patří městu Kremnici, která platí kromě toho do státní pokladny ročních 1600 Kč. Jiné smluvní závazky jsou ještě v Košicích, kde má město platiti ročně 4000 zlatých na udržování budovy, a v Bratislavě podle smlouvy z roku 1886. Židovská reálka v Novém Městě přestala sama fungovati před převratem na podzim roku 1918; nové státní reformní reálné gymnasium není s ní v souvislosti a má svou novou budovu, když bylo smírnou cestou nahrazeno zatímni používání místností bývalé reálky.

Totéž platí o vyšších dívčích školách v Bratislavě, Báňské Bystrici, Košicích, Levoči a Trenčíně, jež byly vesměs „magyar királyi állami“ a jimiž mohl tudíž nový stát volně disponovati; změnil je v Bratislavě a Báňské Bystrici v státní dívčí reformní reálná gymnasia, v Košicích v státní dívčí reálné gymnasium; budovy těchto tří škol patří státu a města k nim nemají závazků. V Trenčíně nebyla dívčí škola obnovena a budova byla přidělena státnímu reálnému gymnasiu; v Levoči byl po krátkodobém trvání ústav zrušen a budova byla věnována státní měšťanské škole a státnímu ústavu pro nevidomé.

Z učitelských ústavů ony, které byly státními (magyar királyi állami), zůstaly v státním držení i nadále; po stránce organizační stala se tu jediná změna tím, že zavedena byla na všech koedukace. Jsou to nynější státní koedukační ústavy učitelské v Bratislavě, Levicích, Lučenci, Modře, Prešově, Štubňanských Teplicích a Spišské Nové Vsi. Budovy všech těchto ústavů jsou státní a smluvní závazek má pouze město Spišská Nová Ves, spočívající v dodávce otopného dříví. Nevhodná smlouva byla o budově učitelského ústavu v Štubňanských Teplicích uzavřena bývalým státem s městem Kremnicí v roce 1908, které věnovalo pozemek; podle ní musí stát v případě zrušení ústavu vrátiti městu Kremnici celé staveniště i s budovami, které si na něm postavil. Z římskokatolických ústavů oba ženské učitelské ústavy řádu sv. Voršily v Bratislavě a Trnavě nedoznaly nejmenší změny ve svých právních poměrech,

a právě tak i mužský katolický ústav učitelský v Spišské Kapitule a řeckokatolický ústav učitelský v Prešově; organizační úchylka se tu stala pouze ta, že v Trnavě a Spišské Kapitule byl zaveden vyučovací jazyk slovenský, v Prešově vyučovací jazyk velkoruský. Pokud se obou evangelických ústavů učitelských týče, byl ústav prešovský od roku 1924 řádnou smlouvou postátněn a nato sloučen s tamním státním ústavem učitelským, ústav báňskošťávnický byl postátněn v roce 1925, při čemž budova zůstala v majetku církve, jíž se za její používání platí smluvené nájemné. Oba učitelské ústavy v Košicích byly svými vydržovateli uzavřeny po státním převratě.

Přehled ukazuje, že nový stát převedl střední školství na Slovensku do nové celostátní organisace po náležitém upravení právních poměrů v každém jednotlivém případě, takže kvas první porevoluční doby byl všude nahrazen zákonným normováním existenčního podkladu.

Střední školství v zemi Podkarpatskoruské.

Na prostoro dnešní země Podkarpatskoruské byly střední školy a učitelské ústavy až do r. 1919 normovány podle zákonů, platných na půdě uherského království. Nebylo jich mnoho, pouze tři gymnasia a tři učitelské ústavy, usazené ve třech městech, Užhorodu, Mukačevě a Berehově, jež tehdy slula Ungvár, Munkács, Beregszász. Byly tedy tyto ústavy umístěny vesměs na jižním pomezí této země v povodí Tisy a četných jejích přítoků; do severní části jejich vliv nezasahoval a tam také nové ústavy nevznikaly. Věc je snadno vysvětlitelná tím, že jen jižní rovinatá část dala možnost vzniku větších měst a rozvinutějšího zemědělství, kdežto severní díl, sestávající z hlubokých úvalů, táhnoucích se od severu k jihu a navzájem nepřístupných, pokryt je nekonečnými lesy, jež náležejí buď státu, buď velkostatku schönbornskému, a skýtá možnost pouze k dřevorubectví, pastvinnému dobytkařství a nejprostšímu hospodaření. Jediné, co by po této stránce se dalo vytykáti, jest, že v celé rozsáhlé prostoro východní od Berehova až do Jasiny nebylo střední školy; ale nezapomínejme, že pro tuto končinu byla do roku 1919 městským střediskem Marmarošská Sihoť, kde byla dvě gymnasia, piaristické a evangelické reformované; toto město však připadlo království rumunskému (dnešní Sigetul Marmatiei). Výsledek této dislokace, která za starých poměrů stačila, byl ovšem, že v nově utvořené zemi, vzniklé z částí žup užské, berežské a marmarošské (Ung megye, Bereg megye, Maramaros megye) se objevily všechny tyto školy pouze v její menší západní části, kdežto celá větší část východní, osídlená huculským kmenem, neměla výše organisovaných ústavů vůbec.

Ze všech těchto šesti škol starožitné jest pouze g y m n a s i u m u ž h o r o d s k é, jež vzniklo přeložením gymnasia v Humenném, severozemplinském městě, známém ze

světové války, do Užhorodu. Župan župy zemplinské a užské, hrabě Jiří Drugeth, povolal roku 1613 do Humenného jesuity, kteří tu při své koleji založili šestitřídní gymnasium ve formě, obvyklé u všech jezuitských gymnasií. Bouře třicetileté války přerušily na čas jejich činnost v letech 1619—1629, právě tak jako povstání Gabriela Bethlena v letech 1644—45. V roce 1646 přenesli jesuité ústav do Užhorodu a působili tu až do zrušení řádu v roce 1773. I tu byla období, kdy byla jejich činnost na čas zastavena; stalo se tak v letech 1679—1684 a 1695 za povstání Emericha Tökölyho a v letech 1707—1711 za vzbouření Rákoczyho.

Gymnasium stávalo v místech dnešní biskupské residence a mívalo 150—200 žáků. Po zrušení řádu jezuitského převzal jeho jmění mukačevský biskup Ondřej Bačinskij, který přeložil sídlo své eparchie z Mukačeva r. 1777 do Užhorodu; proto ústav dostal v r. 1778 název královského archigymnasia. Za Josefa II. se tu načas (1785—90) vyučovalo německy a ústav slul od r. 1789 královským gymnasiem. Po smrti Josefa II. nastal návrat k latině, ale náboženství se vždy vyučovalo rusky. Maďarský jazyk počínal tu nabývatí vřehu od roku 1843. Když uplynula bouřlivá léta 1848 a 1849, projevil se vliv tažení ruské armády Paskěvičovy tím, že se začalo vyučovati rusky, ale na protesty rodičů bylo zavedeno vyučování maďarské a pouze řeckokatoličtí žáci se učili ruštině jako učebnému předmětu, a to ve šk. r. 1850/51 a 1851/52 ve všech třídách, 1852/53 ve třech vyšších třídách. V absolutistické době Bachové vtáhla i do této školy vítězně němčina; ústav dostal název K. k. Staatsgymnasium a vyučovací jeho jazyk byl německý v letech 1852—1861. Tehdy v roce 1856 bylo jeho šest tříd rozšířeno na osm a ruštině bylo vyučováno jako relativně povinné (nazývala se Slawische oder ruthenische Sprache). Od roku 1862 stal se ústav školou s vyučovacím jazykem maďarským a pojmenován byl královským katolickým gymnasiem. Tato organisace i titul (Az Üngvári Királyi katolikus főgimnázium) zůstaly mu až do r. 1919; umístěn byl v jednopatrovém městském domě (városi ház). Po jistou dobu se na této škole zachovaly sledy vyučování ruského. V letech 1862—1869 se vyučovalo zeměpisu a dějepisu rusky

pro řeckokatolické žáky, kteří i v jiných předmětech směli odpovídati rusky; kromě toho se v každé třídě vyučovalo ruštině dvě hodiny týdně jako učebnému předmětu (tehdy sluje orosz nyelv). V roce 1869 po rakousko-uherském vyrovnání to přestalo a zbyla jen ruština jako relativně povinný předmět až do roku 1879; po tomto roce bylo vyučování omezeno jen na žáky, jejichž rodiče si tak výslovně přáli. Poněvadž město mělo obyvatelstvo téměř výlučně maďarské a právě tak i jeho jižní okolí jest osídleno maďarským obyvatelstvem, znamenalo to konec i tohoto posledního zbytku ruského vyučování, zvláště když od r. 1881 přestal býti jazyk ruský i pro řeckokatolické žáky zkušebním předmětem při zkouškách dospělosti. Žáků tu bylo vždy hojnost a celkový jejich počet kolísal se mezi čtyřmi až pěti sty; za dobu od r. 1778 se tu vystřídalo patnáct ředitelů, z nichž poslední byl Michael Romanec v letech 1899—1919. Zvláštní bylo, že v posledních válečných letech se počet žactva stupňoval; činil r. 1912/13: 484, 1913/14: 515, 1914/15: 481, 1915/16: 521, 1916/17: 562, 1917/18: 613 a 1918/19 dokonce 674. Nové budovy se dostalo ústavu v roce 1895; postavil ji stát z peněz studijního fondu (t. j. bývalého jmění jesuitského). Ježto tento fond je dosud nerozdělen, patří dnes budova i s vnitřním zařízením a učebnými pomůckami, pokud byly koupeny do 8. října 1919, nerozdělenému uherskému studijnímu fondu (a magyartanulmányi alap).

Dějiny ostatních škol jsou daleko prostší. V Mukachevě byla první předchůdkyní gymnasia eparchiální škola, založená asi r. 1743, která v roce 1777 přešla do Užhorodu spolu s přenesením biskupského sídla. Město však ustavičně usilovalo o zřízení výše organisované školy, až sáhlo k svépomoci. Za podpory hraběte Ervína Schönborna zřídil inženýr Karel Pec soukromou školu, která trvala do roku 1849. Ale pak se znovu věci chopil Daniel Freiseisen, ředitel schönbornských statků, a přičiňoval se o dokončení rozestavěné školní budovy, jež bylo provedeno až po jeho smrti v roce 1858. Konečně v roce 1865 byl tento soukromý ústav formován jako soukromé nižší gymnasium, jehož žáci musili konati zkoušky na užhorodském gymnasiu. Takové zařízení ovšem neuspokojovalo a tak dne 30.

srpna 1867 školu převzalo město do své správy. Prvním ředitelem tu byl Michael Grabar a do 4 tříd se zapsalo 51 žáků. Nato bylo jednáno o postátnění, jehož bylo dosaženo dohodou ze dne 17. května 1873. Hůře tomu bylo s otevřením vyšších tříd; patnáct let trvalo vyjednávání, za něhož bylo stále město odkazováno na vyplnění různých podmínek, až konečně dne 27. května 1890 svolilo budapeštské ministerstvo k zařízení vyšších tříd, jestliže město postaví novou budovu a opatří ji nábytkem, věnuje určitou sumu na vydržování gymnasia a bude ročně dodávati potřebné množství otopného dříví. Tak došlo k postavení dnešní budovy, která byla odevzdána do vlastnictví státu; vyučovati se v ní počalo v šk. roce 1892/93. I na tomto ústavě (A Munkácsi magyar királyi állami főgimnázium) udržela se stopa po ruském vyučování; vždy se tu totiž vyučovalo ruskému jazyku jako nepovinnému předmětu. Četnou návštěvou soupeřil ústav tento se školou užhorodskou, jak ukazuje tento přehled posledních předválečných let: 1910/11: 453, 1911/12: 494, 1912/13: 492, 1913/14: 477, 1914/15: 470, 1915/16: 507, 1916/17: 538, 1917/18: 563, 1918/19: 523. Tuto návštěvu zabezpečovala si tehdejší školská správa postavením rozsáhlé internátní budovy; škola sama ovšem nestačila pojmouti tento nával a proto již tehdy bylo proti internátu státem zakoupeno velké staveniště k postavení novostavby. V řízení ústavu se tu vystřídali poslední dobou Alexander Fenkovich, v letech 1901—1916 Jakub Bohner, nato dr. Josef Jankovics. Gymnasium berehovské jest zcela nového původu. Ministerským výnosem ze dne 29. března 1890 č. 32.036 byla v Berehově otevřena státní nižší reálka, jejíž řízení bylo svěřeno Alexandru Ormaiovi; útulek našla v prvním patře hotelu Royal u mojžíšského chrámu. Měla první rok 98 žáků, druhý rok 91, třetí 108, čtvrtý 113 a pátý 124. V roce 1895 byl ústav změněn na nižší gymnasium pod vedením Štěpána Orlovského, který tu zůstal do roku 1904; v této formě zůstal ústav čtyři roky a vykazoval tento počet žáků: 165, 186, 188, 175. Dne 25. srpna 1899 byla s městem uzavřena dohoda, schválená výnosem budapeštského ministerstva ze dne 5. října 1899 č. 68.021; na jejím základě byl ústav změněn v státní vyšší gymnasium (A Beregszászi

magyar királyi állami főgimnázium) a v letech 1901/02 byla pro něj postavena nynější rozsáhlá budova, která náleží státu. Ředitelem školy se stal František Schürger, jenž setrval v jejím čele do roku 1919. Žactva přibývalo přirozeně, jak se ústav rozšiřoval: v roce 1899/900 bylo 5 tříd s 229 žáky, v roce 1900/01 šest tříd s 266 žáky, v roce 1901/02 sedm tříd s 314 žáky a v roce 1902/03 byl ústav úplný s 8 třídami a 363 žáky. Také v Berehově návštěva stoupala i ve válečných letech do vysokých číslic; v šk. roce 1910/11 bylo 428 žáků, v šk. roce 1911/12 442, v šk. roce 1912/13 426, v šk. roce 1913/14 403, v šk. roce 1914/15 409, v šk. roce 1915/16 466, v šk. roce 1916/17 449, v šk. roce 1917/18 503. Správou byly tyto střední školy podřízeny hlavnímu ředitelství v Košicích; hlavním ředitelem tu byl Eduard Szieber.

Proti těmto třem velmi četně navštíveným a dobře vypraveným středním školám v podivné protivě stály u č i t e l s k é ú s t a v y. Stát si v této končině počal všimati učitelského vzdělání teprve v roce 1914, kdy založil v Mukačevě státní učitelský ústav. Byl otvírán postupně během čtyř válečných let, takže teprve v škol. roce 1917/18 měl všecky čtyři ročníky; počet jeho chovanců byl v těchto čtyřech letech 31, 53, 62, 67. Ježto se jednalo o školu nepatrně navštěvovanou a nadto panovala válečná tíseň, neměl tehdejší stát nejmenší možnosti postarati se nějak o tuto školu, a tak nová správa převzala tento „ústav“, lze-li jej tak zváti, jen v jeho juristické formě: byla převzata škola o čtyřech ročnících, ale bez jediného kvadrátního metru vlastní místnosti a bez jediného kusu inventáře nábytkového a pomůckového. Jinak až do r. 1914 se staraly o vzdělání učitelského dorostu na tomto území dva řecko-katolické ústavy učitelské v Užhorodě. M u ž s k ý učitelský ústav vznikl z normální školy, kterou založil první užhorodský biskup Ondřej Bačinskij s prostředků studijního fondu; prvním vychovatelem učitelů byl tu Demetrij Popovič. Kurs trval tu zprvu jen 5 měsíců, od roku 1834 deset měsíců; teprve v roce 1843 bylo zavedeno vyučování dvouleté, které se po vydání zákona o učitelských ústavech z roku 1868 proměnilo v roce 1872 na tříleté. Organisaace čtyř ročníků byla uskutečněna teprve v roce 1897. Na

ústavě se zprvu vyučovalo rusky a latinsky, ale od r. 1805 byla zaváděna maďarština, která po roce 1868 převládla úplně. Stísněnou budovu v Kapitulní ulici postavila eparchie mukačevská v letech 1883—84; poskytovala ústavu nejjednodušší umístění bez jakýchkoliv možností nějakého rozvinu; ředitelem byl od roku 1917 Augustin Vološin, ježž vystřídal v posledních letech Štěpán Dudinskij. Ženský učitelský ústav je zcela nového data, pocházejí z roku 1902. Tehdejší biskup Julius Fircak, zemřelý v roce 1912*), dosáhl, že ministerstvo výnosem ze dne 24. dubna 1902 č. 25.968 svolilo, aby při sirotčinci, zřízeném roku 1875 pro kněžské sirotky, byl otevřen ženský učitelský ústav. Vedení měl Viktor Kaminskij, od r. 1907 do 1924 Julius Melleš, nato po krátké době Hadžegově Viktor Želtvaj. Až do roku 1912 byly otvírány pouze dva ročníky, střídavě liché a sudé, a návštěva se vyvíjela takto:

	I.	II.	III.	IV.
1902/03	45	—	—	—
1903/04	—	40	—	—
1904/05	50	—	39	—
1905/06	—	37	—	44
1906/07	44	—	38	—
1907/08	—	40	—	35
1908/09	36	—	35	—
1909/10	—	36	—	35
1910/11	30	—	29	—
1911/12	—	40	—	34

V roce 1912/13 byly otevřeny tři ročníky s počtem chovank 35, 11, 34, načež od škol. roku 1913/14 ústav byl úplný, má všechny čtyři ročníky se 124 chovankami (46, 31, 15, 32). I za čtyř válečných let se tento počet udržel: 103, 143, 138, 141. O umístění se postarala eparchie tím, že v roce 1913 upravila jednopatrový dům v Rákoczyho ulici, získavši tím nejskromnější umístění pro učebny bez jakékoliv další nutné aparatury. Přehled ukazuje, že o učitelské vzdělání bylo na území dnešní Podkarpatské Rusi

*) Jeho nástupcem byl biskup Antonij Papp, ježž v roce 1924 vystřídal nyníší biskup Petr Gebej.

velmi nuzně postaráno. V Užhorodě byla také ještě státní vyšší reálka, která byla roku 1918 přeložena do Miškoveců; její budovu zaujala měšťanská škola. *)

Změna státních poměrů, která nastala dnem 28. října 1918, zastihla toto školství daleko později než v ostatních zemích. Dlouho ještě vedlo tu správu královské uherské ministerstvo kultu a vyučování v Budapešti, které, když se již válka chýlila ke konci, nařídilo výnosem č. 206.681/1918 v říjnu 1918, aby na král. katolickém gymnasiu v Užhorodě bylo zavedeno povinné vyučování jazyku ruskému. Toto opatření se však u zúčastněného obyvatelstva setkalo s odporem, takže ještě v únoru 1919 vyjednával tu ministerský delegát dr. Iliodor Stripský o jeho provedení. Zatím se 4. listopadu 1918 ustavily ruské národní rady v Užhorodě, Prešově a Chustu, které dne 13. února 1919 prohlásily styky s budapeštským ministerstvem za přerušené; teprve tehdy, půlčtvrtá měsíce po provedeném státním převratu, ustal tu vliv tohoto ústředního úřadu školského. Ustal formálně, nikoliv vnitřně, neboť učitelstvo i žactvo žilo i nadále v dřívějším myšlenkovém světě a ve školách se vyučovalo podle dosavadních předpisů bez jakékoliv změny až do června 1919. Město Užhorod obsadilo československé vojsko v lednu 1919 a od té doby nejvyšší moc byla v rukou generála Hennocquea a župana Mojše, naproti tomu v Mukachevě, Berehově a Chustu se od dubna 1919 usídlila vojska rumunská a také tato rozdílnost vojenského obsazení znemožňovala změnu v dřívějších školských poměrech. Formálně bylo užhorodské gymnasium převzato 3. března 1919 a dne 1. dubna 1919 byla budova odevzdána vojsku, což vyvolalo žákovské demonstrace. Ke skutečnému převzetí došlo až 8. října 1919, při čemž ředitel i profesori odmítli výkon přísahy věrnosti. Nový správce ústavu, Ondřej Gagatko, započal s vyučováním dne 1. listopadu 1919 ve formě přípravných jazykových kursů, ježto žactvo nového vy-

*) Tato reálka byla založena r. 1897 a byla až do roku 1911 pouze nižší o čtyřech třídách; nato byly postupně připojovány čtyři vyšší třídy, takže v škol. roce 1914/15 byl ústav úplný s 211 žáky. Tak tomu bylo pouze tři roky, neboť v posledním roce svého užhorodského trvání byl omezen ústav na tři třídy, druhou, třetí a čtvrtou (1917/18.) V řízení se vystřídal Julius Dortsák (1897—1913), Gejza Deli (1913—1917) a Mikuláš Hofmann.

učovacího jazyka neznalo. Vlastní vyučování se počalo teprve 16. ledna 1920 a první běh skončil se dne 31. března 1920; teprve od té doby v Užhorodě zahájeno bylo období pravidelného vyučování podle našich předpisů. Budova gymnasiijní byla vojskem uvolněna a nákladem 200.000 Kč opravena; v řízení se vystřídali Emanuel Midlik, Vasil Terebešij a od roku 1922 až po naši dobu Ondřej Aliskěvič. Rozhodný obrat byl přivoděn tu i jinde teprve zasažením nově zřízeného školského odboru při civilní správě Podkarpatské Rusi, který vstoupil v činnost dne 20. srpna 1919 pod vedením inspektora Josefa Peška, když byli touž dobou dne 23. srpna 1919 odešli Rumuni z Berehova i Mukačeva.

V Mukačevě došlo k převzetí v říjnu 1919, kdež se změna odehrála nejhladčeji, a vedením gymnasia byl pověřen Mikuláš Dragula; hůře však bylo v Berehově, kamž byl poslán jako nový ředitel Ondřej Aliskěvič, dřívější ředitel ruského gymnasia v Přemyslu. Převzal ústav formálně dne 20. října 1919, ale vyučování trvalo jen tři dny, načež pro odpor žactva i učitelstva bylo omezeno jen na osmou třídu, kdežto část žactva se dala zapsati za privatisty. Zatím byli po vsích směrem k Iršavě sbírání ruští žáci, jimiž se podařilo jakž takž naplniti první a druhou třídu s přípravkou; otevřeny byly dne 10. února 1920. Teprve na podzim 1920 i v Berehově se dostalo vyučování do pravidelných kolejí; v řízení ústavu se tu po r. 1921 vystřídali Michael Grigašij a dr. Josef Lopour. Velmi mnoho rozvoji napomohlo zřízení internátu, který s obětavým sebezapřením vybudoval Emilián Bačinskij. Také v Berehově byla v těchto letech budova obnovena nákladem 100.000 Kč. Učitelský ústav v Mukačevě převzal Jan Chromjak; na poruštění obou řeckokatolických ústavů v Užhorodě měl rozhodný vliv Augustin Vološin. V roce 1921 provedl školský odbor i novou organizaci ústavů: gymnasia v Užhorodě, Mukačevě a Berehově byla změněna na reálná gymnasia a byla na ně zavedena učebná osnova českých reálných gymnasií s jistými menšími obměnami. Vedle toho byly na všech těchto ústavech prohlášeny ruské třídy za kmenové třídy a z dosavadních kmenových tříd maďarských se staly třídy pobočné. Při tom bylo rozhodnuto, že ve všech třídách mají zůstatí tyto maďarské pobočky pouze v Berehově, kdežto v Mukačevě

byly ponechány pouze u dvou tříd do jejich postupného zániku, v Užhorodě u třídy druhé až osmé za týchž podmínek. Toto opatření bylo v Berehově přijato s uspokojením, také v Mukačevě nebylo námitek, ale v Užhorodě vyvolalo rozladění, jež se projevovalo vytrvale opěťovanými akcemi za zřízení soukromého maďarského gymnasia; toto snažení pozbylo na své síle, když byla nalezena náhrada — po jisté stránce za výhodnější pokládána — v zřízení českých poboček. Tento počet šesti ruských středoškolských ústavů byl v roce 1921 rozmnožen o sedmý zřízením střední školy v Chustu, kde mělo býti vytvořeno kulturní středisko pro celou východní část náhradou za ztracenou Marmarošskou Sihot'. Ústav byl otevřen třídou první a pátou jako reformní reálné gymnasium, ale byl změněn v roce 1924 v gymnasium reálné v správném poznání, že omezený okruh našich ruských gymnasií nepřipouští typové pestrosti.

Početní vývoj těchto sedmi ruských ústavů ukazuje připojená tabulka, z níž je patrné, že počáteční souhrn asi pěti set ruských žáků se téměř zčtvěrnásobil, ale že jeho stoupání se v posledních letech ustaluje na číslici 1800 až 1900; příčinou toho jest, že ruským kmenovým třídám odčerpávají žactvo pobočné třídy české, o nichž bude níže řeč. Ústav v Chustě je nápadně málo navštěvován, máje pouze 190 žáků, ač je určen pro celou východní polovinu Podkarpatské Rusi; příčinu toho nelze shledávati pouze v nynějším bedném umístění ústavu, nýbrž i jinde, při čemž sociální složení obyvatelstva této oblasti má neposlední úlohu. Stejně početná je návštěva ruského ústavu v Berehově, a nelepší se tu, ježto jest škola umístěna v maďarském prostředí. Zato přeplněny jsou střední školy v Mukačevě a Užhorodě; v Mukačevě vystoupila návštěva až na 633, v Užhorodě na 544, načež v posledních letech následoval mírný pokles. Učitelské ústavy užhorodské jsou nyní plně obsazeny přípustným nejvyšším počtem; zato státní ústav učitelský v Mukačevě byl naplněn sotva s polovice, až v posledních dvou letech se poněkud návštěva zlepšila.

Maďarské pobočné reálné gymnasium v Berehově setrvává v posledních letech při 450 žácích a bude vždycky tak dobře navštíveno. Bylo určeno pro veškeru maďarské

obyvatelstvo v Podkarpatské Rusi, ježto v Mukačevě byly maďarské pobočky, omezené na dvě třídy, likvidovány v škol. roce 1924/25 a v Užhorodě zanikly postupným zrušováním v školním roce 1926/27. Byl by ovšem omyl, kdybychom se domnívali, že maďarští žáci z Mukačeva a Užhorodu chodí do Berehova; ti si našli v posledních letech náhradu v návštěvě pobočných tříd českých.

Tyto pobočné ústavy české vznikaly v dobrém úmyslu, aby byla poskytnuta možnost vzdělání dětem českých zaměstnanců, kteří v počtu několika tisíc se usídlili v Podkarpatské Rusi a dožadovali se, přišedše z Čech a Moravy, pro své potomstvo opatření, aby bylo mu zpřístupněno studium v mateřském jazyce. První takové pobočky vznikly v Užhorodě roku 1922 a mají nyní již všech osm tříd s 285 žáky, takže od roku 1930 je vlastně v Užhorodě vybudována úplná česká střední škola.

V roce 1925 následovalo zřízení českých poboček v Mukačevě, které nyní mají pět tříd s 87 žáky, v roce 1929 se přidružila česká pobočka při reálném gymnasiu v Chustu s 18 žáky a při učitelském ústavě v Mukačevě s 28 žáky, aby byl opatřen učitelský dorost pro české školy národní, jež byly v posledních čtyřech letech na Podkarpatské Rusi otevřeny ve velikém počtu. Tak zřízeno je nyní v Podkarpatské Rusi české střední školství o čtyřech pobočných ústavech s 398 žáky v 16 třídách, kdežto počet úředně přihlášených příslušníků československé národnosti činí 19.737. Věc nachází své vysvětlení v tom, že žáci původu židovského a maďarského se přihlašují do těchto tříd, hledíce si tak opatřit znalost jazyka státního; ježto však bývá u nich znalost řeči vyučovací leckdy chabá, není divu, že se tu vyučování potkává se značnými obtížemi a že ke škodě přicházejí žáci českého původu, pro které původně byly tyto pobočky zřizovány. Hledá se odpomoc různou cestou, tak na př. zřízením přípravných tříd, jaké byly v Užhorodě již v šk. roce 1923/24 při oddělení českém i ruském, v šk. roce 1925/26 a 1926/27 při oddělení českém; ale tvoření takovýchto přípravek se nedoporučuje, protože odporuje základní zásadě o vyučování žactva mateřským jazykem. Spíše by snad bylo možno tomuto žactvu, jehož návštěva českých poboček se úplně zameziti nedá, dopomoci k lepší

znalosti jazykové zvláštními odpoledními kursy. Nejnápadnější jest veliká návštěva českých poboček v Užhorodě, kdežto v Mukačevě brání jejímu stoupání okolnost, že jest v místě zařízena zvláštní židovská střední škola. K povážlivým nesnázím, které odtud vznikly tomuto pobočnému českému školství, druží se další, ještě horší; zřízením těchto poboček se zdvojnásobují původní ústavy, jejichž budovy nebyly k tomu účelu stavěny. A tak vzniká nedostatek místností, jenž se každým rokem stupňuje, a nutí správy škol, aby umisťovaly třídy v kabinetech a zaváděly vyučování na dvojí zápřež. Věc je tím horší, pomyslíme-li, že v Užhorodě má ruské oddělení svých vlastních 8 poboček, v Mukačevě šest, takže jde tu vlastně o ústavy trojitě. V Chustě, kde ruský ústav nemá vůbec místností, a na učitelském ústavě v Mukačevě, kde jest tatáž situace, se zřízením českých poboček umisťovací otázka dostala do katastrofálního stavu, z něhož není vybřednutí.

Zbývá ještě se zmíniti o hebrejském spolkovém reformním reálném gymnasiu v Mukačevě, které otevřel Svaz hebrejských škol v roce 1925 dvěma třídami jako soukromý ústav, v roce 1926 získav pro ně právo veřejnosti. Ústav má nyní šest tříd se 161 žáky ve vlastní slušné budově z let 1924/25, zřízené nákladem 600.000 Kč, a jest jediným středoškolským ústavem v republice, na němž se částečně vyučuje jazykem novohebrejským. Jeho učebná osnova v prvních 5 třídách jest vytvořena podle učebného rozvrhu reformních reálných gymnasií s několika podstatnými odchylkami:

Učebný předmět	I.	II.	III.	IV.	V.
Mojžišské nábož.	2	2	2	2	2
Novohebrej. jazyk	4	4	4	3	3
Čeština	4	3	3	3	3
Ruština	2	2	2	2	2
Angličtina	—	4	4	4	4
Latina	—	—	—	—	5
Dějepis	2	2	2	3	2
Zeměpis	2	2	2	2	1
Mathematika	4	3	3	3	3
Chemie	—	—	—	3	2

Přírodopis	2	2	—	—	2
Fysika	—	—	3	2	—
Rýsování a deskr. geometrie	—	2	2	3	2
Kreslení	4	3	3	2	—
Psaní	1	—	—	—	—
Tělocvik	2	2	2	2	2
Celkem	30	31	32	34	33

Polovice všech hodin se v páté třídě věnuje p ě t i p o v i n n ý m jazykům a přece není mezi nimi jazyk německý, pro nějž už vůbec nezbylo místa; kromě toho počet 33 a 34 týd. hodin nutí k téměř dennímu odpolednímu vyučování.

Tím se zdá býti vývoj počtu středoškolských ústavů na Podkarpatské Rusi na ten čas ukončen; je tu sedm ruských ústavů, z nich 4 reálná gymnasia a 3 učitelské ústavy, čtyři české pobočné ústavy, z nichž je jeden učitelský ústav, a 3 reálná gymnasia, dále jedna novohebrejská střední škola a jeden pobočný ústav maďarský, úhrnem tudíž 13 středoškolských ústavů. Školy ty jsou seskupeny v pět dvojic s různojazyčnými odděleními, a to čtyři rusko-české, jednu rusko-maďarskou; jednojazyčné jsou dva ústavy, na jednom ústavě se používá dvojího vyučovacího jazyka, novohebrejského a českého. Je to jazyková pestrost, jaká bývala v popřevratových letech na Slovensku a jaké u nás jsme nikdy nepoznali; pochopitelná však jest, uvážíme-li, jak různorodé jest po jazykové stránce obyvatelstvo Podkarpatské Rusi, kde svorně vedle sebe sídlí Čechoslováci, Rusové, Maďaři, Židé, Němci a Rumuni. Projevovaly se sice občas snahy po založení nových středních škol ve východní části; tak se ozývalo volání ze Sevluše, Rachova, a zvláště důrazně z Velkého Bočkova, ale hlasy ty zase umlkly; Velký Bočkov, položený na hranici rumunské, osada to, jež nemá přitažlivosti pro obyvatelstvo širšího kraje, by se hodil pro ten účel nejméně, kdežto spíše by mohl činiti nároky Rachov nebo Sevluš. Ale na ten čas jest tolik starostí s vybudováním nynějších škol, že není ani pomyslení na nějaké další rozmnožování. Celkový počet středoškolského žactva na Podkarpatské Rusi neustále stoupá a blíží se ke třem tisícům.

Frekvence středních škol na Podkarpatské Rusi v letech 1919—1930. (Sestaveno podle tištěných výročních zpráv.)

Ústav	1918/19	1919/20	1920/21	1921/22	1922/23	1923/24	1924/25	1925/26	1926/27	1927/28	1928/29	1929/30
I. Ústavy ruské:												
1. Berehovo, státní reálné gymnasium	—	54	106	148	181	203	214	228	234	193	188	198
2. Chust, státní reálné gymnasium	—	—	—	62	105	160	198	193	103	191	198	194
3. Mukačevo, státní reálné gymnasium	—	97	165	228	317	484	584	633	616	550	541	582
4. Mukačevo, státní učitelský ústav (maď.)	—	33	75	89	96	108	99	79	81	87	101	127
5. Užhorod, státní reálné gymnasium	—	183	187	238	439	529	534	542	544	470	475	476
6. Užhorod, řecko-katol. mužský ústav učitelský (maď.)	—	63	62	72	70	87	105	115	134	140	137	157
7. Užhorod, řecko-katol. ženský ústav učitelský (maď.)	—	128	91	68	65	78	92	97	121	134	140	161
Úhrnem	—	558	686	905	1273	1649	1826	1887	1933	1765	1780	1895
II. Ústavy české:												
1. Chust, pobočky při státním reálném gymnasiu	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	18
2. Mukačevo, pobočky při stát. reál. gymnasiu	—	—	—	—	—	—	—	34	50	75	82	87
3. Mukačevo, pobočky při státním učitel. ústavě	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	28
4. Mukačevo, spolkovéhebrejské ref. reálné gymn.	—	—	—	—	—	—	—	90	116	140	135	161
5. Užhorod, pobočky při státním reál. gymnasiu	—	—	—	—	—	45	114	161	183	243	260	285
Úhrnem	—	—	—	—	—	45	114	307	409	475	477	579
III. Ústavy maďarské:												
1. Berehovo, pobočky při státním reálném gymn.	207	51	356	437	340	385	409	404	411	459	451	454
2. Mukačevo, pobočky při stát. reál. gymnasiu	523	20	64	45	17	19	20	—	—	—	—	—
3. Užhorod, pobočky při státním reálném gymn.	674	42	473	390	218	162	132	84	41	—	—	—
Úhrnem	1737	113	893	872	575	566	561	488	452	459	451	454
Celkem	1737	671	1579	1777	1893	2329	2548	2682	2794	2699	2708	2928

Rozvrh učebných předmětů na ruských reálných gymnasiích byl zprvu upraven školským odborem užhodským, a to dvakráte výnosem č. 22666 v roce 1922 a výnosem č. 352 v roce 1925; byl to rozvrh českých reálných gymnasií, přizpůsobený místním poměrům. Trvalé úpravy se mu dostalo ministerským výnosem ze dne 17. června 1927 č. 71.214 (Věstník 1927, č. 69) v této podobě:

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
Náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2
Jazyk vyučov.	4	4	4	4	3	3	2	2
Jazyk českoslov.	4	4	4	3	3	2	2	2
Jazyk latinský	6	6	6	6	4	4	4	5
Jazyk francouz.	—	—	—	—	6	6	3	4
Jazyk velkorus.	—	—	—	—	2	2	2	2
Dějepis	—	2	2	2	3	3	3	3
Zeměpis	2	2	2	2	1	2	2	—
Matematika	4	3	3	3	3	3	3	2
Přírodopis	2	2	—	2	2	2	2	2
Chemie	—	—	—	—	2	2	—	—
Fysika	—	—	3	2	—	—	3	4
Deskr. geometrie	—	—	—	—	—	—	2	2
Filos. propedeut.	—	—	—	—	—	—	2	2
Kreslení	3	3	2	2	—	—	—	—
Psaní	1	—	—	—	—	—	—	—
Tělocvik	2	2	22	—	—	2	2	2
Celkem	30	30	30	30	33	33	34	34

Na chustském reálném gymnasiu jsou ještě poslední dvě třídy reformně reálně gymnasijní; v jedné se vyučuje podle starého rozvrhu školského odboru, v druhé podle rozvrhu ministerského z r. 1927. Na maďarském pobočném reálném gymnasiu v Berehově se vyučuje podle učebného rozvrhu, platného od r. 1927 pro maďarská reálná gymnasia na Slovensku, toliko s tím rozdílem, že se tu místo povinné franštiny zavádí postupně povinný jazyk německý. Na českých pobočných třídách reálně gymnasijních se užívá učebného rozvrhu, platného pro česká reálná gymnasia; vzhledem k zvláštním místním poměrům bude tu musiti býti provedena malá obměna, aby se našlo místo pro nutné vyučování ruštině.

Tím se dostáváme k choulostivé otázce úpravy vyučovacího jazyka na ruských ústavech. Generální statut pro Podkarpatskou Rus, který byl změněn a doplněn vládním nařízením ze dne 26. dubna 1920, č. 356 Sb. z. a n., ustanovuje v odstavci III. 2., že se má na školách vyučovati jazykem lidovým, jenž má býti i úředním jazykem. Ale tento lidový jazyk v dané chvíli neměl žádné slovesné formy, takže bylo nutno přikročiti k jeho utvoření, ježto lid sám mluví v jednotlivých oblastech odlišnými nářečími. Kdežto na některých místech, zvláště v Mukačevě, projevovala se zřetelná snaha po převzetí spisovného jazyka velkoruského, jehož fonetismus by ovšem byl nahrazen způsobem domácí výslovnosti, jiní horlivci se vynasnažili vytvořiti zvláštní spisovný jazyk podkarpatskoruský, přiklánějící se buď k haličskému znění rusínského jazyka, buď k znění maloruského jazyka vlastního. Tento proces není dosud skončen, ačkoli do něho zasáhly svými dobrozdánými i směrodatné korporace vědecké a různí významní badatelé, takže spisovný jazyk podkarpatskoruský tou dobou není pevně ustálen a jedinou oporou jsou tu návrhy, které ve svých mluvnicích podali Augustin Vološin, Vladimír Pankovič a Eugen Sabov. Tato neurčitost má svůj odraz i na vyučovacím jazyce, při jehož užívání se profesori podle svého původu neb podle své předchozí životní dráhy přiklánějí na tu či na onu stranu. Někteří učitelé snaží se přiblížiti se velkoruštině, jiní používají ryzí maloruštiny, jiní hledí mluvit rusínsky, t. j. po domácku, a to buď se zřetelem na haličskou formu jazyka, buď výlučně v rodném nářečí. Tato nezřetelnost jazyková působí značné překážky vyučovacímu úspěchu a jistě by se dala snáze odstraniti, kdyby věc byla ponechána k vyřešení pouze školským činitelům. Od roku 1927 bylo ve čtyřech vyšších třídách zavedeno zvláštní vyučování jazyku velkoruskému ve 2 týdenních hodinách, čímž byl do řeči zaveden určitý pořádek zřetelným odlišením jazyka rusínského jako řeči vyučovací od jazyka velkoruského.

S tím těsně souvisí i otázka pořízení vhodných učebních knih. V prvních letech se musilo všecko učivo diktovati; dnes jsme tak daleko, že v prvních dvou třídách jsou již pro všechny předměty pořízeny vhodné učebnice ve vyučo-

vacím jazyce, ale čím vyšší třída, tím víc ubývá schválných učebnic v domácím jazyce a žáci jsou odkazováni na učebnice české, jichž se užívá jako pomocných knih. Je na bíle dni, že zásada vyučování v jazyce mateřském a základní požadavek, aby učebnice byly psány tímž jazykem, kterým se vyučuje, činí nezbytným nárok těchto ústavů, aby měly učebnice, psané vyučovací řečí. Nic tu nepomůže odkaz na to, že napřed jest nutno, aby se domácí činitelé dohodli o definitivním znění domácího spisovného jazyka, neboť dlouho budeme ještě čekati na toto usjednocení. Ale učebnice je potřeba jako soli a čím dříve budou opatřeny, tím lépe, ježto jen tak umlknou stesky, kterým nelze upřítí oprávnění. Na českých pobočných třídách se vyučuje jazykem československým v znění českém a užívá se českých učebnic a na maďarském pobočném ústavě je po ruce dostatek maďarských učebnic, vydaných pro maďarské střední školy na Slovensku, takže tu není nesnázi.

Nechybíme mnoho, dojdeme-li k mínění, že s těmito dvěma problémy, jazykovým a učebnicovým, jest v těsné souvislosti i složení profesorských sborů na Podkarpatské Rusi. Na českých pobočných třídách vyučují učitelské síly českého původu a také na maďarském pobočném ústavě bylo možno opatřiti náležitě kvalifikované profesory, jednak z bývalých profesorů uherských, jednak nově z profesorů Slováků, kteří ovládají maďarštinu; ti ovšem horlí, že by měli býti zaměstnáváni v rodné zemi, aby nemusili vyučovati jednak maďarsky, jednak jazyku státnímu v českém znění.*) Hůře tomu bylo na ruských školách. V první chvíli byli svoláni bývalí profesori z celých Uher, pokud byli původu domácího; k nim se přidružili mnozí ruští emigrovaní profesori, dále čeští učitelé tělocviku z Ruska, někteří profesori z Čech a několik málo bývalých profesorů, pokud ovládali domácí jazyk. Ke všemu byly všecky tyto síly zprvu ustanovovány jen zatímně v poměru smluvním, takže i nejistota osobní existence málo přispívala k rychlejšímu zkonsolidování těchto poměrů.

Po provedené systemisaci v důsledku nového zákona platového i v této věci nastala náprava. Ředitelská i profe-

*) Srv. dr. Jozef Hudec: Stredné školstvo na Podkarpatskej Rusi, Sborník spolku profesorov Slovákov, 1929, VIII, 3—4.

sorská místa byla v řádném počtu systemisována, veřejnými konkursy rozepsána a obsazena, pokud tu byli kandidáti vyhovující platným řádům; jejich počet se doplňuje potřebnými profesory zatímními a suplujícími, při čemž na dobu potřeby se ještě ponechávají v činnosti některé učitelské síly z dřívějška v postavení zatímním neb smluvním. Není tudíž vzdálena doba, kdy profesorské sbory budou tu právě tak pevně konsolidovány jako v jiných zemích, obzvláště uvážíme-li, že kandidátů učitelského úřadu je nyní s dostatek a že bylo učiněno u vědeckých zkušebních komisí opatření, aby byla dána možnost získati si způsobilost pro vyučovací jazyk podkarpatskoruský.

Dnes ovšem, pokud se původu a předběžného vzdělání týče, jest tu značná pestrost. Vidíme tu profesory definitivní i zatímní, s řádnou aprobací, získanou po roce 1918 na našich vysokých školách, a naše suplující profesory ve zkušebním stadiu; ale jsou tu i profesori s předpřevratovou aprobací uherskou nebo se zkouškami z university lvovské. Máme tu profesory s nostrifikovanou aprobací maďarskou a smluvní profesory s aprobací, získanou v Rusku; jsou tu v smluvním poměru ustanoveni učitelé cizího původu beze zkoušek a domácí profesori, jejichž zatímní postavení starého stylu dosud nebylo možno proměnit z různých důvodů v trvalé. Konečně tu působí nejeden učitel tělocviku, který před válkou býval zaměstnán v Rusku, a jako běželec nalezl v tomto nejistém smluvním postavení obživu. V první chvíli uvádí tento výpočet ve zmatek, ale netřeba z věci míti obav; poměry se rychle nyní vytríbí právě tak, jako se to stalo v jiných zemích, kde za nedostatku učitelských sil nebylo tomu o mnoho lépe.

Ještě je také nutno upozorniti, že zdárný rozvoj ruských středních škol závisí v této zemi velice na instituci, která v Čechách a na Moravě nikdy nedospěla takového rozšíření jako ve východní části republiky, totiž na zařízení dobrých internátů. Žactvo těchto ústavů pochází totiž valnou většinou z vrstev drobných rolníků, usedlých v údolích, jimiž protékají četné přítoky řeky Tisy, a mnozí jsou přímo ze severního pohraničí Podkarpatské Rusi, zvaného Vrchovinou. Na rodičích těchto žáků není možno žádati, aby si opatřili náklad, potřebný k vydržování dětí na studiích; co

jim mohou poskytnouti, jest jediné drobný měsíční příspěvek, nějaké potraviny a oděv. Z takové situace poskytuje vyváznutí jediné zaopatření v nevýdělečném internátě, jenž opíraje se o podpory svých fondů nebo subvence některých veřejných činitelů, může svým chovancům nabídnouti za levný peníz útočiště se slušným zaopatřením a potřebným výchovným dozorem. A tak není na Podkarpatské Rusi ani jednoho středoškolského města bez internátu, ba někde jest jich několik. V Chustu jest internát učitelstva bývalé župy marmarošské a internát řecko-východní církve; oba mají po 25 chovancích. V Berehově byl pro ruské žáky zařízen státní internát v roce 1920 a byl umístěn v bývalém župním domě, později i v domě č. 48 v ulici Arpádově; když župní dům dne 8. ledna 1924 vyhořel, přestěhoval se internát do některých místností gymnasijsní budovy a má dnes 75 chovanců. Ježto tím se tíseň této dvojité střední školy velmi těžce stupňuje, bude nutno se tu ohlédnouti po nějakém jiném umístění internátu. V Mukačevě postavila ještě uherská vláda pro státní gymnasijsní internát pěknou budovu, která byla opravena v roce 1922 nákladem 80.000 kor. čsl.; dnes jest tu 100 chovanců. Kromě toho jsou tu i při učitelském ústavě zařízeny dva menší internáty, jeden pro chlapce, druhý pro chovanky. Město Užhorod středoškolskými internáty oplývá. Je tu především státní internát se 111 žáky ruskými a 16 žáky českými, dále dva internáty řádu basiliánů, chlapecký s 60 chovanci, dívčí s 90 chovankami, menší internát spolku „Školská pomoc“ s 32 chovanci a dívčí internát „Alžběta“ pro učitelské sirotky. Ale i oba řecko-katolické učitelské ústavy mají své internáty, a to jak mužský, tak ženský, určené především pro kněžské sirotky. Do všech těchto internátů užhorodských jsou kromě gymnasistů a chovanců i chovanky učitelských přijímáni i žáci měšťanských škol a školy obchodní. Jaký div, že toto zařízení působí i na české obyvatelstvo, v němž začíná klíčiti myšlenka, aby i pro žactvo českých pobočných ústavů v Chustu, Mukačevě a Užhorodě byly zřízeny zvláštní internáty.

Bolestnou kapitolou jest otázka umístění všech těchto ústavů. Měli jsme nahoře příležitost upozorniti, že budovy těchto škol nebyly stavěny pro ústavy dvojité nebo do-

konce trojnásobné, takže zřízením jinojazyčných pobočných tříd vznikají nesnáze, které v roce 1930 dostoupily svého vrcholu a při jakémkoliv dalším stupňování se stanou nerozlučitelnými. Na reálném gymnasiu v Užhorodě jest nyní 14 ruských tříd a 9 českých tříd, celkem tedy 23 tříd, což jest ztrojnásobněný rozsah normálního ústavu. Učeben jest tu 16, nouzová učebná místnost jedna, celkem tedy 17. Vyučování jest zařízeno tak, že dopoledne má vyučování všech 9 tříd českých a 9 nižších tříd ruských, při čemž jen jedna česká třída jest ambulantní; odpoledne jest vyučováno 5 vyšších tříd ruských. Je pravda, že není příjemno vyučovati na dvojí zápřež ještě dvanáct let po skončení války, ale celkem je situace vyřešena uspokojivě, ba pro české třídy docela slušně; ovšem vyloučeno jest jakékoliv stupňování počtu tříd. Nespokojencům je nutno připomenouti, jaké tu byly v prvním pětiletí ohromné nesnáze, když tu bylo nutno hostiti ještě jiné školy, a jaká jest to již výhoda, že toto reálné gymnasium má budovu nyní pouze pro sebe. Jest ovšem jasno, že vyučování na dvojí zápřež se dá odstraniti jen postavením samostatné budovy pro český ústav, k níž dali již kompetentní činitelé svůj zásadní souhlas. Pozemek pro tuto novostavbu jest na Malém Galagu vyhlédnut a až bude tato novostavba dříve či později provedena a nastěhuje se do ní český ústav, takže v nynější budově zůstane ruské reálné gymnasium samo, budou věci v Užhorodě rozřešeny k úplné spokojenosti. Řecko-katolické učitelské ústavy mají dosavad své předválečné umístění v jednopatrových domech, na něž nelze klásti nějakých požadavků; zatím budme rádi, že tu jsou aspoň potřebné učebny, ale jedenkrát bude nutno požadovati, aby vybudováním všech potřebných odborných učeben a kabinetů se přiblížily k učitelským ústavům v ostatních oblastech republiky. Na mukačevském reálném gymnasiu jest nyní 16 tříd ruských a 5 tříd českých, úhrnem 21 tříd, ale pro ně jest po ruce 13 učeben, kreslárna a fyzikální posluchárna, celkem tedy 15 vyučovacích prostorů, takže i tu jest nutno míti vyučování na dvojí zápřež. Obtíže se tu budou stupňovati proto, že v příštích letech přibudou tři nejvyšší třídy české. Vyřešení i v Mukačevě jest jediné možno novostavbou, jejíž provedení jest nutno řešiti v sou-

vislosti s umístěním mukačevského učitelského ústavu. Tato škola se dosud nuzuje v těsném provisoriu v jednopatrové budově obecné školy čís. II., kde má čtyři učebny s ředitelnou; o odborných místnostech a kabinetech se jí ani nesnilo. Ježto reálné gymnasium disponuje staveništěm již z doby předválečné, bude nutno pomýšleti na novostavbu reálného gymnasia buď o 24 učebnách, což by předpokládalo symbiosu ruského i českého pobočného oddělení, nebo pouze o 16 třídách, takže by obsahovala pouze ruské reálné gymnasium, kdežto české reálné gymnasium i s učitelským ústavem by zaujalo nynější budovu, jež by jim po obnově plně vyhovovala, poněvadž české třídy gymnasijní, což je velmi pozoruhodno a má určité své příčiny, jsou při srovnání s českými třídami užhorodskými slabě navštěvovány. V Berehově jest nyní 9 tříd ruských a 12 tříd maďarských, celkem 21 tříd. Počet tříd tu již neporoste, ježto obě oddělení jsou úplně vybudována a ruské třídy nebudou míti nikdy v Berehově návštěvu větší. K dispozici jest tu nyní 12 učeben, takže také tu jest nutno vyučovati na dvojí záprež. Toto nouzové zařízení by mohlo ihned při neobyčejné rozsáhlosti budovy odpadnouti, kdyby se odstěhoval internát, jenž zabírá pravé křídlo přízemí o 7 místnostech; nové stavby tu nebude potřebí. Nejhorší jsou poměry v Chustu, kde se prozatím nepodařilo pro reálné gymnasium opatřiti víc než tři učebny se sborovnou a ředitelnou v jednopatrové budově měšťanské školy. Ústav má nyní osm ruských tříd a jednu českou třídu. Vyučování se děje tak, že v oněch třech učebnách učí se prvních šest ruských tříd na dvojí záprež; sedmá třída jest v řecko-katolické škole, osmá třída jest v maďarské evang. ref. škole národní a pro českou pobočku byla najata svrchovaně nouzová místnost, bývalá to krčma, změněná na truhlářskou dílnu. Jest to nejhorší umístění střední školy v republice, ale zlé na něm není dnešní umístění, nýbrž nesnáz, která bude vznikat při přibýváním dalších tříd českých; nezbude než jejich vytváření na čas zastaviti. Štěstí ještě, že mimo nadání jsou třídy této školy řídce obsazeny. Jediné vyvážnutí z této trampoty podává se novostavbou, jejíž provedení zdržela obec chustská nekonečným prodlužováním jednání o závazcích, jež vezme při provádění stavby na sebe. Teprve 2. května 1929 došlo

k podepsání smlouvy, a ježto předběžné náčrtý budovy již vypracoval architekt J. Freiwald, má tato otázka nejvíce naděje v brzké rozluštění. Hebrejské reformní reálné gymnasium v Mukačevě jest nyní ve své novostavbě z let 1924 až 1925 postačitelně umístěno, ale bude muset pomýšleti na její dokončení. Celkem tedy vidno, že z umísťovacích nesnází středních škol podkarpatskoruských plyne nutnost tří státních staveb (českého reálného gymnasia v Užhorodě, ruského reálného gymnasia v Mukačevě, ruského i českého (společně) gymnasia v Chustu), jedné státní adaptace (dnešní gymnasiijní budovy v Mukačevě pro učitelský ústav a pro české reálné gymnasium) a jedné soukromé dostavby (hebrejského ref. reál. gymnasia v Mukačevě). Současně s těmito budovami bude nutno provést úplné organizační osamostatnění českých reálných gymnasií v Mukačevě a Užhorodě, kdežto české pobočky reálného gymnasia v Chustu budou moci zůstat trvale přičleněny k ruskému kmenovému ústavu pro svou malou návštěvu, právě tak, jako české pobočky při učitelském ústavě v Mukačevě pro svůj malý počet (jeden neb nejvýš dva ročníky) nebude nikdy potřeba oddělovati a rovněž tak nebude, nutno tak činiti na reálném gymnasiu v Berehově.

Na omylu by však byl, kdo by z podrobného vyličení těchto nesnází usuzoval, že i vybavení těchto škol vnitřním zařízením a nutnými pomůckami jest jen nouzové. Právě naopak: knihovny těchto ústavů jsou neobyčejně rozsáhlé, naplněny byvše ovšem v době předpřevratové literaturou maďarskou. Tak na užhorodském reálném gymnasiu má profesorská knihovna 8.200 svazků, v Mukačevě 7.300 svazků, v Berehově 2.800 svazků; právě tak tomu je i se žákovskými knihovnami. Posledními lety všude se v těchto knihovnách tvoří zvláštní oddělení ruská a česká, která již nabyla značného rozsahu. I jiné sbírky učebných pomůcek jsou velmi pozoruhodné, a protože jde vesměs o ústavy četně navštěvované, sebere se každého roku na žákovských příspěvcích tolik, že fondy na učebné pomůcky jsou velmi slušně dotovány. Ani učitelské ústavy nejsou bez učebných pomůcek, třebaže tu pochopitelně jest jejich rozsah malý. Škody, vzniklé poválečnou okupací, nová správa úplně odčinila. Obnoveno bylo a doplněno vnitřní zařízení,

rozšířeny byly sbírky učebných pomůcek, pro všechny ústavy bylo koupeno nové zařízení ředitelen, pro každý za 15.000 Kč, všude byl zaveden telefon a umístěny psací stroje, obvykle dva, jeden s ruským písmem, druhý s latinským. Nový ústav v Chustu dostal naráz pomůcek za 120.000 Kč a ještě dále se mu sbírky rozšiřují. Celkem vynaložil nový stát na vybavení těchto ústavů nábytkem a učebními pomůckami na 700.000 Kč; k tomu přistupují náklady na opravu budov, o nichž byla zmínka jinde, v částce 400.000 Kč. Ježto běží o pět středoškolských ústavů, vidět, že stát tu splnil svou povinnost vrchovatě a že by bylo záhodno, aby místo nekonečných stížností patriční činitelé nebyli tak skoupí na slovíčko uznání.*) Nejlépe věc vysvitne ze srovnání, že leckteré ústavy české i německé v Čechách a na Moravě nemohou ani zdaleka pomyslit na to, že by se jim dostalo takovéto podpory; jejich údělem zůstává již po dvanáct let heslo: Vyčkat.

Náklad na toto školství nese téměř výhradně stát. Soukromým činitelům zůstává pouze vydržování hebrejského reformního reálného gymnasia v Mukačevě. Oba řecko-katolické ústavy učitelské v Užhorodě vydrží eparchie mukačevská, ale jen potud, že hradí věčný náklad na učitelům vyplácí platy v předválečných nízkých cifrách, jež stát podle platných dosud předpisů uherských doplňuje na výši platů profesorů státních; tato povinnost stojí stát ročně 458.000 Kč. Na ostatní ústavy v Podkarpatské Rusi nepřispívá ani žádná obec aniž kdo jiný ničím, pouze mukačevská obec dodává od r. 1926 reálnému gymnasiu určité množství otopného dříví; vzpomeneme-li, co českých i německých měst v zemích České a Moravskoslezské má těžké smluvní závazky k státním středním školám, jejichž plnění leckdy ukládá roční břemeno statisícové, shledáváme, že ani v této věci naši podkarpatoruští občané si nemohou naříkati. Stát stojí podkarpatskoruské střední školy ročně 4 miliony korun, učitelské ústavy 850.000 Kč; připočteme-li k tomu podíl na ústředních úvěrech, docházíme k částce 5 milionů Kč, jež Československá republika obětuje kaž-

*) Uznale o věci mluví Cyril Kochannyj „O Podkarpatské Rusi“, 1930, 30.

dého roku na udržování 4 středních škol a 3 učitelských ústavů v Podkarpatské Rusi.

Bezprostřední správu tohoto školství vede školský odbor zemského úřadu v Užhorodě, který byl v roce 1919 formován jako součástka tehdejší civilní správy Podkarpatské Rusi, jejíž kompetence zákonem o organizaci politické správy ze dne 14. července 1927, č. 125 Sb. z. a n. přešla na užhorodský zemský úřad; ministerstvo školství a národní osvěty pokládá tuto instituci za svůj exponovaný referát obdobou podle referátu bratislavského. V oboru středoškolském měl původně tento referát rozšířenou pravomoc, jež byla přesně určena ministerskými výnosy ze dne 13. října 1925, č. 9090 presid. a ze dne 20. června 1927, č. 11.179/25 presid. Toto opatření mělo oporu v tom, že původně ve státním rozpočtu byl náklad pro Podkarpatskou Rus ve všech kapitolách veden ve zvláštním oddíle A. Když však po nové zemské úpravě tento rozdíl v rozpočtu na rok 1928 odpadl, stala se bezpředmětnou zvláštní kompetence užhorodského referátu ve věcech středoškolských a od té doby úřaduje tento referát pro střední školy a učitelské ústavy v témž okruhu a týmž způsobem jako zemské školní rady v Praze i Brně a referát v Bratislavě. V roce 1929 došlo posléze ke konečnému vybudování této administrace; nebylo totiž až do toho roku na Podkarpatské Rusi zvláštního dozorčího orgánu, takže dozor vykonával přednosta školského odboru (referátu). V této věci se stala náprava jmenováním zvláštního zemského školního inspektora. V roce 1930 konečně bylo postaráno i o odbornou inspekci v kreslení a tělocviku výnosy č. 39.049 a 40.593, jimiž byla působnost odborných inspektorů pro Slovensko vztažena i na Podkarpatskou Rus. Není tudíž nyní ani ve způsobu správy těchto škol žádného rozdílu od ostatních zemí.

Docházíme ke konci své úvahy, ve které jsme se vynasnažili býti nejstručnějšími, ale přece při tom zachytiti všechny podstatné rysy vývojové, zobraziti dnešní stav a ukázati pohled do budoucna. Jde tu o poměrně malý počet škol, jaký najdeme umístěn v jediném okrese Velké Prahy, ale tyto školy tvoří zvláštní samostatný celek, pohybující se v odlišné dráze vývojové, jejíž sledování upoutá

nejen odborníka, nýbrž každého přítele pokroku v našem státě na poli kulturním. V obraze, jež jsme podali, není nic zastíráno ani nic zkrašlováno a právě proto soudíme, že jeho poznání se nemine cílem. Jím jest správné nazírání na tyto středoškolské otázky a získání správného stanoviska při jejich pozorování. Nemýlíme se, řekneme-li, že tomuto školství svítí šťastná hvězda na další cestu; jen učebnic v domácím jazyku napsaných a tří nových budov je nezbytně potřebí, a pak bude zaručen zdárný rozvoj těchto škol k prospěchu veškeré studující mládeže podkarpatskoruské.

Českoslov. střední školství v číselných přehledech.

Číselný stav středního školství v Československu byl při rozmanitých příležitostech ode mne několikrát zpracován v různých sestavách; děje-li se tak nyní poznovu, budiž na vysvětlenou podotčeno, že dosavadní přehledy byly podrobeny důkladné přehlídce, při níž byla nejen doplněna data až do nejnovější doby, nýbrž byly i opraveny velmi četné údaje dřívější, které se neukázaly při této zkoušce úplně přesnými. A tak na první pohled se zdá, že jde o věci již odjinud známé; ale odborník ví, co je radosti z každého zdokonalení dřívějšího podání, byť se zdánlivě jevíly tyto opravy jen podružnými. Všecky otázky, které se dají v středním školství číselně zachytiti, nejsou tu obsaženy; podáno jest však tolik, kolik je potřebí, aby byl po ruce náležitý konkrétní podklad pro úvahy o všech základních a často probíraných věcech středoškolských. Pramenem pro zpracování byl „Stav středního školství“, vydávaný každého roku našim ministerstvem školství; vychází se tu od čísel, dosažených při zápisech v měsíci září; tím se stává, že čísla, uváděná v jiných publikacích, jsou poněkud odchylná a musí jimi býti, neboť se při nich vychází z jiného sčítacího období, obyčejně z konce školního roku, a kromě toho bývá i leckde odchylný názor o tom, které školy jest počítati k středním školám. Měl jsem příležitost upozorniti jinde, jaké stanovisko třeba zaujmouti vůči odchylkám tohoto druhu; živoucí organismus školský, jehož obraz se mění den za dnem hlavně v počtu žactva z nejrůznějších příčin, není tak ztrnulý, aby bylo lze jej vyjádřiti nezměnnými čísly, takže co platí pro dnešek, vypadá již zítra jinak. Přes to několikrát přezkoušení údajů způsobilo, že toto kolísání se omezuje jen na počet žactva; ostatní výsledky jsou trvalé a potud přesné, pokud přesnost jest v lidských možnostech. Mám domněnku, že v lečem přispějí tyto přehledy i k objasnění názorů, které o našem středním školství byly pronášeny v posledních dobách; to jest také účelem tohoto jejich nového přepracování.

Počet stredoškolských ústavů v školním roce 1913/14.
(Pro srovnání s dobou předválečnou.)

Ústavy	Země Česká		Moravsko-slezská		Slovenská	Podkarpato-ruská		Celkem			Úhrnem
	čes.	ném.	čes.	ném.		maď.	maď.	čes.	ném.	pols.	maď.
1. Gymnasia	22	23	16	15	—	33	3	38	38	—	36
2. Reálná gymnasia . . .	25	9	11	3	1	—	—	36	12	1	—
3. Děčinská r. gymnasia .	—	2	—	—	—	—	—	—	2	—	—
4. Ref. reál. gymnasia .	—	1	—	1	—	—	—	—	2	—	—
5. Lycea	9	8	2	5	—	6	—	11	13	—	6
6. Reálky	30	16	13	19	—	6	1	43	35	—	7
Celkem	86	59	42	43	1	45	4	128	102	1	49
7. Učitelské ústavy . . .	20	14	8	7	—	15	2	28	21	—	17
8. Odborné učit. ústavy .	4	4	2	2	—	—	—	6	6	—	—
Úhrnem	110	77	52	52	1	60	6	162	129	1	66
	187			105		60	6				358

Počet středoškolských ústavů v školním roce 1929/30.

Ústavy	Země Česká		Moravsko-slezská			Slovenská			Podkarpato-ruská			Celkem			Úhrnem			
	čes.	něm.	čes.	něm.	pols.	slov.	něm.	rus.	maď.	čes.	rus.	maď.	čes.	něm.		rus.	pols.	maď.
1. Gymnasia	12	10	4	3	—	2	—	—	1	—	—	—	18	13	—	—	1	32
2. Reálná gymnasia . .	47	17	32	7	1	24	2	—	5	3	4	1	106	26	4	1	6	143
3. Děčinská reál. gymn.	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	3
4. Ref. reál. gymnasia	15	9	14	8	—	9	1	—	1	1	—	—	39	18	—	—	1	58
5. Reálky	28	10	10	9	—	3	—	—	—	—	—	—	41	19	—	—	—	60
Celkem	102	49	60	27	1	38	3	—	7	4	4	1	204	79	4	1	8	296
6. Učitelské ústavy . . .	22	8	10	2	1	12	—	1	2	1	3	—	45	10	4	1	2	62
7. Odborné učit. ústavy	8	4	7	4	—	2	—	—	—	—	—	—	17	8	—	—	—	25
Úhrnem	132	61	77	33	2	52	3	1	9	5	7	1	266	97	8	2	10	383
	193			112			65				13							

Počet vlastních středních škol a vlastních učitelských ústavů jest 358, s odpočtením 10 pobočných jinojazyčných ústavů bez samostatné správy, bez vlastního inventáře a budov 348; v školním roce 1913/14 byl počet těchto ústavů 346, takže proti době předválečné činí přírůstek 2 ústavy.

Počet středoškolského žactva v školním roce 1913/14.
(Pro srovnání s dobou předválečnou.)

Ústavy	Země Česká		Moravsko-slezská			Sloven-ská		Podkar-pato-ruská		Celkem				Chinem
	čes.	něm.	čes.	něm.	pols.	maď.	maď.	čes.	něm.	pols.	maď.			
1. Gymnasia	5.890	5.033	4.352	3.501	—	9.559	1.350	10.242	8.534	—	10.909	29.685		
2. Reálná gymnasia . .	5.898	2.784	1.940	600	327	—	—	7.838	3.384	327	—	11.549		
3. Děčínská r. gymnasia	—	702	—	—	—	—	—	—	702	—	—	702		
4. Ref. reál. gymnasia .	—	123	—	112	—	—	—	—	235	—	—	235		
5. Lycea	1.409	840	376	766	—	1.123	—	1.785	1.606	—	1.123	4.514		
6. Reálky	10.245	4.632	4.237	4.532	—	1.842	225	14.482	9.164	—	2.067	25.713		
Celkem	23.442	14.114	10.905	9.511	327	12.524	1.575	34.347	23.625	327	14.099	72.398		
7. Učitelské ústavy . .	2.304	1.265	1.018	633	—	1.671	257	3.322	1.898	—	1.928	7.148		
8. Odborné učitel. ústavy	71	67	46	48	—	—	—	117	115	—	—	232		
Úhrnem	25.817	15.446	11.969	10.192	327	14.195	1.832	37.786	25.638	327	16.027	79.778		
	41.263			22.488		14.195	1.832							

Vývoj počtu středoškolských ústavů.

Školní rok	1913/14	1918/19	1919/20	1920/21	1921/22	1922/23	1923/24	1924/25	1925/26	1926/27	1927/28	1928/29	1929/30
I. Podle typů													
1. Gymnasia	112	102	87	69	59	55	46	40	38	35	34	33	32
2. Reálná gymnasia	49	62	84	109	115	117	118	121	122	122	123	129	143
3. Decínská reál. gymnasia	2	2	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
4. Ref. reálná gymnasia	2	3	20	31	50	63	69	71	70	69	67	64	58
5. Lycea	30	29	25	19	11	1	—	—	—	—	—	—	—
6. Reálky	85	83	84	83	80	77	75	71	69	69	69	67	60
7. Učitelské ústavy	66	68	66	68	68	67	66	65	64	64	62	62	62
8. Odborné učit. ústavy	12	11	13	16	16	17	16	15	15	15	19	22	25
II. Podle zemí													
1. Země Česká.	187	186	192	203	203	203	201	198	197	197	193	193	193
2. Země Mor.-slezská.	105	107	113	115	118	113	112	108	104	104	107	109	112
3. Země Slovenská.	60	61	67	70	71	73	69	69	68	64	66	67	65
4. Země Podkarpatská.	6	6	9	9	10	11	11	11	12	12	11	11	13
III. Podle vydržovatele													
1. Státní	239	245	270	282	301	304	314	309	306	303	305	306	306
2. Nestátní ¹⁾	119	115	111	115	101	96	79	77	75	74	72	74	77
IV. Úhrnný počet													
1. Úhrnem	358	360	381	397	402	400	393	386	381	377	377	380	383 ²⁾
2. Z toho vlast. střed. škol.	280	281	302	314	318	316	311	306	302	298	296	296	296

1) K nestátním se počítají i ústavy, na nichž profesory platí stát vůbec nebo jejich platy doplňuje (dnes 23 středních škol a 4 učitelské ústavy).

2) V tom 10 nesamostatných pobočných ústavů.

Vývoj počtu středoškolského žactva
před válkou a po válce až do dneška.

Školní rok	Z e m ě				Úhrnem
	Česká	Moravsko- slezská	Slovenská	Podkarpa- torská	
1913/14	41.263	22.488	14.195	1832	79.778
1918/19	48.256	25.887	15.354	1737	91.234
1919/20	51.545	27.876	13.659	671	93.751
1920/21	52.376	29.124	13.722	1579	96.801
1921/22	55.141	30.574	15.198	1777	102.690
1922/23	56.711	31.347	16.088	1893	106.039
1923/24	57.980	33.553	17.946	2329	111.808
1924/25	58.870	34.262	18.813	2548	114.493
1925/26	56.326	32.775	18.978	2682	110.761
1926/27	52.735	31.029	18.798	2794	105.356
1927/28	48.436	28.628	18.509	2699	98.272
1928/29	45.238	25.990	18.651	2708	93.587
1929/30	43.381	26.530	19.408	2928	92.247

Náklad na střední školství.

A. Státní výdaje každoročně rozpočtené v Kč.

Rok	Střední školy	Učitelské ústavy	Úhrnem
1919	24,568.419	3,268.635	27,837.054
1920	32,160.155	7,995.525	40,155.680
1921	113,905.224	18,343.418	142,248.642
1922	130,657.158	17,865.818	148,522.976
1923	127,560.902	18,726.818	146,287.720
1924	152,165.039	20,642.378	172,807.617
1925	148,622.669	19,421.590	168,044.259
1926	147,694.272	19,285.728	166,980.000
1927	151,351.817	18,731.183	170,083.000
1928	181,886.090	21,293.670	203,179.760
1929	182,672.250	21,024.750	203,697.000
1930	186,097.000	21,003.000	207,100.000

B. Výdaje jiných činitelů.

1. Země Morava platí na osm zemských středních škol okrouhle 4,500.000 Kč.

2. Obce platí na úhradu svých smluvních závazků k státním ústavům a na udržování městských škol asi 10,000.000 Kč.

3. Žáci platí ve formě školného, tax a příspěvků okolo 11,500.000 Kč.

4. Jiní udržovatelé vynakládají asi 6,000.000 Kč.

Celkem lze odhadnouti výdaje nestátních činitelů částkou 32,000.000 Kč.

C. Souhrn.

Celkem se nyní vydává v Československu na střední školství ročně asi 240,000.000 Kč.

Přehled ústavů státem za republiky převzatých.

I. Úplná převzetí.

1. Země Česká: Beroun, reálné gymnasium, 1919; Brod Český, reálné gymnasium, 1923; Čáslav, učitelský ústav, 1921; Hořovice, učitelský ústav, 1928; Chotěboř, reálné gymnasium, 1920; Chrudim, učitelský ústav, 1921; Jaroměř, státní reálka, 1923; Jičín, dívčí reálné gymnasium, 1923; Kladno, učitelský ústav, 1920; Litomyšl, učitelský ústav, 1920; Mělník, reálné gymnasium, 1919; Plzeň, ženský učitelský ústav, 1922; Strakonice, reálné gymnasium, 1923.
2. Země Moravsko-slezská: Bohumín Nový, německé reformní reálné gymnasium, 1920; Brno, dívčí reálné gymnasium, 1923; Brno, německá zemská reálka, 1928; Bučovice, reálné gymnasium, 1921; Budějovice Moravské, reálné gymnasium, 1919; Hodonín, reálka, 1922; Hranice, reálné gymnasium, 1920; Hustopeče, reálné gymnasium, 1921; Ivančice, reformní reálné gymnasium, 1926; Lipník, reálka, 1921; Meziříčí Valašské, učitelský ústav, 1920; Olomouc, dívčí reformní reálné gymnasium, 1923; Olomouc, učitelský ústav, 1928; Orlová, reálné gymnasia,

sium, 1919; Ostrava Slezská, dívčí reformní reálné gymnasium, 1922; Přerov, učitelský ústav, 1920 (přenesen později do Znojma); Příbor, reálné gymnasium, 1919; Prostějov, dívčí reálné gymnasium, 1923; Těšín Český, reformní reálné gymnasium, 1923; Tišnov, reformní reálné gymnasium, 1926; Znojmo, německá reálka (dnes ref. reálné gymnasium), 1923.

3. **Z e m ě S l o v e n s k á:** Bratislava, evangelické lyceum (dnes německé reálné gymnasium), 1923; Bystřice Báňská, evangelické pětileté gymnasium, 1921 (zlikvidováno); Prešov, evangelický ústav, 1924 (sloučen s ženským učit. ústavem); Sobota Rimavská, spojené protestantské gymnasium, 1923; Šťávnice Báňská, evangelický učitelský ústav, 1925; Ves Spišská Nová, evangelické gymnasium, 1922; Zámky Nové, městské katolické gymnasium, 1925.

II. P ř e v z e t í o s o b n í h o n á k l a d u .

Z e m ě S l o v e n s k á: Kežmark, německé evangelické reál. gymnasium, 1927; Prešov, evangelické gymnasium, 1927.

III. P ř e v z e t í n á k l a d u n a u č i t e l s k ý p e r s o n á l .

1. **Z e m ě Č e s k á:** V roce 1919 dívčí střední školy v Českých Budějovicích, Hradci Králové, Chrudimi (zlikvidováno), Jičíně (později úplně převzato), Pardubicích (zlikvidováno), Plzni, Praze VII., Praze XII. V roce 1920 české dívčí střední školy v Praze II., „Krásnohorská“ a v Praze XVI; německé v Plzni, Praze a Teplicích-Šanově.
V roce 1922 německé dívčí střední školy v Chebu, Jablonci n. N., Liberci, Ústí n. L. a Karlových Varech.
2. **Z e m ě M o r a v s k o s l e z s k á:** V roce 1919 dívčí reálné gymnasium v Brně a dívčí reformní reálné gymnasium ve Slezské Ostravě (obě později zcela převzaty). V roce 1920 dívčí reformní reálné gymnasium v Brně a dívčí reálné gymnasium ve Valašském Meziříčí (zlikvidováno.)

V roce 1921 české dívčí střední školy v Olomouci a Prostějově (obě později úplně převzaty) a německé dívčí střední školy v Opavě a Moravské Ostravě. — V roce 1922 německé dívčí střední školy v Brně a Jihlavě (zlikvidovány).

Pohyb v počtu středoškolských ústavů.

1. Nově vzniklé ústavy.

- a) **Z e m ě Č e s k á** (19 středních škol, 3 učitelské ústavy, 4 odborné učitelské ústavy): Brod Český, reálné gymnasium, 1919; Budějovice České, reformní reálné gymnasium, 1923; Budějovice České, ústav učitelek domácích nauk, 1920; Duchcov, reform. reálné gymnasium, 1919; Hora Kutná, ústav učitelek domácích nauk, 1920; Hořovice, učitelský ústav, 1920; Hradec Králové, ústav učitelek domácích nauk, 1921; Chrudim, učitel. ústav, 1919; Jaroměř, reálka, 1919; Kralupy, reálné gymnasium, 1923; Liberec, reformní reálné gymnasium, 1919; Lípa Česká, reformní reálné gymnasium, 1920; Litoměřice, reálné gymnasium, 1919; Most, reformní reálné gymnasium, 1919; Plzeň, reálné gymnasium, 1920; Plzeň, ústav pěstounek, 1928; Praha I., dívčí reálné gymnasium, 1923; Praha II., dívčí reálné gymnasium při Vyšší dívčí škole, 1920; Praha XVI., reálka, 1921; Praha XIX., reformní reálné gymnasium, 1919; Prachatice, reformní reálné gymnasium, 1920; Strakonice, reálné gymnasium, 1920; Trutnov, reformní reálné gymnasium, 1920; Ústí nad Labem, reformní reálné gymnasium, 1920; Vary Karlovy, reformní reálné gymnasium, 1924; Zatec, učitelský ústav, 1920.
- b) **Z e m ě M o r a v s k o s l e z s k á** (19 středních škol, 2 učitelské ústavy, 1 pobočka u učitel. ústavu, 8 odborných učitelských ústavů): Bohumín Nový, reformní reálné gymnasium, 1921; Brno, druhé reálné gymnasium, 1920; Brno, třetí reálné gymnasium, 1920; Brno-Královo Pole, reformní reálné gymnasium, 1920; Brno, židovské reform. reálné gymnasium, 1920; Brno, český ústav pro učitelky domácích nauk (původně

v Kroměříži), 1919; Brno, německý ústav pro učitelky domácích nauk, 1927; Břeclav, reformní reálné gymnasium, 1919; Hlučín, reálné gymnasium, 1920; Hustopeče, reálné gymnasium, 1920; Ivančice, reformní reálné gymnasium, 1921; Jičín Nový, reálné gymnasium, 1921; Jihlava, ref. reálné gymnasium, 1919; Meziříčí Velké, ústav pěstounek, 1929; Napajedla, ústav pěstounek, 1927; Olomouc, dívčí ref. reálné gymnasium, 1919; Olomouc, učitelský ústav, 1919; Olomouc-Řepčín, ústav učitelek domácích nauk, 1927; Opava, učitelský ústav 1920; Opava, ústav učitelek dom. nauk, 1928; Ostrava Moravská-Prívoz, reformní reálné gymnasium, 1919; Ostrava Slezská, ústav pěstounek, 1921; Ostrava Slezská, polské pobočky u učit. ústavu, 1923; Prostějov, dívčí reálné gymnasium, 1919; Šternberk, německý ústav pro pěstounky, 1929; Šumperk, reálné gymnasium, 1919; Těšín Český, reformní reálné gymnasium, 1923; Tišnov, reformní reálné gymnasium, 1920; Vsetín, reálné gymnasium, 1927.

- c) **Z e m ě S l o v e n s k á** (9 středních škol, 5 pobočných oddělení, 2 učitelské ústavy, 2 odborné učitelské ústavy); Bratislava, maďarské reálné gymnasium, 1927; Bratislava, maďarské pobočky u učitelského ústavu, 1924; Bystřice Báňská, učitelský ústav, 1919; Kežmark, slovenské pobočky u něm. reálného gymnasia, 1927; Klášter pod Zníovem, katolické reálné gymnasium, 1919; Košice, maďarské reálné gymnasium, 1927; Kubín Dolní, nižší reálné gymnasium, 1919; Levoča, ženský učitelský ústav, 1920; Levoča, ústav učitelek domácích nauk, 1929; Lučenec, slovenské třídy reformního reálného gymnasia, 1919; Malacky, františkánské gymnasium, 1927; Turč. Sv. Martin, reformní reálné gymnasium, 1919; Michalovce, reálné gymnasium, 1922; Prešov, ústav učitelek domácích nauk, 1922; Sobota Rimavská, slov. pobočky reál. gymnasia, 1923; Zámky Nové, slov. třídy reálného gymnasia, 1920; Zvolen, reformní reálné gymnasium, 1919; Žilina, dívčí reformní reálné gymnasium, 1919.
- d) **Z e m ě P o d k a r p a t k o r u s k á** (2 střední školy, 4 pobočná oddělení): Chust, reálné gymnasium, 1921;

Chust, české pobočky při reálném gymnasiu, 1929; Mukačevo, židovské reformní reálné gymnasium, 1925; Mukačevo, české pobočky u reálného gymnasia, 1925; Mukačevo, české pobočky při učitelském ústavě, 1929; Užhorod, české pobočky při reálném gymnasiu, 1923. Celkem vzniklo a trvá 49 středních škol, 7 učitelských ústavů, 10 pobočných oddělení, 14 odborných učitelských ústavů.

2. Náhrada, obnova a částečné trvání.

a) Učitelský ústav v Poličce byl r. 1920 nahrazen reálným gymnasiem. — Gymnasium v Uničově bylo r. 1920 nahrazeno městským reálným gymnasiem.

b) Německý ústav pro učitelky domácích nauk v Opavě byl r. 1923 uzavřen a r. 1927 obnoven. — Německý ústav pro pěstounky v Opavě byl r. 1924 uzavřen a r. 1929 obnoven jako spolkový.

c) Reálné gymnasium ve Velké Revúci trvalo v letech 1920—1929; učitelský ústav v Košicích trval v letech 1921—1930.

3. Zánik ústavů.

a) Činnost svou ukončilo 45 ústavů s československou neb německou řečí vyučovací, a to 19 v Čechách, 24 na Moravě a 2 na Slovensku.

b) Na Slovensku zaniklo 9 ústavů dřívějšího režimu (piaristická gymnasia v Sv. Juru, Podolinci a Sabinově, premonstrátské gymnasium v Rožnavě, evangelické gymnasium v Báňské Štávnici, vyšší dívčí školy v Levoči a Trenčíně, dva učitelské ústavy, mužský a ženský, v Košicích).

4. Souhrn.

Vzniklo tudíž samostatných středních škol a učitelských ústavů 56 a zaniklo jich 54, takže přírůstek činí dva ústavy. Odborných ústavů učitelských pro učitelky domácích nauk a pro pěstounky přibýlo 14, nesamostatných pobočných ústavů bylo vytvořeno 10.*)

*) Při těchto změnách se nehledí k oněm, jež se staly v letech válečných. Za nich bylo uzavřeno lyceum Uršulinek v Praze-II., gymnasium v Bardiiově a reálka v Užhorodě; nově tehdy vznikly lycea v Jablonci nad Nisou a v Olomouci, městské gymnasium v Novém Jičíně, učitelské ústavy v Mukačevě a ve Znojmě, jež však zase zanikl.

Přehled středoškolských ústavů podle míst v školním roce 1929—30.

(První číslo v závorce udává počet ústavů, druhé počet tříd.)

	Místo	Počet obyv.	Česko- slovenské	Německé	Maďarské	Ruské (polské)
1.	Aš	19.525	—	143 (1-8)	—	—
2.	Benešov	7.828	264 (1-8)	—	—	—
3.	Berehovo	13.846	—	—	454 (1-12)	198 (1-8)
4.	Beroun	11.448	248 (1-8)	—	—	—
5.	Bohosudov	3.704	—	296 (1-8)	—	—
6.	Bohumín Nový	6.951	204 (1-8)	441 (1-13)	—	—
7.	Boleslav Mladá	17.237	622 (2-20)	—	—	—
8.	Boskovice	6.617	275 (1-9)	—	—	—
9.	Brandýs n. L.	5.145	231 (1-8)	—	—	—
10.	Bratislava	93.189	1579 (4-44)	739 (1-18)	798 (3-22)	—
11.	Brno	221.758	4.198 (14-124)	1600 (7-46)	—	—
12.	Brod Český	4.456	183 (1-8)	—	—	—
13.	Brod Německý	8.986	305 (1-9)	—	—	—
14.	Brod Uherský	5.549	358 (1-10)	—	—	—
15.	Broumov	6.818	—	166 (1-8)	—	—
16.	Bruntál	8.210	—	449 (1-15)	—	—
17.	Břeclav	12.500	284 (1-9)	—	—	—
18.	Bučovice	3.158	232 (1-8)	—	—	—
19.	Budějovice České	44.022	1.727 (9-56)	370 (2-13)	—	—
20.	Budějovice Mor.	3.933	282 (1-9)	—	—	—
21.	Bydžov Nový	7.055	277 (1-8)	—	—	—
22.	Bystřice Báňská	10.587	726 (3-25)	—	—	—
23.	Čáslav	9.242	334 (2-12)	—	—	—
24.	Děčín	11.244	—	354 (1-12)	—	—
25.	Domažlice	7.678	208 (1-8)	—	—	—
26.	Doupov	1.605	—	216 (1-8)	—	—
27.	Duchcov	12.619	272 (1-10)	196 (1-8)	—	—
28.	Dvůr Králové	13.290	210 (1-8)	—	—	—
29.	Fryšvaldov	6.722	—	271 (1-9)	—	—
30.	Hlučín	4.796	228 (1-8)	—	—	—
31.	Hodonín	13.200	234 (1-7)	—	—	—
32.	Holešov	6.603	286 (1-8)	—	—	—
33.	Hora Kutná	14.370	424 (4-14)	—	—	—
34.	Hory Kašperské	2.221	—	226 (1-7)	—	—
35.	Hořovice	4.890	129 (1-4)	—	—	—
36.	Hostinné	4.053	—	118 (1-8)	—	—
37.	Hradec Jindřich.	9.590	360 (1-10)	—	—	—
38.	Hradec Králové	13.115	1.039 (6-36)	—	—	—
39.	Hradiště Uherské	5.682	368 (1-11)	—	—	—
40.	Hranice	9.303	230 (1-8)	—	—	—
41.	Hustopeče	3.494	178 (1-8)	49 (1-4)	—	—

	Místo	Počet obyv.	Česko- slovenské	Německé	Maďarské	Ruské (polské)
42.	Cheb	27.524	—	1114(7-39)	—	—
43.	Chomutov	21.123	—	387 (2-14)	—	—
44.	Chotěboř	4.652	168 (1-8)	—	—	—
45.	Chrudim	13.129	521 (3-19)	—	—	—
46.	Chust	11.835	18 (1-1)	—	—	194 (1-8)
47.	Ivančice	4.958	179 (1-8)	—	—	—
48.	Jablonec n. N. . .	26.929	—	342 (2-16)	—	—
49.	Jan Sv. pod Skal. .	224	130 (1-4)	—	—	—
50.	Jaroměř	7.848	185 (1-7)	—	—	—
51.	Jevíčko	2.718	153 (1-7)	—	—	—
52.	Jičín	10.478	597 (4-27)	—	—	—
53.	Jičín Nový	13.226	183 (1-8)	250 (1-8)	—	—
54.	Jihlava	25.634	370 (1-11)	254 (1-8)	—	—
55.	Jilemnice	3.660	163 (1-8)	—	—	—
56.	Kadaň	8.268	—	182 (1-8)	—	—
57.	Kežmark	6.466	99 (1-3)	317 (1-8)	—	—
58.	Kladno	19.104	472 (2-16)	—	—	—
59.	Klášteř p. Zniov. .	949	230 (1-7)	—	—	—
60.	Klatovy	13.842	295 (1-10)	—	—	—
61.	Kolín	16.204	357 (1-12)	—	—	—
62.	Komárno	17.715	—	—	462 (1-8)	—
63.	Kostelec n. O. . .	5.013	130 (1-7)	—	—	—
64.	Košice	52.898	1.442 (3-39)	—	526 (1-14)	—
65.	Kralupy n. V. . . .	6.805	277 (1-10)	—	—	—
66.	Kraslice	12.526	—	207 (1-8)	—	—
67.	Kremnice	4.805	191 (1-8)	—	—	—
68.	Krnov	21.129	—	255 (1-8)	—	—
69.	Kroměříž	17.175	959 (4-28)	—	—	—
70.	Krumlov Český . .	8.226	—	210 (1-8)	—	—
71.	Kubín Dolní	1.928	76 (1-4)	—	—	—
72.	Kyjov	4.406	418 (1-13)	—	—	—
73.	Lanškroun	6.518	—	200 (1-8)	—	—
74.	Levice	10.343	444 (2-12)	—	—	—
75.	Levoča	7.477	428 (3-13)	181 (1-8)	—	—
76.	Liberec	34.985	190 (1-8)	788 (4-31)	—	—
77.	Lípa Česká	11.737	178 (1-8)	385 (2-15)	—	—
78.	Lipník	6.556	282 (1-8)	—	—	—
79.	Litoměřice	16.988	182 (1-8)	337 (2-15)	—	—
80.	Litomyšl	7.310	311 (2-12)	—	—	—
81.	Litovel	4.512	287 (1-8)	—	—	—
82.	Loket	3.837	—	176 (1-7)	—	—
83.	Louny	11.706	270 (1-8)	—	—	—
84.	Lučenec	12.417	396 (2-14)	—	373 (1-10)	—
85.	Malacky	5.251	198 (1-3)	—	—	—
86.	Martin Turč. Sv. .	5.657	420 (1-13)	—	—	—
87.	Město Nové na M. .	2.452	206 (1-7)	—	—	—

	Místo	Počet obyv.	Česko- slovenské	Německé	Maďarské	Ruské (polské)
88.	Město Nové n. V.	5.961	303 (1-9)	—	—	—
89.	Mělník	5.894	252 (1-8)	—	—	—
90.	Meziříčí Valašské	5.999	416 (2-13)	—	—	—
91.	Meziříčí Velké .	5.744	242 (1-7)	—	—	—
92.	Michalovce . . .	9.825	381 (1-11)	—	—	—
93.	Mikuláš Lipt. Sv.	5.858	326 (1-10)	—	—	—
94.	Mikulov	7.699	—	205 (1—8)	—	—
95.	Místek	8.488	295 (1-9)	—	—	—
96.	Modra	5.046	122 (1-4)	—	—	—
97.	Moravce Zlaté . .	3.394	325 (1-10)	—	—	—
98.	Most	27.239	202 (1-8)	295 (1-10)	—	—
99.	Mukačevo	20.865	276 (3-12)	—	—	709 (2-20)
100.	Mýto Vysoké . . .	10.515	234 (1-8)	—	—	—
101.	Náchod	10.825	350 (1-13)	—	—	—
102.	Napajedla	3.607	40 (1-1)	—	—	—
103.	Nitra	19.118	654 (1-15)	—	—	—
104.	Nymburk	11.129	308 (1-10)	—	—	—
105.	Olomouc	57.206	1.290 (6-43)	310 (1-10)	—	—
106.	Opava	33.457	519 (3-17)	793 (5-27)	—	—
107.	Orlová	9.717	232 (1-9)	—	—	376 (1-10) p.
108.	Ostrava Mor. a Sl.	138.575	1.254 (6-42)	826 (3-26)	—	58 (1-2) p.
109.	Paka Nová	6.353	162 (1-7)	—	—	—
110.	Pardubice	25.162	722 (2-25)	—	—	—
111.	Pelhřimov	5.972	292 (1-9)	—	—	—
112.	Písek	16.306	548 (2-20)	—	—	—
113.	Planá	3.766	—	291 (1-11)	—	—
114.	Plzeň	108.016	1.941 (8-60)	414 (2-16)	—	—
115.	Podhradí (K. Sp.)	2.993	129 (1-4)	—	—	—
116.	Polička	5.046	181 (1-8)	—	—	—
117.	Praha	676.657	10,115(34-309)	1.392 (7-47)	—	—
118.	Prachatice	4.309	169 (1-8)	—	—	—
119.	Prešov	17.577	953 (4-29)	—	—	159 (1-4)
120.	Prievidza	3.726	472 (1-15)	—	—	—
121.	Prostějov	31.092	944 (3-33)	—	—	—
122.	Přerov	21.416	360 (1-13)	—	—	—
123.	Příbor	5.022	335 (2-12)	—	—	—
124.	Příbram	11.810	694 (3-23)	—	—	—
125.	Rakovník	8.805	315 (1-10)	—	—	—
126.	Rokycany	6.728	219 (1-8)	—	—	—
127.	Roudnice n. L. . .	8.905	199 (1-8)	—	—	—
128.	Rožnava	6.319	309(1-10)	—	—	—
129.	Rumburk	9.093	—	226 (1-9)	—	—
130.	Ružomberk	14.220	272 (1-9)	—	—	—
131.	Rychnov n. Kn. . .	5.113	178 (1-8)	—	—	—
132.	Rýmařov	4.854	—	168 (1-7)	—	—
133.	Skalice	4.835	254 (1-8)	—	—	—

	Místo	Počet obyv.	Česko- slovenské	Německé	Maďarské	Ruské (polské)
134.	Slaný	9.124	232 (1-8)	—	—	—
135.	Soběslav	3.909	133 (1-4)	—	—	—
136.	Sobota Rimavská	7.096	288 (1-8)	—	206 (1-8)	—
137.	Strakonice	7.723	281 (1-9)	—	—	—
138.	Strážnice	5.470	261 (1-8)	—	—	—
139.	Stříbro	4.890	—	372 (2-12)	—	—
140.	Sušice	6.997	146 (1-8)	—	—	—
141.	Svitavy	9.297	—	265 (1-8)	—	—
142.	Šahy	4.698	—	—	183 (1-8)	—
143.	Šternberk	13.172	—	203 (2-8)	—	—
144.	Štávnice Báňská	13.264	482 (2-17)	—	—	—
145.	Šumperk	13.117	175 (1-7)	273 (1-8)	—	—
146.	Tábor	12.561	743 (2-25)	—	—	—
147.	Telč	4.354	209 (1-7)	—	—	—
148.	Teplíce-Šanov . . .	28.892	—	687 (3-28)	—	—
149.	Teplíce Štubňan.	452	90 (1-3)	—	—	—
150.	Těšín Český	8.068	389 (1-13)	—	—	—
151.	Tišnov	3.477	262 (1-8)	—	—	—
152.	Trenčín	10.411	628 (1-16)	—	—	—
153.	Trnava	17.745	787 (2-21)	—	—	—
154.	Trstěná	6.944	116 (1-4)	—	—	—
155.	Trutnov	14.584	145 (1-8)	220 (1-8)	—	—
156.	Třebíč	12.488	234 (1-8)	—	—	—
157.	Třeboň	5.016	186 (1-8)	—	—	—
158.	Třebová Česká	8.380	163 (1-7)	—	—	—
159.	Třebová Morav.	6.686	—	230 (1-8)	—	—
160.	Turnov	6.687	177 (1-7)	—	—	—
161.	Uničov	4.583	—	122 (1-5)	—	—
162.	Ústí n. L.	39.830	197 (1-8)	690(4-27)	—	—
163.	Užhorod	20.601	285 (1-9)	—	—	794 (3-22)
164.	Varnsdorf	20.328	—	176 (1-7)	—	—
165.	Vary Karlovy	29.457	143 (1-7)	581(2-22)	—	—
166.	Ves Spišská Nová	11.206	450 (2-14)	—	—	—
167.	Vrchlabí	6.833	—	166 (1-8)	—	—
168.	Vsetín	7.025	89 (1-2)	—	—	—
169.	Vyškov	5.498	254 (1-8)	—	—	—
170.	Zábřeh	5.386	187 (1-8)	—	—	—
171.	Zámky Nové	19.023	309(1-9)	—	411 (1-12)	—
172.	Znojmo	21.197	442 (2-14)	269 (1-9)	—	—
173.	Zvolen	8.917	420 (1-14)	—	—	—
174.	Žatec	16.211	122 (1-4)	200 (1-8)	—	—
175.	Žilina	12.032	756 (2-23)	—	—	—
Uhrnem		—	65.755 (266-2.137)	20.593 (96-731)	3.411 (10-94)	2.054 (8-63) pols. 434 (2-12)

Středoškolské památníky.

Středoškolské památníky!

Před čtenářem se objevuje látka, která v první chvíli se zdá býti nejméně schopna toho, aby byla zvána časovou neb aspoň poutavou neb nejméně na tolik cennou, aby se nejevilo povážlivým její sousedství v blízkosti hesel, která si zvědavého čtenáře získají rázem. Bude úkolem těchto řádků, aby bylo ukázáno, že takové podceňování nejen není na místě, nýbrž že dokonce posuzovatelé tohoto druhu dostávají se do nebezpečí, že se octnou mezi lidmi, kteří se pachtí za trpytnými cetkami. Právě naopak zdá se nám na místě, aby bylo ve chvíli, kdy lidé dbají jen přítomnosti a zabývají se novou výstavbou budoucnosti, jim přidrženo zrcadlo minulosti. Je potřebí ukázati, že není všecko špatné, co je minulé, jen právě proto, že je to minulé, a že nejžalostnějších výsledků dodělávají se ti, u nichž znalost minula se omezuje na odstavec, které po desíletí se přepisují z jednoho lexika či příručky do druhé. Je nutno právě v této chvíli si uvědomiti, jakými mnohonásobnými pouty jest škola dneška spoutána s minulem a jak jest nikoliv nahodilým produktem poslední doby nebo plodem myšlení několika jednotlivců, nýbrž pouhým článkem v řetězovém vývoji školském, jenž se od středověkých dob vine přes přítomnost do nezbadatelné budoucnosti. Není nikomu dáno, aby smazal úplně minulost z lidského vývoje, a kdekoliv se staly o to pokusy, objeví se po odstupu doby i ony jen jako přechodné úkazy celkového životního pásma. S tohoto hlediska ovšem úloha naše se jeví pak jinou; nikoli ničiti minulost a odvracet se od ní s pohrdáním, nýbrž naopak jejím náležitým poznáním a hodnocením státi se schopným úpravy toku přítomného dějství k prospěchu budoucna. K tomu u středního školství, jež hlavně tu máme na mysli, přistupuje věc ještě jiná. Velmi málo ceněna bývá skutečnost, že tyto ústavy

jsou hluboce vklíněny do sociálního, kulturního a národohospodářského života onoho geografického celku, jemuž jsou vzdělanostním střediskem. Každá sebe menší změna na jejich struktuře vyvolává znásobený ohlas politický, odezvu sociální, pokles či rozmach národohospodářský a znamená buď kulturní zisk buď ztrátu. Tento úkaz vyplývá nejen z přirozené povahy věci, nýbrž především ze specificky českého usilování o získání školství výše organisovaného. Jsou střední školy, o jejichž vzniku pracovaly celé generace a jejichž dějiny, zvláště dob prvopočátečních, se čtou jako romantická Odyssea; odtud se teprve vidí, s jak dojemným úsilím celá sta prostých a bezejmenných příslušníků národa houževnatě bojovala za lepší kulturní příští a jak vývoj celé řady těchto ústavů je skropen spravedlivým potem nezištných pracovníků, jejichž odříkavé nadšení je dnešní době značně vzdáleným ideálem.

Tím vším nemá tu býti horováno pro jakýkoliv konservatismus; naopak cílem jest jen ukázati, že nové opravy nemohou přehlížeti dosavadního vývoje a že jejich účelem nemůže býti jen, aby učinily vyrovnání s požadavky doby, nýbrž i s tím, co nám předkové odevzdali jako nejdrahocennější odkaz svého usilování. Nejlepším dokladem tohoto těsného srůstu středních škol s veřejným životem jsou středoškolská jubilea, jichž bylo v uplynulém desítiletí slaveno veliké množství. Dvacet pět, padesát, sto, tři sta let trvání toho kterého ústavu dalo podnět k slavnostem, k nimž zblízka i zdáli přispěchali bývalí učitelé a žáci a jichž se v jednolitě svornosti účastnilo i obyvatelstvo bez rozdílu víry a politického přesvědčení; láska, se kterou široké vrstvy lnou k těmto ústavům, se projevila příkladným způsobem a její projevy vyvolávaly široký ohlas i ve veřejném tisku. Většina těchto slavností neproběhla bez trvalého sledu; téměř všude se účastníci sjednotili k vydání publikace, jež by byla stálou upomínkou těm, kteří s tou kterou školou přišli do úzkého styku, a spolu napevno zachytila to, co její vývoj dokumentuje budoucím dobám. A tak nám vyrostla zvláštní odborná literatura středoškolských památníků, jež už svým rozsahem dosáhla takové šíře, že nemůže býti přehlížena; ale tím spíše nutno ji hodnotiti pro to, že mezi těmito

publikacemi se objevila řada cenných knih, se kterými by se měl seznámit každý školský odborník, dříve než začne mluvit o určitých školských problémech; pohled do minulosti, jehož tyto spisy poskytují, značně vytríbí jeho zrak pro pátrání v budoucnu. Okolnost, že těchto publikací jest již veliká řada, dala nám i možnost, abychom jejich srovnáním poznali požadavky, jež na takováto díla mají býti kladeny. Žel bohu, že tato početná literatura uzavřena jest nejen širší, ale i odborné veřejnosti sedmerým zámekem značné nepřístupnosti, jež je následkem jejich přílišné speciálnosti. Tím se stalo i pisateli těchto řádků, že od doby, kdy po prvé na tuto zajímavou literaturu upozornil,*) novou perlustrací materiálu a dalším pátráním se objevily ještě nové publikace, takže tehdy podaný seznam se jeví neúplným. Pokládám proto za povinnost nejen zabezpečiti tuto památníkovou literaturu před zapomenutím, nýbrž i zajistiti jí trvalý zájem odborné veřejnosti, jak si toho právem zasluhuje. Bude to opět pohled do neznámého pedagogického kouta, na nějž bude vrženo světlo spravedlivého hodnocení. Úkol tento při rozsáhlosti látky a omezenosti vyměřeného prostoru si dělíme ve dvě části; v první podáme podle zemských oblastí soupis těchto publikací a jejich stručné zhodnocení, v druhé se pokusíme vytyčiti směrnice, které pro spisování těchto knih plynou do budoucna, nemají-li se míjeti se svým cílem.

A. Čechy.

I. Přehled publikací.

a) České ústavy:

1. B o l e s l a v M l a d á : Státní reálka. Jubilejní zpráva v šk. r. 1923/24 za léta 1899—1924, stran 35 s 1 obr. a 3 plány.

2. B u d ě j o v i c e Č e s k é : Jirsíkovo státní gymnásium. Šedesát let Jirsíkova gymnasia v Č. Budějovicích, Č. Budějovice 1928, stran 316 s 38 obrazy, 4 faksimile, 7 plány a 4 diagramy.

*) Střední školství v prvním desetiletí republiky, 1928, str. 166.

3. **Budějovice České**: Spolkové dívčí reformní reálné gymnasium. Jubilejní zpráva v škol. r. 1927/28 za léta 1903—1928, stran 41 s 2 obr.

4. **Bydžov Nový**: Státní reálné gymnasium. Jubilejní zpráva za léta 1873—1923, stran 69 s 2 obr.

4a) **Čáslav**: Státní reálné gymnasium. Památník, vydaný k oslavě padesátiletého trvání ústavu. Čáslav, 1930.

5. **Domažlice**: Státní reálné gymnasium. Dr. Em. Strejček a Jos. L. Pavlíček: Almanach, vydaný k oslavě padesátiletí působnosti státního reálného gymnasia v Domažlicích, Domažlice 1921, stran 143 s 1 obr.

6. **Hora Kutná**: Státní reálka. Zdeněk Louda: Čtvrtstoletí v nové budově. Progr. 1924/25, s 2 obr.

7. **Hradec Králové**: Rašínovo státní gymnasium. Dr. Ladislav Brtnický, Ant. Mejstřík a Fr. Teršl: Památník gymnasia Královéhradeckého, Hradec Králové 1927, stran LXXVI a 224 s 6 obr.

8. **Hradec Králové**: Státní reálka. Padesát let české reálky v Hradci Králové, 1874—1924 (obsažen i text smlouvy s obcí), Hradec Králové 1924, stran 86 s 3 obr. a 3 plány.

9. **Jičín**: Raisův státní učitelský ústav. Památník na oslavu šedesátiletého trvání Raisova státního koedukačního ústavu učitelského v Jičíně, Jičín 1929, stran 120 s 16 obr.

10. **Kladno**: Státní reálka. Jubilejní zpráva v šk. roce 1924/25 za léta 1900—1925.

11. **Kolín**: Státní reálné gymnasium. Půlstoletí střední školy v Kolíně, 1872—1922, Kolín 1922, stran 80 s 1 obr.

12. **Kostelec nad Orlicí**: a) Státní reálka. Václav Červenka a Fr. Granát: Statistická data za pětadvacetileté trvání ústavu, progr. 1921/22, 16 stran. b) Stanislav Koukal: Upomínka na první sjezd prvních abiturientů reálky v Kostelci nad Orlicí, Praha, 1929.

13. **Litomyšl**: Státní reformní reálné gymnasium. Studentská Litomyšl. (Almanach vydaný na památku otevření nové budovy.) Litomyšl 1923, stran 80 s 2 obr.

14. **Mýt o Vysoké**: Státní reálné gymnasium. Padesát let gymnasia ve Vysokém Mýtě. Vysoké Mýto 1929, stran 128 a 88 s 6 obr. Kromě toho vyšel časopis pod týmž názvem, čís. 1—4.

15. **Náchod**: Státní reálné gymnasium. Památník na oslavu 25letého trvání reálky, nyní reálného gymnasia v Náchodě 1897—1922, Náchod 1922, stran 39.

16. **Nymburk**: Státní reálka. Jubilejní výroční zpráva 1903—1928, stran 44 s 8 obr. a 1 diagr.

17. **Pardubice**: Státní reálka. Slavnostní zpráva, vydaná u příležitosti otevření nové budovy reálky v Pardubicích, Pardubice 1929, stran 162 s 16 obrazy a 7 plány.

18. **Pelhřimov**: Státní reálné gymnasium. Památník gymnasia v Pelhřimově 1871—1921, Pelhřimov 1921, stran 80.

19. **Písek**: Státní gymnasium. K. Janouš, Fr. Bašta, Jos. Jaroš, Jos. Novák a Jan Klenc: Stopadesát let píseckého gymnasia, 1778—1928, stran 187 a 94, se 7 obrazy a 3 plány.

20. **Praha III.**: Bývalé státní gymnasium a státní reálka. Julius Košnář: Památník k 60. ročníci založení městské střední školy na Malé straně v Praze a z ní vzešlých ústavů, 1866—1926, stran 88 a 39.

21. **Praha XII.**: Státní gymnasium. Dr. Jaroslav Lameš: Třicet pět let českého státního gymnasia na Král. Vinohradech. Program 1926/27, 17 stran.

22. **Praha II.**: Masarykovo první reálné gymnasium v Křemencově ulici. Jan Šafránek: Padesát let trvání ústavu. Program 1920/21, 1 str.

23. **Praha II.**: Druhé státní reálné gymnasium v Truhlářské ulici. F. V. Vykoukal: Jubilejní zpráva druhého státního reálného gymnasia v Praze II za léta 1894 až 1924, Praha 1924, stran 96 (vyšla vedle pravidelné výroční zprávy).

23a) **Praha II.**: Městské dívčí reálné gymnasium „Krásnohorská“: Památník, vydaný k slavnosti čtyřicetiletého trvání ústavu, Praha 1930.

24. **Praha II.**: Masarykova státní reálka. Jos. B. Foerster: Proslov při oslavě 75 let trvání ústavu dne 10. května 1924, progr. 1923/24, 3—5.

25. P r a h a X: Státní reálka. Padesát let české reálky karlínské, 1874—1924, Praha 1924, stran 122 s 13 obrazy a 3 diagramy.

26. P r a h a XI: Státní reálka. J. V. Klíma a Karel Novotný: Na prahu druhého čtvrtstoletí ústavu, progr. 1921/22. 3 str.

27. P r a h a II: Státní mužský ústav učitelský. Karel Bolina, Vilém Küller a František Voráček: Památník na oslavu osmdesátileté činnosti státního mužského ústavu učitelského v Praze 1848—1928, Praha 1928, stran 227 s 28 obrazy.

28. P r a h a II: Řádový ženský ústav učitelský u sv. Anny. Jubilejní zpráva v šk. r. 1926/27 za 50 let trvání, stran 48 s 6 obrazy.

29. P ř í b r a m : Státní gymnasium. Jan Vondráček: Almanach, vydaný na oslavu půlstoletého trvání gymnasia v Příbrami 1871—1921, Příbram 1921, stran 125 s 2 obrazy a 1 diagramem.

30. P ř í b r a m : Státní učitelský ústav. a) Karel Jos. Štverák: Almanach, vydaný při oslavě padesátiletého trvání státního učitelského ústavu v Příbrami, 1874—1924, Příbram 1924, stran 141 s 13 obr. b) Karel Jos. Štverák: Vzpomínky (II. díl Almanachu), stran 126 s 11 obr.

31. R o k y c a n y : Státní reálné gymnasium. Jubilejní výroční zpráva za škol. r. 1922/23 s článkem Jana Šáry: První čtvrtstoletí ústavu.

32. R o u d n i c e : Státní reálné gymnasium. Památník k padesátému výročí reálného gymnasia v Roudnici nad L., 1877—1927, Roudnice 1927 (obsažen i text smlouvy s obcí), stran 96 s 1 obr. a 3 plány.

33. R y c h n o v n a d K n ě ž n o u : Státní reálné gymnasium. a) Almanach na památku 210letého trvání gymnasia v Rychnově n. Kn., 1714—1924, Rychnov 1924, stran 140 a 3 plány. b) Dr. Karel Březina: Dějiny rychnovského gymnasia, Rychnov 1924, stran 93 se 7 obr. a 2 plány.

34. S o b ě s l a v : Státní učitelský ústav. Vzpomínky na mladá léta. (Doplňek výroční zprávy za šk. r. 1926/27.) Stran 136 se 14 obr.

35. **T á b o r** : Státní reálné gymnasium. Památník na oslavu šedesátiletého trvání reálného gymnasia v Táboře, 1862—1922, Tábor 1922, stran 68.

36. **T ř e b o ň** : Státní gymnasium. V. Jiráček: Památník gymnasia v Třeboni na oslavu 60letého výročí, 1868—1928, Třeboň 1928, stran 151 s 9 obr.

b) Německé ústavy:

37. **D ě č í n** : Státní vyšší reálné gymnasium děčínského typu. Festschrift zur Erinnerung an die Feier des 25jährigen Bestandes des Staatsoberrealgymnasiums in Tetschen, 1899—1924, Tetschen 1924, stran 124 s 2 obr.

38. **D o u p o v** : Nadační gymnasium. Jubilejní výroční zpráva za školní rok 1920/21 (25 let obnovy ústavu).

39. **C h o m u t o v** : Státní učitelský ústav. Jahresbericht, herausgegeben anlässlich des 50jährigen Bestandes der Anstalt am Schlusse des Schuljahres 1923/24.

40. **J a b l o n e c n a d N i s o u** : Státní reálné gymnasium. Dr. Alois Bernt: 25 Jahre Gymnasium in Gablonz a. N., Gablonz 1923, str. 16.

41. **K r u m l o v Č e s k ý** : Státní gymnasium. Festschrift zur Feier des fünfzigjährigen Bestandes des Staatsobergymnasiums in Krumau, 1871—1921, Krumau 1921, stran 261.

42. **L a n š k r o u n** : Státní reálné gymnasium. Jubilejní výroční zpráva za školní rok 1921/22 (50 let trvání ústavu).

43. **L í p a Č e s k á** : Státní gymnasium. Festschrift zur Feier des 300jährigen Bestandes des Augustinerklosters und Gymnasiums in B. Leipa, B. Leipa 1927, stran 45 s 1 obr.

44. **L i t o m ě ř i c e** : Státní gymnasium. Ein allgemeiner Gymnasialkollegentag am 27. und 28. August 1927, Progr. 1927/28, str. 14—15.

45. **L o k e t** : Státní reálka. Jubilejní výroční zpráva za šk. r. 1925/26 (75 let trvání ústavu).

46. **P l z e ň** : Státní reálné gymnasium (dříve reálka). Ing. Ferdinand Kende: Zum fünfzigjährigen Bestande der deutschen Staatsrealschule in Pilsen, Pilsen 1923, stran 10.

47. P r a h a : Spolkové dívčí reformní reálné gymnasium. Dr. Johann Tschinkel: Fünffzigjahrfeier, progr. 1924/25, 26 stran.

48. S t ř í b r o : Státní gymnasium. Festschrift des Staatsgymnasiums in Mies (Zur Erinnerung an den fünfzigjährigen Bestand der Anstalt). Mies 1920, stran 120 s 1 obr.

49. S t ř í b r o : Státní ústav učitelský. Festschrift zum 25jährigen Bestande der Staats-Lehrerbildungsanstalt in Mies 1899—1924, Mies 1924, stran 64 se 6 obr.

50. T e p l i c e - Š a n o v : Státní gymnasium. Dr. Paul Wanie: Festschrift zur Feier des 50jährigen Bestandes des Staatsgymnasiums in Teplitz-Schönau am 16. und 17. Mai 1925, Teplitz-Schönau 1925, stran 102 s 2 obr.

51. T r u t n o v : Státní reálné gymnasium. Festschrift zur Feier des 50jährigen Bestandes der Trautenauer Staats-realschule, Trautenau 1923, stran 42.

52. Ú s t í n a d L a b e m : Státní reálné gymnasium. Dr. F. J. Umlauft: Festschrift des Aussiger Gymnasiums anlässlich des 30jährigen Bestandes von 1893 bis 1923, Aussig 1924, stran 46 s 2 obr.

53. V a r n s d o r f : Státní reálka. Vinzenz Hille: 25 Jahre Realschule in Warnsdorf, výroční zpráva za šk. rok 1928/29.

II. P o d r o b n ý r o z b o r.

a) České ústavy.

1. B o l e s l a v M l a d á : Reálka. Tento ústav vydal k pětadvacítiletí svého trvání jubilejní zprávu za šk. roky 1899—1924. V dějinném úvodu líčí se tu podrobně vznik a vývoj tak zv. nižší reálky v letech 1854—1870 a podávají se i příslušné dokumenty; zato vývoj nového ústavu jest podán příliš stručně na jediné straně. Připojen jest však text smlouvy státu s obcí a obraz i plány budovy, které s touto stručností poněkud usmírují. Seznam všech učitelů i abiturientů uzavírá publikaci.

2. B u d ě j o v i c e Č e s k é : Jirsíkovo gymnasium. Jirsíkovo státní gymnasium v Českých Budějovicích vydalo k šedesátiletí svého trvání vpravdě representerační publikaci „Šedesát let Jirsíkova gymnasia v Čes-

kých Budějovicích“, jež má 316 stran velkého formátu a opatřena je přímo přepychově 11 obrazovými přílohami, 27 obrazy v textu, 4 reprodukcemi dokumentů, 7 plány a 4 rozsáhlými přehledovými přílohami. Byl volen krásný papír, dobrý tisk i úhledná úprava, takže tento spis zůstane po dlouhou dobu vzorem knih tohoto druhu. Redakci díla opatřili profesori ústavu Straka, Fencel a Träger s ředitelem Vodičkou. V prvním oddílu jest zastoupena historie ústavu čtyřmi články (9—42) od R. Strnada, Vojt. Novotného (životopis Jirsíkův), J. Pelikána a Fr. Roubalíka, jimž nechybí na důkladnosti, ale nedostává se na sečlenění, takže leckteré věci se tu opakují. Teprve v „Doslovu“ je podán stručný plynulý vývoj ústavu, ač právě jeho dějiny přímo lákají k pragmatickému zpracování, ježto jde o ústav tak bohaté historie. Jeho předchůdcem bylo piaristické gymnasium, založené roku 1762, na němž studovali Puchmajer, Čelakovský, Kamaryt a Chmelenský; tu vznikla i „Česká knihovna“, kterou vlastní dnes reformní reálné gymnasium v tomto městě. Když české pobočky, otevřené při německém gymnasiu, byly přeloženy do Třeboně, biskup Jirsík otevřel 3. října 1868 gymnasium sám a postavil pro ně budovu i s kostelem za bezpříkladného nadšení celého českého jihu, které lze srovnávat jen s obětavostí, se kterou bylo postaveno pražské Národní divadlo. Roku 1871 byl ústav postátněn a v r. 1903 převeden do nynější nové státní budovy, když byly předtím se tísnily jeho pobočky od r. 1883 v Englově domě. V jeho řízení se vystřídali P. Em. Hrdlička, Dr. Gustav Bozděch, Jan Červenka, Jan Vařeka, Josef Čapek a Jan Barda. Druhý díl spisu obsahuje vzpomínkovou část (43—161) o 39 článcích. Mezi přispěvateli objevují se tu profesori Mareš, Novotný, Haškovec, senátor Krojher, sekční šéf Müller. Nejceněnější je tu životopis ředitele Bozděcha, důkladný a dokumentární, takže by zasluhoval zvláštního přetisku ještě na místě jiném; výstižně se ličí jeho působení jako zemského šk. inspektora v Bukovině a na Moravě, odkud byl pro své příliš české působení odstraněn na ředitelské místo do Českých Budějovic. Třetí část knihy je věnována sociální péči o studentstvo a poslední díl podává od str. 175 do 314 skvěle vypracovaný seznam všeho žactva, kde

s mravenčí pílí byly shledány u každého jednotlivce jeho životní osudy. V této věci zůstane budějovický památník dlouho nepřekonán; právě tak znamenité jsou v přílohách připojené přehledy žactva, zkoušek dospělosti a všeho učitelstva. Odtud se dovídáme, že ústavem prošlo 5413 žáků a maturovalo jich 2420. Celek jest spjat jednotným cílem a není tu článků, které by s věcí nesouvisely; nadto všechna pojednání a příspěvky jsou prodechnuty vážností a láskou k věci, takže není tu stopy po povrchnosti, která by se přes dané téma přenesla laciným povídáním. Krásná kniha, s kterou by se měl seznámiti každý školský odborník. (Srov. také Vykoukalův referát v „Střední škole“ 1929, str. 178—9.)

3. **Budějovice České**: Dívčí reformní reálné gymnasium. Tento ústav, jenž je posledním školským dílem proslulého vůdce budějovických Čechů, dra Aug. Zátky a jeho choti Jany, dovršil 25 let svého trvání v roce 1928 a vydal proto jubilejní výroční zprávu. V ní podává ředitel František Husák výstižný obraz vývoje této školy, která byla založena r. 1888 jako vyšší dívčí škola a r. 1903 změněna v první české lyceum v Čechách; bohatý je oddíl „Vzpomínáme“, obsahující dvanáct zajímavých příspěvků, jež pěkně dokumentují život na této škole.

4. **Bydžov Nový**: Reálné gymnasium. Střední škola v Novém Bydžově oslavila 50 let svého trvání v roce 1923 a vydala tehdy jubilejní zprávu, v níž ředitel Ant. Jelínek podává stručný nárys dějin ústavu v posledních 30 letech a připojuje seznam všeho učitelstva a důkladný seznam všeho žactva od r. 1873.

4a. **Čáslav**: Reálné gymnasium. Památník k oslavě padesátiletého trvání ústavu bude vydán v létě r. 1930.

5. **Domazlice**: Reálné gymnasium. O padesátiletém jubileu svého trvání vydalo domažlické reálné gymnasium v r. 1921 pěkně upravený almanach o 143 stranách, v němž dr. Em. Strejček podává chronologický přehled nejdůležitějších událostí na ústavě, předeseílaje i vyličení všeho dřívějšího usilování o střední školu v Domažlicích od XVII. století. Připojen jest seznam učitelů, přehled frekvence a podrobný přehled všeho žactva (str. 37—108). V části vzpomínkové nalézáme sedm švižně

psaných článků; jeden z nich jest od J. Š. Baara. Nebylo by bývalo na škodu, kdyby působení znamenitého ředitele Antonína Škody (1872—1891) bylo oceněno jeho zvláštní biografií.

6. **H o r a K u t n á** : Reálka. Ústav tento stručně vzpomenu ve výroční školní zprávě za šk. r. 1924/25, že uplynulo čtvrtstoletí od doby, kdy se mu dostalo dnešní rozsáhlé budovy.

7. **H r a d e c K r á l o v é** : Rašínovo gymnasium. U památníku, jež o slavnosti otevření nádherné Gočárový novostavby v roce 1927 vydalo staroslavné gymnasium královéhradecké péčí Ladislava Brtnického, Ant. Mejstříka a Frant. Teršla, nutno se zastaviti i v tomto letném přehledu poněkud déle. Jdeť o ústav úctyhodné minulosti a skvělého vývoje, na němž působila řada vynikajících mužů a odkud odešla celá plejada znamenitých žáků, kteří se proslavili ve všech oborech veřejného života. Dílo je rozsáhlejší, má LXXVI a 224 stran a ozdobeno je obrazy staré jezuitské koleje, Boromea, kde našlo přechodný útulek, i novostavby, jakož i reprodukcí Štursova Vítěze, který vztyčen jest na vysokém sloupu před ústavní budovou. Historii ústavu podává Antonín Mejstřík a obírá se zvláště podrobně dobou jezuitskou od r. 1636. Na základě zachovaných dokumentů líčí nejen vývoj školy, ale popisuje podrobně i způsob studia, takže se tím památník stává vzácným pramenem pro poznání jezuitských gymnasií a jejich ducha i metody, daleko lepším, než jsou všechny všeobecné popisy, obsažené v různých dějinách školství, ježto na místo generalisujícího nárysu vystává tu konkrétní obraz školy předjosefínské v živé podobě se všemi bohatě ověřenými podrobnostmi. Pro tento popis, na němž je znatelná svědomitá práce, zasluhuje památník obecné pozornosti. Škoda, že přes novější dobu se autor přenáší s jistým chvatem, ač osudy ústavu i v XIX. století volaly po stejnoměrném zpracování. Pohřšujeme také životopisů znamenitých ředitelů tohoto ústavu, na něž měla škola štěstí, neboť vystřídali se tu Tomáš Bílek (1853—1867), osvícený Jan Klumpar (1867—1888), ušlechtilý filolog Vilém Steinmann (1888—1905) a znamenití ředitelé František Ruth (1905—1910) a Josef Kořínek

(1911—1924); tento úkol musí splniti publikace pozdější. Jde hlavně o popsání doby obrozenské, kdy tu působili Václ. Kl. Klicpera (1809—1840) a Josef Chmela (1820 až 1842). Část vzpomínková jest znamenitě zredigována a obsahuje vesměs hodnotné příspěvky, věcně psané beze všeho sentimentálního lyrismu. Je tu upozorniti především na článek Brtnického o básníku Karlu Kučerovi, pojednání Peškovo o básníku Langrovi a předčasně zhybnulém historiku Hofmanovi a na vzpomínky Denisova překladatele dra Jindřicha Vančury i jeho žáka Ladislava Jarolímk, které na podiv výstižně kreslí ovzduší ústavu za pokrokového vření v letech devadesátých. K dílu je připojen seznam ředitelů i učitelů, výpočet všech padlých za války i legionářů a přehled všeho žactva z let 1865 až 1927, kde ovšem jsou, jak pořadatelé sami uznávají, v starších ročnících mezery; po této stránce je budějovický spis daleko obsažnější. Přes to celek tvoří krásnou knihu, která přispívá nejen ke cti ústavu, ale je i důležitou publikací po stránce pedagogické, kterou nelze ani dost vřele každému doporučiti.

8. **H r a d e c K r á l o v é :** Reálka. Královéhradecká reálka, jejímž prvním ředitelem byl František Ulrich, otec vzorného, dlouholetého starosty dra Ulricha, oslavila v r. 1924 padesátiletí svého trvání vydáním pěkného památníku. Obec pro ústav, původně městský, postavila v r. 1874 budovu, která na svou dobu byla unikem pro svou rozlehlost i úpravu a hojně byla odborníky navštěvována. Dějiny ústavu podává Jar. Kroupa; seznamy učitelstva i žactva jsou důkladné a nechybí ani text smlouvy s obcí a obrazy budovy i její plány. Pro dějiny našich reálek staršího data vzniku bude spis vždycky aktuální.

9. **J i č í n :** Raisův učitelský ústav. V širokých vrstvách dobře známý učitelský ústav jičínský oslavil šedesátiletí svého trvání památníkem, na němž se po prvé skví čestné jeho pojmenování po nejznamenitějším odchovanci a básníku českého Podkrkonoší, K. V. Raisovi. Kniha je složena z prvního dílu vzpomínkového a z druhé části dějepisné. Mezi vzpomínkami zajímají články Josefa Kubálka a Aloise Housy o evičné škole, Josefa Černého a Josefa Müllera o profesoru Wünschovi a příspěvky Fer-

dinanda Mačenky o profesoru Pařhovi a o známém operním pěvci Karlu Komarovovi; ostatní příspěvky obsahují vypsání drobných, mnohdy naivních příhod. Vložka „Jak se loučival III. ročník s pedagogikou“ se do publikace dostala, soudíme, omylem. V historickém díle se shledáváme s dobrým článkem o životě školním za války i po ní, seznamem učitelů i abiturientů a s historií ústavu, více kronikářsky podanou. Dlouholetým působením zapsal se tu dobře ředitel Ferdinand Macháček (1876—1895), který se hlavně zasloužil o postavení budovy; jej vystřídal známý methodik Josef Letošník (1895—1905), Jan Dunovský (1905—1910) a pilný češtinář Jan Pelikán (1911—1925). Pořadatelé nám nezazlí, vyslovíme-li mínění, že jsme očekávali obsah vytríbenější.

10. K l a d n o : Reálka. Jubilejní program kladenské reálky, vydaný v roce 1925, pokouší se hodnotiti uplynulých 25 let trvání ústavu skromným způsobem. V čele zprávy umístěn jest vzpomínkový článek Kulhánkuv; neschází seznam učitelstva i žactva, ale je vadou, že líčení minulého úseku jest vpleteno do výroční zprávy za běžný školní rok.

11. K o l í n : Reálné gymnasium. Almanach, který si vydalo kolínské reálné gymnasium pod názvem „Půlstoletí střední školy v Kolíně“ r. 1922, jest publikací velmi zdařilou. V historické části uveřejňuje Otakar Palán koncise, ale pěkné dějiny ústavu, začínaje správně popisem vývoje původní nižší reálky. K seznamu profesorů je připojen seznam žáků, v němž pohřešujeme udání jejich pozdějšího povolání životního. Skvělá je část vzpomínková, kde se podařilo pořadatelstvu shromáždit výkvět vynikajících jmen: ředitel Šafránek, profesoři Vančura a Prášek, vyslanec Radimský, profesoři Syllaba, Hrozný, Mathesius, Dědina, spisovatelé Borský a Ot. Štorch-Marien, senátor Soukup, spojili se tu, aby vytvořili krásnou kytici hodnotných vzpomínek, vystihujících výrazně prostředí, v němž se ústav vyvíjel.

12. K o s t e l e c n a d O r l i c í : Reálka. a) Jubilea pětadvacetiletého trvání této reálky vzpomenu ředitel Granát a profesor Červenka ve výroční zprávě za šk. rok 1921/22 statistickými příklady, jimiž zachycují vývoj

ústavu. b) Milou knížku v sličné úpravě vydali si první abiturienti kostelecké reálky o svém sjezdu, konaném v srpnu 1929. Ředitel František Granát napsal sem stručně, jak v roce 1896 došlo k zřízení ústavu, pro nějž byla věnována rozsáhlá budova, určená původně pro chlapeckou měšťanskou školu. J. Kl. Zástěra výrazně charakterizuje profesory ústavu a V. Charfreitag ukazuje, jak tragická byla ztráta, způsobená školské obci úmrtím dra Jarosl. Jeništy. Nejzdařilejší z publikace jsou oddíly, v nichž jednak otištěny jsou projevy bývalých profesorů, jednak podány jsou autobiografie všech prvních abiturientů. Osudy našich středoškolských žáků od jejich vstupu do školy až do dosažení životního cíle dají se tu sledovati na konkrétních případech a dávají podnět k hojným úvahám. Celek tvoří velmi zajímavý školský spis, jenž by měl dojítí napodobení.

13. **L i t o m y š l** : Reformní reálné gymnasium. Když se starobylé gymnasium v Litomyšli stěhovalo v roce 1923 do nové budovy, vydali přečetní přátelé této školy, kteří k ní lnou okázalou láskou, almanach pod názvem „Studentská Litomyšl“. Knize byl vtisknut ráz více beletristický a zřejmá byla snaha po dosažení pestrosti obsahové. Ježto obšírné dějiny ústavu vyšly již dříve z pera Štěpánkova, spokojil se tu Em. Ruffer stručným jejich nárysem od r. 1840; dějiny staré budovy podává František Páta, popis nové budovy uveřejňuje Fr. Autrata. Pouta staré minulosti dobře zachycuje Arne Novák článkem „Tradice piaristické“. Přehled učitelstva a pouze číselný přehled žactva je tu podán jen za léta 1893—1923. Z ostatních příspěvků zajímají vzpomínky Viktora Kamila Jeřábka a Čestmíra Jeřábka. Vhod přichází i soupis literatury o Litomyšli od Josefa Páty. Není pochyby, že tímto almanachem nebylo řečeno o Litomyšli poslední slovo, neboť právě dějiny tohoto ústavu volají přímo po pragmatickém zpracování, jež by též danou látku plně vyčerpalo.

14. **V y s o k é M ý t o** : Reálné gymnasium. V roce 1929 přihlásilo se také vysokomýtské gymnasium do řady jubilujících ústavů a oslavilo padesátiletí svého trvání velmi zdařilou slavností. Účastníkům věnován byl památník, o němž nepokrytě vyslovujeme soud, že se řadí

mezi nejhodnotnější publikace svého druhu. Vydavatelé zřejmě využili četných zkušeností, jež vyplynuly z přezkoušení oněch četných slavnostních spisů, jež vyšly v posledních letech, a pokusili se je zastíniti jak bohatstvím podaného materiálu, tak způsobem zpracování. Dějinami ústavu se obírá Antonín Hodáč, jenž vzhledem k vyšlé literatuře správně první období přechází stručným nárysem a věnuje se podrobně vývoji v pozdějších letech; k věci se vrací František Kukrál článkem, v němž vypisuje, s jak chvályhodnou obětavostí přikročilo město v posledních rocích k celkové renovaci školní budovy. Umělecký historik dr. Zdeněk Wirth uvažuje o postupných změnách na Kostelním náměstí, na němž stojí gymnasijská budova, jak je postupem věků přinesla doba. Za článkem Kolářovým, v němž jsou načrtnuty dějiny ústavu za republiky a jeho širší osvětový význam, následuje na třicet vzpomínkových příspěvků, vhodně volených a sjednocených společnou myšlenkou, aby z různých stránek bylo osvětleno působení oslavovaného ústavu a jeho vliv na město i okolí. Vzorně je podána Karlem Finkem část statistická; údaje o studovavším žactvu vyčerpávají úplně danou látku a způsob zpracování tohoto seznamu stane se předlohou památníkům příštím. Z připojených přehledů poutají svou originálností tabulky o povolání rodičů a o zaměstnání, jehož se bývalí žáci v praktickém životě chopili. Zkrátka: krásná kniha!

15. N á c h o d : Reálné gymnasium. Reálné gymnasium v Náchodě k oslavě 25 let svého trvání vydalo v roce 1922 drobný památník, v němž jsou dějiny ústavu podány až příliš stručně a připojen jest seznam učitelů a abiturientů. Věci mohlo býti věnováno více místa už proto, že náchodský ústav jest jedním z těch, u nichž už záhy se odehrála změna reálky v reálné gymnasium z příčin, jejichž hlubší podklad se nám teprve nyní plně osvětluje.

16. N y m b u r k : Reálka. Pětadvacetiletí nymburské reálky bylo vzpomenuť slavnostní výroční zprávou za šk. r. 1927/28. Vedle číselných přehledů a diagramů obsahuje zpráva dvě pojednání, která jí propůjčují trvalou hodnotu. Je tu především Bukovského obraz „Škola za války“, v němž se dokonalým způsobem líčí průběh váleč-

ných let na tomto ústavě. Na místě planého všeobecného povídání o válečných poměrech na všech školách, zachycen je tu pro kulturního historika, politika i pedagoga neobyčejně zdařilý obraz toho, jak to na jedné, určité střední škole za války dopadalo. Toto vypsání poměrů na jedné škole stačí za všechny ostatní. Druhý jest krásný relief Jana Čenka o vývoji středoškolského reformního snažení u nás za republiky i s udáním příslušné literatury. Pro tyto dva články budiž tato slavnostní zpráva každému odborníku vřele doporučena.

17. **Pardubice**: Reálka. Koncem června 1929 otevřeny byly za skvělé účasti význačných činitelů brány honosné novostavby pardubické reálky, jež se řadí mezi naše nejnádhernější školské paláce. Slavnostní spis, vydaný při této příležitosti, jest krásným doprovodem k dovršenému dílu architektonickému a patří k nejlepším našim památkovým publikacím jak svou úpravou, tak i cenným obsahem trvalého rázu. Dějiny ústavu napsal dr. Václav Vendl, použív bohaté literatury; v první své partii jsou tyto dějiny pragmatické a tvoří zdařilou ukázkou školského dějepisectví, v druhém díle se uchyluje autor k metodě kronikové, řídě se výtěžkem každoročních tištěných zpráv. Vendl pečlivě sleduje začátky vyššího školství v Pardubicích, zvláště tak zv. školu pernstýnskou, na níž působil Martin Bacháček Nouměřický z Nouměřic, popisuje vývoj nižšího gymnasia minoritského v letech 1728—1776 a pozdější hlavní krajské školy, jejíž čtvrtá třída byla změněna r. 1854 ve dvě třídy nižší reálky, která se stala základem reálky nynější. Tu se ovšem dostává do doby, která mu poskytovala tolik vděčné látky: plodné starostování Bubeníkovo, jímavá slavnost kladení základního kamene k budově dne 19. června 1864, kdy byli přítomni Palacký a Rieger, znamenité ředitelování Jiljího Vratislava Jahna v letech 1864 až 1894. Vhodně tuto partii doplňuje profesor Jar. Jahn článkem „O mém otci“ a pardubický historik Sakař přehledem „Pardubičtí studenti“, v němž podává důkladný seznam všech znamenitých žáků od humanistických dob do roku 1850; škoda, že pro pozdější dobu jsou udána jen data statistická, neboť vynikajících abiturientů z pardubické reálky jest nepřehledná

legie. K této vzorně vypravené partii se řadí vše, čeho je potřeba k seznání posledních osudů ústavu: text nové smlouvy mezi státem a obcí o stavbě, dějiny stavby, její popis i plány s obrazy. Seznam všech ředitelů a profesorů a seznam všech žáků od roku 1914 (dřívější jsou uvedeni v jubilejní zprávě z roku 1913) uzavírá tuto hodnotnou publikaci, která je opravdovou ozdobou naší školské literatury, o to cennější, že se až na dvě kratší básně dovedla obejít bez beletrie.

18. **Pel h ř i m o v**: Reálné gymnasium. Pelhřimovské reálné gymnasium, jež až do roku 1905 vedl ředitel Václav Petru, oslavilo v r. 1921 padesátiletí svého trvání vydáním památníku v pěkné typografické úpravě. Kniha, kterou krášlí vstupní báseň Antonína Sovy, rodáka z nedalekého Pacova, jest věnována především vzpomínkovým článkům, které pěkně ukazují lásku, s kterou lze celý tento horský kraj ke své střední škole; zvláště upoutávají pozornost příspěvky spisovatele Karla Judy. Dějiny ústavu podává Karel Jun, který zvláště podrobně líčí vznik ústavu; odtud, právě tak jako z článku Polesného o dějinách gymnasijní budovy, se lze nejlépe poučiti o tom, co obětavého úsilí je skryto za vytvořením mnohé naší střední školy. Památník není ani bez seznamu učitelstva a žactva, u něhož pozdější životní postavení však zjištěno nebylo.

19. **P í s e k**: Gymnasium. Publikace „Stopadesát let píseckého gymnasia“, jež vyšla v roce 1928, svou obsáhlostí a důkladností vynasnažuje se zřejmě dostihnouti hodnoty památníku českobudějovického a nutno doznati, že se tato snaha nesetkala s neúspěchem. Budějovičtí překonávají Písečany jen ve vnější úpravě, volbě formátu, tisku i papíru a skvělém ilustračním doprovodu, zato Písečtí vynikají nad ně ve zpracování dějin svého ústavu. Materiál pro tento památník, jenž úvodem se pyšní básní Fráni Šrámka, sbíral Karel Janouš, jemuž náhlá smrt znemožnila, aby uzřel zdárné ovoce své práce. Dějiny ústavu podává Josef Kaiser způsobem zasluhujícím všecku chválu: je to krásná monografie ze školské historie, napsaná plynulým slohem, v níž pestré osudy ústavu podávají se v plynulém toku a v pragmatickém ztělesnění, takže

hodnota práce daleko převyšuje pouhý zájem lokální. V beletristické části obsaženo je 34 příspěvků, mezi nimiž se ocitají vynikající příslušníci ústavu vhodnými ukázkami ze svých děl (Klostermann, Aug. Krejčí, Zibrt, Velenovský, Sova, Fráňa Šrámek); každého tu musí upoutati polemika, v níž účtyhodný Aug. Sedláček a Karel Knapp na pravou míru uvádějí líčení, jež o píseckém ústavě podal Josef Holeček ve svém „Peře“. Seznam žactva vzorně zpracoval Jan Klenc; s úžasnou pílí abecedně srovnal všechny studenty písecké za léta 1778—1928 a připojil všude potřebná data. Písecké gymnasium má tímto památníkem, ježž nutno k studiu vřele doporučiti, postaven trvalý pomník.

20. P r a h a-III: Gymnasium a reálka. Proslulá bývalá městská střední škola na Menším městě pražském, která se v roce 1895 rozštěpila ve dva ústavy, gymnasium a reálku, vydala péči Julia Košnáře k 60. ročníci svého založení r. 1926 památník, ve kterém se podávají jak dějiny mateřského ústavu, tak i škol z něho vzniklých, bez rozvláčnosti, ale s výstižnou úplností; zvláště byla věnována pozornost vzniku a prvním dobám tohoto ústavu, který proslul svým liberálním a vlasteneckým duchem. Je proto správné, že zvláštní oddíly jsou věnovány oběma znamenitým ředitelům Pokornému a Zelenému, jehož mánům poklonil se tu Josef Zubatý. Vzpomínková část obsahuje několik výrazných příspěvků, zvláště od Josefa Janka. Seznam žáků jest uspořádán podle ročníků a má 39 stran. Celek tvoří vítaný pramen pro dějiny pražského školství.

21. P r a h a-XII: Gymnasium. V roce 1927 dovršilo vinohradské klasické gymnasium 35 let svého trvání a vším právem vzpomenu této události Jaroslav Lameš zvláštním článkem ve výroční zprávě ze šk. r. 1926/27, ježto poměrně mladý ústav tento se záhy vyšinul mezi nejvýznamnější školy pražské. Nejvyšší počet jeho žactva byl v šk. r. 1911/12 vyznačen číslem 686. Ústav měl vždy skvělý profesorský sbor, z jehož řad vyšlo množství universitních profesorů, a také odchovanci této školy, mezi kterými jest i ministr Beneš, dovedli svou prací rozšířiti dobrou pověst ústavu. Jaroslav Lameš o všech těch věcech a o vinohradském usilování k získání škol středních vy-

kládá pragmaticky, jasně a přesvědčivě; škoda, že mu omezený rozsah místa nedovolil připojit seznam žactva.

22. P r a h a-II: Masarykovo první reálné gymnasium. Zesnulý ředitel ústavu tohoto, spisovatel Jan Šafránek, věnoval dovršenému padesátiletí ústavu v školní zprávě za rok 1920/21 kratičkou vzpomínku, ze které jest patrné, že se chystal napsati jubilejní spis. Zemřel, k práci se nedostav; tím čestnější jest povinnost, aby v brzké byl splacen tento dluh, ježto jde o ústav velmi významný.

23. P r a h a-II: Druhé reálné gymnasium v Truhlářské ulici. Reálné gymnasium v Truhlářské ulici vzniklo r. 1874 kompensací za bývalé německé gymnasium na Smíchově z poboček akademického gymnasia, umístěných v Celetné ulici, a po zatímním pobytu v ulicích Jindřišské, Růžové a Jerusalemské přišlo do své dnešní budovy r. 1886; mělo v šk. r. 1885/86 nejvyšší počet 634 žáků. K padesátiletí vydalo slavnostní program, v němž předposlední ředitel ústavu F. V. Vykoukal, známý pracovník pedagogický, podává podrobné dějiny ústavu. Zvolil k tomu formu kronikářskou, jde od roku k roku, takže pro každý rok shrnuje všechny významnější události tehdy nastalé v jedno. Škoda, že při tomto způsobu podání začasť uniká vnitřní souvislost dějová. Seznam učitelů a abiturientů je tu úplný.

23a) P r a h a II: Dívčí reálné gymnasium „Krásnohorská“. Tato renomovaná dívčí střední škola pražská vydá v roce 1930 památník k oslavě čtyřicetiletého trvání ústavu.

24. P r a h a II: Masarykova reálka. Tato slavná reálka (v Ječné ulici) oslavovala v květnu 1924 sedmdesát pět let svého trvání; z této oslavy zbyla jediné řeč mistra Jos. B. Foerstra k žactvu jako trvalá upomínka, byvši otištěna ve výroční zprávě za šk. r. 1923/24. Tento ústav, na jehož řízení se vystřídali Wenzig, Webr, Šťastný, Jarolímek, Starý, má zpracovány své dějiny jen do r. 1865, a přece jde o školu kdysi tak rozhlášenou, na níž působily celé desítky znamenitých profesorů a z níž vyšly celé legie žactva. Připouštíme, že to bude krušná práce napsati jednu náležitě podrobné dějiny, podati životopisy všech ředitelů a vypracovati seznam všech studentů, ale tato práce m u s í

býti jednou provedena jak v zájmu ústavu sama, tak pro nezbytný požadavek školsky historický po této stránce.

25. P r a h a-X: Reálka. Krásně vypravenou publikací se pochlubila karlínská reálka k oslavě svého padesátiletí; zvětšený formát, pěkný papír a tisk, množství ilustrací i diagramů dávají této knize přednější místo v celé této řadě. Škola sama svým vznikem i vývojem je přímo názorným příkladem toho, s jakými potížemi se zakládání českých ústavů v Praze potkávalo a s jakým úsilím a obětavostí jim musilo býti čeleno. Místo české reálky stát v Karlíně zřídil reálku německou, obci nechav na vůli, aby si zřídila na svůj náklad obecní ústav. Stalo se tak: již r. 1876 byla pro něj postavena budova a r. 1883 byl postátněn. Však také Karlínští jsou hrdi na svou reálku a o slavnosti jubilejní to zřetelně ukázali jak hojnou účastí, tak všemi projevy svých zástupců. V části historické Otmar Schiller líčí pragmaticky prvních 40 let ústavu, opíraje se o práce starší; dobu let válečných i léta popřevratová vypsál Fr. Sychra důkladně a zdařile, podobně jako to učinil Bukovský v programu nymburském. Pedagogický odborný článek „Nové úkoly a typy střední školy“ tu uveřejnil ředitel Pithart; seznam žáků vzorně vypracoval Václav Pošík. Memoirový oddíl v tomto památníku, jinak velmi pěkném, se neobjevuje.

26. P r a h a-XI: Reálka. O pětadvacetiletém jubileu žižkovské reálky uveřejnili J. V. Klíma a Karel Novotný ve výroční zprávě za šk. r. 1921/22 článek, v němž se obírají statistikou žactva, především vzhledem k původu a k pozdějšímu povolání, majíce zřejmou tendenci dokázati opodstatněnost reálky v předměstí převahou dělnickém a zřizeneckém. Dějiny tohoto ústavu, jenž proslul za ředitelování Františka Bílého, čekají teprve na svého autora.

27. P r a h a: Mužský ústav učitelský. Zcela jinak se prezentuje k svému jubileu osmdesátiletého trvání mužský ústav učitelský v Praze, který na podzim r. 1928 vydal splendidní památník, vydaný ve větším formátě o 227 stranách s 28 obrazy, vesměs odjinud neznámými a nadmíru cennými. Dějiny ústavu napsal ředitel František Švadlenka; je to monografie nejen obšírná, ale i psaná z vyššího stanoviska, která přehlížíje malicherné vedlejší

události, pragmaticky vyličuje vývoj památného učiliště. Celá řada nových, dotud neznámých věcí činí knihu nenahraditelným pramenem pro dějiny učitelských ústavů, ba v některých partiích působí přímo sensačně. Je to především podrobné vyličení působení Amerlingova a jeho „Budče“; mnohá legenda je tu uvedena na pravou míru. Autorovi za tyto dějiny patří dík všech odborníků. V části vzpomínkové, nadmíru bohaté, je správně věnována zvláštní pozornost vynikajícím ředitelům (Blanda, Lepař, Šimek) a profesorům (Vorovka, Tesař, Zdeněk). Závěr tvoří přehled všech ředitelů a profesorů; velká škoda, že se nedostalo na seznam žactva. Celek nutno nazvat velmi zdařilým a nutným doplňkem každé odborné knihovny. (Srv. podrobný referát v „Školské správě“ 1929, 46.)

28. P r a h a: Řádový učitelský ústav u sv. Anny. Ženský učitelský ústav u sv. Anny v Ječné ulici v Praze vydal na konci šk. r. 1926/27 jubilejní výroční zprávu k padesátiletí svého trvání. V historické části nás upoutá podrobné vyličení vzniku kongregace chudých Školských sester de Notre Dame a jejího rozšíření v našich zemích, věci to odjinud neznámé. Dějiny samy líčí průběh vývoje ústavu, především je předeslán úvod o řádových prvopočátcích, z nichž se řád vymanol koupí tehdejšího hostince „Apollo“ v Ječné ulici, kde cvičovala i jednota sokolská; události jsou vypsány tak, že se seskupují kol osob jednotlivých ředitelů. V části statistické shledáváme se i se seznamem všech abiturientek.

29. P ř í b r a m: Gymnasium. V roce 1921 bylo oslaveno půlstoleté trvání gymnasia v horním městě Příbrami, z něhož vyšla velká řada vynikajících žáků (Baborovský, Bouška, Douša, Jaroslav Durych, Arno Dvořák, Ertl, Glücklich, Hackenschmied, Hujer, Hanuš Jelínek, Karel Sezima, Lothar Suchý, Karel Toman, Ant. Trýb, ministr Vlasák, velmistř Vlasák). Tehdy byl vydán almanach, uspořádaný Janem Vondráčkem; dějiny ústavu do něho sepsal Fr. Klíma, ucelené, třebaže se autor držel jen hlavních rysů a nezacházel do podrobností. Příbramští vynikali vždy tím, že vše věnovali na rozvoj svého školství, a tato vlastnost se při budování jejich gymnasia ukázala nejlépe. Škoda, že za dějinami nenásleduje životopis znamenitého

ředitele příbramského, Antonína Škody (1892—1905). Od díl vzpomínkový jest velmi bohatý; setkáváme se tu i s jmény bývalých žáků, Q. M. Vyskočila a Z. M. Kuděje. Seznam žáků, kteří tu studovali, je podán běžným způsobem.

30. **Příbram:** Učitelský ústav. Učitelský ústav v Příbrami chtěl překonati svého souseda v gymnasiu; proto, když v r. 1924 oslavoval své padesátiletí, vydal Almanach hned o d v o u dílech bohatě ilustrovaných. V prvním díle profesor Štverák podává dějiny ústavu, jenž proslul pod řízením Dominovým (1892—1922), ač většinou řadí pouze události v časovém sledu, nepřihlížeje k jejich vnitřní souvislosti. Seznam učitelů i absolventů jest zpracován velmi důkladně. Druhý díl jest věnován výhradně vzpomínkám, jichž je tu nashromážděno 81. Je to tříšť dojmů, citových výlevů, zasněných pohledů do minulosti, ale ze všech dýše láska autorů k ústavu, z něhož vzešli.

31. **Rokycany:** Reálné gymnasium. V jubilejní zprávě reálného gymnasia v Rokycanech za šk. rok 1922/23 se shledáváme s článkem Jana Šáry, který tu podává přehled dějin ústavu. Je to ukázka vývoje ústavu, který se bez překážek vyvíjel, máje nepřímého předchůdce v nižším reálném gymnasiu. Stručný nárys připustil otištění seznamu učitelů, nikoliv však žáků.

32. **Roudnice:** Reálné gymnasium. Pěkný památník vyšel roku 1927 k padesátému výročí reálného gymnasia v Roudnici nad Labem, jež po dlouhá léta vedl ředitel Brdlík (1906—1925). Roudnická střední škola je plodem dlouholetého usilování, na němž bral značný podíl Ervín Špindler. Již r. 1863 se konaly sbírky na její zřízení a teprve o třicet let později bylo dosaženo jejího postátnění. Zdeněk Kufner popsal tu prvních dvacet pět let, přidržev se dřívější publikace Lva Šcholze, kdežto druhou polovinu padesátiletí líčí ryze kronikářsky. Seznam učitelů i žáků je podrobně vypracován. Památník obsahuje 6 článků memoirových.

33. **Rychnov nad Kněžnou:** Reálné gymnasium. Když se v roce 1924 přestěhovalo starožitné reálné gymnasium rychnovské do krásné novostavby, oslavilo památku 210 let svého trvání dvěma publikacemi. Jednou

jsou „Dějiny gymnasia“ od Karla Březiny, jež neváháme nazvat nejzdařilejším a nejdokonalejším dílem tohoto oboru. Jde o práci, která byla vytištěna již ve výroční zprávě za šk. rok 1913/14; byla v roce 1924 znovu vytištěna v splendoru formě kvartové na luxusním papíře. Na autoru jest viděti školeného historika, který dovedl se správně chopiti pramenů, jichž mu gymnasijsní archiv poskytoval v přehojné míře, a vytvořil tak sytý obraz působení piaristického gymnasia, jakému není rovno. Je-li královéhradecký památník pramenem pro poznání školy jezuitské, jsou Březinovy „Dějiny“ nepřekonaným zřídlem pro čerpání vědomostí o škole piaristické. Březina virtuosně zachází s dokumenty, jejichž věrné přetisky podává, nevšímaje si malicherných neb všedních událostí. Svoji pitoreskní fresku doprovází ilustracemi místností a plány koleje. Láska k ní způsobila, že se cele ve své knize věnoval době 1784—1880, kdežto celé období pozdější odbyl dvěma stranami, ač právě i nová doba, v níž vyniklo nejvíce působení ředitele Franty (1874—1898), až k požáru památné koleje v roce 1918 a přes válku do časů popřevratových zasluhovala by si rovněž svého historika. A tak budeme musit ještě vyčkat pokračování Březinových „Dějin“ pro nejnovější období, ke kterému bude nutno připojit seznam všech učitelů i žáků od roku 1714 — práce nevděčná, ale nutná, nemá-li to, co vyšlo, zůstatí troskou, krásnou sice, ale přece jen troskou. Druhou publikací rychnovskou jest „Almanach“ s 35 příspěvky na 140 stranách rázu především beletristického; mnoho vzpomínek však přináší i cenné detaily k osvětlení gymnasijsního vyučování, hlavně v latině, v době předbřeznové; plány novostavby jsou přílohou tohoto bohatého almanachu.

34. S o b ě s l a v: Učitelství ústav. Také soběslavský učitelství ústav nechtěl zůstatí pozadu a vydal rovněž k svému jubileu, jehož slavení bylo z roku 1920 odsunuto na rok 1927, dvě publikace. Ústav sám vznikl přičiněním starosty Preiningera, který rozpoznav příhodnou chvíli, způsobil, že v r. 1870 byla do Soběslavě přenesena pobočka učitelského ústavu, vytvořená při reálném gymnasiu v Táboře; do ní byli převedeni i čeští chovanci učitelského ústavu v Českých Budějovicích. Dějiny ústavu a jeho vý-

voj pod jednotlivými řediteli pěkně podává ve výroční zprávě za šk. rok 1926/27 ředitel Hemer, jenž si správně všímá i osob jednotlivých ředitelů, ježto jejich bezprostřední působení má pro budoucí učitele zvláštní význam. V druhé knize, nazvané „Vzpomínky na mladá léta“, sebrány jsou hojné a zdařilé memoirové příspěvky, jimiž nejlépe dokumentují bývalí chovanci, jak těžko jest úplně přerвати pouta, jež je k této škole vážala. V závěru připojen jest seznam všech absolventů. Dvojitou tuto publikaci nutno označiti jako zdařilou, pěkně ukazující činnost venkovského ústavu učitelského.

35. T á b o r: Reálné gymnasium. V řadě jubilujících ústavů nemohlo chyběti ani památné gymnasium tábořské, jehož šedesátiletí oslavil akademický spolek „Štítný“ spolu s jubileem svého padesátiletého trvání. Ježto památník byl vydán v roce 1922 studentským spolkem, jest mu pochopitelně vtištěn odlišný ráz. Stručné dějiny ústavu napsal tu F. P. Zenkl, ale velmi zdařile, podáváje pragmaticky vývoj ústavu a nedbaje vedlejších událostí. Tábořské gymnasium je v dějinách středního školství památné proto, že po jeho založení r. 1862 vytvořil na něm první ředitel, proslulý Václav Křížek (zemřel r. 1881), povoláný sem z německého gymnasia v Litoměřicích, zvláštní typ reálného gymnasia, který jest očitelným předchůdcem děčínského typu. Podle něho zřídil v Praze Jan Jungmann svůj vychovávací ústav. Duch gymnasia byl vždy svobodomyslný, ba „rebelantský“; občanstvo nechtělo dopustiti, aby došlo k jeho postátnění, kdežto jiná města po ničem jiném netoužila. Seznam abiturientů se týká vzhledem na dřívější publikace jen posledních 20 let. Ostatek knihy jest věnován činnosti spolku „Štítný“. Doufáme, že v roce 1932 se najde někdo, kdo nám podá dějiny ústavu v celé jejich šíři a zvláštní pozornost věnuje náležitému ocenění Křížkova typu; látky mu dost poskytnou jak všechny památníky, vydané v Táboře v různých desítiletích, tak i gymnasiijní archiv.

36. T ř e b o ň: Reálné gymnasium. V roce 1928 vyšel péčí V. Jiráčka velmi úpravný památník na oslavu šedesátiletí gymnasia třeboňského. Dějiny tohoto ústavu jsou romanticky pestré. Ústav vznikl přenesením českých po-

boček německého gymnasia z Českých Budějovic r. 1868, ale byl r. 1885 zrušen; obětavé město jej vydržovalo dále a dosáhlo r. 1894 opětného postátnění a r. 1904 rozšíření o vyšší třídy, které se mohly již v r. 1906 nastěhovati do nynější nové budovy. To vše vypravuje Ignác Charvát velmi zajímavě a právem podrobně probírá vznik a první periodu ústavu; dalším vývojem prochází v krátkosti. Ústav měl některé význačné ředitele, Antonína Tillého, Antonína Deckra, Jos. Nováka. V memoirové části, jež obsahuje mnoho článků, se nejlépe ukazuje, jak kouzlo jihočeské krajiny sdružuje všechny přispěvatele a vyznačuje přímo z celé knihy. Seznam absolventů ústavu jest připojen.

b) Německé ústavy.

37. **D ě č í n:** Vyšší reálné gymnasium. Na oslavu pětadvacetiletého trvání vydalo vyšší reálné gymnasium v Děčíně r. 1924 „Festschrift“, která se stala důležitou pedagogickou příručkou tím, že dr. Antonín Schlosser, ředitel ústavu po celou dobu jeho trvání a tvůrce děčínského typu, podává dějiny vzniku a vývoje své školy. Zpráva má hodnotu dokumentární, ježto tu od původce sama slyšíme myšlenky, jimiž byl veden, dovídáme se o poradách, jež konal, a poznáváme změny, jež na svém díle provedl. Ve vlastních dějinách ústavu neměl již Schlosser tak šťastnou ruku, připadnuv na zvláštní nápad podati dějiny podle věcí. Seskupil tudíž do odstavců na př. všecka úmrtí v profesorském sboru za 25 let, všechny slavnosti, všechny vycházky, všechny přednášky atd. a dostal tak místo dějin bizzarní konglomeráty, spojené mylným logismem. V druhém díle jsou otištěny články vědecké, a to čtyři pedagogické (Lühneho pojednání o rakouské školní reformě, Quaisserovo o změnách v smýšlení mládeže, Hartmannův návrh na novou úpravu latiny a Ulrichův na zavedení výuky práv) a jeden historický. Závěr tvoří ukázky krásné prosy a básní od pěti autorů.

38. **D o u p o v:** Nadační gymnasium. Zakladatelem této školy jest Antonín Josef šlechtic Klement, který věnoval všecko své jmění nadační listinou z r. 1756 na založení latinské školy v rodném městě, vytvořiv na ní 31

nadačních míst. Od r. 1767 do 1773 vyučovali tu jesuité, nato piaristé. Dvakrát byla škola uzavřena, a to r. 1732 až 1864 a r. 1876—1896. Tohoto roku zajistil ústav arcibiskup Schönborn tím, že převzal na účet arcidiecése zabezpečení učitelského sboru. Při dvacetipětiletí obnovy ústavu jsou tyto jímavé osudy vypravovány v jubilejní výroční zprávě za šk. rok 1920/21; bohužel seznam učitelstva a žactva chybí.

39. **Chomutov:** Učitelský ústav. Chomutovský učitelský ústav v roce 1924 slavil padesátiletí svého trvání a připomenul je veřejnosti výroční zprávou, v níž dějiny ústavu stručně, ale úplně podává dr. Steinitz. Ústav sám byl současně založen s pedagogiem příbramským a jeho umístění je klasickým příkladem toho, čemu říkáme definitivní provisorium: měnivé tyto osudy Steinitz bystře vypravuje. Škoda, že tu není seznamu abiturientů a že se nenašli ti, kteří by přispěli memoirovými články.

40. **Jablonec nad Nisou:** Reálné gymnasium. Jabloneckému reálnému gymnasiu uchystal jeho dlouholetý ředitel Alois Bernt k 25letému trvání r. 1923 brožuru, psanou plynulým slohem a obsahující mnohé bystré postřehy. Dějinami se Bernt mnoho neobírá (ústav, o jehož vznik se r. 1896 zasloužil starosta Posselt, byl r. 1908 postátněn); zato hojně místa věnuje zkoumání vlivu zvláštěního jabloneckého prostředí na tuto střední školu. Ukazuje se, že do ústavu chodí z města dvě třetiny žactva, čehož příčinou je nedostatek žákovských bytů v tomto městě. Po čtvrté třídě tu odchází polovina žactva, takže vyšší třídy zejí prázdnotou; pochopitelný zjev v středisku exportního sklářského průmyslu.

41. **Český Krumlov:** Gymnasium. Proslavený Český Krumlov honosí se gymnasiem, jehož původ sahá do XVI. století; ústav byl r. 1777 zrušen, ale r. 1871 obnoven jako městský a r. 1872 postátněn; žel, že dosud jest nucen bráti za vděk starou budovou z r. 1588. Škola tato má i mezi studentstvem veliké tradice, takže bylo o čem psáti. Místo toho o padesátiletém jubileu ústavu r. 1921 vyšla „Festschrift“ o 261 stranách, jejichž větší část jest věnována pojednáním historického a lidovědného obsahu, vztahujícím se ke Krumlovsku. Soudíme, že hlavní zásadou

musí býti, aby všechny články měly ten či onen vztah k oslavovanému ústavu, jinak že do almanachu nepatří. Pak není divu, že dějiny ústavu se omezují na vypsání posledních 25 let na 3 stranách, že seznam učitelstva je podán za týchž zásad a že žactvo se musí spokojiti jen číselným výpočtem. Nedotýkáme se nijak hodnoty uveřejněných článků, cenných o sobě; ale celé založení tohoto almanachu je pochybené.

42. **L a n š k r o u n:** Reálné gymnasium. K padesátiletému jubileu ústavu uchystal Adolf Brix pojednání ve výroční zprávě za šk. rok 1921/22. Vývoj školy je prostý, neboť byla r. 1872 bez námahy založena jako ústav státní, jenž již r. 1874 obdržel novou budovu; přes to zašel autor, myslím, příliš daleko, založil-li své dějiny především na osobních změnách profesorských a uvádění všech možných slavností a návštěv. Seznam učitelstva i všech abiturientů (bez udání dosaženého postavení) jest připojen.

43. **L í p a Č e s k á:** Gymnasium. Starobylé gymnasium českolipské vydalo o slavnosti třisetletého trvání drobný spisek roku 1927 o 45 stranách. Roku 1622 koupil město Albrecht z Valdštýna a k provádění protireformace povolal sem augustiniány, kterým r. 1637 založil nadaci. Prefektem jejich latinské školy byl Paulus Conopaeus, dvorní kaplan Valdštýnův, jenž psal i učebnice a založil v městě tiskárnu. Valdštýnova choť z rodu Harrachova podržela Českou Lípou a dcera její Marie Alžběta se provdala za Rudolfa hraběte Kounice z Velkého Meziříčí. Od té doby osudy České Lípy spojeny byly s rodem meziříčských Kouniců. Ústav byl r. 1713 rozšířen o 5. a 6. třídu, r. 1717 zrušen, r. 1806 obnoven, r. 1881 postátněn a r. 1882 převeden do dnešní budovy. Dlouhá léta vedl ústav P. Kajetán Posselt; poslední profesor augustinián, P. Amand Paudler, zemřel r. 1905. O všech těchto věcech vypravuje Karel Schober, použiv hojné literatury, jež v dřívějších dobách se všim obírala. Přes to bychom rádi viděli nové zpracování do hloubky jdoucí, ježto jde tu o jediný případ augustiniánského gymnasia. V ostatku spisu se otiskují dokumenty k životopisům malířů Josefa a Antonína Hickela a dvě básně Huga Saluse. Marně hledáme seznam profesorů a žáků.

44. **L i t o m ě ř i c e:** Státní gymnasium. Ve výroční zprávě za šk. rok 1927/28 nacházíme zprávu o sjezdu bývalých žáků ústavu. Chtěli bychom však dějiny, důkladné dějiny školy, na níž působil Jungmann, rozumí se, že s náležitým seznamem profesorů i žáků.

45. **L o k e t:** Reálka. Ředitel Scheiter ve výroční zprávě za šk. rok 1925/26 připomíná čtenářům, že uplynulo 75 let od založení ústavu. Škola byla nejprve od r. 1840 hlavní školou, jest od r. 1851 nižší reálkou, kteréž byly připojeny vyšší třídy. V r. 1869 byla reálka přeorganisována na nižší reálné gymnasium s vyššími třídami reálky, ale v r. 1878 nastal návrat k ryzí reálce. Nižší třídy převzal stát r. 1883, vyšší třídy r. 1894. Poněvadž již v r. 1897 a 1902 byly dějiny ústavu uveřejněny, spokojil se Scheiter s velmi zběžným náčrtem. Ale nejsme s tímto způsobem řešení spokojeni, neboť loketská reálka je nejstarší reálkou v Čechách vedle reálky rakovnické a zasluhovala si proto, aby její dějiny byly znovu zpracovány pragmaticky s vyššího hlediska. I seznam profesorů týká se pouze doby od r. 1902; žactvo se musí spokojiti s úhrnou statistikou za všechna léta. Ani vnějších osudů školy a jejího podivného umístění není vzpomenuť. Proto soudíme, že tímto článkem není o věci řečeno poslední slovo.

46. **P l z e ň:** Reálné gymnasium. Ing. Fr. Kende podává ve výroční zprávě za šk. rok 1923/24 i ve zvláštní knížce zprávu o slavnosti, uspořádané na počest padesátiletého trvání ústavu. Dějiny ústavu, seznam učitelstva a žactva zůstaly pouze zbožným přáním.

47. **P r a h a:** Dívčí reformní reálné gymnasium. V roce 1924 oslavoval Verein zur Erhaltung und Förderung des deutschen Mädchenlyzeums in Prag padesátileté trvání své dívčí střední školy. O průběhu slavnosti čteme zprávu v programu za šk. rok 1924/25; z ní je pro nás nejdůležitější řeč Tschinklova, ježto v ní je obsažen nárys dějin ústavu. Plán k jeho založení i k organizaci pochází od profesora Richtra, kdežto vedení akce samé se ujal politický vůdce dr. Schmeykal, který byl v čele výboru až do své smrti r. 1892. Ředitelem ústavu byl v letech 1876 až 1899 dějepisec a politik dr. Ludvík Schlesinger. S organizací školy byly prováděny různé zajímavé pokusy. Nejprve to

byla vyšší dívčí škola, pak šestitřídní lyceum s přípravkou, která byla rozšířena na čtyřtřídní; v roce 1898 bylo při lyceu vytvořeno oddělení gymnasiální, jež se r. 1915 změnilo ve vyšší třídy reformního reálného gymnasia. Kromě toho byly v letech 1897/98 a 1917/18 jako sedmý ročník přičleněny vysokoškolské kursy. Pedagogických pokusů dost a dost. Celý výklad jest podán pragmaticky a osvětlen i statistickým přehledem žákyň. Seznam profesorů a žákyň v programu chybí.

48. **Stříbro:** Gymnasium. Na oslavu padesátiletého trvání gymnasia ve Stříbře byl roku 1926 vydán slavnostní spisek o 120 stranách. První část zabírají vzpomínky většinou rázu parodického, v druhém dílu jsou příspěvky k domovovědě, cenné, ale s věcí nesouvisející. Závěr tvoří statistika učitelstva i žactva. Dějiny ústavu chybějí vůbec. Spis má tedy totéž vadné založení jako almanach krumlovský.

49. **Stříbro:** Učitelský ústav. Podobný zjev nalézáme i v slavnostním spise učitelského ústavu ve Stříbře, vydaném r. 1924 na pamět 25 let jeho trvání. Dvě třetiny knížky vyplnil dr. Peerz svými výklady o venkovské škole a o vyučování v odděleních; pak ovšem na vylíčení dějin školy a jejích osudů mnoho nezbylo. Seznam abiturientů jest připojen.

50. **Teplíče-Šanov:** Gymnasium. Padesát let svého trvání oslavilo teplické gymnasium publikací z r. 1925, jež se od ostatních německých spisů tohoto druhu příznivě liší vnější úpravou. Dějiny ústavu podává pragmaticky Pavel Wanie. Jsou to osudy dosti pestré: nejprve nižší reálka, pak soukromé gymnasium, nato nižší reálné gymnasium, potom městské vyšší gymnasium a konečně od r. 1897 státní gymnasium. Škoda, že líčení událostí se skupil opět oním nemožným způsobem, kterého jsme se dotkli při děčínském památníku. Spis je opatřen potřebnou statistikou i seznamem žactva.

51. **Trutnov:** Reálné gymnasium. Když bývalá trutnovská reálka, dnešní reálné gymnasium, slavila v roce 1923 padesát let svého trvání, vydán byl prostičký slavnostní spis, v němž podávají se dějiny ústavu a

zvláště instruktivní přehledy statistické, podávající frekvenci, maturitní zkoušky, i přehled učitelstva.

52. **Ústí nad Labem:** Reálné gymnasium. Při oslavě třicetiletého trvání reálného gymnasia v Ústí nad Labem roku 1923 vydán byl malý příležitostný spis, v němž jest podán průběh slavnosti. Mezi jinými řečníky promluvil známý pracovník dr. F. J. Umlauft o dějinách ústavu, jež ve svém vývoji poskytují obraz přímočarého a jednoduchého postupu dějového. Ústavu po celou dobu stál v čele dr. Gustav Hergel (1893—1926); seznamy učitelů i žáků jsou v knížce obsaženy.

53. **Varnsdorf:** Reálka. Na pamět dvacetipětiletého trvání reálky ve Varnsdorfu, která v ušlechtilé řevnivosti se sousedním Rumburkem získala od obce jednu z nejkrásnějších školských budov v našem státě, popisuje Hille v krátkém článku osudy ústavu, ježž předcházela v letech 1851—1869 nižší reálka. Poslanec dr. Pergelt se přičinil, že škola byla v roce 1904 vzkříšena k novému životu, aby byla na prospěch zahradnímu městu na saském pomezí.

*

K závěru této první části maličké slovíčko: Tomu, kdo srovnává publikace české s německými, neujde ona nápadná prostota a jednoduchost, kterou se tyto spisy liší od českých. Drobné sešitky malého formátu obyčejně s modrou obálkou, laciný papír, hustý tisk; obsah často se věci netýká, leckteré popisy zůstávají jen na povrchu — jen publikace děčínská a teplická se povznášejí nad tuto úroveň, honosnosti spisu budějovického nebo píseckého ovšem zdaleka nedosahujíce. Těžko je dopátrati se příčiny tohoto úkazu, když přece je známo, že „Corpsgeist“ bývalých příslušníků středoškolských se v německých kruzích udržuje až do pozdního stáří v neztenčené míře, takže nedostatku zájmu nebylo by se nutno obávat. Nadto je mezi německými ústavy v Čechách několik škol opravdu starobylých, takže o látku by nebylo nouze.

B. Země Moravskoslezská.

I. Přehled publikací.

a) České ústavy.

54. B r n o: Státní gymnasium. Šedesát let českého gymnasia v Brně 1867—1927, uspořádal Hugo Sánka, Brno 1927, stran 148 s 8 obr. a 2 diagramy.

55. B r n o: První státní reálné gymnasium. Památník českého státního reálného gymnasia v Brně. Brno 1929, stran 143 se 4 obr., 6 plány a 3 diagramy.

55a) B r n o: První státní reálka. Památník na oslavu padesátiletého trvání ústavu. Brno 1930.

56. B r n o: Státní ženský ústav učitelský. Jubilejní výroční zpráva za školní rok 1924/25 k padesátiletí ústavu 1875—1925.

57. B u č o v i c e: Státní reálné gymnasium. Jubilejní výroční zpráva za školní rok 1926/27 k dvacetipěti-letí ústavu 1902—1927, se 4 obr. a 3 plány.

58. H o d o n í n: Státní reálka. Jubilejní výroční zpráva za školní rok 1923/24 k třicetiletí ústavu 1894—1924.

59. H o l e š o v: Zemské reálné gymnasium. Ladislav Jaroš: Almanach zemského reálného gymnasia v Holešově 1899—1924 a studentského spolku Neruda 1904 až 1924, stran 150 a 16 s 6 obrazy.

60. H r a d i š t ě U h e r s k é: Státní reálné gymnasium. Jubilejní výroční zpráva za šk. r. 1923/24 k čtyřicetiletí ústavu 1884—1924.

61. K r o m ě ř í ž: Státní reálka. Jubilejní výroční zpráva za šk. r. 1922/23 (25 let trvání ústavu).

62. K y j o v: Státní reálné gymnasium. Jubilejní výroční zpráva za šk. r. 1923/24 k 25. výročí založení ústavu.

63. L i t o v e l: Zemské reálné gymnasium. Jubilejní výroční zpráva za školní rok 1925/26 k 25. výročí trvání ústavu.

64. M ě s t o N o v é n a M o r a v ě: Státní reálka. Sjezdový věstník o sjezdu profesorů a studentů novoměstské reálky při oslavě 25letého trvání ústavu 1920, Nové Město n. M. 1920, stran 16.

65. M e z i ř í č í V a l a š s k é: Státní reálné gymnasium. a) Alois Sládeček: 50 let gymnasia ve Valašském

Meziříčí 1871—1921. Val. Meziříčí 1921, stran 31. b) Jubilejní památník stát. vyšš. reál. gymnasia ve Valašském Meziříčí 1871—1921, Val. Meziříčí 1921, stran 46.

66. Meziříčí Valašské: Státní učitelský ústav. Emil Kubíček: Po 25 letech, progr. 1928/29.

67. Místek: Státní reálné gymnasium. Jubilejní výroční zpráva za šk. r. 1919/20 za 25 let trvání ústavu.

68. Olomouc: Státní reálné gymnasium. a) Památník šedesátého výročí českého gymnasia v Olomouci 1867—1927, Olomouc 1927, stran 230 s 9 obr. b) Jubilejní výroční zpráva za šk. r. 1927/28 k oslavě šedesátiletí ústavu 1867—1927, s 6 obr. a 2 plány.

69. Olomouc: Státní dívčí reformní reálné gymnasium. Klement Králík: Jubilejní výroční zpráva za šk. r. 1928/29, stran 17 s 6 obr. a 4 plány.

70. Olomouc: Státní reálka. Jubilejní výroční zpráva za šk. r. 1926/27 k 25. výročí trvání ústavu 1902 až 1927, s 18 obrazy.

71. Opava: Státní reálné gymnasium. Památník českého gymnasia v Opavě 1883 až 1923, Opava 1923, stran 108 s 8 obr.

72. Orlová: Státní reálné gymnasium. Jubilejní výroční zpráva za šk. r. 1923/24 za 15 let trvání ústavu.

73. Ostrava Moravská: Státní gymnasium a státní reálka. Slavnostní list na památku 25letého trvání ostravských středních škol. Mor. Ostrava 1922, stran 108 s 6 obr.

74. Ostrava Slezská: Státní učitelský ústav. Alois Bezloja: Jubilejní výroční zpráva za šk. r. 1904/05 až 1928/29, stran 55 s 5 obr. a 3 plány.

75. Prostějov: Státní gymnasium. Jubilejní výroční zpráva za šk. r. 1923/24 k památce 25 let trvání ústavu.

76. Prostějov: Zemská reálka. Padesát let české zemské reálky v Prostějově 1871—1921, Prostějov 1921, stran 48 se 4 obr. a 1 diagramem.

76a) Přerov: Státní reálné gymnasium. Památník na oslavu šedesátiletého trvání ústavu, Přerov 1930.

77. Příbor: Státní reálné gymnasium. Jubilejní

výroční zpráva za šk. r. 1926/27 za 25 let trvání, s 5 obr., 3 plány a 1 diagramem.

78. P ř í b o r: Státní učitelský ústav. Jubilejní výroční zpráva za šk. r. 1925/26 k oslavě 50. výročí založení ústavu.

79. S t r á ž n i c e: Státní reálné gymnasium. Jubilejní výroční zprávy za škol. r. 1924/25 až 1927/28 o oslavě 30letého trvání ústavu 1897—1927.

80. T ř e b í č: Státní reálné gymnasium. a) Vladimír Sova: Padesáté výročí gymnasia v Třebíči a 25 let akad. feriálního klubu, Třebíč 1921, stran 140 se 4 obr. b) Alois Kratochvíl: Oslava 50. výročí založení gymnasia v Třebíči. Třebíč 1921, stran 16.

81. V y š k o v: Státní reálné gymnasium. Jubilejní program za šk. r. 1923/24 k slavnosti 25. výročí založení ústavu 1899—1925, s 3 obr., 3 plány a 1 diagramem.

82. Z á b ř e h: Státní reálné gymnasium. Památník k dvacátému pátému výročí českého gymnasia v Zábřeze, Zábřeh 1921, stran 44.

83. Z n o j m o: Státní reformní reálné gymnasium. Karel Polesný: Deset let (1919 až 1929), zvláštní otisk z výroční zprávy za šk. r. 1928/29, stran 30 s 6 obr. a mapou.

b) Německé ústavy.

84. B r n o: Masarykovo státní gymnasium. Festschrift zur Feier des 350jährigen Bestandes des deutschen Staatsgymnasiums in Brünn, Brünn 1928, stran 98 s 3 obr. a 3 plány.

85. B r n o: Státní reálné gymnasium. Jubilejní výroční zpráva za šk. r. 1921/22 k padesátiletému trvání ústavu, s 1 diagramem.

86. J i č í n N o v ý: Státní reformní reálné gymnasium. Moritz Jünger: Personalstand von 1874 bis 1924 (Zum 50jährigen Bestande der Anstalt) progr. 1923/24.

87. K r n o v: Státní reálka. Jubilejní výroční zpráva za šk. r. 1924/25 k oslavě padesátiletého trvání ústavu.

88. M i k u l o v: Státní reálné gymnasium. Festschrift zur Erinnerung an den fünfzigjährigen Bestand als Staatsanstalt 1873—1923, stran 65.

88a. O p a v a: Státní gymnasium. Festschrift zur Feier des 300jährigen Bestandes des deutschen Staatsgymnasiums in Troppau, Troppau 1930.

89. O p a v a: Státní učitel'ský ústav. Festschrift anlässlich der Feier des 150jährigen Bestandes der deutschen Staatslehrerbildungsanstalt in Troppau. Troppau 1925, stran 96 s 1 obr.

90. O s t r a v a M o r a v s k á: Spolkové dívčí reformní reálné gymnasium. Jubilejní výroční zpráva za šk. r. 1926/27 k 25letému trvání ústavu.

91. O s t r a v a M o r a v s k á: Státní reálka. Festschrift zur Erinnerung an die Feier des 50jährigen Bestandes der deutschen Staatsrealschule in Mährisch Ostrau 1877—1927, Mährisch Ostrau 1927, stran 164 s 9 obr.

92. R ý m a ř o v: Zemská reálka. Festschrift zur Feier des 50jährigen Bestandes der Landes-Oberrealschule in Römerstadt, Römerstadt, 1923, stran 112.

93. Z n o j m o: Státní (gymnasium) reformní reálné gymnasium. Festschrift zur Feier des 300jährigen Bestandes des deutschen Staatsgymnasiums in Znaim 1624—1924, Znaim 1924, stran 100 s 5 obr.

II. P o d r o b n ý r o z b o r.

a) *České ústavy.*

54. B r n o: Gymnasium. Šedesátiletí obou prvních českých gymnasií na Moravě, v Brně a Olomouci, bylo v roce 1927 oslaveno v obou městech četně navštívenými sjezdy, jejichž účastníci si odnášeli domů bohatě vypravené památníky, které skvělým zevnějškem i hodnotným obsahem zřejmě závodily o prvenství. Brněnskému gymnasiu uspořádal publikaci Hugo Sáňka šťastnou rukou a napsal do ní i dějiny ústavu, o jehož vzniku a kulturním významu kromě toho pojednává nad jiné povolaný znalec a bývalý ředitel ústavu František Kameníček. Jeho článek je znamenitě doplňován důkladným pojednáním předního představitele českého Brna, dra Hynka Bulína, který na základě archivních pramenů dokladně ukazuje na historii „slovanských“ poboček před r. 1866 a na osudu všech podaných návrhů na zřízení čes-

kých gymnasií, že je to jen obecně rozšířený klam, že obě tato gymnasia vznikla ze samostatného rozhodnutí panovníkova na přání vyslovené předvedenou deputací, že naopak jejich zřízení bylo jen konečným článkem dlouholetého usilování dřívějšího. Ústav měl zvláštní štěstí v tom, že od počátku na něm působilo veliké množství vynikajících profesorů, kteří jeho význam pozvedli k úloze reprezentativního ústavu moravského. Stačí tu uvést jen některá jména: Kotsmích, Lazar, Royt, Šťastný, Bartoš, Koláček, Vašek (otec Petra Bezruče), Kapras, Korec, Mayer, Šujan, Sedlák, Rypáček, Vlk. V ředitelství vystřídali se tu Wittek, zvěčnělý Mrštíkem v „Santě Lucii“, Holub, Tůma a Kameníček. Není divu, že žáci se sem jen hrnuli, zvláště když r. 1884 obdržel ústav novou budovu, na svou dobu nadmíru rozlehlou. Pořadatel dovedl ve vzpomínkové části uvítí kytici příspěvků vynikajících žáků až do nejmladší generace, takže tu nechybí ani Karel Čapek, Jeřábek a Blatný. Většina těchto autorů dala si společné thema: Vzpomínka na jednoho znamenitého profesora. A tak všechny příspěvky jsou spiaty jednotícím pásmem, doplňující znamenitě podané dějiny pěknými portrety vynikajících učitelů, jak je viděli jejich žáci. Krásný je článek Herbenův o Roytovi, Šujanův o Formánkovi, Ad. Vaška o Ant. Vaškovi, Machův o Zeleném, Zavadilův o Vladimíru Šťastném, Kolískův o Bartošovi, Mášův o Kaprasovi, Růžičkův o Koláčkovi, Čapkův o dru Oldřichu Kramářovi. Tím se celková linie celé publikace nadmíru pozvedá; nic tu není zbytečného a malicherného, nýbrž vše spěje za jedním cílem, osvětlením bohaté náplně ústavního života. Připojený seznam profesorů a abiturientů jest důkladný a vyhovuje všem požadavkům. Po každé stránce krásná kniha, která jest pořadateli i ústavu ke cti.

55. Brno: První reálné gymnasium. V září roku 1929 se dočkalo konečně starobrněnské reálné gymnasium otevření své nové budovy, ztrávivši v různých provisoriiích přes čtyřicet let. K slavnosti, jež byla uspořádána, vydal ústav památník, který volbou papíru i sazby, úpravou, obrazovou částí i obsahem uspokojuje čtenáře, jenž po vydání četných nádherných památníků v letech 1927 a 1928 pochopitelně zvýšil svoje nároky. Dějinami ústavu

provádí nás Rudolf Dufek; vítanými doplňky jeho pojednání jsou články Vincence Vávry, jenž se především obírá činností Bartošovou, a Stanislava Sahánka, jenž výrazně črtá ovzduší, v němž ústav žil po roce 1912. Škola sama vznikla odštěpením poboček od „slovanského“ gymnasia, které byly v roce 1885 osamostatněny jako nižší gymnasium, jež po deset let 1888—1898 řídil František Bartoš. Teprve za jeho nástupce Edvarda Ouředníčka (1898—1906) došlo k připojení vyšších tříd. V ředitelském úřadě vystřídali se ještě Tomáš Šílený (1906—1918) a Alois Holas. Vývinem ústavu přibývalo žactva, ale tím se množovaly i nesnáze s umístěním, z nichž jediné vyvážnutí bylo v novostavbě, které se po mnoha letech strádání ústav domohl. Dlouhé čekání má své ovoce: budova hovoří nejmodernějším požadavkům a na dlouhý čas zabezpečuje zdárné působení škoie, které po letech odstrkování dostává se s budovou i zadostičiníciho názvu prvního reálného gymnasia. K dějinám se připíná 18 vzpomínkových článků, v nichž Otakar Hanuš a Miloslav Hýsek opětne mluví o Bartošovi; za nimi následuje závěrečný díl, skvěle vypracovaný Aloisem Holým. Jest to seznam učitelů a žáků, podaný se vzornou důkladností a opatřený patričními diagramy. Na těchto seznamech se ukazuje, k jaké dokonalosti je může přivésti zanícená píle nadšeného jednotlivce. Škoda, že na několika místech ozývá se z památníku trpký tón, k němuž není prazádné příčiny, uvážíme-li, že ústav dosáhl nyní všeho, čeho potřeboval; o nesnázích v minulosti má platiti básníkovo olim meminisse iuvabit.

55a) Brno: První reálka. Tento proslulý ústav oslaví padesátiletí svého trvání vydáním památníku v létě roku 1930.

56. Brno: Ženský učitelský ústav. V roce 1925 vydal ženský učitelský ústav v Brně jubilejní zprávu, v níž Marianna Lazarová hodnotí padesátiletý vývoj této školy. Obírajíc se hlavně obdobím od roku 1907, postupuje v líčení svém pragmaticky a nechává stranou všechny druhořadé události. Ústav sám zasluhuje si široké pozornosti, ježto se mu po převratě dostalo nové krásné budovy po bývalé druhé německé reálce, v níž se nyní, když odešly odtud

třídy reálného gymnasia, může plně rozvinouti i s oběma přidruženými odbornými ústavy. Svou výpravou, umístěním a rozvětvenou organizací vyšinula se tato škola na nejlépe opatřený ženský ústav učitelský vůbec. Statistická část a popis budovy i s plány jsou dobře podány; škoda, že k seznamu učitelstva nebyl připojen i přehled všech absolventek. Byla by to svízelná, ale nadmíru vděčná práce, ježto by se ukázalo, v jak širokém okruhu působí odchovanky tohoto ústavu.

57. **B u ě o v i c e:** Reálné gymnasium. K oslavě dvacetipětiletého trvání tohoto ústavu vydal ředitel Karel Suchan v roce 1927 obsažnou zprávu, ve které líčí vývoj této školy, o jejíž zřízení se zasloužil poslanec dr. Otakar Pražák. Vzniknuv jako zemská reálka, změněn byl r. 1919 ústav v reálné gymnasium, které bylo po převratě postátněno; velmi záhy se mu dostalo krásné budovy, která vyhovuje i dnešním zvýšeným požadavkům. Nechybí tu podrobný seznam všeho žactva i učitelstva; abiturienti jsou vedeni odděleně. Obsah jest zpestřen třemi vzpomínkovými články, z nichž jeden pochází z péra Františka Götze.

58. **H o d o n í n:** Reálka. Hodonínská česká reálka dovršila v roce 1924 třicet let svého trvání; události té vzpomenu ředitel Paleček krátkým článkem ve výroční zprávě z téhož roku. V roce 1894 vznikl ústav v zněmčeném tehdy městě jako matiční zásluhou advokáta dra Hesa a notáře Skácela, v r. 1898 byl pozemštěn a r. 1922 postátněn. Prvním jeho ředitelem byl známý pracovník Frant. Aug. Slavík. Ústav, který v uplynulých dobách zdárně plnil své národní poslání, by si zasluhoval řádného památníku s podrobným seznamem všeho žactva.

59. **H o l e š o v:** Reálné gymnasium. Almanach holčšovského reálného gymnasia, vydaný v roce 1924 o slavnostech dvacetipětiletého trvání ústavu, doporučuje se příznivě sličnou vnější úpravou. Důkladné dějiny ústavu napsal Ladislav Jaroš; ze čtrnácti vzpomínkových článků jest nejhodnotnější Hrdinův „Jak jsme válčili“. V seznamu bývalých žáků chybí udání jejich povolání.

60. **U h e r s k é H r a d i š t ě:** Reálné gymnasium. Také hradištské gymnasium děkuje za svůj vznik snaze

po zvládnutí zněmčené slovácké metropole. Roku 1884 byl ústav otevřen jako matiční a máje štěstí, že jeho řízení bylo vždy v dobrých rukou (Lošťák, Tůma, Zahradník, Bartocha), prošel klidným vývojem k svému zestátnění a změně v reálné gymnasium. Čtyřicetiletého trvání ústavu je vzpomenu to ve výroční zprávě z roku 1924 příliš krátkým článkem bez statistického i jiného operátu. Platí tu totéž, co u Hodonína: ústav čeká teprve na svého dějepisce.

61. K r o m ě ř í ž: Reálka. Vzpomínka na 15 let trvání kroměřížské reálky v roce 1923 dopadla značně chudiče: pouhý dvoustránkový článek Jiřího Malovaného je připomíná. A přece tu jde o ústav, který v prvním svém období naby l veliké proslulosti, vyšinuv se rázem mezi nejhodnotnější střední školy, ježto v čele stál cílevědomý ředitel Chmelík, který dovedl kolem sebe soustřediti nadšený kruh schopných pracovníků a získati pro svoji školu krásnou budovu. Málokde čeká tak vděčný úkol na škol-ského dějepisce jako tu, neboť mohl by na konkrétním příkladě ukázati, v jak živoucí středisko kulturní se může vyvinouti střední škola, dostane-li se do povolaných rukou. Na tuto práci byl by již čas, neboť ztrácejí se zvolna pamětníci a účastníci oněch dob.

62. K y j o v: Reálné gymnasium. Týž osud jako školy předem vyjmenované potkal i kyjovské gymnasium, neboť se musilo spokojiti s krátkým článkem Ladislava Fialy, napsaným k jubileu 25 let trvání v roce 1924, bez jakýchkoliv statistik a výkazů. A přece vývoj tohoto ústavu jest nad jiné zajímavý a poučný. V středisku ryze slováckého kraje jihomoravského 39 let uhájilo svou existenci nižší německé gymnasium; teprve roku 1898 se zakládá ústav český, u jehož kolébky stáli nadšení vůdcové kyjovští, dr. Kozánek a dr. Joklík, kteří našli výborného správce pro novou školu v řediteli Josefu Klvaňovi. Jaký duch to byl, který ovládal školu, ukazuje se nejlépe z toho, že ústav byl v letech 1915—1917 úředně zavřen. Ale to vše potřebuje pilné ruky svědomitého místního znalce, který by dovedl obsáhnouti i údobí německé školy a postihnouti celou vývojovou linii až do válečné persekuce a popřevratových dob.

63. Litovel: Reálné gymnasium. Litovelská střední škola v roce 1926 oslavovala 25 let svého trvání; v slavnostní zprávě ředitel dr. Fürst, opíraje se především o důkladné publikace dřívějšího zasloužilého ředitele Františka Nerada, podává dějiny své školy v celém jejich toku, náležitě a obezřele vystříhaje se všech malicherností. Vznik školy úzce souvisí s českým úsilím o zpevnění hranice na tak zvané jazykové šíji českomoravské. Zásluhou starosty Václava Sochy založena byla tu r. 1901 matiční reálka, 1902 poměštěna, 1906 pozemštěna a v roce 1912 změněna v reálné gymnasium. Ústav našel vřelého ochránce v zemském inspektoru Slavíkovi, který této škole odkázal svou knihovnu; kromě toho šťastná hvězda mu kynula osudem, když obec obětovala ústavu náklad na nádhernou budovu, projektovanou prof. Bertlem. Jubilejní zpráva vyčerpává dané thema po každé stránce a zvláště vhodně dokumentuje i kulturní působení této školy na jazykovém pomezí.

64. M ě s t o N o v é n a M o r a v ě: Reálka. V roce 1920 byl pořádán sjezd profesorů a žáků této reálky, která se stala známou působením Leandra Čecha; tehdy vydán byl skrovný sjezdový Věstník bez dějin ústavu a bez seznamu žactva.

65. M e z i ř í č í V a l a š s k é: Reálné gymnasium. V roce 1921 oslavilo meziříčské gymnasium 50 let svého trvání a vším právem upozornilo na tuto událost širší veřejnost vydáním památníku; kromě toho Alois Sládeček, který pro památník sestavil velmi pečlivý a úplný seznam abiturientů, vydal ve zvláštní brožuře otisk svého článku v „Novinách z Podradhoště“, v němž seznamuje čtenáře s dějinami ústavu. Jeho obšírných rukopisných dějin použil Adolf Ustupský jako podkladu pro svoji historickou úvahu v památníku, kdežto dobou válečnou se obírá Karel Svoboda. Vše svědčí, že by rukopis Sládečkových dějin měl býti vydán tiskem, neboť věčná škoda by byla, aby přišla nazmar práce, kterou dnes, kdy většina vrstevníků pomřela, by nikdo v té důkladnosti neobsáhl. Tomu, kdo není blíže zasvěcen v moravské školské poměry dřívějších dob, připadají dějiny takovéto školy jako napínavý román, plný nečekaných a nepochopitelných obrátů. Jeho otevření bylo povoleno v r. 1871 zásluhou advokáta dra Aloise Mikyšky

a odpor místních Němců, vedených starostou Schiedeckem, byl zlomen tím, že se dějepisu vyučovalo německy. Přes to německá strana vymohla si v roce 1875 zřízení německých poboček a později i německé přípravy. Ale čeští činitelé byli na stráži, a když německé pobočky došly až do sedmé třídy, dosáhli v roce 1883 jejich zrušení. Ovšem ani český ústav nebyl ušetřen a za ministra Gautsche přísnou klasifikací byl zdecimován. Vzpamatoval se zase a konal dobré služby Valašsku, až přišla válka a s ní v roce 1914 rozsáhlé vyšetřování pro nošení slovanské trikolory. A v zápětí byla změněna budova v nemocnici, do níž byli posíláni ochuravělí spojenečtí Turkové. Když se teprve v roce 1920 ústav do budovy vrátil, nebyl stav jeho sbírek a knihoven radostný. Doufejme, že nyní, když se z budovy odstěhovala odborná škola, zasvitne meziříčskému gymnasiu nové období rozkvětu.

66. **M e z i ř í č í V a l a š s k é :** Učitelský ústav. Meziříčský učitelský ústav vzpomenu svého pětadvacetiletého jubilea ve výroční zprávě za školní rok 1928/29 stručným vyličením vzniku od J. Kuby a vzpomínkovým článkem E. Kubíčka. Až bude tento ústav otvírati slavnostně svou novostavbu, jistě se pochlubí řádným vypsáním svých dějin, z kterých bude lze se hojně poučiti o proslulém období meziříčského „grynderství“.

67. **M í s t e k :** Reálné gymnasium. Také místecký ústav se roku 1920 vřadil mezi „pětadvacetileté“ a v jubilejní zprávě výroční výrazně akcentuje národní své poslání v těžkých dobách předpřevratových na slezském pohraničí; jeho úlohu po této stránce nelze ani dnes pokládati za ukončenu.

68. **O l o m o u c :** Reálné gymnasium. Proslulé „slovanské“ gymnasium v Olomouci, jehož vznik i vývoj jest totožný s počátkem a růstem českého gymnasia v Brně, oslavilo své šedesátiletí v roce 1927 dvěma publikacemi. Je to jednak bohatá jubilejní výroční zpráva, jednak luxusní památník, který splendidní výpravou se snaží překonati všechny památníky současně vydané: skvělý papír, barevné přílohy, vybraný tisk, sličná vazba, zkrátka vše cílí k tomu, aby Haná byla i v tomto oboru první. Látkově si obě publikace dobře vyhovují. Kdežto v programu se

zabývá podrobně František Doucha dějinami jezuitského gymnasia, ač není vlastním předchůdcem této školy, v památku Josef Bartocha velmi obsírně líčí vývoj „slovanských“ poboček, které lze nazvat předstupněm k pozdějšímu českému gymnasiu. Dějiny ústavu v obou knihách podává František Doucha a měl tu látku bohatou, neboť ústav pod znamenitými řediteli (Kosina, Kotsmích, Vrzal, Kořínek, Hřivna) a za spolupráce celé plejady vynikajících profesorů (působili tu Prasek, Havelka, Kovář, Petr. Bartocha, Špaček, Polívka, Podpěra) záhy široko daleko nabyly pověsti znamenité školy, býval žactvem přeplněn a zaspáván dary příznivců ze všech vrstev. Právě tak by daleko vedlo, aby byl učiněn pokus vypočítávati jeho proslulé žáky; universitními profesory, básníky, spisovateli, politiky, vysokými úředníky se jen hemží seznam v památku otištěný. V jubilejním programu ředitel Slavík uveřejnil pečlivou statistiku učitelstva i žactva; v památku se zase shledáváme se seznamem abiturientů. Ježto pak památník má nadto 37 vzpomínkových článků, doplňují se obě tato díla velmi vhodně. Jest si jen přát, aby po přechodném poklesu staroslavnému ústavu nadešla zase doba nového rozkvětu.

69. O l o m o u c: Dívčí reformní reálné gymnasium. Olomoucká dívčí střední škola vzpomenula desíletí svého trvání jubilejní zprávou. Zdálo by se, že doba desíti let sama o sobě zavdává málo příčiny k oslavě; ale jde o dívčí ústav, jehož vývoj byl provázen řídkým štěstím, neboť se mu při celkové reorganizaci olomouckého středního školství dostalo nové budovy po zaniklém německém gymnasiu. Ježto byl ústav slušně opatřen potřebným zařízením, stalo se, že se náhle vyšinul mezi nejlépe zařízené dívčí střední školy, skutečnost to, kterou dovede oceniti, kdo ví, jak v Čechách některé dívčí ústavy i po třicítiletém trvání úporně zápolí o nuznou existenci. Ředitel Klement Králík věnoval jubilejní zprávě všecku péči a snesl všecken příslušný materiál.

70. O l o m o u c: Reálka. Olomoucká reálka dovršila čtvrtstoletí svého trvání v roce 1927 a případně oslavila své jubileum obsažnou slavnostní zprávou. Ústav, jehož vznik jest dílem dra Žáčka a dra Ošťádal, stal se

známým, když jeho postátnění v roce 1907 musilo býti vykoupeno postátněním německé reálky prostějovské. Vřelá láska města i okolí se záhy upjala k němu, zvláště když jeho řízení bylo v rukou proslulého přírodopisce a znamenitého člověka, Františka Polívky. Osvědčený menšinový pracovník, František Haderka, vypisuje podrobně vznik školy a její počátky a zachycuje tu mnoho cenných jednotlivostí, které by jinak zapadly v zapomenutí; vývojem ústavu se obírá článek zesnulého ředitele Komberce. Zpráva obsahuje všechny potřebné přehledy a statistiky; škoda, že u abiturientů není zaznamenáno jejich povolání.

71. O p a v a: Reálné gymnasium. K čtyřicetiletému jubileu českého gymnasia opavského, jež připadlo na rok 1923, vydali bývalí žáci a přátelé tohoto ústavu památník, který, hledíme-li k době vydání, v níž nebylo ještě vhodných vzorů a předchozích zkušeností, znamenitě plní to, co od podobné publikace žádáme. Kniha, upravená ve velký formát o výrazném tisku, odděluje část oficiální od vzpomínkového dílu. Dějinami školy se obírá dr. Antonín Glos, jehož pojednání lze s dobrým svědomím dáti za příklad všem následovníkům; bez lichých frází přímo z pramenů, jichž použil v úplné jejich bohaté šíři. líčí celou tu trapnou kalvarii, kterou bylo nutno prodělati, než semeno, zasazené v nevlídnou půdu opavskou, vzrostlo v nadějný strom. Jeho studie se obírá přirozeně především úsilím o založení ústavu v roce 1882, proslulým rozhodnutím říšského soudu, jenž zrušil zamítavý výnos ministerský, a dalším během událostí až do zestátnění v roce 1897; vypsání vnitřního vývoje nahrazuje bohatě vzpomínkový článek V. Hauera. Cenným doplňkem k pojednání těchto dvou autorů jest článek Broftův o vývoji českého školství v Opavě vůbec, čímž se spis stává pro nás základním pramenem pro poznání růstu českého živlu v Opavě. Seznamy učitelstva i žactva vyhovují svou přehledností a úplností; na údaje o povolání bývalých příslušníků ústavu nebylo zapomenuto.

72. O r l o v á: Reálné gymnasium. Patnácti let trvání této školy vzpomenuť ředitel Jan Jařabáč krátkým úvodním článkem ve výroční zprávě za školní rok 1923/24. Jde o významný ústav, který vznikl jako první

česká střední škola na Těšínsku v roce 1909, byv prozíravě Maticí osvěty lidové založen v místě jazykově nejcitlivějším. Ústřední matice školská obětavě udržela ústav přes válečnou dobu, za níž pro „velezrádnou“ aféru pozbyl na čas práva veřejnosti, až převratem svitla hvězda šťastného vývoje, který škole donesl postátnění a úplné dostavění budovy. Bude potřeba ve vhodný čas vrátiti se k vnějším i vnitřním dějinám tohoto ústavu, změnami tak bohatým, zvláštní knihou.

73. **O s t r a v a M o r a v s k á :** Gymnasium a reálka. Obě české střední školy ostravské, jež vznikly rozdvojením původního ústavu, oslavily čtvrtstoleté jubileum svého vzniku vydáním památníku v r. 1922, v němž poutá nade vše zevrubné pojednání dlouholetého ředitele ostravského gymnasia Františka Šťastného o vzniku a vývoji českých výše organisovaných škol ve vlastní Ostravě. Houževnatý pracovník, jenž při neúnavném snažení několik jedinců spolupůsobil (inž. Em. Balcar, dr. Palkovský), zachovává tu budoucnosti jímavý obraz českého usilování, které bylo nuceno v nehostiných tehdy zdech ostravských tvořiti doslova z ničeho něco. Nenajde se nikde obdobný obraz vzniku českých středních škol, jejichž bytí mnohokrát od večera do rána viselo na niti; a přece bylo to vše šťastně překonáno, ba dokonce pro oba ústavy byly postaveny i budovy, prostižkové ovšem, ježto se stavělo bez krejcaru, v spoléhání na zdárný vývoj. Dnes je tomu jinak: školám vyrostl nový druh v gymnasiu přívozkém a na hladnovské výšině za Ostravicí vznikly ve Slezské Ostravě tři další sesterské ústavy české. Autoru patří upřímný dík za propracované a procítěné popsání začátků ostravského „grynderství“. Památník má i svou část vzpomínkovou a seznam všeho učitelstva a žactva s udáním nynějšího zaměstnání.

74. **O s t r a v a S l e z s k á :** Učitelský ústav. K jubileu ostravskému se v roce 1929 připojil učitelský ústav slezskoostravský vydáním slavnostní zprávy k pětadvacetiletí svého trvání. I tato škola je jako opavské gymnasion známa v politických dějinách českých. Když v roce 1904 došlo k zřízení českých poboček při učitelském ústavě v Opavě, vznikl takový odpor, že již v následujícím roce

byly z města vyhoštěny a přeloženy v podobě samostatného ústavu do Slezské (tehdy Polské) Ostravy; ovšem ústavu zůstala trvalá znehodnocující památka: dějepisu se tu vyučovalo německy, věc to, která v posledních dvou ročnících byla odstraněna teprve v roce 1919. Nelze při tom nevpomenouti zásluh poslance V. Hrubého, který měl nejvíce podílu na smírném řešení celé otázky a přičinil se, že již v roce 1906 byla pro ústav pořízena novostavba, jejíž konviktní části bylo po převratu použito k umístění dívčí střední školy ostravské. Vývoj šel ovšem jinak, než bylo předpokládáno: odstraněním ústavu z hlavního města Opavy bylo pomoheno mimo nadání Velké Ostravě k učitelskému ústavu, který se tu rozrostl o polské pobočky a o ústav pro vzdělání pěstounek, a Opava svůj český učitelský ústav v roce 1920 dostala také. Vydavatel zprávy, ředitel Alois Bezloja, obrátil péči hlavně na statistické přehledy a vyčerpал po této stránce dané téma dokonale; seznamy absolventů s jejich nynějšími adresami zasluhují vši chvály.

75. **P r o s t ě j o v**: Gymnasium. Když se dovršilo 25 let trvání gymnasia v Prostějově, pro něž město postavilo r. 1901 daleko známou honosnou budovu, vydal tehdejší ředitel Václav Kubelka rozšířenou výroční zprávu r. 1921, ve které vzpomíná vzniku této školy, o jejíž zřízení usilovala česká většina městského zastupitelstva, když se v r. 1892 dostala ke kormidlu, neustále, až v r. 1898 přičiněním ministra Rezka, jehož poprsí zdobí aulu ústavu, došla svého cíle. Statistické přehledy a seznamy učitelů i maturantů jsou obvyklým způsobem zpracovány a ukazují stále rostoucí význam této hojně navštěvované školy.

76. **P r o s t ě j o v**: Reálka. Drobná a velmi skrovná knížečka rozlétla se do světa o jubileu padesátiletého trvání zemské reálky v Prostějově, nijak úměrná významu ústavu, který svým vznikem, vývojem a početností žactva (bývalo ho i přes osm set) patří na první místa mezi školami moravskými. V dobách, kdy se češství v městě teprve probouželo, otevřela v r. 1871 ústav Občanská záložna dvěma třídami: ale v následujícím roce byla záložna rozpuštěna a tu přes noc byla založena Matice školská, která ústav udržela až do jeho pozemštění v roce

1880. V čele školy vystřídali se výborní ředitelé Martinák, Lošťák, Navrátil a zvláště ušlechtilý Beneš, jenž přivedl ústav k nejvyššímu rozkvětu. K stručnému vypsání dějin jsou připojeny dvě vzpomínky a seznam učitelstva. Prostějovští nám nezazlí, vyslovíme-li očekávání, že se najde historik, který podrobně zpracuje dějiny této proslulé reálky a vydá je ve vhodné chvíli i se vším příslušným aparátem statistickým.

76a) Přerov: Reálné gymnasium. Přerovská střední škola, na níž dlouhá léta byli řediteli Jakub Škoda a Vincenc Vávra, vydá v létě 1930 památník na oslavu šedesátiletí svého trvání.

77. Příbor: Reálné gymnasium. V roce 1927 vydalo toto gymnasium k pětadvacetiletí svého trvání rozšířenou výroční zprávu, kterou se vzácnou důkladností uspořádal ředitel Josef Kálal. Správně se obírá v dějinách ústavu všemi jeho předchůdci a postihuje tak zřetelně středoškolskou tradici místní již od sedmnáctého století. První se tu usadili piaristé, kteří vydržovali šestitřídní gymnasium v letech 1694—1777; ústav byl roku 1806 znovuzřízen, ale v roce 1829 opět zrušen. V Bachových dobách došlo ze zřetelných důvodů k jeho znovuotevření v r. 1858 jako školy německé, kterou r. 1870 převzala obec a r. 1875 odevzdala státu, jenž ji r. 1886 zrušil. Náhradou otevřela obec svoji střední školu českou, ale ta byla třetího dne svého trvání úředně zavřena. Teprve v roce 1902 došlo k ustavení zemské reálky, jež byla v roce 1912 změněna v reálné gymnasium a postátněna r. 1919. Jaké to přepestré osudy ústavu, který konečně trvale zakotvil, získav v roce 1904 krásnou budovu, zdobenou sochami Úprkovými. Seznam učitelstva, všeho žactva a zvláštní přehled abiturientů se všemi potřebnými tabulkami svědčí, že autor nelitoval času ani námahy, aby podal práci zvláště hodnotnou.

78. Příbor: Učitelský ústav. Město Příbor ve svých zdech chová ještě jeden starší ústav, než jest nynější reálné gymnasium. Jest to učitelský ústav, který v roce 1875 získal městu starosta Peřina, využitkovav odporu jiných moravských měst, jež se bránila umístění nového českého učitelského ústavu na Moravě, který bylo

tehdy rozhodnuto zříditi; pro jeho umístění zakoupila obec bývalou piaristickou kolej za 12.400 zlatých, v níž má ústav doposud svůj útulek. Pokud nebylo jiných českých učitelských ústavů na Moravě, valná část jejího učitelstva se vzdělávala na této škole; tak se stalo, že odtud vyšlo na tři tisíce učitelů, číslo, jež ukazuje, že se tu vytvořila dlouholetá tradice. Při oslavě padesátiletí vzpomenu významu tohoto semeniště bývalý ředitel Berák, jehož řeč jest otištěna v jubilejní výroční zprávě za rok 1925/26; k ní připojil nynější ředitel Váša ve formě kroniky dějiny druhých 25 let.

79. **Strážnice:** Reálné gymnasium. Když v roce 1927 Strážničtí oslavovali třicet let obnovy své střední školy, byla příležitost rozpomenouti se na dějiny školy, které mají mnoho obdoby s vývojem ústavu piaristického. Středoškolskou tradici udržovali také tu piaristé v letech 1633—1873, kdy došlo k změně v státní nižší gymnasium s vyučovací řečí německou. V této podobě se ovšem škola v prostředí ryze slováckém nemohla udržeti, a tak došlo k jejímu zrušení v roce 1884. Město si vymohlo restituci ústavu v roce 1897 s vyučovacím jazykem českým; jaký zvláštní význam má český ústav nyní na slovenském pomezí, je na bílé dni, když již před převratem přijímal žáky ze Slovenska. Škoda, že stati, týkající se tohoto jubilea, byly rozloženy do několika výročních zpráv; v celku otištěny by se byly neminuly ohlasem.

80. **Třebíč:** Reálné gymnasium. Při ukončení padesátiletého období trvání této kdysi jediné české střední školy v celé západní části Moravy vydány byly v trvalou upomínku dvě publikace; v jedné zachycuje Alois Kratochvíl vše, co provázelo oslavné dny, čítajíc v to slavnostní řeč Rudolfa Schenka, v druhé prezentuje Vladimír Sova obvyklý památník s dějinami ústavu, při nichž se mohl opírat i o hojnou dřívější literaturu, jakož i s 25 vzpomínkovými články a seznamem abiturientů, uspořádaným podle ročníků. Také o tuto školu byly sváděny horké boje a jména starosty Kubeše, dr. Haněla, dr. Přerovského a ředitele Vaníčka, pozdějšího universitního profesora, nepozbyla ani dnes nic na svém významu. Škola byla otevřena současně s ústavem ve Valašském

Meziříčí v roce 1871, ale již v roce 1873 byla změněna v německé gymnasium s českými pobočkami při první a druhé třídě; teprve v roce 1880 byly tyto pobočky otevřeny i při dvou dalších třídách a v roce 1882 bylo obci dovoleno, aby svým nákladem vydržovala českou pobočku při páté třídě. Konečně bylo přece jen nahlédnuto, že všechno toto počínání klade jen marné překážky přirozenému vývoji; tak došlo v roce 1886 k zrušení tříd německých a přeměně celé školy na český ústav, jemuž obec v r. 1889 postavila novou budovu. Ústav může se chlubití pěknou tradicí a dlouhou řadou žáků, kteří se uplatnili na vynikajících místech; proto oslava byla zasloužená a vydané publikace byly na místě.

81. V y š k o v : Reálné gymnasium. V roce 1924 oslavilo reálné gymnasium ve Vyškově 25 let svého trvání vydáním jubilejní výroční zprávy, kterou lze řaditi k nejzdařilejším, jež kdy byly vydány, jak hodnotou obsahu, tak i důkladností, se kterou určená látka byla probrána. Dějiny ústavu podává Arnošt Macků dokonalým způsobem; správně věnil úsilí o zřízení ústavu do zápasu o češství města, jenž se skončil teprve roku 1904. Nepřejímá zpráv z druhé ruky, nýbrž jde všude k pramenům, jež kriticky rozbírá; vedle politického úsilování dbá i vyličení vnitřního života školního, změn v učebních osnovách a ve způsobu vyučování a podrobně si všímá i studentského dychtění a pachtění — a tak vyrostla mu pod rukama práce, která je zpracováním jednoho úseku dějin města Vyškova vůbec. V druhé části publikace nacházíme čtyři vzpomínkové články, seznamy učitelů, žáků i abiturientů s plány budovy a diagramem.

82. Z á b ř e h : Reálné gymnasium. V roce 1921 vyšel v Zábřehu památník k dvacátému pátému výročí trvání české střední školy v tomto městě, jejíž neobyčejný význam v dřívějších dobách byl tolikráte zdůrazňován; dnes, kdy v sousedství nám vyrůstá palác českého gymnasia v Šumperku, jsme již na tom o mnoho lépe. Ředitel Rudolf Schenk podrobně líčí prostředí, v němž ústav vznikl, a těžké ovzduší, v kterém vyrůstal; na štěstí našel dobré vůdce v dru Kahlíkovi a jeho nástupci, dějepisci Rudolfu Dvořákovi. Zakladatelé si nejprve troufali

jen na nižší střední školu matiční a po dlouhých zápasech se pustili do stavby budovy, kterou provedli ve dvou etapách; nakonec přece v roce 1907 dosáhli postátnění školy. K dějinám se připíná seznam učitelstva i abiturientů; zajímavý je podrobný rozbor žákovské statistiky podle osad a povolání rodičů, jenž ukazuje, s jakou pozornou bdělostí byli tu voláni roztroušení jednotlivci k národnímu vědomí.

83. *Z n o j m o* : Reformní reálné gymnasium. V roce 1929 vydal ředitel dr. Karel Polesný ve zvláštním otisku pod názvem „Deset let“ souhrnný přehled působení tohoto ústavu za uplynulé decenium. Na pohled zdá se býti deset let příliš krátkým údobím; ale mějme v patrnosti, že jde o ústav, který vznikl jako menšinový, a rázem obrátí se naše pozornost k publikaci, která poskytuje možnosti nahlédnouti do těžkých začátků, kterými se školy tohoto druhu musely prodírat. Vždyť nebylo řídkým zjevem, že v prvních letech docházeli žáci, kteří neměli příležitost choditi do české obecné školy, takže se u nich musilo začínati od principií. Krušná práce, v níž ústav, jak ukazuje jeho dnešní postavení, obstál čestně.

b) Německé ústavy.

84. *Brno*: Masarykovo gymnasium. Starožitný ústav tento, který se chlubí, že k jeho žactvu po část svých studií náležel i prezident Československé republiky, jak na věčné časy hlásá deska, umístěná na nároží budovy, slavil v roce 1929 jubileum tří set padesáti let, uplynulých od jeho vzniku. Účast byla přehojná ze všech vrstev; i vláda byla zastoupena jedním svým členem, bývalým žákem ústavu. K této slavnosti, konané v aule brněnské německé techniky, vydalo ředitelství slavnostní spis ve velmi sličné úpravě, zvolivši správně lepší papír a vybravši úhledný, zřetelný tisk. Historickou část památníku zpracoval dr. Jos. Peschek, který se pro starší dobu mohl opírat o důkladné vypsání, uveřejněné v slavnostním památníku, vydaném před 50 lety. Kolébkou této školy byla jezuitská latinská škola, založená rektorem Alexandrem Hellerem roku 1578; již roku 1594 byla zbudována kolej, ve které se rozvířil rušný život, ježto byl ústav navštěvován žactvem z celé

Moravy. Ještě roku 1737 bylo tu 741 žáků a za celou dobu trvání se tu vystříдалo 69 prefektů a 509 učitelů. Po zrušení jezuitského řádu se změnil ústav v pětitřídní gymnasium, k němuž se od roku 1808 připínal filosofický ústav, umístěný v klášteře minoritském. Jesuitská kolej byla jako v mnoha jiných městech změněna v kasárny, které koncem XIX. století byly zbourány, aby učinily místo moderním palácům různých úřadů a ústavů, takže již jen zbývající chrám a jméno přiléhající ulice hlásají dodnes upomínku na bývalou slávu. Dnešní budovu klasicisujícího slohu obdržel ústav roku 1862. Nový čas přinesl nové požadavky: čeští žáci se počali hlásiti o svá práva a nebylo jich možno přezírat. Tak se stalo, že roku 1856 byla v čtyřech nižších třídách zavedena povinná čeština, že v latině měl se bráti zřetel na český jazyk, že v přírodopisu mělo býti uváděno i české názvosloví a že v náboženství bylo dovoleno odpovídati česky. Všecky tyto ústupky se staly bezpředmětnými, když v roce 1867 vzniklo samostatné české gymnasium v Brně. Obšírněji se dr. Peschek zabývá dobou 1878—1918, kdy se na škole vystřídali ředitelé Karel Schwippel, Ignác Pokorný, Julius Wallner, Karel Reichenbach a Arnošt Schüller, a poněvadž po celou dobu vývojovou si pečlivě všimá změn učebních osnov, stává se mimoděk jeho pojednání obrazem dějinného rozvinu klasického gymnasia vůbec, předvedeného v jednom konkrétním případě. Odborníka bude zajímati, že v letech 1911—1914 byl při tomto ústavě zřízen pedagogický seminář pro zkušební kandidáty gymnasiijního učitelství. Ve vzpomínkové části shledáváme se s příspěvkem Richarda Schaukala. Závěr pěkné publikace tvoří seznam inspektorů, ředitelů, profesorů a abecední seznam žáků, v němž opominuto bylo udání ročníků, do nichž ten který absolvent náleží.

85. B r n o : Reálné gymnasium. Tento sesterský ústav brněnský připomenul padesátiletí svého trvání jubilejní výroční zprávou za školní rok 1921/22, v níž dr. Alois Pilz podává dějiny vývoje této školy, klade důraz hlavně na statistické zpracování daného materiálu formou četných tabelárních přehledů. Škola vznikla v roce 1871, aby ulehčila německé realce, na které v roce 1870 dostoupil počet žactva nevídané číslice 1008. Našedši dočasný útulek

v starém zemském domě na Dominikánském náměstí, obdržela škola v r. 1883 nynější svou budovu v Hybešově ulici; na čas byl ústav změněn v klasické gymnasium, ale pak byl vrácen svému původnímu typu v správném poznání, že jediné tak může plnit své poslání.

86. Jičín Nový: Reformní reálné gymnasium. Ve výroční zprávě za školní rok 1923/24 vzpomenu jest padesátiletého trvání ústavu velmi skromně přehledem všech učitelů, kteří kdy na škole působili.

87. Krnov: Reálka. Četně navštěvovaná reálka v čilém městě Krnově dovršila v roce 1925 padesát let svého působení. V jubilejní výroční zprávě věnoval události pozornost dr. Arnošt Königer, který zpracoval vývoj ústavu způsobem, se kterým již na jiném místě jsme projevili nesouhlas. Seskupuje totiž události do odstavců podle určitých hesel (žáci, sbírky učebních pomůcek, hry, podpory, slavnosti, budova, profesorský sbor podle vědních oborů), čímž látka se rozplývá v mosaikovou tříšť, ve které zaniká vývojová linie. Dějiny každé střední školy nutno chápati s vyšších hledisk jako součástku kulturního rozvinu města, kraje a státu, kde významné počiny energických jednotlivců zanechávaly své stopy, i když je škola od střediska státního sebevzdálenější; právě tak hospodářský a vzdělanostní rozvoj kraje i vlastního sídliště školy utváří zřetelně její působení buď k rozmachu, buď k poklesu, takže bez pronikavého studia všech těchto složek se nelze tu obejít. Začasté ovšem se pak mnoho věcí ukáže býti jen vedlejším produktem každodenního života, jako například mnohá drobnost, která by jinak unikla, naude teprve svého významu.

88. Mikulov: Reálné gymnasium. Tato proslulá, starobylá škola svou pověstí daleko přesáhla hranice svého okrsku. Svědčí o tom nejlépe řada vzpomínek, které k padesátiletí jejího trvání jako ústavu státního napsala do slavnostního spisu, vydaného v roce 1923, řada významných osobností z rakouského kulturního světa. Starší dějiny ústavu podány jsou tu jen zběžně: piaristické gymnasium, založené roku 1631 rodem Dietrichsteinů, jimž náleží zámek a velkostatek mikulovský, bylo v roce 1873 převzato státem, majíc útulek v budově bývalého

svatojanského hospitálu z r. 1592, ovšem v posledních letech přiměřeně přestavěného. K dějinám školy připojuje se popis rozsáhlých sbírek učebních pomůcek a seznamy učitelů i žáků, bohužel bez udání povolání. Profesorský sbor sám přichystal do slavnostního spisu kytici desíti pojednání z oboru středoškolské didaktiky, jež tu budtež zaznamenány aspoň nadpisy, aby nezapadly bez povšimnutí: 1. Arthur Petak: Der Betrieb der Sprechübungen. 2. Josef Budin: Die modernen Fremdsprachen. 3. Josef Pollaschek: Das Zeichnen im Geographieunterricht. 4. Friedrich Stark: Wert der naturwissenschaftlichen Übungen. 5. Wilhelm Münchhausen: Zur Methodik des Unterrichtes im Freihandzeichnen. 6. Josef Laschek: Über die Bedeutung des öffentlichen Schulturnens. 7. Johann Mauler: Die Notwendigkeit eines obligaten Stenographieunterrichtes. 8. Paul Stepan: Erfahrungen des Handfertigkeitsunterrichtes in der Lichtbildnerei. 9. Friedrich Andreasch: Das Schülerorchester. 10. Konrad Apfel: Gedanken über die Schülerbühne. Jak patrně, témata vesměs dobře volená a zajímavá, jež ukazují, že se v Mikulově nezahálí.

88a. O p a v a : Gymnasium. V létě roku 1930 oslaví tento ústav tři sta let svého trvání vydáním slavnostního památníku.

89. O p a v a : Učitelský ústav. V roce 1925 vydal učitelský ústav opavský na paměť stopadesátiletého svého trvání slavnostní spis, ve kterém formou kronikářskou podává se pestrý vývoj tohoto slezského učiliště, jež v dobách svého nejvyššího rozkvětu dodávalo učitelský dorost až do alpských zemí. Škola prošla všemi změnami bývalých učitelských preparand; z normální dvoutřídní hlavní školy byla vytvořena v roce 1829 krajská hlavní škola, při nížbyly otevřeny kursy pro vzdělání učitelů, rozšířené v roce 1851 na plná dvě léta. Když byl vydán říšský zákon o obecných školách, organisován byl ústav jako čtyřletý, jenž měl pobočky dívčí ve všech ročnících. Na čas tyto pobočky trvaly jako samostatný ženský ústav, který byl v roce 1884 omezen na dva ročníky a spojen jednotným vedením s kmenovým ústavem; v nových poměrech se ukázala nutnost vzhledem k malým možnostem umisťovacím omeziti celou školu na dva ročníky. Daleko

lépe než dějiny ústavu jsou tu podány statistické přehledy, v nichž je zachyceno mnoho látky jinak nedostupné. V seznamu absolventů ústavu pohřešujeme udání jejich nynějších míst působení; věc je právě při učitelských ústavech pro správný odhad jejich významu nemalé důležitosti.

90. **O s t r a v a M o r a v s k á** : Dívčí reformní reálné gymnasium. Německá dívčí střední škola v Moravské Ostravě vzpomenuła 25 let své činnosti v jubilejní výroční zprávě za školní rok 1926/27. Popud k jejímu zřízení dali advokát dr. Alois Hilf a ředitel Alois Schwarz, který také školu řídil od počátku až do roku 1923; ostravská obec vůči ústavu vyplnila povinnost tím, že školní budovu z roku 1906 mu přenechala k užívání.

91. **O s t r a v a M o r a v s k á** : Reálka. Slavnostní spis, kterým v roce 1927 oslavila ostravská reálka padesátiletí svého trvání, liší se od jiných německých publikací tohoto druhu krásnou vnější úpravou; patrně, že v kruzích bývalých žáků našlo se dosti příznivců, kteří dovedli v uznání hodné vděčnosti najíti prostředky na zvýšený náklad, ježž si vyžádala reprezentační tato publikace. Dějinami ústavu se obírá Viktorin Sindermann; k nim jsou připojeny velmi pečlivé přehledy učitelů a abiturientů i s udáním povolání. V oddílu beletristickém a poučeném shledáváme se s pojednáními, která s jubileem nejsou v souvislosti: o akademickém studiu v Brně a o odkrytí uhelných ložisk ve Slezské Ostravě. Své mínění o takovýchto článcích v slavnostních památkách jsme pověděli při posudku pamětního spisu krumlovského.

92. **R ý m a ř o v** : Reálka. Širší veřejnosti dosti málo známá reálka v Rýmařově si při oslavě 50 let svého trvání v roce 1929 našla vhodnou příležitost, aby formou slavnostního spisu kladla účty ze svého působení. A nutno říci, že mohla tak učiniti s dobrým svědomím, neboť její poslání jako jediné střední školy, zasazené v samo úpatí moravského svahu jesenického, je určeno právě tímto umístěním: býti osvětovým střediskem horskému kraji. Dějiny ústavu napsal do spisku dr. František Tutsch; město Rýmařov v roce 1869 se rozhodlo na místě měšťanské školy založiti nižší reálku, kterou v roce 1872 zemský sněm moravský pozemštil s podmínkou, že obec postaví budovu;

v roce 1901 dosáhla obce připojení vyšších tříd a neochabla ve své obětavosti, postavivši pro rozšířený ústav prostorou, velmi pěknou budovu novou. A tak, co plní reálka v Novém Městě na Moravě na straně české, totéž vykonává rýmařovská reálka na straně německé. Seznam profesorů i žáků s udáním povolání jest podán běžným způsobem a připojeny jsou statistické přehledy.

93. Z n o j m o : Gymnasium. V roce 1924 sjelo se do Znojma hojně bývalých žáků tamního gymnasia, aby oslavili rok, kdy uplynulo 300 let od jeho založení. V roce 1624 převzal jezuitský řád ve Znojmě dosavadní evangelické gymnasium a vedl je do roku 1773; ale i po té době byli na ústavě profesory exjesuité. V roce 1827 přesídlila škola do bývalého kláštera klarisek, k němuž byl v letech 1869/70 přistavěn uliční trakt; v nejnovější době v letech 1929 a 1930 byla provedena na budově rozsáhlá přístavba a přestavba, takže umístění této školy doznalo podstatného zlepšení. Ovšem, starobylé gymnasium vlastně zaniklo; dnešní reformní reálné gymnasium vzniklo změnou typu postátněné zemské reálky. Dějiny ústavu v památníku podává dr. Karel Reichel na základě zpracování Julia Wisnara s poctivou důkladností, kterou lze klásti za vzor. Ostatní příspěvky jsou v památníku srovnány tak, jak došly, snad proto, aby bylo dosaženo obsahové pestrosti; my bychom se pro tento způsob redakce nikdy nenadechli. I tu nacházíme řadu vědeckých příspěvků, které s věcí nesouvisí a mnohdy v takovéto příležitostné publikaci jsou odsouzeny k zapadnutí; to platí na př. o Götzingerově studii *Gestein und Landschaft*. Zato jiné články upoutají pedagoga. Viktor Thumser (*Zur Mittelschulreform*) podává nám velmi cenný přehled vývoje středoškolské reformy až do r. 1918 a výhled do budoucna. Velmi nabádavé jsou i články Richarda Meistera: *Ein Umblick über die Aufgaben der Erziehungsgeschichte* a Karla Laniczka: *Zur Methodik des Gesangunterrichtes an Mittelschulen*.

III.

Zbývá, abychom v závěru své úvahy se porozhlédli ještě jednou po této příležitostné literatuře a zaujali k ní konečné stanovisko. Ačkoli již předchozím podrobným roz-

borem vyšlo najevo, jak značné množství látky pro dějiny jednoho školského odvětví se tu ukrývá, přece nechybíme, půjdeme-li až k samému kořeni věci. Všecky tyto publikace vzešly ze stejného podnětu a za stejným účelem; měly býti trvalou upomínkou na jubilejní slavnosti, které byly konány na některých školách, když se dovršil určitý úsek časový jejich trvání. A tak, mluvíce o památkách, musíme uvažovati i o jubileích a jejich opodstatněnosti. Sem tam slyšeti jest náhled, že se tím do škol zanáší „pouťová“ horečka, která u nás beztoho rádí a projevuje se neustálými oslavami, konanými ze všemožných podnětů. Ale jest možno vysloviti také názor právě opačný, neboť potřebí rozeznávati mezi slavnostmi a slavnostmi a již v starých čítankách jsme se učili, že, qui bene distinguit, bene docet. Malicherná jubilea spolků a společností pro širší celek bezvýznamných zajisté nezasluhují pozornosti a lze na ně vztáhnouti výtku „fangličkářství“. Ale jinak je tomu se středními školami a učitelskými ústavy, uvědomíme-li si plně hodnotu jejich kulturního poslání. Každý takovýto ústav tvoří středisko širšího osvětového okrsku, na jehož vývoji má zájem veškeré obyvatelstvo jeho: nejen žáci a jejich rodiče, ale i ti, kteří vedou osudy rozsazených tu měst a osad. Zdárným vývojem školy se povznáší tento celek a životodárná míza protéká všemi jeho žilami, jeho úpadek pocituje kde kdo. A k tomu se druží i význam hospodářský, zvlášť patrný u škol izolovaných; jsou místa, jejichž blaho jest nerozlučně spjato s bytím či nebytím jejich střední školy. Kýž div, že, potrvá-li působení ústavu delší řadu let, vyrostou tu celé řetězy bývalých žáků, jimž nesmazatelně je v mysli vryt zájem na ústavě, v němž nabyli vyššího vzdělání, a že kulturní působení školy tu vytvoří v několika generacích za sebou následujících pevnou regionální tradici, která druží k sobě všechny: ředitele i učitele, žáky, rodiče, občany všech vrstev. Zvláště tam, kde velké množství bývalých žáků vyniklo ve svých povoláních a kde působila řada učitelů vynikajících nejen činností školskou, ale i působením mimoškolním, vzniká z těchto složek podklad pro dobrou pověst ústavu, jež se druhdy stupňuje i v proslulost. Nelze proto podceňovati význam takovéto školy jakožto důležité součástky vzdělanostního vývoje onoho

okrsku, jemuž tvoří střed; vždyť zpravidla jí tu připadá úloha vůdčí. K ocenění tohoto významu nemůže býti vhodnější chvíle, než které poskytují jubilejní oslavy určitých časových úseků (10, 20, 25, 50, 60 a více let); jsou to zastávky, na kterých všecko nás má k tomu, abychom se podívali zpět a kladli účet z toho, co bylo vykonáno. Nejsou proto tato jubilea duchaprázdnými slavnostmi, nýbrž kulturními svátky, o nichž generace měří hodnotu vykonané práce. Je ovšem nutno, aby k oslavám toho druhu se sešli bývalí žáci, neboť jejich setkání vykouzli jako čarovným proutkem řadu vzpomínek na zašlé mládí, obnoví a utuží pozapadlé svazky a občerství soudržnost všech bývalých příslušníků oslavovaného učiliště. S těmito žáky jest to jako s bývalými vojáky; jakmile se ukáže při náhodné schůzce, že bývali u téhož pluku, rojí se historky do nekonečna a vypravování nemá konce: tak mocná jest síla tradice, kterou vytvoří větší sociální celek. Jakmile začneme hodnotiti jubilea s tohoto hlediska, objeví se nám v patřičném světle i památníky, jež se o nich, jak nyní bývá zvykem, pravidelně vydávají. Po těchto knihách nejen sáhnou rádi všichni bývalí učitelé a žáci, aby si obnovili v mysli doby svých studií a ocenili význam „své“ školy ve větším úseku časovém, nýbrž i pedagogičti odborníci, kteří poznali, že v těchto publikacích, jsou-li dobře redigovány, mají hojnou zásobu opravdu nových poznatků z naší školské historie, a to mnohdy takových, že by jinak, nebýti těchto edicí, propadly zapomenutí. A tak na otázku, zda mají býti jubilea a památníky, odpovídáme: A n o, i j u b i l e a i p a m á t n í k y!

Značný počet publikací tohoto druhu v době popřevratové poskytuje nám také možnosti, abychom poznali, co jim svědčí. Předem o úseku časovém; jde-li o počáteční údobí, nebudiž kratší patnácti let, to jest doby, v níž se vystřídají dvě žákovské generace. Jedná-li se o tak zvané jubileum opakované, lze mezidobí zkrátiti na deset let, ale ani v tom případě není ke škodě delší přestávka. Dbejme tudíž toho, aby se nejubilovalo často, neboť jen jubileum řídké (25, 50 let atd.) poskytuje možnosti vyššího rozhledu. Při chystané publikaci nutno hned s počátku se zabezpečiti hospodářsky i redakčně. Po stránce finanční

nutno upozorniti, že nelze spoléhati výhradně na rozprodej mezi účastníky slavnosti a bývalými žáky, nýbrž že zpravidla jest potřebí podpory úřední v té formě, že se publikace zakoupí pro školy; po stránce redakční třeba dbáti, aby věc vzal do rukou osvícený a nadšený jednotlivec, který by mohl věnovati podniku dlouhodobou přípravu a který by svou konciliantností dovedl získati kruh schopných spolupracovníků a hodnotných přispěvatelů a zaručoval svou literární erudicí, že celek dostane náležitou publikační formu seriosní edice. Formát knihy může býti volen o něco větší než běžný, ale nebudiž nápadně veliký. Víme všichni, jaké trápení vzniká knihovníkům takovýmito neskladnými knihami, o soukromých jednotlivcích ani nemluvic. Chcete-li, aby váš památník byl uchován co nejdéle, vyhýbejte se takovýmto nápadnostem. Papír budiž volen bytelný (naše některé památníky v prvních letech vyšly na rozpadávajícím se papíře), tisk výrazný a zřetelný; vůbec na celé vnější úpravě nebudiž nemístně šetřeno. Na ilustrační stránku nebudiž zapomenuto; do památníku patří fotografie budovy, některých jejích interiérů, plány podle jednotlivých pater, podobizny všech ředitelů a nejznamenitějších profesorů. Nebude ovšem chyběti obraz města, některých zvláště milých a charakteristických partií; je-li možno přidati reprodukce obrazů některého bývalého žáka, který se stal malířem, tím lépe. Nebudeme ovšem reprodukovati obrazy a sochy, které ani se školou nesouvisí ani nepocházejí od některého z bývalých žáků. Po stránce obsahové předem třeba připomenouti, že jest vyloučiti všechny příspěvky, i sebecennější a hodnotnější, které nijak se nedotýkají jubilujícího ústavu ani města, které jest jeho sídlem. Vše, co se tu podává, musí jíti za jedním cílem: osvětliti s té či oné stránky kulturní působení školy; tím se vytváří právě z památníku cenný dokument. Všecky uveřejněné příspěvky bude lze sdružiti ve tři oddíly, historický, beletristický a statistický. Úvodem může předcházeti básně, ale jen tehdy, je-li hodnotná a vyplynula-li z péra literáta, který je v určitém vztahu k ústavu. Pořadatelé některých památníků byli vedeni snahou po pestrosti a dali sledovati příspěvkům všech tří druhů bez ladu a skladu; památník se tím stal neladnou

čítankou a ukázalo se, že pozbývá jakési slavnostní důstojnosti, bez níž není myslitelný. I pořadí těchto oddílů bývá různě voleno; někteří začínají beletrií a končí dějinami, jiní to činí naopak. Právě tak bývá některý z oddílů vůbec vynechán, hlavně beletrie, nebo nadmíru zkrácen. Úvahou a srovnáním lze se přesvědčiti, že se dá vypustiti beletrie, ale bez části historické že se nelze obejít; právě tak se ukazuje, že nejlépe jest začít s historií, pokračovati krásnou prosou a končiti částí statistickou. Pokud se týče beletrie a jejího vynechání, třeba ovšem dodat, že ona právě tvoří „sladké něco“, pro něž se nám památník stává citově blízkým. V části historické jest především podati dějiny ústavu v plynulém toku jejich vývoje. Výklad musí býti pragmatický, vyčerpávati celou šíři dané látky a přece se neztráceti v malichernostech. Jde-li o jubileum opakované, pak je nutno stručným přehledem projíti dějinami až do posledního jubilea a podrobněji se věnovati nato poslednímu úseku. Podání musí obsáhnouti celý vývin vnitřního školského života, ale při tom nutno jej vsaditi v rámec celkového vývoje města, kraje a státu. Postihnouti všecky nitky, jimiž se vývoj ústavu spojoval s měnivými událostmi v městě i okolí, jest ovšem práce, vyžadující mnoho znalosti lokální historie a mnohá pátrání a pídění, ale musí býti vykonána, nemá-li se výklad zvrhnouti v duchamorné vypočítávání odchodů a příchodů jednotlivých ředitelů a profesorů a záznamy všedních událostí. Odtud plyne, že kronikářskou formu nepokládáme za nejvhodnější, třebaže se nejsnáze nabízí; právě tak se nedoporučuje seskupování dat podle druhů, neboť se tím vypsání dějin tříští v bezvýznamnou mosaiku, nepodávající řádného obrazu. Vedle hlavního pojednání lze dobře umístiti i další historické články, obírající se jednotlivými úseky dějin ústavu, na př. jeho vznikem, historií stavby jeho budovy; k tomu druží se biografie vynikajících členů profesorského sboru a dokumenty právní, týkající se existence ústavu, na př. texty smluv mezi státem a obcí. Pokud tu jest literatura, z níž lze čerpati, budiž jí použito a buď také plně citována a ohodnocena. Této historické části památníku musí býti věnována pozorná péče, ježto jest podkladem celé publikace a vytváří její trvalou hodnotu pro budoucnost; v ní

rozhoduje se o tom, přechká-li kniha vzruch slavnostních dnů a stane se stálou součástí pedagogické literatury. Následující oddíl beletristický vyžaduje nadmíru jemné a opatrné ruky redaktorovy; tu nesmí platiti kamarádský ohled, jde-li o zařazení bezcenného příspěvku. Pořadatel si musí býti vědom, že celý památník jest nutno udržeti v povznesené úrovni. Proto musí odpadnouti příspěvky obhroublého obsahu a nicotné prázdnoty. Po té stránce zvláště nutno býti obezřetný vůči vzpomínkám na bývalé profesory: žertovné reminiscence nesmějí klesnouti v hluchotu nebo v hrubost. Nikdy neselže dojmem, podaří-li se sjednotiti přispěvatele pod jednou myšlenkou, na př. když všichni podávají vzpomínky na své bývalé profesory, ale každý na jiného. Rozdíl, jakými je viděli tehdy a jak je vidí nyní, nemine se s účinkem. Vhodné jsou též vzpomínky na různé příhody městské, pokud jsou ve vztahu k ústavu a mohou jeho širší kulturní vliv ukázati. Pěkných několik básní jen osvěží pořad těchto článků; jen probůh nechtějte mermomocí těchto básní od poetů, kteří byli žáky ústavu; ti vám rádi napíší své vzpomínky prosou. Rozhodně se však nedoporučuje připouštěti příspěvky, v nichž není ani nejmenší souvislosti s ústavem a s jeho sídlištěm. Autoři? Nemusí to býti pouze uznaní literáti; naopak se ukazuje, že často dovede velmi svěží vzpomínkový článek napsati ten, kdo se stal spisovatelem jen ad hoc.

Část statistická korunuje dílo, ovšem je-li vypracována s náležitou úplností a podrobností. Přehled učitelův měl by předcházeti seznam ministrův školství, kteří působili v probíraném období, a soupis zemských školních inspektorů, kteří byli referenty ústavu. Následovati má výpočet ředitelů, u nichž buďtež uvedena hlavní životopisná data a údaje o jejich působení. K tomu přimyká se seznam profesorstva; bude úplný, přehledně sestavený, všemi potřebnými daty opatřený; u těch, kteří odešli jinam, buďte sledovány stručně další jejich osudy. Ve zvláštním článku budiž vzpomenu to těch, kteří školskou, literární, politickou, kulturní činností vynikli, se stručným nárysem jejich významu. Druhá část tohoto oddílu bude se týkati žactva. Seznamy žactva doporučuje se sestaviti dvojí; v jednom nechť jsou všichni žáci, i ti, kteří studií nedokončili, v dru-

hém bude podán seznam abiturientů. U všech žáků musí však býti udáno povolání, kterého dosáhli, nynější bydliště a případné úmrtí. Čím úplnější jest tento seznam a čím přehlednější, tím cennější. Je to práce snad přebídná, jež vyžaduje mnoho trpělivosti, ale na ní se pozná mistr. Velmi choulostivý úkol jest sestavení seznamu vynikajících žáků; mimoděk může se tu vyvolati tolik trpkosti, že trojnásobná opatrnost jest na místě. Budiž ke cti našich nadšených pracovníků přičteno, že většina podaných seznamů v památnících vyhovuje těmto požadavkům.

Jak patrně, nemalá práce čeká toho, na čí bedra jest složen úkol vydati středoškolský památník. Vyzuli jsme se z dětských střevíčků a na místě drobounkých knížek a stručných oslavných článků žádáme si publikací hodnotných formálně i obsahově, jež důstojně reprezentují střední školství a zaujímají čestné místo v odborné literatuře. Než, namítnete, to jest hudba budoucna. Nikoliv, neboť takové středoškolské památníky tu už jsou a odborný i širší tisk po zásluze vyzvedl jejich význam. Nuže, nazpět nesmíme. Proto: Mnoho zdaru dalším autorům těchto publikací!

Zemský školní inspektor Jan Slavík.

Pokud jsme neměli svého ústředního úřadu školského, musili jsme bráti za vděk jedním či dvěma konceptními úředníky, kteří byli službou přiděleni vídeňskému ministerstvu kultu a vyučování, kde brali podíl na správě středního školství v našich zemích, ale jen v omezené míře. Proto se tíha odpovědnosti za vývoj středního školství v Čechách a na Moravě soustřeďovala na bedrech zemských školních inspektorů, pověřených dozorem u zemských školních rad v Praze a v Brně. V jejich rukou byla nejen péče o zdárný rozvoj stávajících ústavů, nýbrž na jejich iniciativě a podpoře záleželo i vznikání škol nových, jejich přejímání do státní správy a pořízování nových budov. Uvážíme-li, že převážná většina středních škol a učitelských ústavů u nás vznikla během čtyřiceti let, jež předcházela bezprostředně světovou válku, vidíme, jak velická práce byla tu od těchto činitelů vykonána a jak významný úkol byl na ně vložen. Dějiny našeho středního školství budou musiti proto věnovati jednou zvláštní kapitolu působení těchto mužů; tolik můžeme říci dnes, kdy tento úsek dějinný jest uzavřen a může býti proto podroben nestranné kritice, že z valné části jejich činnost zůstala nedocněna a že si zaslouhuje soustavného zpracování. Žádnému z nich nelze upříti vážnosti, se kterou pojímal svůj úkol nejen úřední, nýbrž i národní; mnozí z nich však ze svých skutků si zbudovali nezníčitelný pomník své vlastenecké činnosti a mají plný nárok, aby byli řazeni mezi obroditele národa. Tato významnost prováděné práce se stupňovala na Moravě, kde bylo mnoho co doháněti, a kde proto ti, kteří se zdarem pracovali na školském poli, jsou dnes vzpomínáni s cily neztenčené vděčnosti. Prvnímu z nich, Janu Slavíkovi, jest věnováno těchto několik řádků. Dnes, kdy uplynulo čtvrtstoletí od jeho smrti, možno náležitě hodnotiti činnost muže, který byl jedněmi veleben a druhými

zatracován, ježto prošlá mezi tím doba vytvořila patřičný odstup a poskytla možnosti nezaujatého posouzení.

J a n S l a v í k se narodil 29. listopadu 1842 v Přelouči z rodu Slavíků „domských“, jež dlužno odlišovati od Slavíků „důlských“, kterým patřilo hospodářství „Na dole“ a polnosti i luka „V ostrovech“. Z „důlských“ Slavíků pochází bývalý starosta města Josef Slavík a učitel Karel Slavík; naproti tomu inspektor Slavík vzešel ze Slavíků „domských“, jimž patřil dům č. 29 v Záloženské třídě proti vchodu do městských sadů a usedlost č. 137. Jeho matka byla z rodu Dítětů a zemřela cholerou 8. července 1850, naproti tomu jeho otec se dožil vysokého věku 90 let, živ jsa od 28. dubna 1810 do 16. září 1900; oba rodiče jsou pohřbeni na svatém poli přeloučském. Z manželství se zrodily čtyři dívky, z nichž syn Jan zemřel spolu s matkou v roce 1850. Nejstarší dcera Jana, narozená 26. prosince 1838, provdala se za inspektora dráhy Václava Flatha a zemřela 22. června 1906, nejmladší syn Václav narodil se 28. září 1844 a byl inspektorem dráhy v Plzni; později se odebral na odpočinek do Štyrského Hradce. Vedle toho byli tu dva nevlastní bratři, Otakar, jenž se stal městským tajemníkem ve Dvoře Králové, a Gustav, který byl hostinským v Bezděkově. Syn Jan, v pořadí třetí, chodil do první i druhé třídy normální školy v Přelouči až do desíti let, nato byl dán do třetí třídy hlavní školy u Trinitářů ve Spálené ulici v Praze. V roce 1853 byl zapsán jako žák akademického gymnasia v Praze a vystudoval tento ústav v roce 1861. Bydlil s Janem Dítětem, pozdějším starostou města Přelouče, a s profesorem brněnské německé techniky Brikem. Jeho učiteli tu byli především Fr. Šohaj, J. Aksamit a A. O. Zeithammer; ředitelem byl slavný rodák chlumecký, spisovatel Václav Kliment Kliepera. Studoval tedy ještě německy, neboť český vyučovací jazyk byl zaveden na tento ústav až po jeho odchodu z gymnasia. Vysokoškolská studia konal rovněž německy na Karlově universitě v Praze, kde na fakultě filosofické v letech 1861—1864 poslouchal matematiku, fysiku a filosofii. Se zkouškami se poněkud pozdržel, což si zavinil asi tím, že vstoupil do školní praxe dříve, než s nimi byl hotov, skutek to, který již mnoha

nastávajícím profesorům přinesl životní ztroskotání. Odtud si vysvětlíme, že Slavík své zkoušky dělal na třikrát a že s nimi byl hotov teprve v 30 letech života, tedy značně pozdě. Dne 13. července 1867 nabyl ve Vídni způsobilosti učitelské pro nižší střední školy, dne 20. října 1870 získal si způsobilost pro vyšší třídy, ale jen z matematiky, rovněž ve Vídni, a teprve 28. července 1872 dokončil svá studia v Praze zkouškou z fyziky pro vyšší třídy.

Již v tomto zkušebním období působil v letech 1866/67 v proslulém soukromém vychovávacím ústavě Jana Jungmanna, nato konal zkušební rok na akademickém gymnasiu v Praze a od 3. listopadu 1868 byl ustanoven suplentem na gymnasiu v Hradci Králové, kde setrval až do r. 1883, tedy patnáct let, byv 9. února 1872 jmenován skutečným učitelem; 27. června 1873 dostalo se mu ustanovení v deváté hodnostní třídě a 23. února 1875 titulu profesorského. V Hradci působil pod znamenitým ředitelem Janem Klumparem a z jeho tehdejších žáků vzpomíná naň pozdější ředitel přerovského gymnasia Vincenc Vávra, známý znalec díla Boženy Němcové, velmi sympaticky. Tehdy byl to mladý muž přímé postavy, rázného kroku, jare mysli, jenž se přátelsky choval k studentům a nelitoval ani mimoškolního času na jejich poučování. Všecky tyto povahové rysy zlý čas pozdější značně zkreslil a změnil. Zvláštní je, že Slavík své doby hradecké jen nerad vzpomínal a nikdy se v životě na Hradec již nepodíval. Jediným přítelem mu byl profesor Čeněk Vyhnis; již tehdy se totiž začínalo vyvíjeti jeho samotářství a útek před společenskými styky. Také učitelstvo obecných škol mělo příležitost tehdy Slavíka poznati, neboť byl v letech 1874—83 členem královéhradecké zkušební komise pro obecné a měšťanské školy při tamějším učitelském ústavě. Ke své žádosti obdržel výnosem ze dne 14. září 1883 profesorské místo na akademickém gymnasiu v Praze a tak se mu vyplnil jeho zamilovaný sen: stal se profesorem na gymnasiu, jehož byl žákem. Ředitelem ústavu byl v této době Josef Baudiš. V roce 1888 navštívil akademické gymnasium tehdejší ministr vyučování, Pavel baron Gautsch, jemuž se snaživý a seriosní Slavík rázem zalíbil. Od té chvíle nastává rychlý Slavíkův vzestup, jímž se vyšinul nade

všecky kolegy. Byl již výnosem z 30. července 1888 přikázán službou do ministerstva kultu a vyučování ve Vídni, čímž bylo dáno najevo, že jsou s ním zamýšleny posuny na vyšší vedoucí místa. Rozhodnutím ze dne 12. dubna 1890 se stal ředitelem akademického gymnasia, jež však vedl pouze rok; bylo to právě za známé povodně, jež protrhla Karlův most, a Slavík ochotně v gymnasijsní budově na nábreží poskytl přechodného útulku lidem, kteří se oetli bez přístřeší. Akademické gymnasium tehdy bylo čteně navštěvováno, mělo 8 poboček a 576 žáků. Již za rok rozhodnutím ze dne 24. října 1891 byl jmenován zemským školním inspektorem a přidělen službou zemské školní radě moravské v Brně. V této funkci setrval až do svého pensionování v únoru 1904, tedy téměř dvanáct a půl roku. Ježto tehdy služba u ústředního úřadu byla pro Čechy až na nepatrné výjimky úplně uzavřena, dosáhl tím Slavík nejvyššího úředního postavení, jakého bylo tehdy možno Čechovi ve školské službě se dopracovati. Tento úsek jeho životní dráhy jest to právě, který Slavíka proslavil. Slavík se totiž ujal svého vysokého postavení v době, kdy kulturní rozvoj českého živlu na Moravě se nedal již dále zdržovati, takže vídeňské vlády musily slevovati ze své dosavadní nepříně. Slavíkova zásluha vězí v tom, že jako vysoký úředník, ve věci kompetentní, nejen podnikání českých politických i kulturních činitelů nebrzdil, nýbrž je ještě všemi silami ve svém úřadě podporoval. Šlo totiž o zakládání nových českých středních škol na Moravě, s jichž tvořením byl spojen i politický pokrok, neboť většina měst moravských měla tehdy na radnici umělou jinonárodní většinu. V tehdejších dobách patřil k tomu značný kus odvahy věnovati se v postavení tak choulostivém, na jakém stál Slavík, těmto obrozovacím snahám. Že tak učinil, je jeho nehynoucí zásluha. Jeho životopisci o věci nemluví přesně, ježto tak ani nemohli učiniti za tehdejších politických poměrů; dnes je nám volno věci vyznačiti tak, jak vskutku byly. Je potřebí si jen představití úřední prostředí, v němž Slavík žil. Brněnské místodržitelství i zemská školní rada byly tehdy doménou cizí, v níž byl Čech jen „zajímavou zvláštností“. Za Slavíkova působení byli místodržiteli Heřman Löbl, od r. 1894 Alois

baron Spens Boden, od r. 1901 Karel hrabě ze Zierotina, zněmčený potomek slavných pánů z Žerotína. Zemští inspektoři školní byli čtyři, dva Češi a dva Němci. Češi byli tu Slavík a Václav Royt, Němci byli pověstný Robert Riedl a Karel Schober. V roce 1895 byl počet inspektorů rozmnožen na 6, o Čecha Josefa Lošťáka a Němce Dra Konráda Jarze. Pak už za Slavíkovy doby nastaly jen výměny; v roce 1897 Riedl odešel do Prahy a místo něho byl jmenován vlídný Eduard Kučera, Royta v r. 1901 vystřídal známý těsnopisec Antonín Krondl a Dra Jarze v r. 1902 Josef Pleyl. Jiných změn nebylo za Slavíka; v zemi ze tří čtvrtin české se dodržovala přísná „spravedlnost“: 3 inspektoři Češi a 3 Němci. Teprve po Slavíkově odchodu bylo dosaženo nápravy tím, že za jeho nástupce byli jmenováni 2 inspektoři, takže byli pak 4 Češi a 3 Němci; nástupci Slavíkovými se stali ušlechtilý Alois Vlk a pražský matematik Vincenc Jarolímek, který byl záhy vystřídán Dr. Janem Mayerem. Třeba připomenouti, že němečtí inspektoři Riedl a po něm Kučera měli inspekci v humanistických předmětech na českých gymnasiích. Aby to nebolelo, měl zase Slavík v reálných předmětech inspekci i na německých gymnasiích. Vedle toho měl realistickou inspekci na českých gymnasiích, veškerou inspekci na českých reálkách a byl referentem o všech českých gymnasiích i reálkách; tedy práce mu bylo naloženo do boha. Slavík ji vždy vykonával svědomitě a záhy proto v Brně zešedivěl. Jeho bílým vousem vroubená tvář a nápadné zlaté obroučky jeho brýlí byly pro jeho vzezření příznačné; i postava jeho se poněkud tehdy ohnula, ale krok zůstal vždy nápadně rázný a chůze vždycky cílá s trupem poněkud dopředu nachýleným. V takovémto ovzduší se Slavík podjal svého úkolu a neomezil se na pouhý úřední výkon inspekční, nýbrž, rozpoznáv správně ducha doby, šel na ruku těm, kteří se pokoušeli uváděti v život nové střední školy české, při čemž znamenitě využítkoval důvěry, které požíval ve vídeňském ministerstvu; že jeho brilantní znalost německého jazyka byla mu při tom jen k prospěchu, netřeba dokládati. Tehdy, když Slavík přišel, bylo na Moravě 13 německých gymnasií a 12 německých reálek, na české straně jen 8 gymnasií

(v Brně dvě, Hradiště Uherské, Kroměříž, Meziříčí Valašské, Olomouc, Přerov a Třebíč) a jen 3 reálky (Brno, Prostějov a Telč). Tato první serie českých středních škol na Moravě pocházela z roku 1870 a její vytvoření bylo zásluhou inspektora dra Gustava Bozděcha, který byl pak r. 1872 odstraněn na místo ředitele českého gymnasia v Českých Budějovicích. Slavík stal se jeho pokračovatelem: dovedl navázati spojení s Ústřední Maticí Školskou, uměl podněcovati vznikání různých místních Matic školských, našel si přátele v zemském výboru a tak, aniž by v nejmenším zasáhl do politického života, vytvořil dílo, které nutno nazvati jedním z největších kulturních skutků jeho doby na Moravě. Za jeho egidy vznikly tyto české střední školy: v roce 1894 reálky v Hodoníně a Novém Městě na Moravě, r. 1895 gymnasium v Místku a reálka v Lipníku, r. 1896 gymnasium v Zábřehu a reálka v Uherském Brodě, r. 1897 gymnasia v Strážnici a Moravské Ostravě (od něhož se osamostatnila později i reálka) a reálka v Jevíčku, r. 1898 gymnasium v Kyjově, reálka v Kroměříži a rozšíření II. gymnasia v Brně o vyšší třídy, r. 1899 gymnasia v Prostějově a Vyškově a reálky v Holešově a Velkém Meziříčí, r. 1900 gymnasium v Boskovicih, r. 1901 gymnasium v Litovli a lyceum Vesny v Brně, r. 1902 reálky v Bučovicích, Olomouci a Příboře. Vzniklo tedy za Slavíkova působení 23 nových českých středních škol na Moravě. Jaké je v tom ohromné úsilí skryto, co v tom uloženo práce, povážíme-li jen, že se to vše tvořilo za vídeňské vlády a v místech, která se sotva dostala z cizí radniční nadvlády. Byla to velkolepá grynderská perioda, s níž zůstane jméno Slavíkovo navždy spojeno, perioda, po níž následovalo údobí klidu, ježto Slavík provedl dokonale všecko, co se vůbec dalo za tehdejších poměrů v této věci podniknouti, takže pokračování mohlo nastati až v dobách popřevratových. Době popřevratové také zůstalo vyhrazeno, aby na díle Slavíkově provedla korektury, jež dosud nejsou skončeny.

Leckteré z nových škol totiž umístěny byly do míst, jež naprosto nemají středoškolského prostředí, jiné se ukazují dnes zbytečnými, třebaže kdysi vykonaly důležité poslání národní v krajích ohrožených, a mnohé byly vy-

koupeny tím, že současně byla otevřena nová škola německá nebo zachráněna některá nadbytečná škola německá. Abychom uvedli příklady: v Hodoníně i Lipníku spolu s českými reálkami byly otevřeny německé, gymnasium v Místku bylo zapláceno vznikem gymnasia ve Frýdku, reálka v Olomouci byla dána s podmínkou udržení německé reálky v Prostějově, reálka v Litovli vznikla za cenu postátnění a udržení německého gymnasia v sousedním Uničově, reálka v Příboře byla vyrovnána dalším ponecháním německého gymnasia v Hranicích, reálka v Kroměříži způsobila, že tam zůstala i německá reálka. Dnes by to povreční posuzovatel pokládal za slabinu díla Slavíkova, ale lehkost se kritizuje tomu, kdo žije ve svobodném státě, a těžko se pracovalo tomu, proti němuž stálo všechno a jenž přes to dovedl obratnou diplomacií a houževnatou prací vyzískati víc, než se mohlo tušiti. Taková řada nových ústavů vyžadovala na Slavíkovi nadlidskou práci, kterou zdolával s úspěchem. Velkou péči věnoval především opatření vhodných profesorů, a těm, kteří nechtěli jíti na jeho nové matiční ústavy, dal poznati svou nepřízeň. Staral se, aby ústavy ty měly brzo své budovy, a po té strážce měl úžasné štěstí, pomyslíme-li na nesnáze, s jakými zápasíme dnes my při pořizování středškolských novostaveb; pečoval, aby byly vypraveny slušným inventářem a dostatečnými sbírkami učebných pomůcek. Tyto nové ústavy navštěvoval každoročně, kdežto inspekci na starých státních ústavech konal jen v delších přestávkách, a psal inspekční zprávy, buroval a neustal, dokud nové školy nepověsil na krk některému veřejnému vydržovateli, buď státu neb zemi, a tak se mu podařilo všechny vzniklé střední školy, pokud nebyly přímo otevřeny jako státní neb zemské, buď postátniti nebo pozemštiti a tím trvale zabezpečiti jejich budoucnost. Vším právem jej mnohá města moravská (Brod Uherský, Bučovice, Jevíčko, Litovel, Kyjov, Meziříčí Velké, Příbor a Telč) jmenovala čestným občanem a Jednota českých matematiků a fysiků a Ústřední Matice školská čestným členem.

Vůči tomuto velkolepému dílu, kterým se Slavík v dějinách českého školství zapsal jako jeden z nejznameni-

tějších pracovníků, ustupuje do pozadí jeho literární činnost, kterou se obíral v periodách před svým moravským působením. R. 1876 vydal učebnici psychologie pod názvem „Zkušební dušesloví“, jejíž ocenění je podáno v „České mysli“ 1907, str. 190; k filosofii se vrátil ještě v době pražské, vydav ve výroční zprávě akad. gymnasia z r. 1888/89 překlad Descartesových *Meditationes de prima philosophia*. V ročnících „Časopisu pro pěstování matematiky a fysiky“ 1885—1888 se najdou od něho příspěvky a v letech 1887—1890 psal odborné kritiky do Prusíkova časopisu „Kroku“.

Na odpočinek mohl odejít Slavík v dobrém vědomí poctivě vykonané národní práce. Těžko ji opouštěl; když šel v průvodu několika přátel na brněnské nádraží, rozplakal se jako dítě. Dnem 1. března 1904 se přestěhoval na Smíchov, kde bydlil na nábreží a později v Karlově ulici. Do Přelouče přicházel zřídka; stalo-li se tak, zašel vždy na hroby svých rodičů — stýkal se jedině se starostou Janem Dítětem a obchodníkem Fr. Šimáčkem, jsa jinak v Přelouči již neznám. Odpočinku užil jen dva roky; skonal dne 2. srpna 1906 rozedmou plíc a byl dne 4. srpna 1906 pohřben na smíchovském hřbitově na Malvazinkách. Jeho čestné diplomy jsou uloženy v museu v Přelouči, z jeho knihovny je část (196 spisů) v městské knihovně v Přelouči, větší část (675 spisů o 787 svazcích) byla věnována zemskému reálnému gymnasiu v Litovli, kde tvoří zvláštní „Slavíkovo oddělení“; katalog jeho jest uveřejněn v programu reálného gymnasia v Litovli za školní rok 1907/08.

Z životopisných vzpomínek, které byly o něm napsány, tři zasluhují, aby byly zachovány trvalé paměti: bývalý ředitel přerovského gymnasia a žák Slavíkův, Vincenc Vávra, napsal podrobný životopis v programu reálného gymnasia v Přerově za šk. r. 1906/07, jenž byl otištěn i ve Věstníku Ústřední Matice školské 1907, str. 134, a vzpomínku do Věstníku českých profesorů 1907, str. 252. Historik Frant. Jaroslav Rypáček uveřejnil důkladný nekrolog v programu českého gymnasia v Brně za šk. r. 1906/07 a první ředitel reálného gymnasia v Litovli, František Nerad, právem oslavil Slavíka v programu tohoto ústavu za šk. r. 1907/08. V Ledro-

vých „Dějínách města Přelouče“, vydaných roku 1926, jest mu věnována patřičná vzpomínka.

Žel bohu, že u tohoto muže, jenž byl jedním z nejskvělejších českých pracovníků národních, vynikající jeho kvality byly oděny ve formu mnohdy drsných styků a neshovívavých počinů. I jeho panegyrický životopisec Rypáček je nucen napsati, že Slavík byl často nevlídný, ba příkrý, a vysvětluje tento úkaz životními nehodami, jež Slavíka stíhaly, a samotářstvím, ke kterým ho tato protivenství dohnala. Není to pražádným snižováním památky Slavíkovy, konstatují-li tento fakt. Jako inspektor byl přísný k sobě i k jiným a vyžadoval neúprosně plnění povinností, ale tato nestranná přísnost se měnila leckdy v chladnou bezcitovost. Jeho zkoušky dospělosti bývaly trapným postrachem právě tak jako v Čechách pod Kotsmíchem nebo Kastnerem. Kde chodil, sil hrůzu; nikde ve školách nevznikalo ve styku s ním ovzduší srdečného soužití. Jistě to ani nemyslel, jak to často dopadalo, neboť na leckteré své výbuchy zapomenul, ba hleděl je i napravit. Jemu jako inspektoru scházela jedna podstatná vlastnost, kterou má mít každý inspekční orgán: vedle nestranné přísnosti povýšená shovívavost, která se snaží vžítí se do každého prostředí a nalézt pochopení pro lidské, se světa neodstranitelné slabosti. Po této stránce pamětihodnou zůstane vždy jeho srážka s proslulým dialektologem Františkem Bartošem. Bartoš byl ředitelem druhého gymnasia v Brně, jež mělo jen čtyři nižší třídy, a Bartoš si to liboval, ježto mu zbývalo hodně volného času na literární práce, a nepřál si jeho rozšíření o vyšší třídy. Bylo to cosi absurdního: Bartoš, jeden z předních pracovníků v oboru české jazykovědy, protivil se kulturnímu vzrůstu českého Brna. V této věci narazil na rozhodný odpor inspektora Slavíka, který do ústavu došel jednou na inspekci. Co se mezi oběma muži událo, odnesli si do hrobu; výsledek byl, že Bartoš šel do pense a II. gymnasium dostalo vyšší třídy (dnešní první české reálné gymnasium v Brně na Poříčí). O všem vypravuje zajímavě Vincenc Vávra ve „Střední škole“ XXXIV. 1926, 32—39. Jaký to byl rozdíl mezi Slavíkem, jakožto inspektorem při výkonu inspekce, a vlídným Němcem Eduardem Kučerou anebo svrchované noblesní jeho nástupcem Aloisem Vlkem; kdo měl příležitost všechny

tyto inspektory z vlastní zkušenosti poznati, učitel okamžitě, čeho Slavíkovi příroda odepřela. Nebude to žádné zlehčování skvělé památky Slavíkovy, nýbrž jen ukázka toho, jak Slavík jednával, vzpomenu-li některých příhod, jež se mi s ním přihodily, a které dobře osvětlí dnešním čtenářům zvláštní charakteristické rysy povahy Slavíkovy. Nastoupil jsem na středoškolskou službu 1. ledna 1899 na gymnasiu v Přerově a Slavíkovi jsem se jel představit do Brna v březnu. Bývalo totiž zvykem, že každý nový učitel vykonal u svého inspektora návštěvu. Když jsem otevřel dveře jeho kanceláře, Slavík se ani nepohnul a za chvíli spustil ostře, dříve než jsem začal mluvit: Kudy se jezdí z Přelouče do Přerova? Odpověděl jsem na to. Lze ještě jet jinudy? Pravím, že ne. On na to: Lze, přes Brno. Což je očividný nesmysl, neboť nikdo si nebude tak zajíždět. Ale jemu šlo o to, aby mi řekl, že jsem měl jeti hned k němu. A v zápětí spustil hromobití, za něhož mi vyčetl kde kterého příbuzného, ač jsme ani já ani oni nikomu nic neudělali. Nato se posadil ke stolu a začal psát, jako by mne v místnosti nebylo. Vytratil jsem se tiše na chodbu. Takhle vítal Slavík nového učitele do služby. A jaké to bylo nediplomatické, neboť v době katastrofálního nedostatku učitelů středních škol na Moravě mohl býti rád, že jsem zašel na Moravu, ač jsem mohl dostati místo v Praze. Brzy potom mi vzkázal do Přerova, chei-li býti v Místku na matičním gymnasiu, že okamžitě dostanu definitivu. Ve správné předtuše, že bych se z Místku nikdy pryč nedostal, jsem odmítl a ovšem zkrřížil tím plány Slavíka, jenž, jak pověděno, usilovně sháněl učitelské síly pro matiční ústavy i za cenu jejich osobního štěstí. To jsem také učil: Když jsem dostal definitivní místo, nebyla mi suplentská doba dvou let vůbec započtena, ač byla odsloužena s plnými zkouškami, a nezbylo mi než čekati na úpravu věci až do vydání zákonné novely v roce 1907, když se věc upravila zákonem. Dnes lze takové příhody vyprávěti bez jakékoliv příměsi zloby neb podezření z klepaření jen jako ukázky toho, jak vypadala ona neblahá vlastnost Slavíkova, jež byla zbytečným kazem na skvělé jeho povaze a zatemňovala jeho nesmírné zásluhy. Zvláštním řízením osudu se stalo, že jsem byl svědkem posledního úředního výkonu Slavíkova. Bylo to v sychravý únorový den, kdy se měla konati maturitní

zkouška kteréhosi žáka na gymnasiu v Kroměříži. Jedna z menších tříd v prvním patře byla upravena narychlo za zkušební síň a my očekávali příchod Slavíka jako předsedy komise. Zatím kdosi donesl Wiener Zeitung (vídeňské noviny) byly v Kroměříži brzo ráno, pražské až ve čtyři odpoledne), v níž jsme čtli, že Slavík nejvyšším rozhodnutím se dává na odpočinek a uděluje se mu řád železné koruny. Dívali jsme se z okna i s ředitelem na náměstí před piaristickým kostelem, brzo-li se ukáže, neboť na nádraží naproti jíti se mu ani ředitel neopovážil. Konečně se objevil, přešel pevnými kroky náměstí, vešel do budovy a byl uveden do zkušební síně. Brvou nepohnuv, usedl a zahájil zkoušku, po jejímž skončení podal beze slova všem ruku a opět odešel sám na nádraží. — Tak odcházel Slavík z úřadu, takový byl jeho poslední úřední výkon.

Žádný z jeho životopisců se neodhodlal Slavíka přiblížiti k lidskému citění; pokouším se proto já oceniti ho jako jednoho z předních českých pracovníků národních, který osobní protivenství dovedl pohřbíti v sobě a cele se obětovati prospěchu národa i za ztrátu osobního štěstí a za zmar příjemných vlastností své povahy; cením ho jako člověka, který ukázal, jak velkolepý čin lze dokázati skutečnou prací a jak lze prospěti národu sebeodříkavou obětavostí.

OBSAH.

	Str.
Krise našich reálek	9
Stredoškolské studium divčič	31
Nepovinné předměty a moderní jazyky na našich středních školách	84
Školné na středních školách	118
Střední školství ve Velkém Brně	139
Střední školství na Slovensku v poměru k předpřevratové své organizaci	185
Střední školství v zemi Podkarpatoruské	198
Československé střední školství v číselných přehledech	222
Stredoškolské památníky	238
Zemský školní inspektor Jan Slavík	297
